

RIKSDAGENS REVISORERS BERÄTTELSE

över den år 1963

av dem verkställda granskningen av

STATSVERKET

DEL I

REVISORERNAS UTTALANDEN

SVENSKA
TRYCKERIAKTIEBOLAGET
STOCKHOLM 1963

630446

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sid.
<i>Riksdagens revisorers skrivelse</i>	1
 <i>Försvarsdepartementet</i>	
§ 1 Anslagssystemet inom försvaret	3
§ 2 Inventering av förråd vid krigsmakten	10
§ 3 De nya tjänstetecknen till arméns uniform m/60	26
§ 4 Viss hotellrörelse vid Göta signalregemente	36
§ 5 Vissa byggnadsföretag i Vidsel	40
§ 6 Försäljning av viss del av Husie boställe	46
§ 7 Vissa drivmedelsanläggningar	51
§ 8 Byggande av distributionsanläggning vid Bråvalla flygflottilj	64
§ 9 Fortifikations- och byggnadsförvaltningen inom försvaret ..	67
§ 10 Engångsemballage vid transport av tvätt	83
§ 11 Försvarets fabriksverk	88
 <i>Socialdepartementet</i>	
§ 12 Utbetalning av vissa pensioner m. m. enligt lagen om allmän försäkring	104
§ 13 Vissa iakttagelser i fråga om de allmänna försäkringskassornas verksamhet	109
§ 14 Vissa iakttagelser vid erkända vårdanstalten för alkoholmissbrukare i Östfora	124
§ 15 Fonden för reglering av läkemedelsprisen m. m. (läkemedelsfonden)	127
§ 16 Familjevården inom mentalsjukvården	136
§ 17 Utbildning av tandhygienister	142
 <i>Kommunikationsdepartementet</i>	
§ 18 Utfallet av automobilskattemedlens specialbudget	155
§ 19 Kostnaderna för vägunderhållet	161
§ 20 Försäljningen av byggnader och anläggningar vid nedlagda järnvägar	170

<i>Finansdepartementet</i>		Sid.
§ 21	Vissa iakttagelser angående skatteuppbörden m. m.	178
§ 22	Vissa resultat av de lokala taxeringsnämndernas arbete ..	200
§ 23	Kontrollen av vissa arbetsgivaravgifter	208

Ecklesiastikdepartementet

§ 24	Samordning av skolbyggnadsverksamheten m. m.	216
§ 25	Vissa bidrag till kostnaderna för konstfackskolan	221

Jordbruksdepartementet

§ 26	Den koncentrerade jordbruksrationaliseringen i norrlands- länen	225
§ 27	Den yttre jordbruksrationaliseringen i Örebro län	240
§ 28	Visst jordbruksrationaliseringsärende i Örebro län	249
§ 29	Tarvs sambruksförening	258
§ 30	Ersättning för mistad fiskerätt	268
§ 31	Hjälmare Kanal- och Slussverks Aktiebolag	282

Handelsdepartementet

§ 32	Kontrollen över lotterier	287
------	---------------------------------	-----

Inrikesdepartementet

§ 33	Vissa av överståthållarämbetet och länsstyrelserna förval- tade donationsfonder	295
§ 34	Vissa allmäningsfonder i Norrbottens län	309
§ 35	Konjunktur- och säsongutjämning inom byggnads- och an- läggningsverksamheten	315
§ 36	Beredskapsarbeten, rörelsestimulans och lokaliseringpolitik	324
§ 37	Viss bostadsteknisk granskning	334
§ 38	Vissa förbättringslån till bostadsbyggande	342

<i>Av revisorerna avlagda besök</i>	347
---	-----

Jämlikt §§ 6 och 15 den för riksdagens revisorer gällande instruktionen får revisorerna härmed avgiva berättelse över av dem verkställd granskning av statsverkets tillstånd, styrelse och förvaltning. Stockholm den 16 december 1963.

P. A. SKÖLDIN	CARL S:SON SCHMIDT	ERIK BRANDT
EINAR HÆGGBLOM	EMIL NÄSSTRÖM	A. GILLSTRÖM
OLOF HAMMAR		BENGT ELMGREN
JOHN LUNDBERG	GÄRDA SVENSON	PER SVENSSON

/Per Dahlberg

Herr *Carl Eskilsson* har på grund av sjukdom icke kunnat deltaga i revisorernas arbete under dess slutskede och har därför ej undertecknat förevarande berättelse.

Försvarsdepartementet

§ 1

Anslagssystemet inom försvaret

Till bestridande av kostnaderna för verksamheten inom försvaret anvisar riksdagen, i likhet med vad som är fallet beträffande statsförvaltningen i övrigt, varje år särskilda anslag hänförliga till riksstatens drift- och kapitalbudget. Härutöver tillkommer anslag på staten för försvarets fastighetsfond. Anslagen anvisas i princip sakvis för täckande av utgifter för exempelvis intendentur- och tygmateriel, sjukvård, avlöningar, byggnader etc. Genom särskilda skrivelser, s. k. regleringsbrev, ställs anslagen till vederbörande myndigheters förfogande. I regleringsbreven uppdelas anslagen på olika poster, och däri meddelas också bestämmelser om de närmare villkor som gäller för ianspråktagande av de anvisade medlen. Härigenom uppnås en många gånger långt gående detaljreglering i fråga om dispositionen av anslagen.

Anslagen, som är klart avgränsade mot varandra, är av tre huvudtyper, nämligen obetecknade anslag, förslagsanslag och reservationsanslag. Kännetecknande för de olika anslagstyperna är bl. a. följande.

Obetecknade anslag. Anslagsbeloppet får som regel icke överskridas. Eventuell anslagsbehållning får icke reserveras. Avsikten är att anslaget skall disponeras det budgetår för vilket det anvisats.

Förslagsanslag. Anslagsbeloppet är allenast approximativt beräknat och får överskridas. Rätten att överskrida är emellertid icke ovillkorlig, utan riksdagen brukar ange villkor eller antaga bestämmelser som innebär att anslagsanvändningen begränsas på annat sätt än genom maximering av det anvisade beloppet, exempelvis genom personalförteckningar, beslut om ämbetsverks organisation, bestämmelser om utbetalning av statsbidrag m. m.

Reservationsanslag. Ett dylikt anslag får normalt användas och redovisas under flera budgetår. Utgifter som hänför sig till reservationsanslag skall, så länge anslag för ändamålet finnes uppfört i riksstaten, avföras å anslaget för det budgetår under vilket utbetalningen verkställs. Å reservationsanslag som icke vidare finnes uppfört i riksstaten må utgifter avföras intill utgången av andra budgetåret efter det för vilket anslaget sist blivit uppfört i riksstaten.

Inom försvaret verkställs en ytterligare anslagsspecificering genom att för inkomst- och utgiftsposter under de olika anslagen särskilda redovisningstitlar fastställs i en s. k. titelförteckning. Den för budgetåret 1963/64 gällande titelförteckningen upptar sammanlagt 2 434 redovisningstitlar. Som exempel må nämnas den under anslaget Armén: Övningar m. m. upptagna posten för utbildning och övningar vid förband, skolor m. m., vilken är uppdelad på nio redovisningstitlar, nämligen resor och frakter, traktamen-

ten, förläggning, markskador, övningsmateriel, ersättning till instruktörer m. fl. samt kursavgifter, drivmedel, övningsexpenser och övriga kostnader.

Enligt vad revisorerna inhämtat anses på många håll nuvarande regler för anslagsförvaltningen inom försvaret, vilka som förut nämnts bygger på principen om en sakvis indelning av de olika anslagen, alltför snäva och ägnade att begränsa de militära myndigheternas handlingsfrihet då det gäller att rationellt utnyttja de medel som ställes till krigsmaktens förfogande. Som exempel härpå må återges följande utdrag ur en inom flygförvaltningens dåvarande intendenturbyrå upprättad promemoria rörande förvaltningen av försvarets mathållningsanslag m. m.

Från självhushållning med bl. a. egna inläggningar och egen konservering har försvarets storkök successivt gått över till att alltmer använda livsmedelsindustrins hel- och halvfabrikat.

Denna övergång till industriellt bearbetade och förberedda livsmedel är en utveckling som synes förmånlig för statsverket. Bland fördelarna kan särskilt nämnas en jämnare varukvalitet, ett bättre ekonomiskt utbyte av råvaran och en inbesparing av arbetskraft. På längre sikt måste det dessutom medföra minskade investeringar i maskinell köksutrustning och reducerat utrymmesbehov.

Allt tyder på en i framtiden ökad användning av hel- och halvfabrikat i försvarets mathållning, varigenom ytterligare arbetsuppgifter, som nu utförs i försvarets storkök, överflyttas på industrin. Konsekvensen förutses för försvaret bli minskade lönekostnader för kökspersonal och en samtidig (proportionsvis mindre) ökning av kostnaderna på mathållningsanslaget.

Försvarsgrensförvaltningarnas handlingsfrihet begränsas emellertid genom nu gällande regler för anslagsförvaltningen. En besparing på avlöningsanslag får icke utnyttjas för att balansera en kostnadsökning på mathållningsanslaget, vilket emellertid måste kunna ske, om mathållningen skall kunna ordnas på ett rationellt sätt.

Det erfordras sålunda en resultatsredovisning betr. portionskostnaden, som tar hänsyn till såväl delkostnaden för livsmedel m. m. på mathållningsanslaget som delkostnaden för arbetslöner och kökspersonal på avlöningsanslaget. Inom den givna ramen skall sålunda i princip högre livsmedelskostnader — genom ökat ianspråktagande av industriellt förberedda livsmedel — kompenseras av minskade avlöningskostnader. Det blir i samband härmed nödvändigt att ompröva den nuvarande normalportionsstaten och skapa en ny metod att bestämma portionens penningvärde.

Följande två exempel, hämtade ur en militär facktidsskrift, torde ytterligare belysa förhållandena på förevarande område.

Ett regemente anmälde för tre år sedan behov av medel för övergång från manuell kol- och vedeldning till helautomatisk oljeeldning. Medel härför kunde emellertid icke ställas till förfogande, trots att den erforderliga investeringen genom minskade lönekostnader skulle ha intjänats på fyra år.

Vid samma regemente skulle enligt gjorda beräkningar inköp av arbets-

besparande kortrotundor för personalregistrering medföra inbesparing av löner för två kontorsbiträden. Därjämte skulle en övergång till kortrotundor möjliggöra friställning av lokaler, enär rotundorna kräver mindre lokalutrymmen än det kortsystem för personalregistreringen som nu tillämpas vid regementet. Trots att genom nämnda rationaliseringsåtgärd besparingar skulle uppkomma, vilka på mindre än fyra år skulle täcka anskaffningskostnaderna för rotundorna, har medel för ändamålet icke kunnat ställas till förfogande.

Vidare må i detta sammanhang följande nämnas.

För någon tid sedan inköptes centralt åt ett regemente en fotokopieringsapparat för att minska behovet av skrivpersonal. Apparaten står emellertid, enligt vad revisorerna inhämtat, tidvis outnyttjad, enär tillräckliga medel saknas för inköp av för dess kontinuerliga drift behövtligt kopieringspapper.

I samband med ett av riksdagens revisorer för några år sedan avlagt besök vid arméns jägarskola erhöll revisorerna kännedom om att skolans matinrättning saknade en rationell anordning för transport av livsmedel från det i källarplanet belägna proviantförrådet till köket. En närmare undersökning gav vid handen, att avsikten vid matsalsbyggnadens uppförande varit att nämnda transport skulle ombesörjas medelst en varuhiss. Byggnaden var nämligen försedd med särskild hisstrumma och fundament för hissmotor. Eftersom varuhiss saknades måste livsmedlen bäras upp för en smal och brant trappa mellan proviantförrådet och köket. Det tillämpade transportsättet krävde icke blott extra arbetskraft utan orsakade därjämte ett flertal olyckstillbud. Kostnaderna för anskaffande av varuhissen beräknades ursprungligen till 6 000 kronor, arbetskostnaderna icke inräknade. En av jägarskolan uppgjord kalkyl utvisade att avsaknaden av varuhiss under den aktuella tioårsperioden orsakat ett merarbete av omkring sex arbetsmånader per år, motsvarande en årlig kostnad av omkring 4 500 kronor. Statsverkets merutgifter till följd av berörda förhållande uppgick således till ett mångdubbelt större belopp än hissens ursprungliga anskaffningspris. Trots att försvarsområdesbefälhavaren under årens lopp vid flera tillfällen framhöll olägenheterna med det tillämpade transportsättet och vidare yrkesinspektionen påpekade nödvändigheten av att en varuhiss snarast installerades, ansågs medel icke kunna ställas till förfogande för ändamålet. Rättelse vidtogs först efter påpekande från riksdagens revisorer.

I sin föregående år avlämnade berättelse påtalade revisorerna bl. a. att avsevärda belopp av truppförbanden nedlades på reparation av äldre, hårt nedslitna bilar. Ej sällan förekom reparationskostnader på mellan 4 000—15 000 kronor per fordon och år. I flera fall hade bilar reparerats för tusentals kronor samma år som de för nedskrotning uttrangerats eller sålts för ett obetydligt belopp. Orsaken till angivna missförhållanden var bl. a.

att medel många gånger saknades för nyanskaffning av motorfordon, medan relativt obegränsade belopp stod till förfogande för reparation och underhåll av äldre fordon.

I detta sammanhang må slutligen omnämnas, att revisorerna vid besök på olika truppförband informerats om att den under anslaget »Expenser m. m.» upptagna delposten »Telefon m. m.» i allmänhet anses för snävt tilltagen. Följden har enligt uppgift blivit, att av »sparsamhetsskäl» interurbansamtal ofta ersättes av utförligt formulerade skrivelser, vilket medför onödig tidsförlust i arbetet för kvalificerad personal och ej sällan övertidsersättningar till skrivpersonal. Sistnämnda ersättningar berör icke telefonanslaget utan belastar avlöningsanslaget.

Revisorernas uttalande. I överensstämmelse med de allmänna principerna för statsbudgetens uppställning bygger det militära anslagssystemet på en sakvis uppdelning av tillgängliga medel på anslag för t. ex. intendentur- och tygmateriel, sjukvård, avlöningar, övningar, byggnader etc. Anslagen är således bundna till den sakliga arten av de utgifter för vilka de är avsedda. Detta innebär att vid utövandet av en viss funktion (verksamhet) inom försvaret regelmässigt flera anslag samtidigt berörs. Som exempel härpå kan nämnas den funktion som ett truppförbands mathållning utgör. Utspisningen omhänderhas av personal avlönad på avlöningsanslag, för inköp av råvaror anlitas ett annat anslag, kostnaderna för maskinell utrustning o. dyl. belastar ett tredje o. s. v. Inom försvaret äger, som förut nämnts, en ytterligare anslagsspecificering rum genom att för inkomst- och utgiftsposter under de skilda anslagen särskilda redovisningstitlar fastställas i en s. k. titelförteckning. Denna upptar för närvarande icke mindre än 2 434 redovisningstitlar.

Fördelen med det nu gällande, sakvis uppbyggda anslagssystemet är bl. a. att överblicken över och kontrollen av anslagsförbrukningen i hög grad underlättas. Några större problem då det gäller avvägningen för tillgodoseendet av olika behov behöver — i varje fall på det lokala planet — som regel icke uppkomma. Vederbörande myndigheter vet exakt inom vilken ekonomisk ram olika utgiftsändamål får rymmas. Titelredovisningssystemet möjliggör vidare en analys av olika utgiftsposter under ett och samma anslag och utgör för de anslagsförvaltande myndigheterna ett gott hjälpmedel i arbetet i samband med anslagsäskanden o. dyl.

Även om således väsentliga fördelar är förbundna med det för närvarande tillämpade anslagssystemet, kan å andra sidan icke bortses från att med stelheden i systemet är förenade vissa betydande nackdelar. En given följd av att de olika anslagen, oberoende av funktionen, sakvis avgränsas mot varandra är nämligen bl. a. att vederbörande befattningshavares handlingsfrihet vid förbrukningen av anvisade medel starkt begränsas. Nämnda förhållande kan, såsom torde framgå av nedan anförda exempel, många gånger leda

till sådana konsekvenser att rationaliserings- och besparingssträvanden direkt motverkas.

Försvarets matinrättningar har på senare år i viss utsträckning i sin utspisning börjat använda industriellt tillverkade livsmedel i form av hel- och halvfabrikat. Denna övergång från matlagning i egen regi till fabriksmässigt framställda produkter har bl. a. medfört jämnare varukvalitet, bättre ekonomiskt utbyte av råvaran och mindre behov av arbetskraft. Önskemål torde därför på militärt håll föreligga att i alltmer ökad omfattning utnyttja industriens resurser på förevarande område, eftersom detta förutom de nyss nämnda fördelarna enligt gjorda beräkningar kommer att leda till totalt minskade kostnader för försvarets mathållning. Visserligen skulle genom en övergång till konsumtion av industriellt producerade livsmedel en ökning av mathållningsanslaget bli ofrånkomlig. Hel- och halvfabrikaten betingar nämligen självfallet ett högre inköpspris än de obearbetade produkterna. Lönekostnaderna för kökspersonal skulle emellertid samtidigt minska i sådan grad att statsverkets sammanlagda utgifter för den militära utspisningen skulle reduceras. Rationaliseringsåtgärder i den riktning här antytts är givetvis önskvärda, men de hindras av nu gällande regler för anslagsförvaltningen. En besparing på avlöningsanslaget får nämligen icke utnyttjas för att täcka en kostnadsökning på mathållningsanslaget.

I syfte att bl. a. nedbringa kostnaderna för skrivarbete inköptes för någon tid sedan centralt för ett regementes räkning en fotokopieringsapparat. Enligt vad som upplysts revisorererna står emellertid denna apparat, som betingade ett förhållandevis högt anskaffningspris, tidvis outnyttjad, eftersom regementets expensanslag icke räcker till för inköp av för apparatens kontinuerliga drift erforderligt papper. I stället sysselsättes för skrivningsarbetet, under den tid apparaten av angivet skäl icke kan användas, kvinnlig biträdespersonal avlönad på avlöningsanslag med för statsverket totalt sett ökade kostnader som följd.

När arméns jägarskolas matinrättning på sin tid uppfördes, försågs byggnaden med hisstrumma och fundament för hissmotor till en matvaruhiss som skulle transportera livsmedlen från proviantförrådet i källaren till köket. Av brist på medel för ändamålet anskaffades emellertid icke någon hiss, utan livsmedlen bars under ett tiotal år uppför en smal och brant trappa mellan förrådet och köket. Det tillämpade transportsättet krävde extra arbetskraft och orsakade därjämte ett flertal olyckstillbud. Enligt gjorda beräkningar föranledde avsaknaden av varuhiss ett merarbete för jägarskolan av omkring sex arbetsmånader per år, vilket motsvarade en årlig lönekostnad av 4 500 kronor. Då varuhissens ursprungliga anskaffningspris utgjorde 6 000 kronor, kom statsverkets merutgifter i form av ökade löner under årens lopp att uppgå till ett mångdubbelt större belopp än hissens anskaffningspris. Trots upprepade framställningar från försvarsom-

rådesbefälhavaren och yrkesinspektionen ansågs emellertid medel icke kunna ställas till förfogande för inköp av hissen. Rättelse vidtogs först efter påpekande från riksdagens revisorer.

Föregående år påtalade revisorerna bl. a. att truppförbanden nedlade avsevärda kostnader på reparation av äldre, hårt nedslitna bilar. Årliga reparationskostnader på mellan 4 000—15 000 kronor per fordon var ej sällsynta. Orsaken till missförhållandet var bl. a. att medel många gånger saknades för inköp av nya fordon, medan relativt obegränsade belopp stod till förfogande för reparation och underhåll av de äldre fordonen.

Vid av revisorerna avlagda besök på olika truppförband har klagomål ofta framförts över att den under expensanslaget upptagna delposten till telefon m. m. är otillräcklig. Förbanden tvingas ej sällan till så drastiska åtgärder som att vissa tider förbjuda interurbansamtal, vilka därför måste ersättas av skrivelser. Följden blir onödigt tidsförlust i arbetet för kvalificerad personal och många gånger övertidsersättningar till skrivpersonal. Visserligen uppnås med det tillämpade förfaringssättet en viss besparing på telefonanslaget, men samtidigt ökar statsverkets utgifter på avlöningsanslaget proportionsvis mera.

De angivna exemplen torde klart belysa bristerna i det nuvarande anslagssystemet, vilka dock i första rummet torde vara kännbara för de regionala och lokala organen. Ett för en viss sak anvisat anslag får icke användas för annat ändamål, även om det kan påvisas att detta skulle leda till totalt sett reducerade kostnader för viss verksamhetsgren (funktion). Det är icke heller tillåtet att täcka en genom en rationaliseringsåtgärd föranledd merutgift på ett visst anslag med en på ett annat anslag uppkommen besparing, även om den ifrågavarande besparingen är en direkt följd av den vidtagna rationaliseringsåtgärden.

Ett radikalt sätt att råda bot på här berörda missförhållanden vore givetvis att övergå från den nuvarande sakvisa anslagsindelningen till en rent funktionell sådan. I praktiken torde dock en sådan övergång möta vissa svårigheter. Revisorerna är för sin del icke heller beredda att enbart på grundval av föreliggande material förorda en så genomgripande omläggning av anslagssystemet, vilken skulle medge full frihet för vederbörande myndighet att för fullgörande av en viss bestämd funktion disponera anvisade medel på det sätt myndigheten själv finner mest effektivt och ekonomiskt. Däremot anser revisorerna att vissa partiella reformer i riktning mot ett mera funktionellt verkande anslagssystem borde kunna åstadkommas.

I sådant syfte synes enligt revisorernas mening böra övervägas om icke möjligheter föreligger att i viss utsträckning minska antalet anslag, poster under anslag eller redovisningstitlar genom en sammanslagning av sådana anslag, poster eller titlar som är avsedda att betjäna identiska eller näraliggande funktioner. Som exempel kan nämnas den under arméns

övningsanslag upptagna posten för utgifter i samband med utbildning och övningar vid förband, skolor m. m., vilken för närvarande uppdelas i icke mindre än nio redovisningstitlar, nämligen för resor och frakter, traktamenten, förläggning, markskador, övningsmateriel, ersättning till instruktörer m. fl. samt kursavgifter, drivmedel, övningsexpenser och övriga kostnader. Revisorerna ifrågasätter om icke de angivna nio redovisningstitlarna med fördel skulle kunna reduceras till exempelvis endast två, en för drivmedel och en för övriga kostnader, med rätt för vederbörande myndighet att inom en på förhand given ekonomisk ram fördela utgifterna på sådant sätt att utbildningen och övningarna ges största möjliga effekt. Revisorerna håller för troligt att en dylik handlingsfrihet för den ansvariga myndigheten skulle bidra till att stimulera myndighetens intresse för rationaliserings- och besparingssträvanden inom den aktuella verksamhetsgrenen. Detta skulle självfallet icke behöva hindra att av finansstatistiska skäl en ytterligare utgiftsspecificering verkställdes vid själva bokföringen.

Ett annat medel att utjämna de nuvarande skarpa anslagsgränserna vore måhända att tillåta en överflyttning av medel från ett anslag till ett annat inom en och samma ändamålsgrupp, om därigenom en direkt besparing kan uppnås. Ytterligare en möjlighet vore att tillskapa en för flera anslag (poster) gemensam medelsreserv, som vid behov kunde sättas in för att snabbt täcka ett inom en viss sektor uppkommet angeläget utgiftsbehov av nu avsett slag. Samma syfte skulle en under fastighetsfondens stat uppförd post för speciella rationaliseringsåtgärder kunna tjäna. Ett liknande förfaringssätt tillämpas för övrigt redan nu inom armén i fråga om anslaget för underhåll och vård av tygmateriel. Vederbörande militärbefälhavare har här till sitt förfogande en reserv, enligt uppgift ca åtta procent av det ordinarie underhållsanslaget, vilken ger honom möjlighet att efter framställning tilldela truppförbandschef förstärkning på någon anslagspost, om behov därav skulle föreligga.

Revisorerna, som från besparingssynpunkt finner det angeläget att här behandlade spörsmål närmare klarlägges, anser att en utredning i ämnet snarast bör komma till stånd.

§ 2

Inventering av förråd vid krigsmakten

I anslutning till gällande materielreglementen o. likn. har de centrala förvaltningsmyndigheterna inom försvaret utfärdat närmare föreskrifter om inventering av uppbörden i de förråd av olika slag som sorterar under angivna myndigheter. Beträffande innebörden i dessa bestämmelser har revisorerna från försvarets sjukvårdsstyrelse, fortifikationsförvaltningen, armétygförvaltningen, arméintendenturförvaltningen, marinförvaltningen och flygförvaltningen, envar i fråga om dess förvaltningsområde, inhämtat bl. a. de uppgifter som framgår av nedanstående redogörelse. Erinras må att arméintendenturförvaltningen fr. o. m. den 1 juli i år sammanförts med motsvarande administrativa enheter inom marin- och flygförvaltningarna till ett försvarets intendenturverk, som alltså numera svarar för intendenturförvaltningen inom försvaret i dess helhet.

Försvarets sjukvårdsstyrelse

Sjukvårdsstyrelsen har i föreskrifter för sjukvårdsmaterieltjänsten (Ff Sjmtrl), avseende samtliga försvarsgrenar, utfärdat bestämmelser för inventering av sjukvårdsmateriel. Bestämmelserna, vilka gäller såväl centrala som regionala och lokala förråd, innebär i huvudsak följande.

Inventering skall företagas dels vid ombyte av uppbördsman, dels årligen i sådan omfattning att inom loppet av tre på varandra följande år hela uppbörden blir inventerad, dels ock då vederbörande förvaltningsmyndighet finner särskild anledning påkalla inventering av hela uppbörden eller del därav. Inventeringen verkställs av en av förvaltningsmyndigheten tillsatt inventeringskommission. Till kommissionens förfogande ställes erforderlig handräckning. Rapport över verkställd inventering insändes till sjukvårdsstyrelsen.

Ovanstående gäller jämväl för läkemedel, dock att vid lokal förvaltningsmyndighet befintliga läkemedel skall inventeras av förvaltningsgrenschefen minst en gång årligen. För s. k. kontrolläkemedel (narkotika och sprit) skall inventering utföras minst en gång varje halvår.

Fortifikationsförvaltningen

Ämbetsverket har den 20 juli 1955 utfärdat »Bestämmelser för förrådsorganisation och förrådsredovisning m. m. inom fortifikationsförvaltningens ämbetsområde» (TLA nr 38/1955). I 22—26 mom. lämnas särskilda föreskrifter om inventering, av vilka bl. a. framgår att inventering skall äga rum vid ombyte av uppbördsman samt i övrigt så, att materielen in-

venteras minst en gång under loppet av tre år. Inventering utföres av två av vederbörande chef utsedda ojäviga befattningshavare.

Efter framställning av fortifikationsförvaltningen har Kungl. Maj:t i brev den 30 juni 1960 medgivit ämbetsverket rätt att under åren 1960—1963 begränsa inventeringsskyldigheten på så sätt, att fullständig inventering skall verkställas — förutom vid ombyte av uppbördsman och när så eljest av särskilda skäl finnes påkallat — endast en gång under ifrågavarande fyraårsperiod.

Armétygförvaltningen

Närmare föreskrifter om tygförvaltningstjänsten återfinnes i provisorisk tygförvaltningsinstruktion (Prov TI), fastställd den 25 april 1956 av armétygförvaltningen. Däri intagna bestämmelser om inventering är utformade för truppförråd men gäller i tillämpliga delar även för centralförråd. Beträffande fullständig och partiell inventering är i huvudsak föreskrivet följande för samtliga förråd utom förråd vid 1. klass tygverkstad.

Fullständig inventering skall företagas dels vid ombyte av uppbördsman, dels när regementschef eller högre myndighet finner sådan påkallad, dels ock vid ombyte inom regemente av befattningshavare (materielredogörare m. fl.), vilken från tygförrådet utkvitterat materiel som icke i samband med ombytet återlämnas till förrådet. Är den utlämnade materielmängden av ringa omfattning, må i sistnämnda fall inventering ersättas med överräkning i närvaro av den som i andra hand bär ansvaret för materielen eller av ombud för denne.

Här avsedda inventeringar anbefalles i fråga om materiel som utlämnats till kompani av kompanichefen och eljest av regementschef eller högre myndighet.

Om partiell inventering gäller följande.

Partiell inventering skall omfatta kontrollräkning av vissa materielslag eller förrådsgrupp(-grupper) och bör företagas i sådan utsträckning, att all materiel i förråd blir fullständigt överräknad under varje period om fem år, med de inskränkningar som betingas av att under viss period fullständig inventering verkställts. Femårsperioderna räknas fr. o. m. kalenderåret närmast efter det varunder fullständig inventering senast ägt rum.

Av regementschef anbefalld partiell inventering utföres av vederbörande uppbördskontrollant. Av militärbefälhavaren anbefalld partiell inventering utföres genom stabstygofficerens försorg. Den bör vid varje uppbördsmyndighet utföras minst vartannat år och skall i första hand avse kontroll av den lokalt redovisade materielen. Då så påfordras, kan partiell inventering verkställas av armétygförvaltningen i den omfattning som bestämmes för varje särskilt fall.

Partiell inventering av till hemvärdet utlämnad tygmateriel och ammunition skall verkställas genom försvarsområdesbefälhavarens försorg, så

att inom loppet av tre år materiel och ammunition i sin helhet blir inventerade.

Övningsmaterieförråd inventeras en gång årligen av tygofficeren på tid och sätt, som vederbörande regementschef bestämmer.

Beträffande skyldighet att anbefalla och utföra inventering gäller bl. a. följande.

Det åligger tygmästare att anbefalla och kontrollera inventeringar dels fullständiga sådana i samband med ombyte av uppbördsman eller i övrigt då så befinnes nödvändigt, dels partiella sådana i den utsträckning att all materiel i förråd blir fullständigt överräknad under varje period om fem år. Vid tygstation skall förrådsföreståndaren med biträde av fanjunkaren vid servicedetaljen utföra inventeringar enligt de närmare anvisningar som lämnas av tygmästaren. Verkstadschef skall leda inventering av verkstadsens uppbörd. Chef för ammunitionsförrådsgrupp skall leda inventeringar m. m. enligt armétygförvaltningens bestämmelser.

Det åligger stabstygofficieren att planlägga partiell inventering av materiel-, material- och ammunitionsförråd vid var och en av militärområdets lokalmyndigheter minst en gång vartannat år, varvid särskild uppmärksamhet ägnas åt att materiel som skall omsättas inom viss tidrymd lagrhållas i rimliga kvantiteter.

Vid militärbefälsstab placerad biträdande stabstygofficer skall biträda med stabstygofficieren åliggande verksamhet beträffande partiell inventering av materiel-, material- och ammunitionsförråd vid militärområdets lokalmyndigheter. Enligt instruktion åligger det vid militärbefälsstab placerad fanjunkare ur fälttygkåren att vid militärområdets lokalmyndigheter utföra de inventeringar vilkas verkställighet åligger stabstygofficieren. Det åligger regementschef att, då omständigheterna därtill föranleder, anbefalla förrådsinventering. Tygofficer skall leda inventeringar dels fullständiga i samband med ombyte av uppbördsman eller i övrigt då så befinnes nödvändigt, dels partiella i den utsträckning att all materiel i förråd blir fullständigt överräknad under varje period om fem år.

Beträffande förråd vid tygverkstad av 1. klass finnes föreskrifter meddelade i provisorisk instruktion för tygverkstad av 1. klass, fastställd av armétygförvaltningen den 23 maj 1959. Ifråga om inventering innehåller bestämmelserna i huvudsak följande.

Maskiner, verktyg och övriga inventarier (frånsett materiel i verkstadsförråd) inventeras fortlöpande — på sätt uppbördskontrollanten föreskriver — så att de blir inventerade minst en gång vart femte år. Till arbetare mot verktygskort utlämnade inventarier inventeras dock varje år. När arbetare avgår ur tjänst, skall inventering av till honom utlämnade inventarier alltid verkställas.

Material i verkstadsförråd inventeras genom beställningspunktinventering. Som komplettering härtill genomgås — ävenledes på sätt uppbörds-

kontrollanten föreskriver — varje år en femtedel av förrådskartoteket, varvid det material inventeras som icke blivit beställningspunktinventerat. Allt förrådsmaterial skall således inventeras minst en gång vart femte år. Vid utbyte av uppbördsman må endast maskiner, verktyg och övriga inventarier inventeras. Inventeringen skall ledas av uppbördskontrollanten.

Med hänsyn till uppbördens storlek har armétygförvaltningen medgivit vissa inskränkningar i skyldigheten att verkställa fullständig inventering. Sålunda föreskrives i Prov TI V:141 att tygmästaren må »med hänsyn till uppbördens omfattning och efter vederbörande uppbördsmans hörande vidtaga de förenklingar beträffande överräkning m. m., som bedömes erforderliga. Inventering skall dock genomföras på ett sådant sätt, att tillförlitligheten blir betryggande». Någon motsvarande befogenhet har icke tillagts försvarsområdesbefälhavare/regementschef (motsv.); dock har armétygförvaltningen efter särskilda framställningar medgivit avkall från kravet på fullständig inventering vid täta ombyten av uppbördsmän vid försvarsområden och truppförband. I stället för fullständig inventering genomföres då »förenklad» inventering med bibehållet krav på fullständig uppbörds kontroll av viktigare materiel.

Armétygförvaltningen har uppgivit att bestämmelserna i Prov TI kommer att bli föremål för omarbetning med anledning bl. a. av det särskilda uppbördsmanansvarets upphörande.

I en promemoria, som kommunicerats statskontoret med hemställan om utlåtande, har armétygförvaltningen föreslagit viss begränsning av den fullständiga inventeringen. Ämbetsverket har härvid anfört bl. a. följande.

Ändringarna i SF 487/61 av allmänt försvarsförvaltningsreglemente 27.7. 1954 innebär att det särskilda ansvaret för redogörare, uppbördsman och materielredogörare upphört. Bestämmelserna i tygmaterielreglementet angående uppbörds kontroll och uppbördsman samt i krigsmaterielreglementet angående materielredogörare har emellertid icke upphävts. Med hänsyn härtill samt då försvarets civilförvaltning enligt under hand erhållna uppgifter avser att forstättningsvis använda ordet redogörare torde orden uppbördsman och materielredogörare alltjämt kunna användas.

Till stöd härför må även åberopas att uppbörd och uppbördsman är hävdvunna begrepp i svensk förvaltning.

I samband med uppbördsmanansvarets upphörande torde bestämmelserna om fullständig inventering vid ombyte av uppbördsman och tillträdande uppbördsmans kvittering lämpligen kunna överarbetas. Fullständig inventering vid regemente uppges i regel ta 1—2 år. När materielen under denna tid måste tagas i bruk m. m. blir inventeringen svår att bemästra. Det synes vidare mindre lämpligt att uppbördsman ofta icke förrän efter avgång ur tjänst kan göras ansvarig för uppkomna brister. Med de nya rutinerna för redovisning torde fullständig inventering vid avgång ur tjänst i regel ej bli nödvändig.

Fullständig inventering av alla tygmtrl är en mycket exklusiv åtgärd (tids- och personalkrävande) och bör anbefallas och ledas av KATF.

Arméintendenturförvaltningen

Bestämmelser om inventering i centrala intendenturmaterieförråd och centrala magasin återfinnes i intendenturanstaltsinstruktionen (Int anst I). Däri föreskrives att inventering skall anordnas genom vederbörande chefs försorg i den omfattning som framgår av följande, nämligen a) beträffande förråds- och magasinsavdelningar dels vid ombyte av uppbördsman i vad rör den avgåendes uppbörd, dels årligen i sådan omfattning, att inom loppet av fem på varandra följande kalenderår uppbörden av alla slag av varor blir inventerad (inventering, verkställd i samband med ombyte av uppbördsman, härvid medräknad), dels ock vid de tillfällen och i den utsträckning som av särskild anledning kan finnas erforderligt, samt b) beträffande tillverkningsavdelningar dels vid ombyte av avdelningschef (verkmästare, mästare och driftsförman) i vad rör av den avgående omhändertäckt driftsutrustning samt under bearbetning varande varor, och dels enligt särskilda redovisningsföreskrifter.

Inventering vid centralmagasin äger rum enligt KAIF bestämmande.

Inventering verkställs av särskilt förordnad inventeringskommission, bestående av två ojäviga och för uppdraget lämpliga befattningshavare, av vilka den ene skall vara kompaniofficer av kaptens grad och den andre kompaniofficer, underofficer eller överfurir. Den till tjänsteställningen främste ledamoten är ordförande. Skulle vid intendenturanstalt icke finnas lämplig personal gör chefen anmälan härom till den centrala förvaltningsmyndigheten.

Beträffande inventering i centrala drivmedelsförråd (CFD) föreskrives i instruktionen för centralförråd av drivmedel bl. a. följande.

1. Inventering av CFD uppbörd med undantag för FortF materiel sker som regel genom KAIF försorg.

Inventering har till ändamål att fastställa de redovisade artiklarnas befinthet, beskaffenhet och vård.

2. Inventering av motorbränslen och smörjmedel m m samt emballage skall ske en gång varje kalenderår, av övrig distributions- och annan materiel en gång under loppet av tre på varandra följande kalenderår. Inventering skall därutöver ske vid ombyte av uppbördsman och i övrigt då så bedömes erforderligt.

KAIF ansvarar alltid — i samråd med övriga berörda förvaltningsmyndigheter — för att inventering av CFD totala uppbörd verkställs vid ombyte av uppbördsman.

3. Vid uppbördsmans ledighet eller bortovaro av annan orsak bestämmer KAIF, om inventering skall äga rum, varvid hänsyn tages till huruvida uppbörden helt eller delvis kan hållas orörd under uppbördsmans bortovaro. Denne är icke skyldig att utan föregående inventering och avlämning överlämna nycklarna till förråd, i vilket förvaras honom underställd uppbörd.

Förrådsförvaltare bibehåller efter eget medgivande uppbördsmanansvaret under honom beviljad kortare ledighet enligt vad därom särskilt stadgas för motsvarande befattningshavare i »Instruktion för intendenturkåren».

4. Inventering verkställs genom en av KAIF eller FortF förordnad kommissions försorg.

5. Av förrättningen berörd CFD personal underrättas genom KAIF försorg 14 dagar före förrättningens början.

6. Vid CFD, som inventeras, ställer förrådsförvaltaren erforderliga biträden och fordon till kommissionens förfogande.

7. Vid inventering skall vederbörande uppbördsman eller hans ombud närvara. Vid ombyte av uppbördsman skall både tillträdande och avgående uppbördsman närvara. Vid förhinder (t e sjukdom eller dödsfall) skall avgående uppbördsman eller dennes dödsbo representeras av ombud.

9. Vid förrättningen skall artiklarna genom kommissionens försorg räknas, mätas eller vägas för kontroll av att de överensstämmer med redovisningen. För drivmedel, som förvaras i standardemballage, bestämmes mängden genom sammanräkning av antalet kolli och stickprovvis företagen mängdbestämning. Tillvägagångssättet antecknas i protokollet.

Inventeringsbestämmelser för lokala intendenturmaterieförråd finnes intagna i provisorisk intendentur- och veterinärmaterielinstruktion (Prov Int- och Vetmtrl I). Där föreskrives att intendenturmaterielens befintlighet skall kontrolleras genom inventeringar och överräkningar. I samband härmed kontrolleras även materielens beskaffenhet, förvaring, användning och vård. Därest fullständig inventering icke ägt rum inom loppet av åtta år i vad avser materiel under uppbördsman, skall frågan om sådan inventering av vederbörande förbandschef underställas KAIF:s prövning. Fullständig inventering av materiel, utlämnad till materielredogörare vid regementets underavdelning, skall utföras inom loppet av tre år. Partiell inventering omfattar visst slag av materiel och beslutas av regementschef eller högre myndighet för att materielläget skall klarläggas. Framställning härom göres vid behov av regementsintendent, regementsveterinär, kompanichef (mot-sv.), uppbördsman eller redogörare. Vid partiell inventering bör likartad materiel inventeras samtidigt. Överräkning av materiel skall fortlöpande företagas genom försorg av uppbördsman och materielredogörare. Därest vid överräkningen framkommer större skillnad mellan bokförd och uppräknad tillgång, skall uppbördsman (materielredogörare) göra framställning om inventering av den aktuella materielen.

Inventering ledes av en inventeringsförrättare, vilken beordras av den chef (myndighet) som anbefallt inventeringen. Inventeringsförrättaren skall ha lägst samma tjänstegrad som uppbördsman (materielredogöraren). Regementsintendent och regementsveterinär beordras icke som inventeringsförrättare. Erforderliga biträden, handräckningspersonal och transportmedel ställes till inventeringsförrättarens förfogande.

I krigsförråd upplagd intendenturmateriel må inventeras genom stickprov, så att endast viss materiel i vissa möbenheter kontrollräknas. Den

som anbefallt inventeringen eller — vid ombyte av uppbördsman — den nytillträdande uppbördsmanen äger avgöra i vilken utsträckning stickprov skall tagas. Beroende på utfallet av sålunda företagen stickprovskontroll må avgöras huruvida den på mobreversalen upptagna mängden intendenturmateriel skall kunna godtagas som inventeringsresultat.

Inventering av livsmedel i lokala magasin verkställas i enlighet med bestämmelser i förplägnadsinstruktionen. Inventering omfattande regementets totala uppbörd av livsmedel verkställas genom regementschefens försorg dels vid ombyte av uppbördsman och dels vid varje budgetårs utgång. Inventeringen ombesörjes genom en av regementschef förordnad kommission, bestående av två ojäviga och för uppdraget lämpliga befattningshavare, av vilka den ene skall vara kompaniofficer av kaptens grad och den andre kompaniofficer, underofficer eller underbefäl av lägst överfurirs grad.

Lokala drivmedelsförråd och lokala bränsleförråd inventeras jämlikt bestämmelser i drivmedelsinstruktionen respektive i bränsleinstruktionen för armén. För båda slagen av förråd gäller att inventeringen verkställas genom en av regementschefen förordnad kommission.

Beträffande drivmedel skall inventering äga rum dels i fråga om den totala uppbörden av drivmedel vid varje ombyte av uppbördsman, dels i fråga om motorbränslen och smörjmedel m. m. vid varje budgetårs slut, dels ock i fråga om distributionsmateriel i den omfattning att inom loppet av tre på varandra följande år all hithörande uppbörd blivit inventerad.

Inventering av samtliga i förråd förvarade bränsleförnödenheter skall verkställas dels vid ombyte av uppbördsman och dels vid varje budgetårs slut.

Marinförvaltningen

Inventering av regionala och lokala intendenturmaterieförråd, magasin, drivmedelsförråd och materieförråd samt till marinens intendenturförvaltning hörande uppbörder skall verkställas enligt bestämmelser i förvaltningsinstruktion för marinen, vari bl. a. stadgas följande.

1. I förråd (motsvarande) befintlig materiel skall fortlöpande antalsmässigt kontrolleras genom delinventering enligt förvaltningsmyndighets bestämmande.

Delinventering, varmed förstås fullständig inventering av de artiklar, som göras till föremål för kontroll, skall ske i sådan utsträckning, att under en period av sju år varje artikel blir enligt förvaltningsmyndighetens närmare bestämmande föremål för inventering minst en gång. Sådan inventering skall beträffande materiel, som är av betydelse ur beredskapssynpunkt eller som är begärlig och dyrbar, verkställas oftare än beträffande annan materiel.

Vid avlämning av förråd (motsvarande) till ny innehavare av befattning, varmed är förenat ansvar för materielen, skall delinventering ske i närvaro av avlämnaren och mottagaren eller deras befullmäktigade ombud. Omfattningen av sådan inventering bestämmes av vederbörlig förvaltningsmyndighet.

Därest delinventering ger anledning därtill, skall fullständig inventering av förrådet (motsvarande) verkställas.

Liggare skall föras, vari angives tidpunkt för inventering och inventerad materiel.

2. Förvaltningsmyndighet förordnar inventeringsförrättare och ev. biträde.

3. Vid inventering skall även besiktning äga rum i den omfattning, som provas erforderlig.

Ikraftträdandet av ovanstående bestämmelser har emellertid gjorts beroende av Kungl. Maj:ts ställningstagande till en marinförvaltningens framställning den 28 mars 1963 om bemyndigande att fastställa föreskrifter, innebärande förenklat inventeringsförfarande vid avlämning av förråd m. m. (i princip delinventering i stället för fullständig inventering).

Marinförvaltningen erinrar i sin framställning om att den ändring av § 6 i allmänt försvarsförvaltningsreglemente, som trädde i kraft den 1 januari 1962 och som innebar att det särskilda uppbördsmanansvaret avskaffades, endast bekräftade en tidigare tillämpad rättspraxis, enligt vilken ersättningsskyldighet ålagts uppbördsman allenast under förutsättning att vållande kunnat läggas honom till last. Krav mot uppbördsman på ersättning för förlust av materiel som han haft ansvar för hade därför även före uppbördsmanansvarets avskaffande kunnat göras gällande endast i ett försvinnande fåtal fall.

Mot bakgrunden härav anser marinförvaltningen att starka skäl talar för ett slopande av de fullständiga s. k. avlämningsinventeringarna. Dessa inventeringar är ofta mycket tidsödande och binder under långa perioder arbetskraft till förfång för andra arbetsuppgifter. Avlämningsinventering av ett stort förråd har således kunnat binda tillträdande och frånträdande uppbördsmän samt inventeringsförrättare upp till ett års tid, någon gång ännu längre. Enligt marinförvaltningens mening kräver den alltmer begränsade tillgången på personal, att denna huvudsakligen får ägna sig åt materiellvård samt mottagning och utlämning av materiel och övrig löpande verksamhet.

Marinförvaltningen framhåller vidare att förutsättningarna för att göra en för ett förråd ansvarig befattningshavare ansvarig för de förluster som kan uppstå vid en fullständig inventering torde ha minskats även därigenom, att antalet uppbördsområden successivt reducerats. Sedan ett flertal år har nämligen, bl. a. genom förutvarande statens organisationsnämnds försorg, bedrivits rationaliseringsundersökningar hos marinförvaltningen underlydande organ i syfte att åstadkomma besparingar bl. a. genom att nedbringa antalet uppbördsmän (motsvarande). Detta har — i samband med efterföljande organisationsbeslut — medfört, att var och en av kvarvarande uppbördsmän fått avsevärt större kvantitet materiel att svara för, samtidigt som denna materiel blivit fördelad på ett flertal skilda orter.

Då förrådsverksamheten på grund härav ofta bedrivs på skilda platser samtidigt, måste den i avsevärd omfattning försiggå i uppbördsmannens frånvaro. I anledning härav torde enligt marinförvaltningens mening uppbördsmanen numera blott i undantagsfall kunna göras ekonomiskt ansvarig för att han genom vårdslöshet orsakat brister i förråden.

I fråga om det generalpreventiva värdet av fullständiga avlämningsinventeringar anför marinförvaltningen följande.

Det låter sig icke beräkna, huruvida ett allmänt avskaffande av dessa inventeringar kommer att för kronan medföra ökade förluster av materiel, och huruvida därav föranledda kostnader komma att uppvägas av fördelarna av att personalen i fråga blir tillgänglig för andra arbetsuppgifter. De siffermässiga jämförelser som nu möjligen skulle kunna göras av å ena sidan kostnaderna för löner under inventeringstiden åt dem som syssla med inventeringarna, och å andra sidan värdet av de förluster som kronan kunnat återvinna genom krav mot uppbördsmän (motsvarande) utfalla otvivelaktigt till förmån för de fullständiga avlämningsinventeringarnas avskaffande.

I sin förenämnda skrivelse hemställer marinförvaltningen att Kungl. Maj:t måtte bemyndiga ämbetsverket att fastställa föreskrifter av innebörd i huvudsak, dels att vid avlämning från en till en annan för förråd (motsvarande) ansvarig befattningshavare fullständig inventering utbytes mot s. k. delinventering, d. v. s. att fullständig inventering verkställes allenast av sådana artiklar som göres till föremål för delinventering, och dels att inventering av förråd i övrigt må ske genom delinventering utförd på sådant sätt, att under en period av sju år all materiel blir föremål för inventering minst en gång.

Marinförvaltningens hemställan har ännu icke föranlett någon Kungl. Maj:ts åtgärd. På grund härav gäller tills vidare beträffande förrådsinventeringar för marinens del nedan återgivna bestämmelser i förvaltningsreglemente för marinen, fastställt av marinförvaltningen den 17 november 1952.

1. Inventering av förråd (uppbörd) är antingen fullständig eller partiell. Vederbörande förvaltningsmyndighet förordnar inventeringsförrättare, vilkas antal icke må vara större än som i varje särskilt fall kan anses nödvändigt.

Då tillgång till erforderliga förrättningsmän saknas, skall förvaltningsmyndigheten hos vederbörande myndighet begära, att lämplig personal här för ställs till förfogande.

I kostnadsbesparande syfte skall inventering förberedas av avlämnande uppbördsman.

2. Vid avlämning av förråd (uppbörd) till ny innehavare av befattningen såsom uppbördsman eller eljest då byte sker av personal, som enligt 32 § 8 mom. har förnödenheter i sin vård, skall fullständig inventering äga rum i närvaro av avlämnaren och mottagaren eller deras befullmäktigade ombud. I samband härmed skall mottagande uppbördsman respektive annan mottagare på inventeringshandlingen teckna kvitto å mottagen materiel.

3. Partiell inventering, vars ändamål är att utröna tillståndet inom viss grupp av förrådet (uppbörden), företages periodiskt med ledning av härför av vederbörande förvaltningsmyndighet upprättad plan och i sådan omfattning varje gång, att förrådet (uppbörden) blir i sin helhet genomgången(-n) inom av central förvaltningsmyndighet bestämd tid.

4. Inventering skall, utan eftersättande av grundlighet, bedrivas med skyndsamhet. Om förrådets (uppbördens) omfattning icke medgiver att resultatet av inventeringen på en gång framlägges, skola inventeringsbesked utan dröjsmål avgivas efter hand som inventeringen fortskrider.

5. Utan vederbörlig central förvaltningsmyndighets tillstånd må mera omfattande och kostnadskrävande inventering icke företagas i andra fall än när sådan är särskilt föreskriven.

— — —

7. Vid inventering skall jämväl besiktning äga rum i den omfattning som prövas erforderlig för bedömande av förrådets (uppbördens) tillstånd.

Marinförvaltningen har vidare föreskrivit, att partiell inventering av förråd (uppbörd) i land skall ske enligt följande, allt i den mån ämbetsverket i annat sammanhang (förrådsföreskrifter eller motsvarande) icke annorlunda stadgat, nämligen vid förråd i sådan utsträckning, att förrådet blir i sin helhet inventerat inom en period av sju kalenderår, samt vid uppbörd (dock ej inventarieuppbörd) i sådan utsträckning, att uppbörden blir i sin helhet inventerad varje kalenderår. Partiell inventering skall dock icke utföras under kalenderår då förrådet (uppbörden) på grund av avlämning till annan uppbördsman eller av annan anledning undergår fullständig inventering.

Marinförvaltningen har utfärdat särskilda föreskrifter angående partiell inventering vid inventarieuppbörd i land och vid uppbörd ombord. I förstnämnda hänseende föreskrives, att varje inventarieuppbörd skall i sin helhet inventeras vart femte år av den tid under vilken uppbörden handhåfts av samma uppbördsman; beträffande de större inventarieuppbörderna må dock sagda period med marinförvaltningens medgivande utsträckas till sju år. Där så befinnes lämpligt eller ändamålsenligt må i stället enligt vederbörande förvaltningsmyndighets förordnande större inventeringsuppbörder underkastas årliga partiella inventeringar dock så att uppbörden i sin helhet blir inventerad under förenämnda fem- respektive sjuårsperiod. I fråga om uppbörd ombord är föreskrivet, att fullständig inventering skall företagas vid ombyte av uppbördsman och att partiell inventering skall äga rum i sådan omfattning, att varje uppbörd genomgås i sin helhet inom ett år.

Marinförvaltningen har vidare i fråga om förråd av reservdelar och förbrukningsmateriel föreskrivit, att vid större förrådskompletteringar i regel skall verkställas s. k. nollpunktsinventering, varmed förstås en jämförelse mellan det verkliga förrådslagret av de varor som nyanskaffas och den bokförda behållningen.

Slutligen må framhållas, att marinförvaltningen under senare tid i tids- och arbetsbesparande syfte på framställning från regional myndighet i ett antal fall medgivit, att vid avlämning av förråd delinventering fått verkställas i stället för fullständig inventering under förutsättning att mottagande materielredogörare härtill lämnat sitt medgivande.

Beträffande regionala och lokala drivmedelsförråd har marinförvaltningen utfärdat särskilda bestämmelser i skrivelse den 7 april 1954, vari stadgas bl. a. följande.

Partiella inventeringar av flytande drivmedel verkställas genom marinförvaltningens (drivmedelssektionens) försorg. Övriga i drivmedelsförråd ingående artiklar skall däremot underkastas partiell inventering genom vederbörande förvaltningsmyndighets försorg. Stickprovsinventeringar beträffande sistnämnda artiklar skall dock även i fortsättningen från tid till annan verkställas genom drivmedelssektionens försorg. Meddelande härom, liksom om ovannämnda partiella inventeringar av flytande drivmedel, lämnas berörd myndighet i varje särskilt fall innan inventering avses företagas.

Även beträffande magasin och proviantuppbörder har meddelats särskilda bestämmelser (provisorisk förplägnadsinstruktion för marinen), i vilka föreskrives bl. a. följande.

Partiell inventering skall företagas i sådan omfattning, att regionalmagasin blir i sin helhet genomgånget inom loppet av fem och lokalmagasin inom ett år.

Proviantuppbörder, som redovisas enligt Föreskrifter för redovisning vid magasin, provianteringscentraler och vissa proviantuppbörder i land (Redov Mag), skola inventeras den sista dagen i varje kvartal och övriga proviantuppbörder den sista dagen i varje månad.

— — —

Uppbörden skall inventeras sista dagen i varje månad (före proviantutvägningen för nästa dag). Inventeringen sker om möjligt av två inventeringsförrättare av lägst underbefäls grad, vilka utses av förbandschefen (fartygschefen), och meddelas på order som i avskrift bifogas redovisningen. En av inventeringsförrättarna må vara civil tjänsteman (lägst lönegrad 7), som icke har att taga befattning med proviantuppbörden eller dess redovisning. Vid utseende av inventeringsförrättare skall kontinuitet eftersträvas.

Flygförvaltningen

För inventering av centrala och lokala drivmedelsförråd samt lokala intendenturmaterieförråd, magasin och bränsleförråd gäller nedan återgivna bestämmelser i intendenturtjänstinstruktionen för flyg vapnet.

Fullständig inventering omfattande samtliga förnödenheter i uppbörds-mans förråd av intendenturförnödenheter skall äga rum

- a) vid avlämning av uppbörd till ny innehavare av befattningen som uppbördsman;

- b) i fråga om drivmedel, livsmedel, bränsle samt belysnings- och rengöringsmedel vid budgetårsskifte. Inventering av drivmedelsförråd må utföras under april—juni;
- c) i fråga om livsmedel sker dessutom månadsvis fullständig inventering enligt bestämmelserna i bilaga 2:7 mom. 10;
- d) när flottiljchef så anser nödvändigt.

Partiell inventering omfattar materiel inom en viss grupp eller vissa grupper av uppbörderna enligt FF »Förteckning över intendenturmateriel». Dylik inventering skall ske minst två gånger under en sexårsperiod och ha sådan omfattning, att all av uppördsman redovisad intendenturmateriel blir inventerad under perioden. Tidsperioden beräknas härvid fr. o. m. kalenderåret närmast efter det, varunder fullständig inventering i samband med ombyte av uppördsman senast ägt rum. Inom sexårsperioden redan inventerad materiel kontrolleras stickprovsvis vid någon påföljande inventering inom perioden.

Intendenturmateriel upplagd i förråd utom flottiljen inventeras endast en gång inom sexårsperioden, såvida icke förhållandena annat föranleda.

Inventering (översräkning) av i arméns förråd förvarad materiel tillhörig FV sker i samråd med vederbörande försvarsområdesbefälhavare.

Översräkning avser materielredogörare tilldelad intendenturmateriel och verställs

- a) vid ombyte av materielredogörare;
- b) en gång per år.

Till materielredogörare vid eskader för gemensamt bruk utlämnad materiel översräknas en gång vartannat år lämpligen i samband med inventering av drivmedelsförråd.

Fullständig inventering och partiell inventering företas genom försorg av flottiljchef eller — enligt dennes bemyndigande — flottiljintendent. Ansvar för att översräkning utförs åvilar vederbörande uppördsman.

Inventering (utom översräkning) förrättas av en av flottiljchefen beordrad och för uppgiften lämplig *inventeringsförrättare* eller — då inventeringens omfattning och svårighetsgrad anses kräva detta — av flottiljchefen beordrad *inventeringskommission* bestående av två ledamöter, varav en officer eller underofficer samt en beställnings- eller befattningshavare i övrigt.

För lokala magasin gäller den särbestämmelsen, att livsmedelsförråd skall inventeras vid varje månadsskifte av vederbörande köksföreståndare och ett kanslibiträde.

Bestämmelser om inventering av flygmateriel återfinnes i Ekonomiska föreskrifter för flygvapnet (Ekof) U 1961:7, som gäller flygvapnets förband och verkstäder. Däri stadgas bl. a. följande.

Fullständig inventering, som omfattar samtlig materiel tillhörande uppördsmans uppörd, skall verkställas vid byte av uppördsman men kan för övrigt beordras när flygförvaltningen eller flottiljchef anser det nödvändigt. Inventeringen skall förrättas av en inventeringskommission, som tillsättes av den chef som anfallt inventeringen. Kommissionen skall bestå av två ojäviga och för uppdraget lämpliga befattningshavare.

Partiell inventering, som omfattar kontroll av all materiel inom viss

redovisningsgrupp eller vissa grupper tillhörande uppbördsmans uppbörd, skall verkställas i sådan utsträckning, att all materiel i förråd blir fullständigt överräknad under varje period om sex år, med de inskränkningar som betingas av att under viss period fullständig inventering ägt rum. Inventeringen förrättas av flottiljingenjör eller annan person som på hans förslag förordnas därtill. Inventeringen kan även utföras av representant för flygförvaltningen.

Vid kompanier (motsvarande), till vilka flygmateriel utlämnats från förråd och vilkas redogörare kvitterat materielen som lån från förrådets uppbördsman, skall överräkning av materielen göras av redogöraren minst vartannat år.

I fråga om ammunition och i underhållsavdelningens materielförråd ingående materiel och reservdelar har vissa särbestämmelser meddelats.

Revisorernas uttalande. I materielreglementen och liknande föreskrifter har utfärdats närmare bestämmelser om inventering av uppbörden i de förråd av olika slag som sorterar under försvarets myndigheter. För att få en uppfattning om innebörden och ändamålsenligheten av hithörande bestämmelser har revisorerna från försvarets sjukvårdsstyrelse, fortifikationsförvaltningen, armétygförvaltningen, arméintendenturförvaltningen, marinförvaltningen och flygförvaltningen inhämtat vissa uppgifter i ämnet, för vilka närmare redogjorts i det föregående. Nämnas må att arméintendenturförvaltningen fr. o. m. den 1 juli i år sammanförts med motsvarande enheter inom marin- och flygförvaltningarna till ett nytt ämbetsverk, försvarets intendenturverk, som således numera är central förvaltningsmyndighet för intendenturförvaltningen inom krigsmakten i dess helhet.

Beroende på omfattningen av inventeringarna göres som regel åtskillnad mellan tre typer av inventeringar, nämligen fullständig inventering, partiell inventering och s. k. överräkning.

Fullständig inventering, som omfattar all i förråden förvarad materiel, verkställs i allmänhet vid ombyte av uppbördsman samt då truppförbandschef eller högre myndighet av någon anledning finner sådan påkallad. I övrigt tillgripes fullständig inventering med vissa tidsintervaller, vilkas längd emellertid varierar de olika myndigheterna emellan. Så t. ex. har försvarets sjukvårdsstyrelse föreskrivit att förråd av läkemedel vid lokal förvaltningsmyndighet skall inventeras minst en gång årligen. Fortifikationsförvaltningen har beträffande sina förråd bestämt att inventering skall företagas minst en gång under loppet av tre år. Centrala drivmedelsförråd sorterande under försvarets intendenturverk skall, då det gäller motorbränslen och smörjmedel m. m. samt emballage, inventeras en gång varje kalenderår och i fråga om övrig distributionsmateriel en gång under loppet av tre på varandra följande kalenderår. Vad beträffar lokala intendenturmaterielförråd är föreskrivet att, om fullständig inventering icke ägt rum un-

der loppet av åtta år, frågan om sådan inventering skall underställas den centrala myndighetens prövning. Är det däremot fråga om materiel utlämnad till regementes underavdelning skall materielen inventeras en gång under varje treårsperiod. Flygförvaltningen har föreskrivit att fullständig inventering av drivmedel, livsmedel, bränsle samt belysnings- och rengöringsmedel skall verkställas vid varje budgetårsskifte. För lokala magasin gäller den särbestämmelsen att livsmedelsförråd skall inventeras vid varje månadsskifte.

Partiella inventeringar, som i allmänhet omfattar all materiel inom en eller flera grupper i förråden, verkställs i varierande omfattning enligt vederbörande centrala förvaltningsmyndigheters bestämmande. Som exempel må nämnas att försvarets sjukvårdsstyrelse föreskrivit att partiella inventeringar skall äga rum varje år i sådan omfattning, att inom en treårsperiod hela uppbörderna blir inventerade. Armétygförvaltningen har bestämt att sådana inventeringar skall verkställas så, att all materiel i förråd blir fullständigt övverräknad under varje period om fem år. Partiell inventering av till hemvärnet utlämnad tygmateriel och ammunition skall dock företagas i sådan takt, att förråden helt genomgås under loppet av tre år. Marinförvaltningen har för inventarieuppbörderna i land föreskrivit att — i stället för fullständiga inventeringar vart femte eller sjunde år — årligen partiella inventeringar får verkställas, dock så att uppbörderna i dess helhet blir inventerade under nämnda fem- eller sjuårsperiod. För flygförvaltningens del gäller i fråga om intendenturmateriel att partiell inventering skall göras minst två gånger under en sexårsperiod och ha sådan omfattning att all materiel blir inventerad under perioden.

Inventeringarna verkställs som regel genom särskilda, av vederbörande truppförbandschefer tillsatta inventeringskommissioner, i vilka två ojäviga och för uppdraget lämpliga befattningshavare skall ingå. Ofta föreskrives att den ene inventeringsförrättaren skall vara av officers grad och den andre av underofficers eller underbefäls grad.

Enligt vad revisorerna inhämtat anses på många håll inom krigsmaktens såväl centrala som regionala och lokala organ de nuvarande bestämmelserna om inventeringsverksamheten i vissa delar mindre ändamålsenliga och i hög grad betungande för de för inventeringarna ansvariga befattningshavarna. Det sistnämnda gäller framför allt de fullständiga inventeringarna, vilka fordrar stor arbetsinsats och är mycket tidskrävande. Nämnas må i detta sammanhang att marinförvaltningen i skrivelse till Kungl. Maj:t innevarande år gjort framställning om bemyndigande att fastställa föreskrifter, innebärande förenklat inventeringsförfarande vid avlämning av förråd genom att de fullständiga inventeringarna ersättes av partiella. Marinförvaltningen åberopar som stöd för sin framställning bl. a. den omständigheten, att det särskilda upphördsmannaansvaret numera avskaffats genom den år 1961 härom beslutade ändringen i allmänt försvarsförvalt-

ningsreglemente. Ersättningskyldighet för brister i förråd kan således icke längre åläggas en uppbördsman under annan förutsättning än att vållande kan läggas honom till last. Följden torde enligt ämbetsverkets uppfattning bli att krav mot uppbördsman på ersättning för förlust av materiel i fortsättningen kommer att göras gällande endast i ett mycket ringa antal fall.

Mot bakgrunden av angivna omständigheter anser marinförvaltningen att starka skäl talar för ett slopande av de fullständiga avlämningsinventeringarna. Visserligen låter det sig icke beräkna om ett allmänt avskaffande av dessa inventeringar kommer att åsamka statsverket ökade förluster av materiel, men marinförvaltningen anser dock att en jämförelse mellan å ena sidan kostnaderna för löner under inventeringstiden åt dem som sysslar med inventeringarna och å andra sidan värdet av de materielförluster som kronan kan återvinna genom eventuella krav mot uppbördsmän otvivelaktigt talar till förmån för ett avskaffande av de fullständiga inventeringarna.

Armétygförvaltningen har i en nyligen upprättad promemoria, vilken kommunicerats statskontoret för yttrande, framfört tankegångar som i stort sett överensstämmer med de nyss beskrivna. Vidare kan nämnas att fortifikationsförvaltningen efter gjord framställning erhållit Kungl. Maj:ts medgivande att under åren 1960—1963 begränsa inventeringsskyldigheten på så sätt, att fullständig inventering skall — förutom vid ombyte av uppbördsmän och när så eljest av särskilda skäl finnes påkallat — verkställas endast en gång under ifrågavarande fyraårsperiod.

I likhet med marinförvaltningen anser revisorerna att de fullständiga avlämningsinventeringarna efter avskaffandet av det särskilda uppbördsmanansvaret till stor del mist sin betydelse. Den avsevärda arbetsinsats och de kostnader som är förenade med dessa inventeringar synes nämligen icke stå i rimlig proportion till deras praktiska nytta. Stora svårigheter torde också för övrigt föreligga att exakt avstämma förrådsbehållningen vid viss tidpunkt, eftersom inventeringarna är synnerligen tidsödande och icke får hindra det löpande förrådsarbetet. Enligt vad revisorerna inhämtat kan en fullständig inventering vid ett truppförband ta i anspråk befattningshavare upp till en tid av två år.

Även i andra avseenden är enligt revisorernas uppfattning de nuvarande inventeringsbestämmelserna mindre tillfredsställande. Så t. ex. har detaljföreskrifterna på området av de berörda centrala förvaltningsmyndigheterna utformats på olika sätt. Nämda förhållande framträder särskilt tydligt i fråga om de tidsintervaller myndigheterna bestämt för inventeringarnas genomförande. En myndighet har exempelvis föreskrivit att inventering skall verkställas varje år, en annan vart femte år, en tredje vart sjunde eller åttonde år etc. Att märka är att här ofta är fråga om förråd av samma eller liknande slag.

Vidare är, såsom framgått av den tidigare redogörelsen, inventeringsbe-

stämmelserna spridda i en mångfald olika författningar, vilket i hög grad måste försvåra deras tillämpning. Enligt revisorernas uppfattning borde hithörande bestämmelser såvitt möjligt sammanföras i en enda författning, gemensam för de berörda myndigheterna.

Enligt nu gällande regler skall inventeringarna regelmässigt verkställas av särskilda, av vederbörande truppförbandschefer tillsatta inventeringskommissioner, bestående av officerare, underofficerare och underbefäl. Den materiel som skall inventeras är emellertid ofta av komplicerad teknisk natur, som för fastställande av mängd, beskaffenhet, rationell uppläggning etc. kräver tillgång till för uppgiften särskilt kvalificerad personal. Sådan personal står dock icke alltid till truppförbandschefernas förfogande. Det inträffar därför ej sällan att inventeringarna måste genomföras med anlåtande av befattningshavare med ringa eller ingen materielkännedom. Självfallet blir under sådana omständigheter inventeringarna mer eller mindre värdelösa och ofta av rent formell art. Ett sätt att råda bot på nämnda missförhållande vore enligt revisorernas mening att i större utsträckning anförtro inventeringarna åt specialistgrupper vid de centrala eller regionala organen. Sådana specialistgrupper, i vilka självfallet borde ingå även redovisningstekniskt kunnig personal, skulle kontinuerligt kunna sysselsättas i inventeringsverksamheten. De skulle därjämte kunna utnyttjas för saklig information om förrådshanteringen till den i förråden arbetande personalen och över huvud taget verka för en effektivisering av förrådstjänsten. Den personalökning hos de centrala och regionala myndigheterna som eventuellt skulle krävas för genomförandet av här föreslagen omläggning av inventeringsverksamheten skulle säkerligen mer än väl uppvägas av mindre behov av personal på det lokala planet.

Revisorerna anser det angeläget att här ovan berörda problem bringas till en tillfredsställande lösning. En allmän överarbetning av bestämmelserna om inventering av krigsmaktens förråd bör därför enligt revisorernas mening snarast komma till stånd, i syfte att bättre anpassa dessa bestämmelser till de krav som i dagens läge bör ställas på en rationell och effektiv förrådsinventering.

De nya tjänstetecknen till arméns uniform m/60

Fr. o. m. den 1 juli 1960 började vid armén en ny permissionsuniform (uniform m/60) tagas i bruk. I samband därmed utformades också nya tjänstetecken (m/60) till uniformen, avsedda att ersätta de tjänstetecken (m/52) som använts till den tidigare uniformsmodellen av år 1952 (uniform m/52). Anledningen till att nya tjänstetecken fastställdes har av försvarets intendenturverk uppgivits vara, att tjänstetecknen m/52 icke visat sig tillfredsställande för permissionsbruk bl. a. med hänsyn till »prydlighet, konsekvens, anknytning till hemort och traditioner m. m.» Närmare synpunkter på sistnämnda frågor har redovisats i en cirkulärskrivelse från arméstaben den 13 oktober 1959, av vilken framgår bl. a. följande.

När det i slutet av 1930-talet förbereddes övergång till ett nytt uniforms-system, planlades införande av såväl en fältuniform som en högtidsuniform. Med hänsyn till det världspolitiska läget fastställdes dock endast fältuniform m/39. Denna utformades främst med tanke på dess användning under fältmässiga förhållanden och gjordes därför enkel och enhetlig. Några andra distinktioner än förbandssiffror, truppslagstecken och förbands- (truppslags-)knappar förekom icke. Med distinktion avses här del av uniform, tjänstetecken eller tillbehör till uniform, som är speciellt utformade för att utmärka ett visst förband eller truppslag (personalkår) och således åtskiljer dessa från övriga förband eller truppslag (personalkårer). Med fältuniformen som grund infördes långbyxor, högtidsattribut m. m., så att uniform m/39 kunde användas även som permissions- och högtids-dräkt.

Tid efter annan inkom till chefen för armén förslag om ändringar av och tillägg till distinktionssystemet på uniform m/39. Dessa förslag resulterade i att vissa förband erhöll förbandssymboler i stället för siffror.

År 1952 utarbetades vid arméstabens utrustningsavdelning ett förslag till nya truppförbandstecken. Förslaget remitterades till dåvarande arméförvaltningens intendenturavdelning (KAFI) och truppslagsinspektörerna. De senares yttranden var övervägande positiva, medan KAFI ansåg vissa hinder föreligga »att på ett tekniskt och framför allt heraldiskt fullt godtagbart sätt till alla delar utföra truppförbandstecken» enligt förslaget. KAFI föreslog därför väsentliga modifikationer. Dessa innebar att alla vapenbilder skulle placeras på en sköld och att flertalet truppförband förlagda inom samma landskap skulle erhålla samma symbol. Ett enligt KAFI:s rekommendationer modifierat förslag remitterades hösten 1952 till militärbefälhavare och truppförbandschefer m. fl. Grundtanken att ersätta förbands-siffrorna med förbandstecken mottogs mycket positivt. Ett stort antal re-

missmyndigheter ansåg emellertid, att tecknen borde göras genombrutna och att varje förband borde ha eget tecken. Eftersom tecknen enligt det modifierade förslaget icke ansågs fylla sitt ändamål som lämpliga förbandsdistinktioner, fullföljdes icke förslaget.

Under sommaren 1958 verkställdes inom utrustningsavdelningen en utredning om principerna för användning, utformning och placering av tjänstetecken m. m. på arméns uniformer. Utredningen syftade dessutom till att klarlägga de traditioner som fanns levande eller kunde vara lämpliga att återuppliva. I utredningen föreslogs bl. a. förbandstecken i stället för dåvarande siffror. Förslaget remitterades i november 1958 till KAFI och truppslagsinspektörerna m. fl. På frågan om rådande system med förbands-siffror borde överges till förmån för det framlagda förslaget svarade 14 remissmyndigheter ja och fyra nej.

Det positiva mottagandet av utredningen föranledde chefen för armén att i remisskrivelse till underordnade truppförband begära svar, vilket av tre alternativa system för förbandstecken som dessa föredrog. Svaren in- nebar att ca en tredjedel förordade symboler, medan övriga ansåg det då- varande systemet med siffror lämpligast. Beträffande landskapsregementen (infanteriregementen, P 4 och S 1) visade det sig att hälften föredrog sym- boler och hälften siffror. Chefer för förband tillhörande specialtruppslagen ansåg däremot alla, att siffersystemet var tillfredsställande.

Enligt vad revisorerna inhämtat påbjöds användning av uniform m/60 innan de nya tjänstetecknen blivit slutligt utformade. Övergångsvis an- vändes därför i stor utsträckning även tjänstetecken m/52 till den nya uni- formen.

En av nyheterna med de nya tjänstetecknen är att de för fastsättning på uniformerna försetts med stift. Tidigare syddes som regel tjänsteteck- nen fast på uniformerna. Stift har således numera anbringats på såväl truppslags- och personalkårtecken (korslagda gevär etc.) som förbandstec- ken (symboler), förbandssiffror, gradbeteckningar, utbildningstecken (em- blem för fallskärmsjägare etc.), tjänstgöringstecken (för tjänstgörande vid försvarsstaben, arméstaben etc.) och utbildningstecken (t. ex. till elev vid plutonchefsskola).

För att få en uppfattning om bl. a. statsverkets kostnader för framtag- ning av de nya tjänstetecknen har revisorerna tillställt försvarets intenden- turverk ett antal frågor i ämnet. Ämbetsverket har i anslutning till sina svar på frågorna lämnat revisorerna följande allmänna orientering om an- ledningen till att tjänstetecknen kommit att få sin nuvarande utformning.

Den moderna stridens utveckling har nödvändiggjort anskaffning av en särskild fältuniform m/58. Denna är olämplig för permissionsbruk, vilket nödvändiggjort anskaffning av en speciell permissionsuniform. Varje uni- form har utformats med hänsyn till sitt användningsområde. Principen för

arméns nuvarande uniformering är sålunda i stort att personalen utrustas med en särskild uniform för permission (m/60) och särskilda uniforms-persedlar för fältbruk.

Vid utformningen av permissionsuniformen har målsättningen varit att uniformen skall ge bäraren en känsla av *trivsel* och *prydighet*. I detta sammanhang utgör tjänstetecknen, som även i många fall utformats så att de anknyter till hemorten och/eller innebär ett bevarande av traditioner vid vederbörliga förband, en mycket viktig del i uniformen.

Målsättningen för den tekniska utformningen har varit att under beaktande av estetiska, tekniska och ekonomiska krav erhålla tecken av *högsta möjliga bruksvärde*. För att kunna uppnå detta har det varit nödvändigt att anlita en erkänt skicklig konstthantverkare, vilket också av chefen för armén framhållits som ett bestämt önskemål.

Olika material (exempelvis plaster) har härvid varit föremål för försök och undersökningar. Den valda metallen — tombak — tillgodoser kraven på högt bruksvärde och beräknas vid normalt slitage ha mycket lång livslängd (ca 10—20 år) samtidigt som den tillgodoser de industriella kraven på god form- och lödningsbarhet.

Som av det följande framgår, utgör kostnaden för tjänstetecken en högst obetydlig post i kostnaden för permissionsuniformen. Att göra en värdering av utbytet i form av trivsel, förbandsanda, goodwill för försvaret m. m. är givetvis mycket svårt. De nya tecknen torde dessutom i mycket hög grad ha bidragit till populariteten hos uniform m/60, vilket även ur rekryterings-synpunkt har sin givna betydelse.

Här nedan återges de av revisorerna framställda frågorna och de av intendenturverket med anledning härav avgivna svaren.

Fråga: Gjordes någon beräkning av kostnaderna för de nya tjänstetecknen innan dessa började tillverkas och till vilket belopp uppgick i så fall de beräknade kostnaderna?

Svar: Ja. Förhandskalkyl gjordes av arméintendenturförvaltningen enligt skrivelse 15.11.1958 dnr 3986. Till grund för denna kalkyl låg arméstabens utredning angående tjänstetecken år 1958. Kostnadsberäkningen i denna kalkyl gjordes på basis av *då* gällande fakta. I samband därmed utfördes vissa provtillverkningar.

I kalkylen räknas med merkostnader för	
modell- och verktygskostnader	ca 300 000 kr
anskaffning 1. — 3. anskaffningsåret	» 700 000 »
samt fortsatt årlig merkostnad	» 45 000 »

I samma kalkyl har för normal årsanskaffning av tjänstetecken m/52 räknats med ca 40 000 kr per år.

I 1958 års kalkyl räknades med att en stor del av tjänstetecknen m/52 skulle användas till uniform m/60. Sedermera har vissa på frågan inverkan- de förhållanden inträffat. Dels har organisatoriska förändringar, t. ex. tillkomst av signalförband och omorganisation av ett flertal infanteriregementen till pansarregementen, inträffat, dels har uniformsbestämmelserna för m/60 varit föremål för revideringar i efterhand föranledda av framställning- ar till arméchefen från staber, skolor, förband och fo.

Med hänsyn till det omfattande förarbete som krävs för framtagande av

varje särskilt tecken (heraldisk granskning, ritning, prototyp, remissförfarande, teknisk och ekonomisk bedömning) har ämbetsverket ansett det nödvändigt att fördela detta arbete över ett flertal år, allt efter direktiv och anvisningar från arméstaben beträffande angelägenhetsgraden. Därvid har dessutom tillgången till tecken m/52 beaktats vid bedömningen av turordning för de nya tecknen.

Förvaltningen har sålunda fortlöpande haft en fast hand över planläggningsarbetet och kostnadsberäkningarna.

Såsom ett exempel på planläggningsarbete och kostnadskalkyleringens totala omfattning må nämnas att vid framtagandet av m/60 omfärgning — ändring — av kappa m/52 till kappa m/52—60 och vintermössa m/50 till vintermössa m/50—60 ägt rum. Dessa åtgärder har medfört betydande kostnadsminskningar till vilka hänsyn kunnat tagas vid den totala kostnadskalkyleringen för omuniformeringen. I samband med ovan nämnda omändringar har visst avkall fått göras på prydlighet under en begränsad period. Ämbetsverket har icke behövt äska särskild förstärkning av anslaget för beklädnad eller ens belasta löpande årsanslag med dessa utgifter.

Fråga: Hur stort belopp har hittills förbrukats på de nya tjänstetecknen?

Svar: Den beräknade anskaffningskostnaden för hittills anskaffade tjänstetecken m/60 för personal, som kronan har att hålla med beklädnad, uppgår till ca 4 000 000 kronor. Härutöver har anskaffats tjänstetecken för försäljning till off och uoff m. fl. Då utgifterna för sistnämnda tecken kompenseras av motsvarande inkomster har de icke medtagits här. Dessutom tillkommer en viss merkostnad för förbättrad metod vid polering av knappar m/52 till m/39—60.

De nu anskaffade tjänstetecknen avse såväl de stora engångskvantiteter som krävdes för omuniformeringens genomförande som de kvantiteter som därutöver erfordrats för att åstadkomma tillfredsställande sortiment av tjänstetecken vid de olika förbanden. För undvikande av arbets- och kostnadskrävande småkompletteringar för sortimentens vidmakthållande i samband med förluster, försäljning och lagerminskning av andra skäl har dessa sortiment måst inkludera erforderliga marginalkvantiteter. De större kvantiteter som härigenom kommit att engångsanskaffas har otvivelaktigt påverkat anskaffningspriset per enhet på ett för kronan fördelaktigt sätt.

Fråga: Är de nya tjänstetecknen dyrare än de äldre för uniform m/39 och m/52 avsedda och hur stor är i så fall merkostnaden?

Svar: Genomsnittskostnaden för ifrågavarande tjänstetecken till en uniform m/52 är ca 2:50 kr/5 år. Årskostnad kr 0:50. Motsvarande kostnad för tecken till en uniform m/60 är ca 24:— kr/15 år. Årskostnad kr 1:60. Merkostnaden utgör således ca 1:10 kr/år.

Motsvarande merkostnad för uniform m/60 i jämförelse med tjänstetecken till uniform m/39 utgör ca 1:25 kr/år. Denna jämförelse är emellertid icke relevant, eftersom uniform m/39 främst är avsedd för fältbruk, medan uniform m/60 uteslutande är avsedd för permissionsbruk.

Eftersom såväl m/52 som m/60 tillverkats i samma metallslag, är merkostnaden — bortsett från prisstegringar — i sin helhet hänförlig till det gedignare och prydligare utförande som kännetecknar tjänstetecken m/60 i jämförelse med m/52. Den omständigheten att m/60 tillverkats i gedignare utförande har förutom större prydlighet medfört en avsevärd ökning av bruksvärdet och användningstiden. Den längre brukstiden på tecknen er-

nås dessutom genom skärpta kontrollföreskrifter. Tidigare har här aktuella tjänstetecken på grund av sin tekniska utformning och ringa värde betraktats såsom förbrukningsmateriel utan redovisningsskyldighet.

Tages hänsyn till den större livslängden hos tecken av m/60 kan merkostnaden per tjänstgöringsdag för tjänstetecken till uniform m/60 i jämförelse med m/52 uppskattas till bråkdelen av ett öre, vilken merkostnad väl torde uppvägas av den större prydligheten hos tjänstetecken m/60.

Fråga: Hur stor ersättning har utbetalats till vederbörande konsthantverkare för framtagning av de nya förbandstecknen och truppförbandstecknen?

Svar: Sammanlagt kr 27 260:— under tiden 1960—1962.

Det måste här påpekas att den konsthantverkare, som anlätades för sitt arbete enligt ett med arméintendenturförvaltningen ingånget avtal erhållit ersättning med kr 40:— per timme, vilket får anses ligga under det normala för denna typ av arbete.

Fråga: Vem har bestämt att tjänstetecknen skall vara försedda med stift och har tjänstetecknen fördyrats av denna anledning?

Vilka fördelar och/eller nackdelar har varit förenade med användningen av tjänstetecken med stift?

Svar: Målsättningen i stort för tecknens fastsättande har fastställts av arméstaben medan beslut om tecknens tekniska utformning (bl. a. stift) fattats av KAIF.

Målsättningen har varit att tecknen skall sättas fast på ett sådant sätt att prydligheten inte eftersätts. Vid fastsyning kan färgskillnad mellan tråd och tecken förr eller senare inträda. Ett fåtal tecken kan inte sys fast utan att särskilda anordningar vidtas i form av syhål eller syöglor, vilka skulle förvränga utseendet (konturerna) av tecknet i fråga. Fastsättningsanordningen skall vidare vara så utformad att den värnpliktige själv skall kunna montera tecknen.

Användandet av stift för fastsättning av tjänstetecken är i och för sig ingen ny företeelse. Så har även skett betr. tjänstetecken m/39 och m/52. Enda skillnaden är den att till tjänstetecken m/60 har valts runda stift medan till tidigare tecken använts platta stift med hänsyn till att uniform m/60 utföres i ett tunnare tyg än tidigare uniformsmodeller. De runda stiften lämnar inga synliga hål kvar i uniformen vid nödvändiga borttagningar (byten) av tjänstetecken, vilket däremot de tidigare typerna av stift gör.

Nackdelarna med stift torde vara dels att de kan brytas av, vilken olägenhet dock i flertalet fall elimineras genom fastsyning av tecknet, och dels att tecknen blir något dyrare i anskaffningskostnad med än utan stift.

Fråga: Har någon tendens till ökning av förbrukningen av tjänstetecken förmärkts efter införandet av de med stift försedda tjänstetecknen och har i anledning härav några föreskrifter behövt utfärdas i syfte att nedbringa förbrukningen?

Svar: En viss ökning av förbrukningen av tjänstetecken m/60 jämfört med tjänstetecken m/52 har till en början observerats. Ökningen i förbrukningen torde dock inte helt kunna tillskrivas det förhållandet att runda stift användes som fastsättningsanordning. En icke obetydlig del av ökningen torde vara att hänföra till »souvenirsamlade».

I skrivelse 12.3.1963 dnr 989/63 har KAIF föreskrivit att tjänstetecken till uniform m/60 därest så erfordras och med hänsyn till tecknens konstruk-

tion är möjligt som en extra säkerhetsåtgärd skall fästas vid uniformsplagen med tråd.

Fråga: Enligt uppgift fattades beslut om användning av uniform m/60 innan ännu utensilierna till den var slutligt utformade. Vad var anledningen härtill?

Svar: Våren 1958 påbörjades, som ovan framhållits, en utredning inom arméstabens utrustningsavdelning rörande principerna för användning, utformning och placering av tjänstetecken m. m., avsedd att utgöra underlag för arbetet med hithörande frågor i samband med fullföljandet av »Arméns uniformsutredning 1958».

Innan uniformsutredningen hann avlämna sitt slutliga förslag till ny uniform inträffade textilkrisen, som utlöste åtgärder från Arbetsmarknadsstyrelsen, vilket medförde att väven till den nya uniformen måste anskaffas mycket skyndsamt.

Anskaffningen av tyget måste sålunda genomföras utan att avvakta den slutliga utformningen av tjänstetecknen.

Vid anskaffning av tyg i större omfattning borde i det förhandenvarande läget endast tyg till m/60 ifrågakomma. Den forcerade anskaffningen av väv medförde en viss forcering i arbetet med utformning och anskaffning av tjänstetecken m/60, dock givetvis med beaktande av i p 1 framhållna synpunkter.

Fråga: Hur har förfarits eller kommer att förfaras med inneliggande lager av äldre tjänstetecken och vilket värde representerar dessa lager?

Svar: Inneliggande lager av tjänstetecken m/52 bedömes representera ett värde av 200 000 kronor. Dessa tecken kommer att utnyttjas vid den fortsatta användningen av uniform m/52 och avses därutöver nyttiggöras genom användning till begagnade uniformer m/60, som inom några år beräknas bli tillgängliga för användning vid repetitionsövningsförbanden såsom permissionsuniformer.

Sammanfattningsvis har intendenturverket anfört följande.

Ämbetsverket anser det angeläget framhålla dels att det förelegat en bred opinion såväl inom som utom armén för förändringar av och tillägg till distinktionssystemet på den nya permissionsuniformen, icke minst i fråga om prydligheten och hänsynen till uniformens utformning, dels att merkostnaden per tjänstgöringsdag — bråkdelen av ett öre — i beaktande av att exempelvis penningbidraget under 1. tjänstgöringen för värnpliktig utgör kr. 4:— per tjänstgöringsdag får anses skälig och väl motiverad.

Artikel	m/52	m/60	
	Pris (kr.)	Pris (kr.)	Ökning i förhållande till m/52
Förbandssiffror	—: 20	—: 75	275 %
Förbandstecken (motsvarande)	—: 20	1: 75	775 %
Truppslagstecken, små (motsvarande)	—: 30	1: 25	315 %
» , stora	—: 40	1: 50	275 %
Knappar, små	—: 25	—: 40	60 %
» , stora	—: 30	—: 50	65 %

Anm. %-talen i förekommande fall avrundade.

Revisorerna har gjort en jämförelse mellan m/52 och m/60, såvitt gäller kostnaderna för de vanligaste tjänstetecknen. Värdena, som är hämtade ur gällande bilaga till Provisorisk Intendentur- och Veterinärmaterielinstruktion, framgår av omstående sammanställning (s. 31).

Om en motsvarande jämförelse göres i fråga om kostnaderna för att utrusta en soldat tillhörande infanteriet med tjänstetecken, erhålles följande värden.

Artikel	m/52	m/60	
	Pris (kr.)	Pris (kr.)	Ökning i förhållande till m/52
Förbandssiffror (förbandstecken)	6 st. à —: 20*) = 1: 20	4 st. à 1: 75 = 7: —	480 %
Truppslags- tecken	4 st. à —: 35*) = 1: 40	4 st. à 1: 40*) = 5: 60	300 %
Knappar, stora	10 st. à —: 30 = 3: —	11 st. à —: 50*) = 5: 50	
» , små	6 st. à —: 25 = 1: 50	4 st. à —: 40 = 1: 60	
Summa för knappar	= 4: 50	= 7: 10	60 %
Total kostnad	7: 10	19: 70	

Anm. De med *) utmärkta anger medelvärden och %-talen är i förekommande fall avrundade.

Skillnaden i förevarande fall utgör således 12 kronor 60 öre. Med en värnpliktskontingent av 30 000 man per år innebär detta en merkostnad av ca 380 000 kronor. Härvid är att märka att kostnaderna för de attribut som värnpliktig personal i befälsutbildning erhåller (utbildningstecken, gradbeteckningar) icke medräknats.

Revisorernas uttalande. År 1960 togs inom armén en ny permissionsuniform, uniform m/60, i bruk. Övergången till den nya uniformstypen, som var avsedd att successivt ersätta den äldre modellen, uniform m/52, ansågs också kräva framtagande av nya tjänstetecken. Utformningen av dessa hade föregåtts av långvariga utredningar inom arméstaben och dåvarande arméförvaltningens intendenturavdelning respektive arméintendenturförvaltningen. Såsom ett resultat härav beslöts bl. a. att förbandstecken (symboler) — för landskapsregementen exempelvis landskapsvapen — skulle införas i stället för tidigare använda siffror. Vidare skulle de nya tjänstetecknen anbringas på uniformen med tillhjälp av stift och icke, som tidigare nästan genomgående varit fallet, genom att tecknen fastsyddes på uniformen.

Vid av revisorerna gjord förfrågan, om någon beräkning av kostnaderna för de nya tjänstetecknen gjorts innan dessa började tillverkas, har försvarets intendenturverk meddelat, att enligt en av arméintendenturförvalt-

ningen år 1958 upprättad kalkyl skulle utgifterna, inklusive kostnaderna för anskaffning av nya tjänstetecken under de tre första åren, komma att uppgå till sammanlagt ca 1 milj. kronor. Såsom framgått av den tidigare lämnade redogörelsen har emellertid de ifrågavarande kostnaderna hittills belöpt sig till icke mindre än ca 4 milj. kronor.

Orsakerna till att de faktiska kostnaderna så avsevärt överstigit de från början beräknade torde kunna hänföras till flera omständigheter. Försvarets intendenturverk har för sin del som en förklaring angivit, att det i 1958 års kalkyl räknats med att en stor del av tjänstetecknen m/52 även i fortsättningen skulle användas till uniform m/60. Så blev emellertid icke fallet beroende dels på organisatoriska förändringar, t. ex. tillkomsten av signalförband och omorganisation av ett flertal infanteriregementen till pansarregementen, och dels på att uniformsbestämmelserna för m/60 blev föremål för revideringar i efterhand, föranledda av framställningar till arméchefen från staber, skolor och förband.

Även om här berörda omständigheter bidragit till kostnadsstegringarna, anser revisorerna dock att vid ett övervägande av anledningen till att nyssnämnda kalkyl icke hållit uppmärksamheten i första hand måste riktas mot de mycket höga kostnaderna för själva tillverkningen av de nya tjänstetecknen. En av intendenturverket gjord jämförelse visar, att 1960 års tjänstetecken är mer än tre gånger så dyra som 1952 års. Härvid är att märka att denna jämförelse bygger på en beräknad användningstid av i senare fallet allenast fem år mot i förra fallet hela femton år. Revisorerna, som återkommer till sistnämnda spörsmål i det följande, anser att riktigheten av ämbetsverkets beräkning av de nya tjänstetecknens längre användningstid starkt kan ifrågasättas.

En mer rättvisande bild av kostnadsökningarna ger enligt revisorernas mening den i det föregående intagna sammanställningen över de aktuella kostnaderna för de vanligaste tjänstetecknen av m/52 respektive m/60. En jämförelse mellan däri angivna värden ger vid handen att kostnadsstegringen för exempelvis förbandssiffror utgjort ca 275 procent och för vissa truppslagstecken ca 300 procent. Genom att förbandssiffror ersatts av förbandstecken har kostnadsökningen uppgått till icke mindre än 775 procent. Kostnaderna för att utrusta en infanterisoldat med förbandssiffror (förbandstecken) och truppslagstecken kan beräknas ha ökat med 480 respektive 300 procent. Statsverkets sammanlagda merutgifter för anskaffning av tjänstetecken till en årskontingent värnpliktiga — ca 30 000 man — torde uppgå till ca 380 000 kronor.

Som förut nämnts har på de nya tjänstetecknen stift anbringats som fastsättningsanordning. Tidigare syddes som regel tjänstetecknen fast vid uniformen. Anledningen till att sistnämnda förfaringssätt frångåtts har av intendenturverket bl. a. uppgivits vara, att det ansetts angeläget att tecknen fastgöres på ett sådant sätt att prydligheten icke eftersättes. Vid fastsyning

kan nämligen skillnad i färg mellan tråd och tecken förr eller senare inträda.

Enligt vad revisorerna inhämtat har övergången till stift i hög grad verkat fördyrande på tjänstetecknens tillverkningskostnader. Vidare har på grund av stiftens dåliga hållbarhet en ökning av förbrukningen av tjänstetecken på senare år kunnat konstateras. Angivna förhållande har föranlett försvarets intendenturverk att i skrivelse innevarande år till samtliga militärområden påpeka att, på grund av att stiftens visat benägenhet att brytas, tjänstetecken gått förlorade i en utsträckning som icke är försvarbar bl. a. från kostnadssynpunkt. Ämbetsverket har därför föreskrivit »att tjänstetecken till uniform m/60 skall, därest så erfordras och med hänsyn till tecknens konstruktion är möjligt, som en extra säkerhetsåtgärd fästas vid uniformsplaggen även med syntettråd (nylon, terylen eller liknande) i samma färg som tjänstetecknen». Ämbetsverket har således tvingats beordra återgång i stor utsträckning till det tidigare, av verket självt kritiserade förfaringssättet med fastsyning av tecknen. I fortsättningen kommer därför de dyrbara fastsättningsanordningarna med stift att till stor del icke ha något ändamål att fylla.

Sett mot bakgrunden av nu nämnda omständigheter ter sig intendenturverkets uppfattning, att de nya tjänstetecknen skulle ha avsevärt längre användningstid än de äldre, som svårförståelig. Den konstaterade ökade förbrukningen av de förstnämnda tecknen synes enligt revisorernas uppfattning snarare peka på att förhållandet i verkligheten är det omvända.

Med hänsyn till att så avsevärda kostnader varit förenade med framtagningen av de nya tjänstetecknen, sammanlagt hittills ca 4 milj. kronor mot beräknade ca 1 milj. kronor, anser revisorerna det med fog kunna ifrågasättas, om vid beslutet att övergå till nämnda tecken tillbörlig uppmärksamhet ägnats de ekonomiska faktorerna. Intendenturverket har ansett merkostnaderna skäliga och väl motiverade och har därvid åberopat, att penningbidragen till de värnpliktiga utgör en avsevärt större utgiftspost för statsverket. Revisorerna är angelägna att här framhålla, att en sådan jämförelse i detta sammanhang saknar varje relevans. En merutgift för *ett* ändamål kan självfallet icke motiveras under hänvisning till att utgifterna för *ett helt annat* ändamål är större. Med dylik argumentering skulle praktiskt taget varje form av slöseri med statsmedel kunna försvaras.

Utformningen av de nya tjänstetecknen bygger, som förut nämnts, bl. a. på grundtanken att de tidigare förbandssiffrorna skall ersättas av förbandstecken (symboler), såsom t. ex. landskapsvapen. Syftet härmed har uppgivits vara att symbolerna i högre grad än siffrorna är ägnade att hos bäraren av dem vidmakthålla känslan för de traditioner m. m. som kan vara knutna till vederbörande förband. Nämnda förhållande jämte de nya tjänstetecknens större prydlighet kan enligt intendenturverkets uppfattning tänkas bidra till att öka trivseln och förbandsandan hos de tjänstgörande

vid armén, vilket av ämbetsverket bedömes som viktigt bl. a. från rekryteringssynpunkt. Revisorerna anser sig i detta sammanhang böra erinra om att vid den förfrågan i ämnet som arméchefen år 1959 tillställde berörda truppförband endast en tredjedel förordade införande av symboler, medan de övriga uttalade sig för ett bibehållande av det dåvarande systemet med siffror. Härutöver bör tilläggas att kostnaderna för tillverkning av förbandsymboler är avsevärt större än motsvarande kostnader för förbandssiffror, vartill kommer att de nu använda symbolerna i många fall så starkt påminner om varandra att det blivit svårare att rätt uppfatta vederbörandes förbandstillhörighet.

Revisorerna är självfallet medvetna om att en prydlig uniform och till en sådan lämpligt utformade tjänstetecken har en förmånlig inverkan, då det gäller trivsel, förbandsanda etc. hos såväl befäl som meniga. Revisorerna anser emellertid att betydelsen härav icke får överdrivas och att kostnaderna för ifrågavarande ändamål, icke minst med hänsyn till att det inom försvaret föreligger avsevärt angelägnare utgiftsbehov, måste hållas inom rimliga gränser. Enligt revisorernas mening har dessa synpunkter icke i tillbörlig grad beaktats av de ansvariga myndigheterna vid beslutet om och utformningen av de nya tjänstetecknen.

§ 4

Viss hotellrörelse vid Göta signalregemente

I Karlsborg bedrivs sedan flera år tillbaka i numera Göta signalregementets (S 2) regi viss hotellrörelse i de två s. k. garnisonshotell som är anslutna till vardera av officers- och underofficersmässarna. I hotellrummen förlägges sådana officerare och underofficerare som på grund av sina tjänstgöringsförhållanden åtnjuter förmånen av fri inkvartering. I viss utsträckning utnyttjas garnisonshotellen också av befattningshavare på tjänsteresa i Karlsborg samt i mån av utrymme av regementets egen personal, främst för förläggning av gäster. Hotellen disponerar över nio enkelrum, tre dubbelrum och två dubletter. Genom att särskilda medel ställts till förfogande för ändamålet har rummen givits en god inredning, vilken väl motsvarar de krav som i gällande statliga bestämmelser föreskrives i fråga om godtagbar inkvarteringsstandard.

I 9 § allmänt reseregemente har föreskrivits, att om myndighet erbjuder förrättningsman inkvartering i lokal som myndigheten disponerar och inkvarteringen är av sådan beskaffenhet att den skäligen bör godtagas, må förrättningsmannen, vare sig han mottager erbjudandet eller ej, icke åtnjuta traktamente för natt med högre belopp än det som myndigheten betingar sig för inkvarteringen.

Enär rumspriserna vid garnisonshotellen icke obetydligt understiger gällande traktamentsbelopp för natt äger på grund av nyssnämnda föreskrift en förrättningsman som bor där icke utfå fullt nattractamente.

Sistnämnda förhållande har lett till att garnisonshotellen endast i begränsad utsträckning utnyttjas av tjänstemän vid förrättningar i Karlsborg, vilket i sin tur medfört att det ekonomiska resultatet av hotellrörelsen blivit otillfredsställande. Till belysande härav hänvisas till nedanstående, av S 2 intendenturavdelning i juni 1961 uppgjord kalkyl rörande lönsamheten vid garnisonshotellen.

Vid full beläggning utgör hyresinkomsterna per dygn:

8 enkelrum à 4:25	= 34:— kr
4 dubbelrum à 7:50	= 30:— »
Summa	64:— kr

Hyresinkomster för helt år kan sålunda maximalt utgöra:

64×365 = 23.360:— kr.

Under sist förflutna år utgjorde inkomsterna 11.467:— kr, vilket motsvarar i genomsnitt 50 % beläggning.

Av hyresinkomsterna har 5.450:— kr erlagts kontant, vilket innebär att uthyrning till tjänsteman under tjänsteresa och till förbandets egen personal i medeltal endast omfattat 3 à 4 bäddar/natt.

Utgifter för avlöning till städerskor utgör för helt år tillsammans ca 12.700:— kr och överstiger således med drygt 1.000:— kr hyresinkomsterna. Härtill kommer så kostnader för tvätt, bränsle, lyse, renhållningsmtrl, telefon samt för underhåll och nyanskaffning av inventarier och för fastighetsunderhåll.

I juni 1961 tillställde förbandschefen dåvarande arméintendenturförvaltningen en skrivelse i ärendet, i vilken bl. a. framhölls följande.

Karlsborg är resemål för ett mycket stort antal tjänstemän, besökande såväl S 2 som AmfK, PcK, RfK, AIK och KT. Personal från högre staber och centrala förvaltningar synes därvid endast i undantagsfall utnyttja Karlsborg för övernattnig. Planläggningen av tjänsteresorna torde vara påverkad av det förhållandet, att vederbörande vid förläggning på något av garnisonshotellen inte får på sin reseräkning taga upp fullt nattraktamente utan endast gottgörelse för havda kostnader. Däremot kan man förvänta att beläggningen på garnisonshotell skulle öka om ifrågavarande tjänstemän finge lyfta fullt nattraktamente och betala sin inkvartering enligt en taxa, som överensstämde med ortens pris.

Jag har därför äran anhålla att utan hinder av bestämmelserna i TLA 24/57 för förläggning på hotellen i anslutning till officers- och underofficersmässarna få uttaga inkvarteringsersättning enligt ortens pris och att tjänsteman å tjänsteresa till Karlsborg måtte få bibehålla fullt nattraktamente även då han utnyttjar förläggning i kronans hotell.

I ett över förenämnda skrivelse avgivet yttrande anförde försvarets civilförvaltning bl. a., att den hyresersättning som utgick för de ifrågavarande hotellrummen var avsevärt lägre än den hyra som hotell- och pensionatsrum på orten betingade. Enligt ämbetsverkets mening borde därför åtgärder vidtagas i syfte att höja hyresersättningen för rummen till ett belopp som bättre överensstämde med hyrespriset för motsvarande rum i trakten. Civilförvaltningen betonade emellertid, att de i förbandschefens skrivelse berörda problemen icke gick att lösa enbart genom en föreskrift om högre hyresersättning. Det förslag till lösning av frågan som förbandschefen föreslagit, nämligen att medge de förrättningsmän som använder sig av inkvartering på garnisonshotellen fullt nattraktamente, ansåg sig civilförvaltningen dock icke kunna biträda med hänsyn till de förenämnda bestämmelserna i 9 § resereglementet. Ämbetsverket erkände likväl att en tillämpning av dessa bestämmelser, som till sin karaktär var att anse som besparingsföreskrifter, ledde till otillfredsställande resultat och att de i föreliggande fall t. o. m. motverkade sitt eget syfte. Mot denna bakgrund ansåg civilförvaltningen det motiverat, att en viss ändring av bestämmelserna kom till stånd.

År 1962 gjorde dåvarande arméintendenturförvaltningen under hand en förfrågan hos förbandschefen, om denne med hänsyn till garnisonshotellens ringa lönsamhet ansåg att hotellen borde nedläggas. Som svar härå meddelade förbandschefen, att han icke var beredd att avsäga sig möjlig-

heten att även i fortsättningen utnyttja hotellen för förläggning av officerare och underofficerare, eftersom tillgången på förläggningsutrymmen i Karlsborgs samhälle särskilt vid repetitionsövningar var otillräcklig. Förbandschefen underströk emellertid på nytt att ett drivande av garnisonshotellen i enlighet med resereglementets bestämmelser var ekonomiskt oförsvarbart och att enda sättet att göra hotellen lönsamma var en ändring av dessa bestämmelser.

I detta sammanhang må slutligen omnämnas att hotellrörelse, liknande den vid S 2 bedrivna, förekommer vid Skaraborgs flygflottilj i Sätenäs. Enligt vad revisorerna inhämtat föreligger emellertid där inga uthyrningsproblem. Orsaken härtill är att flottiljen icke själv driver hotellet utan utarrenderar det till lägerkassan. Genom denna anordning anses hinder icke möta att till de förrättningsmän som bebor hotellet utbetala fullt natraktamente.

Revisorernas uttalande. I anslutning till officers- och underofficersmänsarna vid numera Göta signalregemente (S 2) i Karlsborg bedriver kronan sedan flera år tillbaka hotellrörelse i de två s. k. garnisonshotellen. Hotellet, som är av god standard och disponerar över sammanlagt 19 bäddar, utnyttjas bl. a. i samband med tjänsteresor till Karlsborg. Beläggningen på hotellen har emellertid under flera år varit mycket låg; endast ca 50 procent av deras kapacitet har tagits i anspråk. Uthyrningsverksamheten har därför hittills varit för statsverket förlustbringande.

Orsaken till den ringa beläggningen är framför allt den omständigheten, att en befattningshavare som bebor hotellen icke äger utfå natraktamente med högre belopp än som motsvarar det fastställda rumspriset. I 9 § allmänt resereglemente föreskrives nämligen att, om myndighet erbjuder förrättningsman inkvartering i lokal som myndigheten disponerar och inkvarteringen är av sådan beskaffenhet att den skäligen bör godtagas, må förrättningsmannen, vare sig han mottager erbjudandet eller ej, icke åtnjuta traktamente med högre belopp än det som myndigheten betingar sig för inkvarteringen.

Trots att inkvarteringsstandarden vid garnisonshotellen är fullt godtagbar, är det naturligt att de tjänster hotellen kan erbjuda sina gäster icke är av samma kvalitet som betjäningen vid flertalet av de yrkesmässigt drivna hotellen. En given följd härav är att de flesta av de befattningshavare som i tjänsteärende besöker Karlsborg i första hand söker inkvartering i de privata hotellen. Visserligen tillämpar garnisonshotellen avsevärt lägre rumspriser än de privatägda, men på grund av nyssnämnda stadgande i resereglementet kan en förrättningsman icke räkna sig denna omständighet till godo. Han måste till statsverket avstå mellanskillnaden mellan rumspriset och helt natraktamente.

Vid flera tillfällen har i skrivelser och under hand förslag från förbandets sida framförts till dåvarande arméintendenturförvaltningen och försvarets civilförvaltning om en sådan ändring av bestämmelserna i resereglementet, att helt natraktamente finge utbetalas även till de tjänstemän som bebor garnisonshotellen. Någon ändring har emellertid ännu icke kommit till stånd. Försvarets civilförvaltning har dock vidgått att en tillämpning av ifrågavarande bestämmelser, som till sin karaktär är att anse som besparingsföreskrifter, leder till otillfredsställande resultat och att de i föreliggande fall t. o. m. motverkar sitt eget syfte.

Enligt revisorernas mening kan det icke anses ekonomiskt försvarligt att år efter år driva garnisonshotellen i Karlsborg med förlust. Ett nedläggande av dem torde dock för närvarande icke vara lämpligt med hänsyn till att tillgången på privata hotell- och pensionatsrum på orten är begränsad. Det förut omnämnda förslaget om viss ändring av bestämmelserna i resereglementet skulle otvivelaktigt lösa de här aktuella problemen och samtidigt möjliggöra en eventuell höjning av hotellpriserna till en mer marknadsmässig nivå. Revisorerna anser emellertid att erfarenheterna från garnisonshotellen i Karlsborg icke utgör tillräcklig grund för ett generellt ståndpunktstagande i denna fråga. Härför erfordras enligt revisorernas mening mera ingående överväganden, där samtliga på frågans lösning inverkan faktorer närmare bör studeras, bl. a. de ekonomiska konsekvenserna i stort av ett genomförande av den föreslagna ändringen.

Det kan i detta sammanhang omnämnas att vid Skaraborgs flygflottilj i Såtenäs finnes ett hotell av ungefär samma karaktär som de båda garnisonshotellen i Karlsborg. Detta flottiljhotell är emellertid utarrenderat till vederhörande lägerkassa, som i flera år drivit rörelsen med gott resultat. Genom att flottiljen själv icke direkt engagerat sig i hotellrörelsen har hinder icke ansetts föreligga att till de på hotellet boende utbetala fullt natraktamente.

Revisorerna finner det av ekonomiska skäl angeläget att ovan berörda problem på ett eller annat sätt bringas till en ändamålsenlig lösning. Revisorerna anser därför att en utredning i ämnet snarast bör komma till stånd.

Vissa byggnadsföretag i Vidsele

Genom beslut av 1960 års riksdag (prop. 1960:73) anvisades erforderliga medel för förvärv av mark till ett övningsområde för robotvapen i Norrland. Ditintills hade försök och prov med färdigställda prototyper av robotar bedrivits dels vid en försöksplats i Karlsborg och dels vid en plats på upplandskusten. Vissa försök hade också utförts i Norrland, sedan Kungl. Maj:t genom beslut den 23 april 1954 medgivit, att ett område med en radie av ca 13 km fick disponeras för ändamålet. I skrivelse till Kungl. Maj:t i mars 1959 meddelade emellertid flygförvaltningen, att utvecklingen av robotmaterielen nått ett stadium, då försöks- och provskjutningsverksamheten måste intensifieras och bedrivs i mera avancerade former än som var möjligt från Karlsborg och upplandskusten. Förvaltningen upplyste att ingående undersökningar verkställdes i syfte att finna ett på längre sikt fullt ändamålsenligt provskjutningsområde, lämpat även för övningar med förband. Ett dylikt område måste vara stort, ej inrymma bebodda platser med fast bebyggelse samt ligga i närheten av ett flygfält för start med radiostyrda målflygplan. Flygförvaltningen hade funnit, att dessa allmänna fordringar jämte vissa andra betydelsefulla villkor i huvudsak kunde uppfyllas endast inom en räjong nordväst Älvsbyn mellan Pite och Lule älvar i Norrbottens län. Inom denna räjong hade förvaltningen utfört detaljerade rekognosceringar, vilka resulterat i förslag till ett övningsområde som i sin helhet var omkring sju mil långt och tre mil brett och som omfattade huvuddelen av det i Kungl. Maj:ts beslut den 23 april 1954 avsedda området. Det förenämnda riksdagsbeslutet innebar ett godkännande av flygförvaltningens förslag till övningsområde.

Från flygförvaltningens sida hade alltsedan år 1956 grundliga förberedelser gjorts för ett eventuellt kommande ianspråktagande av det ifrågasvarande övningsområdet. Bl. a. hade ingående överläggningar ägt rum med representanter för Älvsbyns landskommun, inom vilken området är beläget. Dessa överläggningar gällde bl. a. uppförande av bostäder för den personal som erfordrades inom det tilltänkta övningsområdet samt byggande av ett mindre hotell. Redan på ett tidigt stadium hade orten Vidsele i Älvsbyns landskommun nämnts som lämplig plats för den blivande bebyggelsen.

I november 1956 ägde ett sammanträde rum mellan företrädare för flygförvaltningen och landskommunen. Av en inom flygförvaltningen upprättad rapport över vad som förekommit vid nämnda sammanträde framgår bl. a., att de kommunala representanterna hyste en felaktig uppfattning om de då aktuella förutsättningarna för bostadsbebyggelse i Vidsele, att kommunen hade den föreställningen, att alla erforderliga beslut av Kungl.

Maj:t redan förelåg, samt att, då kommunen underrättades om att så icke var fallet, den förklarade sig obenägen att igångsätta byggnadsarbetena men villig att vidtaga alla sådana erforderliga förberedelser som icke hade bindande karaktär och ej heller var förenade med nämnvärda kostnader.

Inom flygförvaltningen fortsattes sedermera arbetet med lösande av de problem som sammanhänge med ett ianspråktagande av övningsområdet. Närmast stod två frågor i förgrunden. Den ena gällde byggandet av ett flygfält i Vidsel och den andra uppförande av baracker m. m. för den kommande provskjutningsverksamheten. Efter framställning från flygförvaltningen medgav Kungl. Maj:t genom beslut den 12 april 1957 ämbetsverket att dels utföra arbetena med flygfältet och dels ur vissa anslag på driftbudgeten ta i anspråk sammanlagt 1,7 milj. kronor för uppförande av erforderliga baracker samt för andra nödvändiga byggnadsarbeten av provisorisk natur.

Enligt flygförvaltningens uppfattning innebar de två sistnämnda besluten att Kungl. Maj:t tagit definitiv ställning till frågan om flygförvaltningens försöksplats för robotskjutningar i Norrland, det s. k. RFN-projektet. Ytterligare bekräftelse härpå erhöll ämbetsverket vid ett sammanträde på försvarsdepartementet den 4 maj 1957.

I detta läge tillställde flygförvaltningen den 14 maj 1957 Älvsbyns landskommun en skrivelse av bl. a. följande innehåll.

Flygförvaltningen har planerat att förlägga viss verksamhet till trakten av Älvsbyn. I samband därmed har överläggningar ägt rum mellan representanter för förvaltningen och Eder rörande viss bostadsbebyggelse, därvid den överenskommelsen träffats att kommunen skulle — i avvaktan på att Kungl. Maj:t ställt medel till förfogande m. m. för ett genomförande av förvaltningens planer — vidtaga sådana förberedelser för bebyggelsen, vilka kunde utföras utan några egentliga kostnader. — Sedan Kungl. Maj:t numera godkänt flygförvaltningens förslag och lämnat förvaltningen erforderligt bemyndigande att igångsätta vissa utbyggnadsarbeten i trakten av Älvsbyn, får flygförvaltningen härigenom hemställa, att den avsedda bostadsbebyggelsen fullföljes i enlighet med tidigare till Eder framförda önskemål.

Den 23 maj 1957 tillskrev landskommunen flygförvaltningen med förfrågan, vilka utfästelser ämbetsverket kunde lämna beträffande det framtida behovet av den begärda bebyggelsen. Enligt uppgift gavs kommunen under hand det beskedet, att några bindande garantier icke kunde lämnas men att bakgrunden var sådan, att kommunen icke behövde riskera några väsentliga omläggningar i det föreliggande programmet. Vid sammanträde på försvarsdepartementet några dagar därefter lämnades, enligt uppgift, kommunens representanter sådana ytterligare upplysningar, att tveksamhet icke längre förelåg om ändamålsenligheten av att fullfölja det planerade byggnadsprogrammet, vilket som förut nämnts omfattade uppfö-

rande av personalbostäder och ett mindre hotell. Det beslöts att bebyggelsen skulle förläggas till Vidsel.

I detta sammanhang må omnämnas, att flygförvaltningen träffat avtal med AB Svensk Flygtjänst om att bolaget mot ersättning skall ställa personal till förfogande för viss teknisk medverkan i provskjutningarna (styrning av målflygplan m. m.). För närvarande tjänstgör 110 av bolagets anställda i Vidsel. Det visade sig för bolaget nödvändigt att på förhand informera ifrågavarande befattningshavare om bl. a. de hyreskostnader som var att förvänta i Vidsel. Bolaget hänvände sig därför till kommunen med begäran om uppgift om hyrornas storlek i de personalbostäder som var under uppförande. Kommunen gav besked om att hyrorna icke skulle komma att överstiga viss angiven nivå, vilket av bolaget delgavs de anställda. Sedermera visade det sig emellertid att hyreskostnaden blev högre än beräknat. Då risk med anledning härav förelåg att en stor del av personalen skulle sluta sina anställningar, beslöts som ett provisorium att flygförvaltningen kostnadsfritt skulle leverera eldningsolja till de tjänstebostäder som beboddes av bolagets personal. Sedermera har bolaget självt övertagit nämnda subventionering av hyrorna. Motsvarande lättnad i hyreskostnaderna åtnjutes icke av flygförvaltningens egen personal i Vidsel. Förhållandet har väckt irritation hos de berörda befattningshavarna, vilket föranlett chefen för RFN att i skrivelser till flygförvaltningen, senast i december 1962, påkalla åtgärder för att bereda flygförvaltningens personal minskade bostadskostnader. Enligt uppgift har flygförvaltningen under hand till försvarsdepartementet överlämnat ett förslag till frågans lösning, vilket dock ännu icke föranlett någon departementets åtgärd.

Någon tid efter det att första etappen av personalbostadsbyggena var genomförd igångsatte landskommunen, enligt uppgift på eget initiativ, uppförandet av ett hotell i Vidsel. Flygförvaltningen hade visserligen för kommunen omnämnt att behov förelåg av ett sådant hotell; på grund av att vissa skjutövningar måste senareläggas hade förvaltningen dock ansett, att tidpunkten för hotellbygget borde framskjutas. Kommunen önskade emellertid snarast färdigställa hotellet och förklarade sig beredd att själva ta risken för eventuella förluster i hotellrörelsen det första året.

Hotellet, som betingade en kostnad av ca 1,4 milj. kronor, startade sin verksamhet hösten 1960. Kommunen räknade med att rörelsen skulle bli lönsam efter något år bl. a. med hänsyn till att enligt flygförvaltningens bedömning robotpersonal skulle utnyttja hotellet genom ianspråktagande av minst 2 000 bäddar per år. Vidare hade från flygförvaltningens sida ställts i utsikt att förvaltningens personal vid Vidsels flygfält skulle rekvirera lunchmat från hotellets restaurant. Avsikten var att maten i kantiner skulle transporteras den 20 km långa vägen från hotellet till flygfältet.

Redan i juni 1961 visade det sig att hotellets driftsresultat blivit betydligt sämre än väntat. Orsaken härtill var bl. a. att hotellrummen icke utnytt-

jades i den utsträckning som från början beräknats. Vidare hade robotpersonalens rekvisitioner av lunchmat helt uteblivit bl. a. av den anledningen, att flygförvaltningen under mellantiden i baracker i närheten av flygfältet själv inrättat kök och matsalar för personalens bispisning. Slutligen hade förhoppningen om att ortsbefolkningen i viss utsträckning skulle begagna sig av hotellrestauranten visat sig vara en felspekulation.

Trots att en rad kostnadsbesparande åtgärder av kommunen vidtagits i fråga om driften av hotellet, visar rörelsen fortfarande betydande underskott. Enligt flygförvaltningens mening är orsaken härtill framför allt de höga kapital- och räntekostnader som för närvarande belastar rörelsen. Ämbetsverket är därför av den uppfattningen, att den enda möjligheten att i fortsättningen säkerställa driften vid hotellet är ett kapitaltillskott från statens sida på ca 750 000 kronor. Det kan i detta sammanhang omnämnas, att man från kommunens sida närmast betraktar hotellet som ett flygförvaltningens »brukshotell» och att kommunen därför föreslagit förvaltningen att själv överta driften av hotellet. Sistnämnda förslag har emellertid avisats av flygförvaltningen.

Revisorernas uttalande. År 1960 beslöt riksdagen om förvärv av ett större markområde i Älvsbyns landskommun i Norrbottens län, avsett att tjäna som övningsområde för flygförvaltningens försöksplats för robotskjutningar i Norrland (RFN). Alltsedan år 1956 hade flygförvaltningen företagit omfattande förberedelser för ett ianspråktagande av det ifrågavarande övningsområdet. I dessa förberedelser ingick bl. a. förhandlingar med representanter för landskommunen om uppförande på lämplig plats av för den blivande robotpersonalen behövliga bostäder samt byggande av ett mindre hotell.

Förhandlingarna resulterade i första hand i att kommunen i egen regi uppförde ett antal personalbostäder i den inom kommunen belägna orten Vidsele. I närheten av denna ort hade flygförvaltningen tidigare byggt ett flygfält, avsett att användas vid provskjutningarna. Bostäderna bebos dels av flygförvaltningens egen personal, dels av personal tillhörande AB Svensk Flygtjänst. Med nämnda bolag har nämligen flygförvaltningen träffat ett avtal av innebörd, att bolaget mot ersättning skall ställa personal (f. n. 110 befattningshavare) till flygförvaltningens förfogande för viss teknisk medverkan vid provskjutningarna. Sistnämnda personal hade före sin anställning i Vidsele av bolaget garanterats, att deras hyreskostnader icke skulle komma att överstiga en viss nivå. Bolagets garanti grundade sig på av kommunen i förväg uppgjorda kalkyler rörande hyreskostnaderna i de blivande personalbostäderna. Dessa kalkyler visade sig emellertid icke hållbara, utan de slutliga hyrorna kom att icke obetydligt överstiga de från början beräknade. Då risk i detta läge ansågs föreligga att en stor del av berörda befattningshavare skulle sluta sina anställningar, beslöt flygförvaltningen

som ett provisorium att subventionera hyreskostnaderna på det sättet, att förvaltningen utan ersättning levererade eldningsolja till de bostäder som beboddes av bolagets personal. Sedermera övertog bolaget självt denna subventionering. Här nämnda lätnad i hyreskostnaderna har emellertid icke kommit flygförvaltningens egen personal till del. Då denna personal anser sig med lika stor rätt böra komma i åtnjutande av hyressubventionering, har ett komplicerat läge uppkommit, vilket föranlett chefen för RFN att i upprepade skrivelser till flygförvaltningen påkalla åtgärder för en lösning av det föreliggande problemet. Enligt uppgift har flygförvaltningen nyligen under hand till försvarsdepartementet överlämnat förslag till en sådan lösning. Departementet har dock icke ännu tagit ställning till förslaget.

Som förut nämnts ingick i flygförvaltningens förberedande förhandlingar med landskommunen också frågan om uppförande av ett mindre hotell i Vidsel, avsett att i första hand betjäna RFN:s personal vid det i närheten av nämnda ort belägna flygfältet. Flygförvaltningen hade lämnat kommunen försäkringar om att behov av ett hotell med tillhörande restaurantrörelse förelåg. Förvaltningen ställde i utsikt att minst 2 000 bäddar per år skulle behövas för inkvartering av robotpersonal. Dessutom räknade förvaltningen med att personalen på flygfältet skulle beställa sin lunchmat från restauranten. Avsikten var att maten i kantiner skulle transporteras den 20 km långa vägen från hotellet till flygfältet. Från kommunens sida förelåg intresse av att snarast bygga hotellet, medan flygförvaltningen ansåg att tidpunkten härför borde framflyttas, enär vissa skjutövningar på flygfältet hade måst ställas på framtiden. Enligt uppgift påbörjade emellertid kommunen på eget initiativ uppförandet av hotellet, som färdigställdes och påbörjade sin verksamhet hösten 1960. Byggekostnaderna uppgick till omkring 1,4 milj. kronor.

Redan på ett tidigt stadium stod det klart, att såväl hotellrörelsen som restaurantverksamheten skulle resultera i betydande ekonomiska förluster. Det visade sig nämligen att hotellrummen icke på långt när utnyttjades av robotpersonalen i den utsträckning flygförvaltningen beräknat. Vidare uteblev helt lunchrekvisitionerna, enär förvaltningen i byggnader på flygfältet tidigare hade inrett kök och matsalar etc. för personalens bespisning.

I det uppkomna läget har kommunen, som enligt uppgift icke önskar eller har ekonomisk möjlighet att i längden täcka underskotten, erbjudit flygförvaltningen att överta såväl hotell- som restaurantrörelsen. Detta erbjudande har emellertid avvisats. Ämbetsverket har i stället varit inne på tanken att söka säkerställa driften genom ett statligt kapitaltillskott på omkring 750 000 kronor. Någon åtgärd i ena eller andra riktningen har ännu icke vidtagits.

Enligt revisorerernas mening får huvudanledningen till de ovan berörda missförhållandena anses vara felbedömningar i olika hänseenden från såväl flygförvaltningens som kommunens sida. Det synes också sannolikt att

dessa felbedömningar kommer att förorsaka statsverket avsevärda merkostnader. Revisorerna är emellertid medvetna om att stora svårigheter föreläggat att i samband med uppbyggandet av en så stor anläggning som det här gäller finna tillfredsställande lösningar av samtliga därmed sammanhängande problem. Med hänsyn härtill och då de erfarenheter som vunnits vid RFN-projektets genomförande torde komma att i framtiden nyttiggöras av berörda myndigheter, har revisorerna ansett sig böra inskränka sig till att här lämna en redogörelse för vad som i ärendet förevarit.

Försäljning av viss del av Husie boställe

Sedan statsmakterna beslutat om materielanskaffning för luftvärnsrobotförband av typ Hawk, meddelade chefen för armén i skrivelse till fortifikationsförvaltningen den 11 juli 1961, att huvuddelen av hawkutbildningen skulle förläggas till Lv 4 (Skånska luftvärnskåren, numera Skånska luftvärnsregementet) och att kårens övningsområde på grund härav måste utökas. Samtidigt framhöll arméchefen, att i samband med Östgöta luftvärnsregementes uppdelning på andra luftvärnsförband den 1 april 1962 utbildningskontingenten vid Lv 4 skulle komma att utökas, vilket förhållande även nödvändiggjorde utvidgning av kårens övningsområde för bl. a. automatkanonutbildningen. Med anledning härav igångsatte fortifikationsförvaltningen i samråd med chefen för armén och inspektören för luftvärnet undersökningar rörande de erforderliga markanskaffningarna. Undersökningarna gav vid handen, att den utökade automatkanonutbildningen lämpligast kunde bedrivas inom den omedelbart söder om och i direkt anslutning till det dåvarande övningsområdet belägna, cirka 70 hektar stora kronoegendomen Husie boställe, som stod under domänstyrelsens förvaltning. Vidare konstaterades att för hawkutbildningen fanns ett lämpligt område med passande nivåförhållanden öster om Husie boställe. Sistnämnda område var i enskild ägo, men fortifikationsförvaltningen avsåg att i sina anslagsäskanden för budgetåret 1962/63 anmäla medelsbehov för förvärv av området.

Beträffande Husie boställe anhöll fortifikationsförvaltningen i skrivelse till domänstyrelsen den 11 augusti 1961 om yttrande, huruvida från styrelsens sida något fanns att erinra mot ett förvaltningsmässigt överförande av bostället från domänverket till försvaret. Egendomen omfattade stadsägorna nr 1378—1382 i stadsdelen Husie inom Malmö stad. Fortifikationsförvaltningen upplyste att förvaltningen avsåg att, därest ett överförande av egendomen kom till stånd, söka träffa uppgörelse med den dåvarande arrendatorn på Husie boställe om ett förtida frånträde av hans arrende. Bostället skulle nämligen behöva tas i anspråk för försvarsändamål redan hösten 1962.

Sedan domänstyrelsen avgivit yttrande i ärendet, beslöt Kungl. Maj:t den 6 juni 1962 efter framställning från fortifikationsförvaltningen, att Husie boställe skulle per den 14 september 1962 överföras till fortifikationsförvaltningens vård och förvaltning. Dessförinnan hade fortifikationsförvaltningen, under förbehåll av Kungl. Maj:ts godkännande, genom köpekontrakt den 27 april och den 4 maj 1962 slutit avtal med arrendatorn av Husie boställe om upphörande den 14 september 1962 av hans arrenderätt

och om samtidig överlåtelse till honom av viss del av den arrenderade egendomen, nämligen områden om tillhoppa cirka 19 500 kvadratmeter med samtliga därå befintliga, kronan tillhöriga byggnader och andra anläggningar. Köpeskillingen bestämdes till 45 000 kronor. I överlåtelsen till arrendatorn ingick tre bostadshus, en ladugård, en logbyggnad, två svinhus samt ett vagnslider.

De tre bostadshusen är uppförda i tegel. De består av tvåplansbyggnader med en bottenyta av respektive 180 m², 155 m² och 130 m². Den ena byggnaden innehåller 9 rum, 2 hallar, kök och källare med tvättstuga och förrådsutrymmen. Den andra omfattar dels ett bottenplan med 2 hallar, 1 bostadsrum, garage och förrådsutrymmen, dels ett våningsplan med 4 rum, hall och kök. Den tredje inrymmer två bostäder på respektive 1 rum och kök och 4 rum och kök.

Ladugården är uppförd i tegel och trä. Den består av två avdelningar med en sammanlagd yta av 795 m². Den har numera omändrats till lagerbyggnad.

Logbyggnaden, som är uppförd i trä, har en takhöjd av 15 meter och en golvyta av 375 m².

Från början var avsikten att arrendatorn på Husie boställe i ersättning för sitt frånträde av arrendet, som löpte t. o. m. utgången av mars 1967, skulle erhålla omkring 330 000 kronor. Mot att avstå från detta ersättningsbelopp erbjöds emellertid arrendatorn att köpa samtliga ovannämnda byggnader med tillhörande mark till det förut angivna priset, 45 000 kronor.

Den beslutade utökningen av Lv 4 har medfört att nya och utvidgade lokaler måste anskaffas för regementets behov. Enligt en av statskontoret och fortifikationsförvaltningen efter direktiv av chefen för armén med anledning härav uppgjord plan kommer en av regementsstabens avdelningar (mobiliseringsavdelningen) att flyttas från sina nuvarande lokaler i regementets kanslihus till lokaler i en tygverkstadsbyggnad som skall byggas om. Syftet härmed är att plats skall beredas åt en annan avdelning vid regementet, som nu saknar lokaler och som av organisatoriska skäl bör vara nära ansluten till skrivcentralen i kanslihuset. För verkstadsändamål planeras en helt ny byggnad. Vidare skall förrådsbyggnader omändras till lektionssalar och vissa förråd moderniseras. Officersmäss, underofficersmäss och marketenteri skall utökas genom tillbyggnader. Slutligen avses att iståndsätta äldre baracker till förlägningslokaler. Utöver de lokaler som finnes angivna i ovannämnda plan har Lv 4 behov av bl. a. ytterligare förrådslokaler i regementets omedelbara närhet för viss materiel som nu förvaras i bristfälliga förråd. Vidare har från regementets sida framställts önskemål om lokalutrymmen under tak för dyrbara fordon som för närvarande är uppställda utomhus.

Kostnadsuppgifter för de ifrågavarande byggnadsarbetena föreligger ännu icke i annan mån än att om- och tillbyggnaden av officersmäss, underofficersmäss och marketenteri beräknas dra en kostnad av ca 1,3 milj. kronor.

I detta sammanhang må slutligen omnämnas att Malmö försvarsområdesstab (Fo 11) förhyr expeditionslokaler i en fastighet inne i Malmö stad. Årshyran utgör exklusive värme ca 40 000 kronor. Enligt uppgift är staben trångbodd. Vid de relativt ofta förekommande tillfällena, då utomstående personal från andra staber och förband beordras till tjänstgöring vid Fo 11, måste denna personal placeras i rum tillsammans med stabens ordinarie personal eller utnyttja sådana rum som på grund av tjänsteresor o. dyl. är tillfälligt disponibla.

Revisorernas uttalande. Efter framställning från fortifikationsförvaltningen beslöt Kungl. Maj:t den 14 september 1962 att domänverkets egendom Husie boställe i stadsdelen Husie inom Malmö stad skulle förvaltningsmässigt överföras från domänverket till krigsmakten. Anledningen härtill var att den till egendomen hörande marken, som hade en areal av cirka 70 hektar, behövde tas i anspråk för en utökning av dåvarande Skånska luftvärnskårens, numera Skånska luftvärnsregementets (Lv 4) övningsfält. Samtidigt beslöts att för samma ändamål ytterligare några gårdar i närheten av Lv 4:s övningsfält skulle förvärvas. Utökningen av övningsfältet framtvingades dels av att huvudutbildningen för den nya luftvärnsroboten av typ Hawk skulle förläggas till Lv 4 och dels av att beslut fattats om att Östgöta luftvärnsregemente den 1 april 1962 skulle uppdelas på andra luftvärnsförband med bl. a. större utbildningskontingenter vid Lv 4 som följd. Båda dessa omständigheter nödvändiggjorde en avsevärd utvidgning av Lv 4:s dåvarande övningsfält.

Vid tidpunkten för fortifikationsförvaltningens övertagande av Husie boställe var nämnda egendom utarrenderad till en lantbrukare, vilkens arrendeavtal gällde t. o. m. utgången av mars 1967. Eftersom egendomen måste tas i anspråk för försvarsändamål redan hösten 1962, erbjöds arrendatorn av fortifikationsförvaltningen till en början en engångssumma av ca 330 000 kronor mot att han avträdde arrendet redan den 14 september 1962. Sedermera ändrade emellertid ämbetsverket anbudet och förklarade sig villigt att kompensera arrendatorn för ett förtida frånträde av arrendet genom att till honom överlåta viss del av egendomen för en köpesumma av 45 000 kronor. Den ifrågavarande delen avsåg ett markområde av 19 500 m² och omfattade samtliga på området befintliga, kronan tillhöriga byggnader och andra anläggningar. Sistnämnda anbud accepterades av arrendatorn.

I överlåtelsen ingick tre bostadshus, innehållande sammanlagt 19 rum med tillhörande hallar, kök, garage, förrådsutrymmen etc. om sammanlagt ca 930 m². Vidare medföljde i köpet en ladugård, en logbyggnad, två svinhus och ett vagnslider. Ladugården (numera omändrad till lagerbyggnad) och logbyggnaden hade en sammanlagd golvyta av ca 1 170 m².

I detta sammanhang må omnämnas att den utvidgade verksamheten vid Lv 4 icke blott krävt större övningsområden utan även ökat regementets behov av lokaler för förläggning av personal, förrådshållning, verkstads-tjänst etc. Som förut berörts planeras t. ex. uppförande av en helt ny verkstadsbyggnad. Vidare skall förrådsbyggnader byggas om till lektionssalar, vissa förråd moderniseras, äldre baracker istandsättas till förläggningsslokaler samt officersmäss, underofficersmäss och marketenteri tillbyggas. Regimentet behöver också flera förrådslokaler samt utrymmen under tak för dyrbara fordon som för närvarande måste förvaras utomhus. Uppenbart är att ett tillgodoseende av ovannämnda lokalbehov kommer att kräva stora kapitalinvesteringar. Enligt vad revisorerna inhämtat beräknas enbart tillbyggnaden av officersmäss, underofficersmäss och marketenteri komma att draga en kostnad av ca 1,3 milj. kronor.

Med hänsyn till det nu sagda ter sig fortifikationsförvaltningens åtgärd att till arrendatorn på Husie boställe avyttra praktiskt taget hela egendomens byggnadsbestånd som svårförståelig. De ifrågavarande byggnaderna, som vid försäljningen var i gott skick, hade nämligen efter smärre omändringar med fördel kunnat utnyttjas för just de lokalbehov som här nämnts. Dessutom hade vissa av lokalerna kunnat upplåtas åt Malmö försvarsområdesstab, som för närvarande mot en årshyra av ca 40 000 kronor tvingas hyra tjänstelokaler i en fastighet inne i Malmö.

Enligt uppgift kommer de planerade ny-, om- och tillbyggnaderna vid Lv 4 icke att förslå till att täcka regementets ökade behov av lokaler. Ytterligare sådana måste därför anskaffas genom förhyrning. Förutvarande arrendatorn på Husie boställe har i detta läge erbjudit regementet att förhyra några av egendomens byggnader och i hyra begärt ca 40 000 kronor om året. Vidare har han förklarat sig villig att ställa till regementets förfogande en fyrrums- och en enrumslägenhet för en sammanlagd årshyra av ca 6 000 kronor. Hyreskostnaderna under ett år för dispositionen av sagda utrymmen, vilka blott utgör en mindre del av det totala byggnadsbeståndet, uppgår således till ett högre belopp än hela den köpeskilling fortifikationsförvaltningen betingade sig vid försäljningen.

Självfallet bortser icke revisorerna från att vid bestämmandet av nysnämnda köpeskilling hänsyn har måst tagas till arrendatorns inkomstbortfall på grund av hans förtida frånträde av arrendet. Den fördel som det inneburit för kronan att icke ha behövt vidkännas direkta utgifter för kompensationen till arrendatorn uppväger dock icke tillnärmelsevis de

olägenheter av skilda slag som blivit en följd av att kronan avhänts ägan-
derätten till de ifrågavarande byggnaderna.

Mot bakgrunden av nu återgivna förhållanden, vilka uppenbarligen kom-
mer att leda till att statsverket åsamkas onödiga merkostnader till bety-
dande belopp, anser sig revisorerna böra konstatera, att fortifikationsför-
valtningen vid handläggningen av förevarande fastighetsaffär icke i till-
börlig grad beaktat kronans intressen.

§ 7

Vissa drivmedelsanläggningar

I fortifikationsförvaltningens regi har alltsedan 1950-talets början pågått omfattande och mycket kostnadskrävande arbeten med anordnande på skilda håll i landet av militära drivmedelsanläggningar. Riksdagens revisorer påtalade i sin år 1960 framlagda berättelse, att det system som använts vid byggandet av en stor del av dessa anläggningar, det s. k. FortF-systemet, visat sig från säkerhetssynpunkt helt otillförlitligt. Påföljande år anmärkte revisorerna på att de flesta av de anläggningar som byggts med anlitande av nämnda metod under många år legat obrukbara. Fortifikationsförvaltningen framhöll i sitt i ärendet avgivna yttrande bl. a. att, så långt ämbetsverkets begränsade kapacitet förslog, mycket stora ansträngningar gjordes att komma till rätta med föreliggande problem. Sålunda projekterades nya anläggningar enligt moderna principer (lagring på vattenbädd). Vidare pågick utredningar och ombyggnader i syfte att göra de enligt FortF-systemet byggda anläggningarna produktiva till minsta möjliga kostnader. Planer för modernisering av äldre anläggningar var också under utarbetande, och ett forcerat arbete med driftsinstruktioner pågick inom en för ändamålet avdelad arbetsgrupp inom verket.

Årets revisorer har mot bakgrunden av fortifikationsförvaltningens ovan nämnda yttrande ansett det vara av intresse att bl. a. efterhöra, hur långt projekterings- och ombyggnadsarbetena vid de ifrågavarande drivmedelsanläggningarna i dagens läge hunnit samt vilka kostnader som varit förenade med dessa arbeten etc. Revisorerna har därför tillställt fortifikationsförvaltningen en skrivelse av följande innehåll.

Vilka drivmedelsförråd (militär beteckning torde angivas för vart och ett) har fr. o. m. den 1/1 1960

- a) varit under projektering,
- b) blivit färdigprojekterade,
- c) är under utförande,
- d) är färdigställda,
- e) har tagits i bruk?

Har i fråga om något eller några av berörda förråd alternativa projekteringar utförts och vad har i så fall anledningen härtill varit?

Såsom svar på ovan nämnda skrivelse har fortifikationsförvaltningen bekräftande de drivmedelsförråd som finnes bokförda på befästningars delfond av försvarets fastighetsfond tillställt revisorerna nedanstående sammanställning av de begärda uppgifterna.

Drivmedelsförråd
som projekterats m m efter 1/1 1960. Befästningars delfond.

Förråd	Omfattning	Varit under projektering	Är under projektering	Färdigprojekterad	Är under utförande	Är färdigställd	Har tagits i bruk
B 452:1	Nybyggnad av yttre ramp			x		x	x
:2	Ombyggnad av anl ur säk-synpunkt			x	x	1/6-64	
B 318	Ombyggnad			x	x	1/1-64	
B 161	—»—	1)		x	x	1/5-64	
B 586	Nybyggnad	4)		x	x	1/1-65	
B 432	Revidering ur säk synpunkt			x	x	1/1-64	
B 472	Revidering enl ovan	x ²⁾					
B 473	—»—	x ²⁾					
B 646	Nybyggnad			x	x	1/1-64	
B 647	—»—			x		x	x
B 719	Planlagd nybyggnad	x ¹⁾					
B 779	Nybyggnad		x				
B 792	—»—		x				
B 574	—»—	x ³⁾					
B 754	—»—	1)	x				
B 439	Revidering av anl		x				

1) B 161 kommer fortsättningsvis endast att användas för klass II och III produkter. B 719 avsåg berganl för utflyttade klass I-varor från B 161. Proj avbröts sedan FF/I gm skr mars 1962 dnr IHMO 75:28 meddelat att man av säkerhetsskäl ej kunde gå med på samlagring med KAIF varor (bensin).

F n utreds på ÖB uppdrag (ÖB/kvm 8/61-62 dnr H 510) möjligheterna att sprida dessa drivmedel (19.000 m³) i 100-m³ cisterner.

2) Ursprungligen avsågs dessa anl revideras på samma sätt som B 432 (fristående cisterner). Sedan FortF redovisat kostnaderna härför beslöt CFV i skr 7/2-63 att den påbörjade proj ej skulle fullföljas. Anl skulle ersättas med friliggande fältcisterner.

3) FV har successivt övergått till landsvägstransporter, varför en omprojektering ansågs överflödig (FF/I skr IHMO 75:18 mars 1961). Flottiljens behov av drivmedel kommer att baseras på 100-m³ cisterner. (Utredes f. n.)

4) B 586 avsågs ursprungl för både KAIF och FF produkter. I skr 19/9-61 IHMO 75:86 meddelade FF/I att samlagring med andra produkter ej skulle ske. Projekteringen fullföljdes för enbart flygdrivmedel.

Revisorerna har i anledning av ovanstående uppgifter ansett sig böra till fortifikationsförvaltningen framställa ytterligare följande frågor i ämnet.

Beträffande B 719

Varför avbröts ej projekteringen av B 719 när flygförvaltningen i fråga om B 586 den 19/9 1961 meddelat att »samlagring av andra produkter ej skulle ske»? Till vilket belopp har projekteringskostnaderna för B 719 uppgått tiden 19/9 1961 — mars 1962?

Beträffande B 586

- a) Vilka direktiv rörande projekteringen lämnades av FF och KAIF vid tidpunkten för projekterings påbörjande?
- b) När påbörjades projekteringen och hur lång tid har den tagit?
- c) Har ändrade direktiv under projekterings gång lämnats av FF och KAIF och har i så fall projekteringsarbetet påverkats därav?
- d) Hur mycket har projekteringsarbetet hittills kostat?
- e) Till vilket belopp kostnadsberäknades anläggningen ursprungligen och vilka kostnader kan i dagens läge anläggningen i färdigt skick beräknas draga?
- f) När beräknas anläggningen för FF:s behov vara färdigställd och när kan det från början för KAIF avsedda lagringsutrymmet beräknas bli byggt?
- g) Till vilket belopp kan kostnaderna för KAIF:s lagringsutrymme beräknas komma att uppgå?

Beträffande B 432, B 472 och B 473

- a) Till vilket belopp beräknades ursprungligen kostnaderna för revidering av ettvarvt av objekten?
- b) Vilken kostnad redovisade FortF när CFV beslutade att ej fullfölja utbyggnaden vid B 472 och B 473?
- c) Om kostnaderna är större under b) än a), vilka förändringar under projekterings gång har vidtagits?
- d) Till vilket belopp beräknades kostnaderna för det i CFV skrivelse den 7/2 1963 framförda förslaget att ersätta anläggningen med fältcisterner?
Kostnaderna för B 472 och B 473 torde redovisas var för sig.
- e) Hur stor beräknas den totala kostnaden bli för B 432 inklusive kostnaderna för den tidigare utförda utbyggnaden?
- f) Till vilket belopp har projekteringskostnaderna uppgått för ettvarvt av objekten B 432, B 472 och B 473?
- g) När beräknas anläggningarna bli färdigställda?
- h) För vilket ändamål avses B 472 och B 473 utnyttjas?

Beträffande B 161

- a) För vilka försvarsgrenar och lagringsändamål var anläggningen ursprungligen avsedd?
- b) Har senare ändrade planer för anläggningens utnyttjande framkommit?
- c) Vilka planer för anläggningens utnyttjande föreligger för närvarande?
- d) Hur mycket har anläggningen hittills totalt kostat?
- e) Till vilket belopp beräknas i dagens läge kostnaderna uppgå för ett tillgodosående av de i punkt a) avsedda lagringsbehoven?
- f) Till vilket belopp har hittills de totala projekteringskostnaderna uppgått?

g) När beräknas anläggningarna för tillgodoseende av lagringsbehoven enligt punkt a) bli färdigställda?

h) Av vilken anledning anses anläggningen icke kunna revideras enligt samma principer som beträffande t. ex. B 432 (installerande av fristående cisterner)?

i) Vederbörliga kostnadsberäkningar torde angivas för

1) utbyggnad av anläggningen med fristående cisterner och

2) utbyggnad av anläggningen enligt föreliggande förslag (samtliga kostnader torde medtagas och lagringskapaciteten redovisas för vart och ett av de bägge alternativen).

Fortifikationsförvaltningen har lämnat följande svar på de av revisorerna framställda frågorna.

B 719

Flygförvaltningens ställningstagande rörande anl B 586 grundades på den uppfattningen, att risk kunde föreligga för produktvandring mellan de olika cisternerna med därav följande »förorening» av flygbränslet. FortF påvisade med stöd av sina konsulter att denna risk icke förelåg.

I detta fall kunde ärendet handläggas på så sätt att de två tänkta anläggningarna i Norra Skåne, som ursprungligen planerats inrymma både flygdrivmedel och drivmedel för KAIF, nu omprojekterades, så att den ena anläggningen inrymde endast flygdrivmedel, medan KAIF del kunde lagras i separat anläggning. ÖB lämnade FortF anvisningar av innebörd att fortsätta projekteringen efter dessa linjer.

I fråga om B 719 var förhållandet ett annat. FortF hade våren och sommaren 1961 med Fst diskuterat de olika alternativen för istandsättning av anl B 161. Ett av alternativen innebar nyanläggning för klass I-varor i en berganläggning i närheten av den äldre anläggningen. Alternativen remitterades av Fst till olika myndigheter i juni 1961.

Flygförvaltningens remissvar i skrivelse 19/9 1961 klaggjorde ämbetsverkets synpunkter på en framställning från FortF rörande anläggning B 586.

I svaret talas om »nu föreslaget bergmassiv». Av formuleringen jämte vid denna tidpunkt träffade samråd framgick icke att beskedet skulle vara prejudicerande för B 719.

Projekteringen för sistnämnda anläggning hade vid tidpunkten i fråga kommit så långt, att det icke fanns anledning att bryta densamma förrän ett diskussionsunderlag i form av skisser och kostnadsberäkningar förelåg.

Bergundersökningen, uppmätningen och skisseringen gjordes med sikte på alla typer av förvaringsmetoder. Bl. a. undersöktes möjligheten att förvara drivmedlet i enskilda, mindre cisterner på vattenbädd samt i andra cisterntyper av olika slag. Utredningen visade emellertid ännu en gång att

den samlade vattenbäddsmetoden var ekonomiskt överlägsen. Det närmast bästa alternativet var förvaring i 100 m³ cisterner.

I januari 1962 tillstyrkte ÖB slutgiltigt det av FortF förordade alternativet (inkluderande anl. B 719), varefter FortF tillskrev Kungl. Maj:t med hemställan om tillstånd till fortsatt projektering. Skissomgång över anläggningen remitterades i detta sammanhang till flygförvaltningen, och remisssvaret i mars 1962 blev som tidigare nämnts avvisande.

Projekteringen har omfattat:

1. Bergborrningar (Diamantbergborrnings AB)
2. Uppmätning och seismisk undersökning (AB Elektrisk Malmletning)
3. Geologisk undersökning (Hagconsult AB)
4. Skisser över anläggningen (Orrje & Co).

Tillhoppa har dessa undersökningar under den aktuella tiden kostat omkring 70 000 kronor.

B 586

a. Ursprungliga direktiv lämnades av ÖB 19/6 1958. Dessa voro rörande kapacitet och tekniska data tämligen fylliga.

Strax efter inträffade Moheda-olyckan, som fördröjde projekteringen avsevärt. Bl. a. kunde beslut om förvarings sätt ej bestämmas förrän utredningarna slutförts hösten 1959.

b. Rekognosceringen påbörjades på allvar hösten 1959, och 23/6 1960 erhöll FortF slutgiltiga direktiv från ÖB om uppdelning av anläggningen på två enheter. FortF bedrev under hösten 1960 projektering, innefattande bl. a. val av förvaringsmetod. Dessa undersökningar resulterade i uppdrag till Orrje & Co 1/3 1961.

Orrje & Co lämnade färdiga handlingar i mars 1962.

c. Ändrade direktiv från ÖB tillkom 5 okt 1961 efter FF beslut att ej godkänna samlagring i anläggningen.

Dessa ändrade direktiv torde ha försenat Orrje & Co arbete med cirka 3 mån.

d. Hela projekteringen inkluderande byggnadshandlingar för anläggning för flygdrivmedel har kostat omkring 1,0 Mkr. Detta belopp inrymmer även seismisk undersökning, borrning och övriga geologiska undersökningar.

e. För anläggningen med det utseende den f. n. har (FF del i Ballingslöv) beräknades, sedan projekteringen gjorts i februari 1962, en kostnad av 12,0 Mkr. Nu beräknade slutkostnader är 13,5 Mkr. De totala projekteringskostnaderna enligt ovan utgör sålunda 7—8 % av anläggningskostnaderna.

f. FF anläggning beräknas färdigställd 1/1 1965. Utbyggnaden av KAIF anläggning har i Fst långsiktsplan senarelagts (omkring 1967—68).

g. KAIF anläggning har år 1962 preliminärt kostnadsuppskattats till 6,0 Mkr.

B 432, B 472 och B 473

a. Ursprungligen — 29/5 1961 — uppgav FortF till CFV ett pris av 1,0 Mkr/anläggning. Denna summa var emellertid helt uppskattad och grundades inte på någon form av ritningsmtrl eller skisser.

Summan höjdes 17/8 1962 till 1,73 Mkr grundat på av konsulten då avgiven kostnadsberäkning.

b. FortF redovisade 17/10 1962 för CFV följande kostnader:

För B 472	2.440 Mkr
» B 473	2.355 Mkr

c. Orsaken till den stora skillnaden i angivna priser är att söka i följande faktorer:

1. Den första kostnaden, som grundades på ren uppskattning, är redan inledningsvis berörd.

2. Under projekterings gång har vissa från början tänkta konstruktioner fått revideras, vilket medfört ökade kostnader; i detta fall har t. ex. en ny tunnel sprängts upp, då den först tänkta lösningen ej kunde genomföras p. g. a. säkerhetsskäl. I samband härmed tillkom också ett fläktrum. Vidare har cisterner gjorts om för att bättre utnyttja det utsprängda utrymmet, vilket medförde en ökning om 200 m³ förvaringsutrymme. Flygvapnet har begärt ny vägg mellan pumprum och cisternrum samt senare också expeditions- och förrådslokaler i anslutning till det yttre pumprummet.

3. Vid ombyggnad av en äldre anläggning kommer efter hand som byggnadsdelar rivs eller blottas omfattande brister i dagen. Dessa måste åtgärdas i samband med den pågående ombyggnaden. I det aktuella fallet (B 432) fick t. ex. helt oförutsett en hel skyddskonstruktion över en stigort borttagas och ersättas med en ny. Vidare har omfattande förstärkningsarbeten mot hangardelen nödvändiggjorts.

d. Fältcisternerna beräknas kunna nedläggas till en kostnad varierande mellan 500—550 kr/m³.

B 472 2000 m³ à 550 kr = 1,1 Mkr

B 473 2000 » » 550 kr = 1,1 Mkr

Det är dock att märka att de spridda cisternerna nedlagda vid hangarplattorna endast kan ges ett skydd av 1 atö mot långvarig stötvåg samt praktiskt taget intet skydd mot konventionella vapen, varemot den bergsskyddade planerats för 10 atö resp fullträffsskydd. Övergången till 100 m³-cisterner har sålunda inneburit ett avsevärt försämrat skyddsvärde för anläggningen.

e. Tidigare insatt	1,15 Mkr
Revidering	2,5 »
Summa	<u>3,65 Mkr</u>

f. B 432 0,28 Mkr (färdig proj.)

B 473 0,145 » (— » —)

B 472 0,06 » (när proj. avbröts)

g. B 432 beräknas bli färdig den 1/1 1964.

För B 472 och 473 har vissa medel anvisats budgetåret 1963/64. Utbyggnaden av dessa 100 m³-cisterner kommer sålunda att ske under dels detta och dels kommande budgetår. FortF inväntar i ärendet visst projekteringsunderlag från CFV.

h) Slutgiltigt beslut beträffande användningen har ännu ej fattats. Detta torde komma att utredas närmare i samband med pågående arbeten med hangarerna.

B 161

a. Anläggningen var ursprungligen avsedd för lagring av flygfotogen MC 75 (FF) samt motorbensin, dieselbrännolja och rökolja (KAIF). Dessutom skulle i anläggningen finnas ett stort fatförråd (6000 fat) och en fat-sköljningsanordning med tillhörande fattappningslokaler.

Cisternernas lagringskapacitet (34 000 m³) fördelades på följande sätt:

MC 75 2×8 000 m³ FF (övergick 57/58 till MC 77)

MBN 2×4 000 » KAIF

DBRO 1×4 000 » »

Rökolja 1×6 000 » »

b. Planerna för anläggningens utnyttjande ändrades efter beslut av Kungl. Maj:t 30/6 1961, varvid FortF bemyndigades anlita konsult för projektering av ny anläggning (B 719) för klass I-varor i anslutning till den gamla.

Den 21/3 1962 redovisade FortF för Kungl. Maj:t sitt förslag till iordningställande av B 161 samt förslag till ny anläggning (B 719). Förslaget innebar att den äldre anläggningen skulle användas för klass II- och III-varor; den nya för klass I. (Jmfr B 719).

c. För närvarande kvarstår beträffande B 161 planerna på ordningställande för klass II- och III-produkter (byggnadsarbetena pågår, medan för de utflyttade delarna planlägges spridd gruppering i mindre cisterner (ersättning för B 719).

B 161 huvuddel kommer att uthyras till civila lagringshållare. Underhandlingar angående uthyrningen pågår.

d. Inklusivt det ovan omförmälda iordningställandet (2,0 Mkr) kommer B 161 att kosta cirka 16,5 Mkr.

e. Den nu fastställda kvantiteten klass I-varor 11 000 m³ (FF) + 8 000 m³ (KAIF) som avses förvaras i 100 m³-cisterner uppskattas kosta tillhoppa 11,0 Mkr. Tillsammans kommer alltså för 34 000 m³ + 19 000 m³ = 53 000 m³ kostnaderna att uppgå till 27,5 Mkr.

f. Projekteringskostnaderna för B 161 iordningställande enligt p. b har uppgått till 297 000 kr.

Projekteringskostnaderna för nyutbyggnad av 100 m³-cisterner har uppgått till 60 000 kr.

g. B 161 beräknas färdigställd 1/7 1964. Nybyggnad av FF lager för MC 77 planlägges ske 1964/65. Utbyggnad för KAIF lager av bensin planlägges ske 1966/67. Dessa senare data är beroende av medelstildelningen.

h. Fst har i PM rörande B 161 av den 17/1 1962 sammanfattat samtliga synpunkter på de olika alternativen för iordningställande av anläggningen. Härvid konstateras att ur ekonomisk, teknisk och operativ synpunkt alternativet med nyanläggning för klass I-varor vore att föredraga. Endast tidsfaktorn talade emot alternativet.

i. 1. Inbyggnad med fristående larvcisterner överslagsberäknades till 5,3 Mkr. Anläggningens kapacitet skulle då ha nedgått till 26 800 m³.

2. Revidering 2 mkr + nybyggnad av 100 m³ cisterner (19 000 m³) 11,0 Mkr. Härvid blir totala kapaciteten (19 000 + 34 000 m³) 53 000 m³.

Jämförelse:	1.	2.
Total kostnad	19,8 Mkr	27,5 Mkr
» kapacitet	26 800 m ³	53 000 m ³

Revisorernas uttalande. 1961 års riksdagsrevisorer påtalade bl. a. att ett flertal drivmedelsanläggningar, vilka av fortifikationsförvaltningen byggts i början på 1950-talet för bl. a. flygförvaltningens räkning, sedan flera år tillbaka stått outnyttjade. En av orsakerna härtill var att anläggningarna uppförts efter ett visst byggnadssystem, det s. k. FortF-systemet, som från säkerhetssynpunkt visat sig oanvändbart. Vid remissbehandlingen av ifrågasvarande ärende framhölls från fortifikationsförvaltningens sida att, så långt ämbetsverkets begränsade kapacitet förslog, mycket stora ansträngningar gjordes för att komma till rätta med de föreliggande problemen. Så t. ex. projekterades nya anläggningar enligt moderna principer (lagring på vattenbädd), och vidare pågick utredningar och ombyggnader i syfte att göra de enligt FortF-systemet byggda anläggningarna produktiva till minsta möjliga kostnad.

Årets revisorer har funnit det vara av intresse att hos fortifikationsförvaltningen efterhöra, hur långt revideringsarbetena hittills fortskridit, vilka ombyggnadsarbeten som företagits samt kostnaderna härför etc., och har därför tillskrivit ämbetsverket med förfrågan i ämnet. Av de uppgifter som i anledning härav lämnats eller i övrigt inhämtats av revisorerna framgår bl. a. följande.

Beträffande B 318

Anläggningen, som började byggas år 1951 enligt FortF-systemet och togs

i bruk några år senare, demolerades till stora delar vid en explosionsolycka år 1958, den s. k. Moheda-olyckan. Vid ombyggnaden, som f. n. pågår, har fortifikationsförvaltningen valt att i de gamla, enligt FortF-systemet uppförda och numera utdömda cisternerna bygga in nya, fristående cisterner. Härigenom anses erforderliga säkerhetskrav komma att bli tillgodosedda. Anläggningen, som skall inrymma flyg- och motorbensin, beräknas vara återuppbyggd den 1 januari 1964.

Beträffande B 161

Anläggningen, som byggts enligt FortF-systemet och färdigställdes år 1955, har hittills icke kunnat utnyttjas. Ursprungligen avsågs att där lagras 16 000 m³ flygfotogen, 8 000 m³ motorbensin, 4 000 m³ dieselbrännolja och 6 000 m³ rökolja. Dessutom skulle i anläggningen finnas ett stort fatförråd och en fatsköljningsanordning med tillhörande fattappningslokaler. Den 21 mars 1962 framlade fortifikationsförvaltningen till Kungl. Maj:t ett förslag om dels iordningställande av B 161 och dels uppförande av en helt ny anläggning B 719. Förslaget innebar att förråd av klass I-produkter (flyg- och motorbensin) skulle utflyttas från B 161 till B 719 och att i B 161 skulle förvaras enbart klass II- och klass III-produkter (dieselbrännolja och rökolja). Iordningställandet av B 161 beräknas kosta 2 milj. kronor. Då i anläggningen tidigare investerats 14,5 milj. kronor, kommer den således att i färdigt skick kosta 16,5 milj. kronor. I B 719 avses att i friliggande cisterner förvara 11 000 m³ flygbensin och 8 000 m³ motorbensin. Anläggningen är kostnadsberäknad till 11 milj. kronor. Totalt uppgår således kostnaderna för här ifrågakvarande arbeten till 27,5 milj. kronor.

Fortifikationsförvaltningen har uppgivit att en inbyggnad i B 161 med fristående cisterner på samma sätt som vid B 318 skulle kosta 5,3 milj. kronor. En sådan inbyggnad har emellertid av ämbetsverket bedömts olämplig bl. a. med hänsyn till att lagringskapaciteten då skulle nedgå till 26 800 m³.

Revisorerna anser sig i detta sammanhang böra framhålla följande.

Av de lämnade uppgifterna framgår att den kvantitet flygbensin som man i förevarande fall avsett att lagra numera fastställts till 11 000 m³ mot tidigare 16 000 m³, vilket betyder en minskning med 5 000 m³. Det totala lagringsbehovet här gäller att tillgodose bör följaktligen också ha nedgått med 5 000 m³ eller från 34 000 m³ till 29 000 m³. En inbyggnad med fristående cisterner i B 161 skulle, som förut nämnts, ge en lagringsvolym av 26 800 m³. Om en sådan inbyggnad kom till stånd skulle således det återstående lagringsbehovet utgöra endast 2 200 m³. Enligt fortifikationsförvaltningens beräkningsgrunder skulle kostnaden för att bygga ett mindre förråd för sistnämnda kvantitet (i 100 m³-cisterner) uppgå till 1,3 milj. kronor. Med utgångspunkt i ämbetsverkets egen kostnadsredovisning kan de totala kostnaderna för istandsättning av B 161 med inbyggnad av fristå-

ende cisterner samt uppförande av ett mindre förråd (2 200 m³) beräknas uppgå till följande belopp.

Hittills investerat	14,5 milj. kronor
Inbyggnad med cisterner	5,3 » »
Nytt förråd för 2 200 m ³	1,3 » »
Summa	<u>21,1 milj. kronor</u>

I förhållande till det av fortifikationsförvaltningen framlagda förslaget om revidering av B 161 samt uppförande av en ny anläggning B 719, vilka arbeten kostnadsberäknats till 27,5 milj. kronor, skulle således en revidering av B 161 genom inbyggnad med fristående cisterner för statsverket medföra en total kostnadsminskning av 6,4 milj. kronor. I sammanhanget bör bemärkas att enligt fortifikationsförvaltningens förslag huvuddelen av B 161 i fortsättningen skall friställas för lagring av avsevärt större kvantiteter klass II- och klass III-produkter än som från början var avsett. Såvitt revisorerna har sig bekant har emellertid något ökat behov av lagring av dessa produkter i bergrum icke konstaterats. Vid sådant förhållande anser revisorerna det icke försvarbart att upplåta större delen av B 161 för lagring av dylika produkter. Enligt revisorernas mening bör förslaget om inbyggnad i B 161 av fristående cisterner på nytt tagas upp till allvarligt övervägande.

Beträffande B 586

Denna anläggning projekterades ursprungligen så, att i fristående, i berg insprängda cisterner skulle lagras flyg- och motorbensin. Sedermera omprojekterades emellertid av säkerhetsskäl anläggningen för lagring på vattenbädd av de båda produkterna. Efter det att projekteringsarbetet avslutats och underställts flygförvaltningen beslöt sistnämnda myndighet den 19 september 1961 att förkasta projektet om samlagring av flyg- och motorbensin på grund av riskerna för s. k. produktvandring, d. v. s. sammanblandning av de båda produkterna med åtföljande förorening av flygbensinen. Anläggningen omprojekterades därefter för tredje gången, varvid föreslogs att i B 586 skulle lagras endast flygbensin och att en ny anläggning för motorbensin skulle byggas för en beräknad kostnad av 6 milj. kronor. Projekteringskostnaderna har hittills uppgått till 1 milj. kronor.

Det är således ett avsevärt belopp som hittills nedlagts på projekteringsarbeten som till stor del visat sig värdelösa. Härtill kommer de ytterligare utgifter som statsverket måste vidkännas för projekteringen av den nya lagringsanläggningen. Nämnda kostnader torde komma att belöpa sig till 7 à 8 procent av anläggningskostnaden, d. v. s. ca 450 000 kronor. Revisorerna finner det mot bakgrunden av här anförda omständigheter anmärkningsvärt, att fortifikationsförvaltningen förkastade det på ett tidigt stadium framförda förslaget om lagring i inbyggda, fristående cisterner, sär-

skilt med hänsyn till att, såsom förut nämnts, ämbetsverket använder just denna lagringsmetod vid den under revidering varande anläggningen B 318. Samma metod tillämpas även vid iståndsättning av en annan anläggning, B 432, vilken närmare beskrives i det följande.

Beträffande B 432

Anläggningen började byggas år 1952 enligt FortF-systemet men har ännu icke tagits i bruk. Avsikten är, som ovan antytts, att i anläggningen bygga in fristående cisterner. Ursprungligen — den 25 september 1961 — kostnadsberäknades dessa arbeten av fortifikationsförvaltningen till 1 milj. kronor. Samma belopp ansågs krävas för revidering på motsvarande sätt av envar av två andra anläggningar, B 472 och B 473 (se nedan). Enligt vad fortifikationsförvaltningen uppgivit var emellertid de ifrågavarande beloppen endast uppskattade, och något underlag i form av ritningsmaterial eller skisser fanns icke. Redan den 17 augusti 1962 ansågs kostnaderna böra uppräknas till 1,73 milj. kronor, sedan ett konsulterande företag av fortifikationsförvaltningen anlätats för kalkyleringsarbetet. Slutligen fastställde ämbetsverket och redovisade för chefen för flygvapnet den 17 oktober 1962 följande revideringskostnader, nämligen 2,5 milj. kronor för B 432, 2,44 milj. kronor för B 472 och 2,35 milj. kronor för B 473.

Fortifikationsförvaltningen har förklarat de stora differenserna i ovan angivna kalkyler med dels att den första kalkylen grundades på enbart en uppskattning, dels att under projekterings gång vissa konstruktioner måst revideras, dels slutligen att det i allmänhet vid ombyggnad av en äldre anläggning uppdagas omfattande brister efter hand som byggnadsdelar rives eller blottas.

Enligt revisorernas mening måste det betecknas som anmärkningsvärt, att fortifikationsförvaltningen ansåg det försvarligt att grunda den första kalkylen på ren uppskattning utan ritnings- eller annat underlag. Revisorerna finner vidare att de av ämbetsverket återopade omständigheterna, vilka för övrigt i väsentliga hänseenden hade bort förutses av ämbetsverket, endast till en del kan förklara kostnadsstegringarna. Huvudanledningen till dessa måste enligt revisorernas mening vara en ren felbedömning från ämbetsverkets sida. Revisorerna kan slutligen icke underlåta att uttrycka sin förvåning över att revideringsarbetena på B 432 igångsattes, innan projekteringen var helt slutförd och godkänd av chefen för flygvapnet.

Beträffande B 472 och B 473

Från början avsågs dessa anläggningar, som också byggts enligt FortF-systemet, skola revideras på samma sätt som B 432, d. v. s. med fristående, i de gamla anläggningarna inbyggda cisterner. Sedan fortifikationsförvaltningen för chefen för flygvapnet redovisat de slutliga kostnadsberäkningarna härför (2,44 milj. kronor för B 472 och 2,35 milj. kronor för B 473 mot från början beräknade 1 milj. kronor per anläggning; se ovan), beslöt

denne i skrivelse den 7 februari 1963 att projekteringsarbetena av kostnadsskäl skulle avbrytas och att de båda anläggningarna skulle ersättas av friliggande s. k. fältcisterner. I projekteringskostnader hade vid tidpunkten i fråga nedlagts sammanlagt 205 000 kronor.

Enligt revisorernas mening framstår det som anmärkningsvärt, att fortifikationsförvaltningen icke på ett tidigare stadium underrättade chefen för flygvapnet om de gjorda felkalkylerna. Hade så skett kunde projekteringsarbetet, som nu utförts till ingen nytta, ha avbrutits omedelbart och kostnaderna för detta arbete besparats statsverket. I dagens läge torde det vara ovisst för vilket ändamål B 472 och B 473 i framtiden skall kunna utnyttjas.

Beträffande B 719

Som förut nämnts kommer denna anläggning, som började projekteras år 1960, enligt fortifikationsförvaltningens beräkningar att i färdigt skick kosta 11 milj. kronor. Avsikten har varit att i anläggningen samlagra dels 11 000 m³ flygbensin och dels 8 000 m³ motorbensin, vilka produkter enligt ursprungligen föreliggande planer skulle ha förrådshållits i B 161. Projekteringsarbetet avbröts sedan flygförvaltningen i skrivelse i mars 1962 meddelat fortifikationsförvaltningen, att någon samlagring av de båda produkterna av säkerhetsskäl icke kunde komma i fråga. Nämnas må i detta sammanhang att fortifikationsförvaltningen redan i september 1961 av flygförvaltningen underrättades om att beträffande anläggning B 586 samlagring icke fick äga rum på grund av risken för produktvandring. Fortifikationsförvaltningen fortsatte emellertid trots nämnda besked att projektera B 719 för samlagring. Som skäl härför har ämbetsverket uttalat, att projekteringen vid sistnämnda tidpunkt hade kommit så långt att det icke fanns anledning att avbryta den, förrän ett diskussionsunderlag i form av skisser och kostnadsberäkningar förelåg. Detta fortifikationsförvaltningens uttalande ger revisorerna anledning att konstatera, att ämbetsverket fann skäl föreligga att fortsätta det ifrågavarande projekteringsarbetet och bestrida de därmed förenade kostnaderna i syfte att lägga fram förslag om en typ av anläggning som flygförvaltningen ett halvt år tidigare av säkerhetsskäl helt utdömt.

Fortifikationsförvaltningens handläggning av ovan berörda byggnadsärenden ger enligt revisorernas uppfattning anledning till stark kritik mot ämbetsverket. I sammanhanget må omnämnas att tidigare även 1960, 1961 och 1962 års revisorer framställt allvarliga erinringar rörande ämbetsverkets befattning med byggande av drivmedelsanläggningar. Det är således fjärde året i rad som revisorerna nödgas befatta sig med dessa frågor. Revisorerna har i ett annat avsnitt av sin berättelse ansett sig böra föreslå, att förutsättningarna för en närmare samordning av den civila och den militära byggnadsförvaltningen utredes i syfte att rationalisera och effektiv-

sera denna gren av den statliga verksamheten. Om en sådan utredning till-
 sättes måste man likväl räkna med att en eventuell omorganisation på
 förevarande område kan dröja. Med hänsyn härtill och då de konstaterade
 missförhållandena inom fortifikationsförvaltningens ämbetsområde av så-
 väl ekonomiska som beredskapsmässiga skäl **måste bedömas som allvarliga,**
 vill revisorerna förorda att en särskild undersökning skyndsamt företages
 för att dels utröna orsakerna till nämnda missförhållanden och dels föreslå
 åtgärder för deras avhjälpan. Revisorerna får därför föreslå att för än-
 damålet en allsidigt sammansatt expertgrupp tillkallas.

Byggnad av distributionsanläggning vid Bråvalla flygflottilj

För förvaring och distribution av flygdrivmedel uppförde fortifikationsförvaltningen år 1945 vid Bråvalla flygflottilj (F 13) en anläggning bestående av fem nedgrävda 25 m³:s cisterner med tillhörande järnvägsramp och pumphus. Kostnaderna belöpte sig till ca 190 000 kronor. Anläggningen kompletterades sedermera enligt följande.

I. Åren 1957—1958. En tillbyggnad kom till stånd av järnvägsramp och pumphus, varjämte rörledningar nedlades till ett planerat drivmedelsförråd i berg och till tre på flottiljens flygfält befintliga uppställningsplattor för flygplan. Kostnad 478 610 kronor.

II. Åren 1959—1960. Med anledning av den år 1958 inträffade s. k. Møheda-olyckan och flygvapnets övergång från flygfotogen till ett eldfarligare flygdrivmedel, kallat MC 77, utfördes av säkerhetsskäl viss ombyggnad av pumphuset. Kostnad 68 954 kronor.

III. Åren 1961—1962. I avvaktan på färdigställandet av den i punkt I omnämnda berganläggningen ombesörjde flygförvaltningen i syfte att erhålla ett utökat förråd av flygdrivmedel nedläggande av två 100 m³:s cisterner vid pumphuset. Cisternerna sammankopplades med pumphuset genom fortifikationsförvaltningens försorg, och samtidigt kompletterades pumphusets installationer i visst avseende. Kostnad 151 579 kronor.

IV. År 1962. I mars detta år beslöt chefen för flygvapnet att det nyssnämnda bergförrådet av kostnadsskäl icke skulle istandsättas för sitt ursprungliga ändamål utan ersättas av 100 m³:s fältcisterner. På grund härav ombyggde fortifikationsförvaltningen en ventilbrunn med tillhörande ledningar och övrig utrustning vid de tre uppställningsplattorna. Åtgärderna vidtogs för att möjliggöra distribution till plattorna från pumphuset utan utnyttjande av bergförrådet. Kostnad 34 857 kronor.

Den här beskrivna anläggningen började i sitt ursprungliga skick att användas år 1945. De åren 1957—1958 nedlagda ledningarna från pumphuset till de tre uppställningsplattorna och de i anslutning härtill senare gjorda kompletteringsarbetena har emellertid ännu icke kunnat nyttiggöras av F 13. Som förklaring härtill har fortifikationsförvaltningen på revisorernas förfrågan upplyst följande.

Med anledning av att viss oklarhet är rådande mellan FIV (tidigare FF/I) och F 13 beträffande erforderlig pumpkapacitet vid de tre uppställningsplattorna skall innan ibruktagning sker och driftinstruktion fastställs, prov utföras för klarläggande av huruvida befintliga ledningar mellan cisterner och pumphus har erforderlig kapacitet. Förberedelse i detta avseende gjordes i november 1962 men kunde ej slutföras på grund av att aktuella ledningar ej uppfyllde FF krav på renhet. I december 1962 beslöts att rens-

ning av ledningarna skulle äga rum. Detta arbete måste avbrytas på grund av rådande vinterförhållanden. Arbetet återupptogs och avslutades under maj månad 1963.

Enligt vad fortifikationsförvaltningen uppgivit har frågan om kapacitetsprovning av rörledningarna vid upprepade tillfällen diskuterats mellan berörda parter. I samband därmed har förslag framlagts om en omläggning av drivmedelsdistributionen till de tre uppställningsplattorna. Fortifikationsförvaltningen har på revisorernas förfrågan förklarat att »om detta nya förslag till distribution kommer till utförande är tidigare omtalat kapacitetsprov (av rörledningarna) ej längre aktuellt».

Revisorernas uttalande. År 1945 byggde fortifikationsförvaltningen vid Gråvalla flygflottilj en anläggning för förvaring och distribution av flygdrivmedel, bestående av nedgrävda cisterner med tillhörande järnvägsramp och pumphus. Kostnaderna härför uppgick till ca 190 000 kronor.

Anläggningen kompletterades i olika etapper under åren 1957—1962 för en kostnad av 734 000 kronor. I kompletteringsarbetena ingick bl. a. nedläggande av rörledningar från pumphuset till tre på flottiljens flygfält befintliga uppställningsplattor för tankning av flygplan. Sist avsedda arbeten, som utfördes åren 1957—1958, betingade enligt uppgift en kostnad av ca 200 000 kronor. De ifrågavarande rörledningarna har emellertid ännu icke tagits i bruk. Samma är förhållandet med en ventilbrunn med tillhörande utrustning, vilken år 1962 till en kostnad av ca 34 000 kronor byggdes vid uppställningsplattorna för att möjliggöra distribution av drivmedel från pumphuset.

Anledningen till att rörledningarna ännu icke kunnat utnyttjas av flottiljen är, enligt vad fortifikationsförvaltningen uppgivit, att prov först måste företagas för att klarlägga om ledningarna har erforderlig pumpkapacitet. Förberedelser för sådana prov gjordes i november 1962 men kunde icke slutföras på grund av att ledningarna utsatts för rostangrepp under den tid de legat oanvända. Rensning av ledningarna påbörjades i december 1962 och avslutades i maj innevarande år. Det bör emellertid i detta sammanhang omnämnas, att frågan om provning av rören numera kommit i ett helt nytt läge genom att förslag framlagts om en radikal omläggning av drivmedelsdistributionen till de tre uppställningsplattorna. Fortifikationsförvaltningen har upplyst revisorerna, att »om detta nya förslag till distribution kommer till utförande är tidigare omtalat kapacitetsprov ej längre aktuellt». Detta betyder att, om förslaget genomföres, rörledningarna över huvud taget icke kommer att tagas i bruk för sitt ändamål.

Enligt revisorernas mening framstår det som anmärkningsvärt att fortifikationsförvaltningen icke företog kapacitetsprovning av rörsystemet i samband med att detta färdigställdes år 1958. Först i slutet av år 1962, d. v. s. nära fem år efteråt, började ämbetsverket vidtaga förberedelser

för denna provning. Under hela den tid rörledningarna legat obrukbara har tillförseln av drivmedel till uppställningsplattorna måst ordnas genom tankbilstransporter, vilket medfört avsevärda merkostnader för kronan. Om ledningarna från början gjorts funktionsdugliga hade dessa kostnader kunnat undvikas, och vidare hade de förhållandevis dyrbara rörrensningarna, som slutförts innevarande år, icke behövt företagas.

Revisorerna kan slutligen icke underlåta att uttrycka sin förvåning över att de förenämnda planerna på en omläggning av distributionen av drivmedel till uppställningsplattorna först på senaste tid blivit aktuella. En sådan eventuell omläggning kommer, som tidigare nämnts, att medföra att hela det dyrbara rörledningssystemet jämväl i fortsättningen kommer att ligga outnyttjat.

Revisorerna anser mot bakgrunden av det anförda, att en närmare undersökning bör företagas av här beskrivna förhållanden. Nämda undersökning synes lämpligen kunna utföras av den expertgrupp om vilken revisorerna framlagt förslag i föregående paragraf.

§ 9

Fortifikations- och byggnadsförvaltningen inom försvaret

Fortifikationsförvaltningen, som är ett centralt ämbetsverk för ledningen av fortifikations- och byggnadsförvaltningen inom försvaret, inrättades fr. o. m. den 1 maj 1948, sedan riksdagen godkänt ett av Kungl. Maj:t i propositionen 1947:42 framlagt förslag därom. Till det nya ämbetsverket överfördes i huvudsak de arbetsuppgifter som för det dåvarande ankom på arméns fortifikationsförvaltning, marinförvaltningens fortifikationsavdelning, flygförvaltningens byggnadsavdelning och försvarets bostadsanskaffningsnämnd, dock att flygfältsbyrån och därmed handläggningen av frågor rörande nybyggnad och underhåll av flygfält eller anskaffning av mark för flygfält tills vidare blev kvar hos flygförvaltningen. Fortifikationsförvaltningen organiserades på fyra byråer, nämligen befästningsbyrån, kasernbyrån, byggnadsbyrån och administrativa byrån, samt en chefsexpedition, ett beredskapskontor och ett förrådskontrollkontor.

Frågan om utformningen av försvarets regionala och lokala fastighetsförvaltning upptogs icke till närmare prövning vid 1947 års riksdag utan fick sin slutliga lösning först år 1956. På grundval av ett två år tidigare godkänt principförslag och i propositionen 1956:110 ytterligare framlagda förslag beslöt riksdagen då bl. a., att vid samtliga militärbefälsstaber skulle inrättas en särskild fortifikationssektion (med en fortifikationsofficer som chef), vilken med undantag av VII. militärbefälsstaben skulle indelas i en befästningsavdelning (under en militär chef) och en byggnadsavdelning (under en civil byggnadsdirektör). Beslutet innebar vidare att arméns och flygvapnets lokalmyndigheter skulle i nu berört avseende lyda under vederbörande militärbefälhavare, medan för marinens del kustartilleriförsvaren, bortsett från Gotlands kustartilleriförsvaret, och örlogsvarven skulle i likhet med regionalt organ sortera direkt under det centrala ämbetsverket. Till följd av denna omorganisation har teknisk och annan expertis tillförts de regionala organen, på vilka bl. a. ankommer att pröva förslag till och fastställa stater för löpande underhåll av befästningar, kasernfastigheter och specialbyggnader, att detaljplanlägga och kostnadsberäkna ej alltför omfattande arbeten samt att utföra och kontrollera flertalet förekommande arbeten.

Under senare år har fortifikationsförvaltningens organisation ändrats i olika avseenden, varjämte ämbetsverket tillförts en del nya arbetsuppgifter.

Sålunda beslöts vid 1958 års B-riksdag (prop. nr A 110 och nr B 1:6) bl. a., att befästningsbyråns forsknings- och försökssektion skulle ombildas till en fristående forskningssektion samt att för mark- och domänärendenas hand-

läggning skulle inrättas en särskild markbyrå. Vidare skulle vissa göromål överflyttas till ett under överbefälhavaren direkt lydande stabsorgan, benämnt befästningsinspektionen, som sedermera inlemmats i försvarsstaben. I propositionen nr A 110 fastslogs att inspektionens uppgifter i förhållande till de i totalförsvaret engagerade civila myndigheterna skulle vara att tillse, att dessa myndigheters planläggning av befästningsanläggningar samordnas med den militära operativa planläggningen, ävensom att lämna allmän information om erfarenheter och rön på det fortifikatoriska området. Bistånd i tekniska frågor beträffande detaljutformningen av viss anläggning skulle dock alltjämt lämnas av fortifikationsförvaltningen genom dess befästningsbyrå. Inspektionen förutsattes därjämte skola handlägga till stabsverksamhet hänförliga ärenden i fråga om befästningsväsendets utveckling och fortifikatorisk rustningsplanläggning ävensom ärenden rörande viss säkerhetstjänst, kodförteckningar och befästningsregister. Slutligen skulle inspektionen ha att svara för ärenden rörande ledningsorgan vid befästningsbyggnadsverksamheten i krig, utbildning för planläggning och ledning av befästningsarbeten, utrustning för fortifikatoriska arbeten, försöksverksamhet vid trupp samt fortifikationskårens personal.

Efter förslag i 1960 års statsverksproposition (bil. 6, p. 6) beslöt samma års riksdag att, med verkan fr. o. m. den 1 juli 1963, ärenden angående byggande och underhåll av flygfält m. m. samt ärenden angående markförvärv m. m. för flygfältsändamål skulle överföras från flygförvaltningen till fortifikationsförvaltningen.

Vid 1962 års riksdag (prop. nr 168) bestämdes att frågor angående val och kvalitetsbedömning av bränslen samt ärenden rörande bränsleinventarier, vilka dittills ankommit på försvarets intendenturförvaltande organ, skulle fr. o. m. den 1 juli 1963 handläggas av fortifikationsförvaltningen.

Slutligen har vid årets riksdag (prop. nr 107) en viss omorganisation av fortifikationsförvaltningen beslutats, i huvudsak på grundval av ett av 1956 års försvarsförvaltningssakkunniga framlagt förslag. Enligt den nya organisationen är ämbetsverket indelat i befästningsavdelning, kasernavdelning, byggnadsbyrå, värmebyrå, elektrobyrå, väg- och vattenbyggnadsbyrå, markbyrå, administrativ byrå och forskningsbyrå. I vardera avdelningen ingår två byråer och vissa sektioner. Byggnadsbyrån, värmebyrån, elektrobyrån samt väg- och vattenbyggnadsbyrån är underställda innehavaren av en nyinrättad tjänst som överdirektör, vilken har att under verkschefen samordna byråernas verksamhet. Övriga enheter är direkt underställda verkschefen, som till sitt förfogande även har en särskild utredningssektion. Till ämbetsverket hör vidare ett centralkontor för byggnads- och reparationsberedskapen; dettas organisatoriska ställning skall dock utredas.

Enligt fortifikationsförvaltningens instruktion (SFS 1963:285) åligger det ämbetsverket särskilt

att ombesörja att krigsmaktens befästningar och byggnader samt flygfält,

övningsfält, skjutfält och övriga fasta egendom väl vårdas och underhållas;
att bedriva sådan planläggnings-, forsknings- och konstruktionsverksamhet som erfordras för att vidmakthålla en god krigsberedskap i fortifikatoriskt hänseende;

att tillse att krigsmaktens byggnader äro ändamålsenliga med hänsyn till förändringarna i de militära byggnadsbehoven och till utvecklingen inom byggnadstekniken;

att handlägga ärenden angående bränslen och bränsleinventarier för krigsmaktens fasta anläggningar, dock icke ärenden angående inköp av bränslen;

att utreda hur anmälda behov av befästningar, byggnader och markområden för krigsmakten lämpligen böra tillgodoses;

att fastställa typritningar till krigsmaktens befästningar och byggnader, i den mån sådant icke ankommer på Kungl. Maj:t eller annan myndighet;

att efter bemyndigande av Kungl. Maj:t projektera och uppföra krigsmaktens befästningar och byggnader samt anordna krigsmaktens flygfält, övningsfält och skjutfält;

att tillse att erforderliga anordningar för brandskydd samt byggnadstekniska anordningar för luftskydd, maskering m. m. finnas vid krigsmaktens befästningar och byggnader;

att efter bemyndigande av Kungl. Maj:t förvärva, försälja, arrendera och förhyra fast egendom för krigsmaktens räkning;

att, i vad angår fortifikationsförvaltningens ämbetsområde, utöva kontroll över handhavandet av förvaltningsärenden hos underlydande myndigheter ävensom genom bland annat förrådskontroll tillse, att en ändamålsenlig hushållning med medel och materiel äger rum;

att följa den tekniska utvecklingen inom fortifikationsförvaltningens ämbetsområde, bearbeta insamlat material och tillhandahålla den det vederbör erforderliga upplysningar i detta hänseende;

att föra register över de av ämbetsverket förvaltade fastigheterna; samt
att enligt vad därom särskilt stadgas i fred organisera byggnads- och reparationsberedskapen.

1963 års riksdagsbeslut innebär i personalthänseende att fortifikationsförvaltningen förstärkts med 20 tjänster (motsvarande) samt att därutöver 64 tjänster överförs till ämbetsverket från flygförvaltningen såsom en följd av flygfältsbyråns avveckling vid sistnämnda myndighet. Den för ämbetsverket fastställda avlöningsstaten för budgetåret 1963/64 uppgår till ett sammanlagt belopp av 13,5 milj. kronor.

Inom den civila sektorn av statsförvaltningen är — med vissa undantag som framför allt hänför sig till de affärsdrivande verken — fastighetsförvaltningen och byggnadsverksamheten koncentrerade till byggnadsstyrelsen. Detta ämbetsverk har därjämte anförtrotts speciella myndighetsuppgifter, avseende planväsendet respektive byggnadsväsendet. Till dessa myndighetsuppgifter kan även räknas viss kultur- och konsthistorisk byggnadsvård.

Enligt instruktionen (SFS 1961:452 med senare ändr.) åligger det byggnadsstyrelsen, såvitt gäller dess befattning med fastighetsförvaltningen och byggnadsverksamheten,

att förvalta de under styrelsen ställda delfonderna av statens allmänna fastighetsfond;

att anskaffa lokaler för statsmyndigheterna, utreda behovet av statliga byggnadsföretag samt verkställa förhyrningar för statens räkning, allt i den mån dessa uppgifter icke ankomma på annan myndighet;

att efter vederbörligt uppdrag projektera och utföra byggnadsföretag för kronans räkning;

att handhava föreskriven kontroll över driftsekonomin vid värmeanläggningar; samt

att insamla och bearbeta kunskapsmaterial inom styrelsens verksamhetsområde ävensom utöva den rådgivande verksamhet och utgiva de publikationer, som kunna föranledas härav.

Genom beslut vid 1962 års riksdag (prop. nr 98), vilket i vissa avseenden fullföljts vid innevarande års riksdag (statsverksprop, bil. 8, p. 77), har i huvudsaklig överensstämmelse med ett av 1960 års byggnadsstyrelseutredning framlagt förslag byggnadsstyrelsen underkastats en genomgripande omorganisation. De allmänna motiven härför har av föredragande departementschefen angivits sålunda.

Byggnadsstyrelsens nuvarande organisation grundar sig på beslut av statsmakterna år 1918. Genom en organisationsförändring 1925, varvid byggnadsbyråns utredningsavdelning ombildades till en självständig byrå, fick ämbetsverket i huvudsak sin nuvarande utformning. Den nu mer än 40-åriga organisationen svarar av flera skäl icke längre mot tidens krav. Personalen har sedan 1925 i det närmaste tiodubblats. Enbart under 1950-talet har verksamhetens omfattning ungefär fördubblats. Vidare kan en mycket kraftig expansion av byggnads- och förvaltningsuppgifterna väntas under innevarande decennium. Redan pågående eller beslutade utbyggnader av lokaler bl. a. för högre utbildning och forskning, för telefoni, radio och television samt för mentalsjukvård och fångvård pekar sålunda mot en fördubbling av den nuvarande byggnadsverksamheten redan under de närmaste åren. I detta läge är det enligt min mening nödvändigt, att en genomgripande omorganisation och en kraftig personell upprustning av byggnadsstyrelsen genomföres utan tidsutdräkt, så att styrelsen blir i stånd att rationellt, effektivt och ekonomiskt leda den omfattande byggnadsverksamhet, som erfordras för förverkligande av beslutade och planerade reformer inom olika områden av samhällslivet. Vid omorganisationen och upprustningen bör särskilt beaktas att uppgifternas alltmer komplicerade natur och vidgade betydelse ställer ännu större krav än tidigare på specialisering, entydig arbetsfördelning och klar ansvarsfördelning. Samtidigt härmed skärpes fordringarna på styrelsens ledning och på samordningen av styrelsens olika delar. Det är vidare viktigt, att styrelsens organisation erhåller ökad flexibilitet för att med enklast möjliga medel kunna anpassas efter arbetsvolymens successiva tillväxt och variationer.

I fråga om ärendenas fördelning på olika enheter innebär riksdagsbeslutet att byggnadsstyrelsen skall vara organiserad på åtta permanenta byråer, nämligen en administrativ byrå för administrativa, juridiska och kamerala uppgifter, en utredningsbyrå för planering, utredning och programmering rörande statens lokalfrågor, en intendentsbyrå för fastighetsförvaltning in-

klusive bränslekontroll, en kulturhistorisk byrå för kultur- och konsthistorisk byggnadsvård, en planbyrå för styrelsens uppgifter som centralt organ för planväsendet, en teknisk byrå för motsvarande åligganden inom byggnadsväsendet, en projekteringsbyrå för det allmänna projekteringsarbetet på grundval av föreliggande programhandlingar fram till fullständiga bygghandlingar samt en byggnadsbyrå för själva byggandet.

Riksdagsbeslutet innebär vidare att utöver de permanenta enheterna skall vid behov kunna inrättas speciella byråer för vissa byggnadsprojekt av större omfattning. Härom uttalade departementschefen bl. a. följande.

Såsom utredningen uppmärksammat, kommer byggnadsstyrelsens verksamhet under 1960-talet att bl. a. avse vissa exceptionellt stora byggnadsprojekt. Detta förhållande betingas väsentligen av den pågående utbyggnaden inom universitets- och högskoleväsendet. Projekt av denna art har hittills i vissa fall icke ansetts böra uppdragas åt byggnadsstyrelsen utan har anförtrots fristående organ i form av särskilda byggnadskommittéer. Då en större organisation torde innebära avsevärda fördelar bl. a. genom tillgång till bättre tekniska, ekonomiska och administrativa resurser, ökade möjligheter till utvecklingsarbete samt goda betingelser för att samla vidgad erfarenhet och att åstadkomma samordning mellan skilda byggnadsuppgifter, bör enligt min mening fristående byggnadskommittéer i fortsättningen icke nyrättas. I stället bör byggnadsstyrelsens organisation tillföras sådana förstärkningar och ges sådan flexibilitet, att styrelsen kan förutsättas effektivt genomföra projekt av nämnda storleksordning.

När det gäller själva byggandet utgår jag från att byggnadsbyrån vid behov skall kunna svara för även de största projekten. I likhet med utredningen och ett antal remissinstanser finner jag däremot, att programarbetet och ledningen av projekteringen kan fordra särskilda organisatoriska anordningar. Jag kan i stort sett biträda utredningens förslag till lösning av denna fråga. Möjlighet bör sålunda finnas att inom byggnadsstyrelsen för mycket stora eller eljest särpräglade byggnadsprojekt inrätta speciella enheter vid sidan av den permanenta byråindelningen. Dessa enheters chefer torde vanligen böra ges byggnadsråds ställning och efter förslag av byggnadsstyrelsen tillsättas av Kungl. Maj:t. Med hänsyn härtill föreslår jag, att bemyndigande lämnas Kungl. Maj:t att vid behov inrätta dylika tjänster. Erforderlig personal i övrigt på dessa speciella byråer bör lämpligen avdelas från styrelsens permanenta byråer och då i första hand från utredningsbyrån och första projekteringsbyrån.

— — — — —

I likhet med utredningen finner jag det ändamålsenligt, att för större byggnadsföretag programkommittéer med företrädare för nyttjaren och andra intressenter, i förekommande fall även kommunala, utses av Kungl. Maj:t. I allmänhet torde det vara lämpligt, att den representant för byggnadsstyrelsen som jag förutsätter böra ingå i sådan kommitté, blir chefen eller eventuell annan högre tjänsteman inom vederbörande projekteringsbyrå. Kommittéernas behov av utredningspersonal bör, såsom jag förut antytt, huvudsakligen tillgodoses genom utredningsbyråns försorg. Härigenom erhålles samordning mellan byggnadsstyrelsens programarbete och det programarbete, som bedrivs av kommittéerna, liksom även kontinuitet i byggnadsärendenas handläggning. — — —

Frågan om den lämpligaste organisationen för bokföring och ekonomisk kontroll samt för kostnadsberäkning och efterkalkyl tillmättes vid beslutet om byggnadsstyrelsens omorganisation stor betydelse. Härom gjorde departementschefen bl. a. följande uttalande.

Bokföring och ekonomisk kontroll är i nuvarande organisation förlagda till administrativa byråns kameralavdelning samt till olika enheter inom styrelsens tekniska byråer. Ett sådant system kan, då arbetsuppgifterna är av mindre omfattning, i och för sig innebära vissa fördelar. Utredningen har emellertid framhållit, att åtskilliga ganska betydande olägenheter är förenade med detta system och att dessa olägenheter kommer att ytterligare accentueras vid den ökade arbetsvolym som väntas under 1960-talet.

I likhet med utredningen finner jag det synnerligen angeläget, att garantier skapas för att verksamheten snabbt och effektivt skall kunna tillförsäkras information om det ekonomiska läget beträffande byggnadsverksamhet och fastighetsförvaltning. Lika viktigt är att en effektiv kostnadsövervakning kan utövas och att tillfredsställande underlag erhålles för erforderliga kostnadsanalyser. Härför erfordras en effektivisering av bokföring och redovisning, främst genom samordning av förekommande bokföringssystem och en högre grad av mekanisering av bokföringsarbetet.

Organisatoriskt ställer dessa förhållanden krav på en större koncentration än f. n. i arbetets handhavande inom styrelsen. Jag biträder på grund härav utredningens förslag, att de olika bokföringsenheterna skall sammanföras till en ekonomiavdelning inom administrativa byrån. På denna avdelning skall bl. a. ankomma att genom regelbundna rapporter hålla berörda tekniska byråer informerade om medelsdispositioner och om den ekonomiska ställningen för uppdrag och arbeten m. m.

Här avsedda åtgärder är emellertid endast att betrakta som ett första steg mot en slutlig lösning av denna fråga. Ett fullföljande av omorganisationen kräver en omsorgsfull och detaljerad planering av såväl bokföringssystemen som de därmed sammanhängande rutinerna. Härför erfordras ytterligare ingående utredning. — — —

Enligt min uppfattning är det angeläget, att byggnadsstyrelsen tilldelas erforderliga resurser för att med tillräcklig omsorg kunna utföra de kostnadsuppskattningar och kostnadsberäkningar, vilka skall ligga till grund för Kungl. Maj:ts och riksdagens beslut i byggnadsärenden. För ett ekonomiskt byggande kan vidare analyser och delberäkningar erfordras för att belysa de kostnadsmässiga konsekvenserna av olika alternativa lösningar. Såsom utredningen påpekat bör också efterkalkyler verkställas. En med höhörande arbete sammanhängande uppgift är slutligen att utarbeta byggnads-kostnadsindex och index för kostnadsreglering av husbyggnadsentreprenader. Jag delar utredningens uppfattning, att dessa uppgifter bäst torde lösas, om de samlas i en enda arbetsgrupp inom styrelsen. Då denna arbetsgrupp kommer att få betjäna eller eljest har samband med flera av styrelsens byråer, tillstyrker jag utredningens förslag, att arbetsgruppen såsom en särskild kalkylavdelning ingår i organisationen vid sidan av byråerna.

En annan omständighet vid vilken fästes stort avseende i förevarande sammanhang gällde frågan om byggnadsstyrelsens ledning. Härom anförde departementschefen bl. a. följande.

Jag anser det uppenbart att verksamhetens väsentligt ökade omfattning och de olika uppgifternas alltmer komplicerade karaktär f. n. ställer betyd-

ligt större fordringar på *byggnadsstyrelsens ledning* än förut. Det är bl. a. angeläget, att tillräckliga resurser finnes för att tillse att erforderlig samordning av de olika byråernas verksamhet kommer till stånd. Vidare synes en fördelning på flera personer av sådana ledande, kontrollerande och beslutande funktioner, vilka nu måste utövas av verksamchefen ensam och därför i längden måste bli alltför betungande för denne, inte längre kunna anstå. En förstärkning av byggnadsstyrelsens ledning bör därför enligt min mening ske.

Byggnadsstyrelseutredningen har övervägt två alternativ för en sådan förstärkning. Det ena går ut på att en tjänst som överdirektör och souschef skall inrättas och det andra innebär, att närmast under generaldirektören skall finnas två tekniska direktörer. Utredningen har stannat för att f. n. förorda det förra alternativet men samtidigt anfört, att en omprövning av frågan framdeles kan bli påkallad. Behovet av en förstärkning av verksamledningen har i allmänhet understrukits vid remissbehandlingen och flera remissinstanser, däribland statskontoret, har ansett att alternativet med två direktörer redan nu bör väljas.

Efter att ha övervägt de skilda för- och nackdelar, som är förenade med de olika förslagen, har jag kommit till den uppfattningen, att organisationen av byggnadsstyrelsens ledning bör lösas efter de principer som förordats av bl. a. statskontoret. Härvid bör behovet av samordning och gemensam ledning av dels projektering och byggande, dels fastighetsförvaltning och lokalplanering samt de administrativa och ekonomiska funktionerna i första hand tillgodoses. Jag föreslår på grund härav att administrativa byrån, utredningsbyrån, intendentsbyrån och kalkylavdelningen underställas en avdelningschef samt att första projekteringsbyrån, de för vissa större objekt organiserade specialbyråerna och byggnadsbyrån samordnas under en teknisk direktör. Kulturhistoriska byrån, planbyrån och tekniska byrån, vilka huvudsakligen representerar styrelsens myndighetsuppgifter, anser jag lämpligen böra direkt underställas generaldirektören. Jag har härvid beaktat att nämnda byråer kan komma att beröras av den i det föregående föreslagna särskilda utredningen rörande den statliga organisationen av samhällsplaneringen och därmed sammanhängande spörsmål.

Den viktigaste organisationsändring som föranletts av 1963 års riksdags följdbeslut rörande byggnadsstyrelsen avser byggnadsbyrån. I korthet innebär beslutet, att den regionala organisationen utbygges och ges vidgade uppgifter, befogenheter och ansvar samtidigt som den centrala organisationen nedskäres och ges en efter den minskade verksamheten anpassad struktur. Den regionala organisationen skall omfatta fem byggnadsavdelningar, vilka med särskilda byggnadsdirektörer såsom chefer skall ha hand om verksamheten inom byggnads-, vvs- och elfacken i vad gäller såväl entreprenad som egenregiföretag. Byggnadsavdelningarna skall höra till byggnadsbyrån; planeringen, ledningen och kontrollen av deras verksamhet skall utövas centralt. Byråns nuvarande indelning efter fack och företagsform brytes och byrån organiseras funktionellt i två avdelningar, planeringsavdelningen och upphandlingsavdelningen, varjämte en särskild arbetsgrupp för inspektion och besiktning tillskapas direkt under byggnadschefen.

I detta sammanhang må slutligen nämnas att byggnadsstyrelsen är chefs-

myndighet för länsarkitektorganisationen, som har till uppgift att biträda byggnadsstyrelsen och länsstyrelsen vid fullgörande av deras uppgifter med avseende å planläggnings- och byggnadsväsendet, att handhava den närmaste tillsynen över kronans under byggnadsstyrelsens förvaltning ställda fastigheter samt att utöva arkitektverksamhet för statsverkets räkning.

I samband med den här nämnda omorganisationen har byggnadsstyrelsen erhållit en personalförstärkning med ett 50-tal nya tjänster. På årets riksstat har styrelsens avlöningsanslag uppförts med ett belopp av 8,25 milj. kronor.

Frågan om hurvida icke fördelar skulle stå att vinna genom en större samordning av den militära och den civila byggnadsförvaltningen aktualiserades redan för omkring 20 år sedan. Härom torde få lämnas följande redogörelse.

Efter bemyndigande av Kungl. Maj:t den 12 maj 1944 tillkallade chefen för försvarsdepartementet samma år särskilda sakkunniga med uppdrag att på grundval av ett år 1943 fattat principbeslut verkställa fortsatta överväganden om sammanförande av de dåvarande försvarsgrensvis ordnade militära byggnadsorganen till en enhetlig organisation ävensom att undersöka möjligheterna att samordna det militära byggnadsväsendet med motsvarande uppgifter för den civila statsförvaltningens behov. Skilda alternativ borde därutinnan komma under bedömande. I enlighet med sitt uppdrag framlade utredningen — som antog benämningen fortifikations- och byggnadsförvaltningsutredningen — i ett den 27 december 1945 avgivet betänkande (SOU 1945:65) till övervägande tre alternativ för ordnandet av fortifikationsverksamheten och den statliga husbyggnadsförvaltningen, nämligen alternativ I med skiljelinje dragen mellan den civila och den militära byggnadsverksamheten, alternativ II med samma skiljelinje utom såtillvida, att detaljutformning och utförande av de för militärt ändamål avsedda byggnaderna skulle sammanföras med motsvarande verksamhet för den civila statsförvaltningen, samt alternativ III med skiljelinjen mellan byggnadsverksamhet å ena och befästningsverksamhet å andra sidan. Utredningen förordade för sin del att organisationsfrågan löstes enligt alternativ I; en av utredningens ledamöter reserverade sig dock för en lösning enligt alternativ II.

Över utredningens förslag avgavs efter remiss utlåtanden av ett stort antal myndigheter och sammanslutningar, vilka, i den mån de ansåg sig höra taga ställning till valet mellan de av utredningen diskuterade organisationsalternativen, till övervägande antal förklarade sig dela utredningens uppfattning att alternativ I vore att föredraga framför de övriga. En lösning enligt alternativ III med vissa modifikationer förordades dock av byggnadsstyrelsen, medan bl. a. statskontoret och dåvarande statens sakrevision närmast uttalade sig för alternativ II.

Vid ärendets beredning i försvarsdepartementet fann departementschefen, att de av fortifikations- och byggnadsförvaltningsutredningen framlagda förslagen borde göras till föremål för viss överarbetning, innan de lades till grund för en proposition. De fortsatta övervägandena i frågan anförtröddes 1946 års militära förvaltningsutredning, som beträffande huvudspörsmålet anförde bl. a. följande.

Vid de överväganden, som utredningen ägnat frågan, huruvida fortifikations- och byggnadsväsendet inom försvaret bör ombesörjas av en särskild organisation eller i större eller mindre utsträckning organisatoriskt sammanföras med liknande uppgifter för den civila statsförvaltningen, har utredningen kommit till den uppfattningen, att åtskilliga av de skäl, som anförts för en sammanslagning, äro beaktansvärda. Fördelar av en gemensam organisation synas dock företrädesvis uppkomma genom ett förenande av nybyggnadsuppgifterna. Dessas sammanförande synes otvivelaktigt på längre sikt kunna skapa förutsättningar för ett starkare uppbyggande av den statliga husbyggnadsorganisationen och ett i görligaste mån rationellt utnyttjande av personal och maskiner.

Å andra sidan kan icke förnekas, att betydelsefulla omständigheter tala mot ett sammanförande. Så är särskilt fallet beträffande underhållsverksamheten. Då antalet byggnader, som skulle beröras av en centralisering, är mycket stort och då de särskilda underhållsåtgärderna kräva individuell behandling, kan man icke avvisa farhågorna för att sammanförandet skulle tynga och fördröja underhållsverksamheten i stället för att leda till ökad rationalisering. Genom förenandet av försvarets byggnadsunderhåll med motsvarande uppgifter för civilt ändamål skulle möjligheterna att skapa en lämplig organisation för befästningsverksamheten försämrats, varjämte den militära förvaltningsapparaten skulle kompliceras. Under sådana förhållanden har utredningen funnit sig icke kunna förorda, att organisationsfrågan nu löses enligt det av 1944 års utredning med III betecknade alternativet.

Vid valet mellan alternativen I och II hade för förvaltningsutredningen huvudfrågan varit, huruvida detaljutformning och utförande av nya husbyggnader för militärt bruk borde handhavas av en för försvaret gemensam fortifikationsförvaltning eller tilläggas byggnadsstyrelsen. För bedömandet härav hade utredningen ansett det vara erforderligt att erhålla en uppfattning om försvarets verkliga nybyggnadsvolym — utom för fabriker och flygfält — under de närmast följande åren. Med hänsyn till att denna nybyggnadsverksamhet enligt inhämtade uppgifter kunde antagas komma att genomsnittligen röra sig omkring 30 miljoner kronor per år och då byggnadsstyrelsen, vars normala arbetsuppgifter med all sannolikhet komme att ytterligare stegras, icke ansågs kunna bemästra de svårigheter en dylik utökning av arbetsbelastningen skulle innebära, sade sig utredningen hysa starka betänkligheter mot att för det dåvarande överflytta arbetet med detaljutformning och utförande av försvarets husbyggnader till styrelsen. Rent principiellt förklarade sig dock utredningen vara benägen att anse, att ett sammanförande av nybyggnadsuppgifterna för militära och civila behov

skulle medföra sådana fördelar att en dylik anordning vid lämplig tidpunkt borde prövas.

I anslutning härtill anförde förvaltningsutredningen bl. a. följande.

När det nu bedömbara nybyggnadsprogrammet fullföljts, bör klarhet ha vunnits om försvarets framtida organisation och möjligheter föreligga att för en längre tidsperiod överblicka det militära byggnadsbehovet. Tiden synes då vara inne att taga slutlig ställning till frågan om ett sammanförande av civila och militära nybyggnadsuppgifter. Vid den förnyade undersökning av hithörande problem, som i god tid torde böra igångsättas, hör enligt utredningens mening jämväl uppmärksamhet ägnas frågan, huruvida icke ett särskilt organ borde tillskapas för handhavande av ifrågasvarande nybyggnadsuppgifter. Den samlade nybyggnadsverksamheten torde nämligen bliva av sådan vikt och omfattning, att det kan ifrågasättas, om det är rationellt att förena dessa uppgifter med de åligganden av annan art, vilka tillkomma byggnadsstyrelsen.

Frågan förelades sedermera riksdagen genom propositionen 1947:142. Beträffande det grundläggande organisationsspörsmålet anförde därvid föredragande departementschefen bl. a. följande.

För egen del har jag funnit mig böra nu förorda en organisation enligt alternativ I. Beträffande skälen härför kan jag i huvudsak ansluta mig till de synpunkter, som anförts av 1946 års utredning. Ett sammanförande av underhållsverksamheten beträffande civila och militära byggnader skulle sålunda utan tvivel tynga och fördröja underhållsverksamheten i stället för att leda till ökad rationalisering, varjämte en lämplig organisation för befästningsverksamheten skulle försvåras. Alternativ III synes alltså icke böra komma i fråga. Vid valet mellan alternativ I och II har jag i likhet med 1946 års utredning fäst särskilt avseende vid omfattningen av den nybyggnadsverksamhet som under de närmaste åren torde vara att påräkna på såväl det civila som det militära området. Ett sammanförande av dessa betydande arbetsuppgifter till byggnadsstyrelsen skulle sannolikt innebära en alltför tung belastning för detta verk, med påföljd att arbetet icke skulle kunna behörigen fullgöras. Vid mitt ställningstagande har jag ansett mig kunna räkna med en byggnadsverksamhet inom försvaret efter år 1948 av ungefär den omfattning, som förutsatts av 1946 års utredning. En byggnadsvolym av denna omfattning synes till fyllest för att en rationell och effektiv organisation skall kunna uppbyggas.

Såsom av det nyss anförda framgår skulle däremot en ytterligare centralisering i nuvarande läge vara ett alltför vittutseende och svärgenomförbart projekt. Därest den centrala fortifikations- och byggnadsförvaltningen, på sätt förordats, nu organiseras enligt alternativ I, behöver detta dock icke utesluta, att en ytterligare koncentrerings av byggnadsverksamheten framdeles kan övervägas. I detta hänseende hänvisar jag till de synpunkter, som anförts av 1946 års utredning och till vilka jag kan ansluta mig.

Riksdagen lämnade sin anslutning till de av departementschefen framförda synpunkterna på det grundläggande organisationsspörsmålet (skr. nr 199).

Här berörda spörsmål togs sedermera upp av 1950 års riksdagsrevisorer, som ansåg att frågan om en sammanslagning av det militära och civila

byggnadsväsendet borde upptagas till förnyat övervägande. Revisorerna bortsåg härvid icke från de skäl som år 1947 föranledde statsmakterna att ställa sig avvisande till en omedelbar samordning. Revisorerna framhöll emellertid, att vid de överväganden som föregick statsmakternas beslut den i detta sammanhang viktiga frågan om byggnadsstyrelsens organisation icke närmare berörts. Enligt revisorernas mening borde de befarade olägenheterna av en samordning i allt väsentligt kunna övervinnas genom lämplig omorganisation av byggnadsstyrelsen. Förslagsvis skulle inom styrelsens förvaltningsområde kunna inrättas särskilda lokaldistrikt, till vilka beslutanderätten rörande såväl byggnadsunderhållet som nybyggnadsverksamheten i viss omfattning kunde decentraliseras. Med en sådan distriktsindelning skulle enligt revisorernas mening — även om byggnadsstyrelsen tillfördes hithörande militära arbetsuppgifter — den erforderliga överblicken över det mångskiftande verksamhetsfältet utan svårighet kunna upprätthållas, samtidigt som byggnadsobjektens antal bleve tillräckligt stort för att möjliggöra en jämn och likformig arbetsbelastning på de olika lokalorganen. Revisorerna ansåg att en närmare samordning av verksamheten på förevarande område erbjöd så betydande fördelar från ekonomisk, teknisk och organisatorisk synpunkt, att statsmakterna icke rimligen borde underlåta att tillvarata de möjligheter till kostnadsbesparande rationaliseringsåtgärder som här förefanns.

Statsutskottet framhöll i sitt i ärendet avgivna utlåtande, att byggnadsstyrelsen vid ärendets remissbehandling starkt understrukt de allmänna synpunkter på samordningsfrågan, åt vilka revisorerna givit uttryck, samt att styrelsen förordat en förutsättningslös prövning av frågan i hela dess vidd. Utskottet påpekade vidare, att även dåvarande statens organisationsnämnd anslutit sig till tanken på en närmare utredning, om ock av mera begränsad omfattning, medan statskontoret — som förklarat sig i princip biträda revisorernas uppfattning — funnit viss tvekan råda rörande lämpligheten av att för det dåvarande upptaga samordningsfrågan till förnyat övervägande. För egen del delade utskottet rent principiellt revisorernas mening, att fördelar skulle vara förbundna med den ifrågavarande samordningen, men ansåg att tidpunkten för ett förverkligande av projektet just då var mindre lämplig. Utskottet fann det emellertid önskvärt att en utredning om hithörande spörsmål kom till stånd. Detta blev också riksdagens beslut.

Någon sådan utredning har dock aldrig kommit till stånd i vidare mån än att frågan i korthet berörts av den år 1953 tillkallade utredningen om försvarets regionala och lokala fastighetsförvaltning. I sitt samma år avgivna betänkande avvisade nämnda utredning tanken på att låta all statens byggnadsverksamhet — militär och civil — bedrivas av ett enda centralt ämbetsverk med regional organisation. Utredningen ansåg nämligen, att den militära byggnadsvolymen redan i och för sig var tillräckligt stor för att

möjliggöra både den specialisering och den decentralisering som syntes önskvärd. Dessutom var denna volym väsentligt större än den civila statliga byggnadsvolym som omhänderhades av byggnadsstyrelsen. Det väsentligaste skälet mot ett gemensamt ämbetsverk var dock enligt utredningens mening att större delen av den militära byggnadsverksamheten utgjorde förberedelser för krig och att det var uppenbart att denna verksamhet under alla omständigheter måste skötas i militär regi.

Ärendet förelades riksdagen genom propositionen 1954:110, varvid föredragande departementschefen sade sig dela utredningsmannens uppfattning, att den militära byggnadsverksamheten var så stor och speciell att den borde särskiljas från övrig statlig byggnadsverksamhet. Riksdagen beslöt i enlighet härmed.

Revisorernas uttalande. För närvarande administreras huvudparten av den statliga byggnadsverksamheten av två särskilda centrala förvaltningsmyndigheter, nämligen byggnadsstyrelsen för den civila sektorn och fortifikationsförvaltningen för den militära. De för ämbetsverken fastställda avlöningsstaterna för budgetåret 1963/64 belöper sig till respektive 8,25 milj. kronor och 13,5 milj. kronor. En icke oväsentlig del av personalkostnaderna bestrides emellertid av byggnadsanslag.

Såsom framgått av den tidigare lämnade redogörelsen aktualiserades redan för ett tjugotal år sedan frågan, om icke fördelar skulle stå att vinna på att i administrativt hänseende närmare samordna de båda nämnda myndigheternas arbetsuppgifter. Uppdrag att närmare överväga detta spörsmål lämnades åt den år 1944 tillsatta fortifikations- och byggnadsförvaltningsutredningen, som i ett år 1945 avlämnat betänkande framlade tre alternativa organisationsförslag, nämligen alternativ I med skiljelinje dragen mellan civil och militär byggnadsverksamhet, alternativ II med samma skiljelinje utom såtillvida, att detaljutformning och utförande av de för militärt ändamål avsedda byggnaderna skulle sammanföras med motsvarande verksamhet för den civila statsförvaltningen, samt alternativ III med skiljelinje mellan byggnadsverksamhet å ena och befästningsverksamhet å andra sidan. Utredningen stannade för att föreslå alternativ I av bl. a. det skälet, att den ansåg att en gemensam organisation kunde befaras bli alltför stor för att på ett smidigt, snabbt och nöjaktigt sätt fullgöra sina uppgifter. Verksamhetens omfattning och arbetsobjektens fördelning på olika förvaltningsgrenar skulle vidare enligt utredningens mening lägga stora hinder i vägen för önskvärda personliga insatser från en gemensam lednings sida. Nämnas må i detta sammanhang att vid remissbehandlingen av utredningens förslag en lösning enligt alternativ III med vissa modifikationer förordades av byggnadsstyrelsen samt att bl. a. statskontoret och dåvarande statens sakrevision närmast uttalade sig för alternativ II.

De ifrågavarande tre organisationsförslagen överarbetades sedermera av

1946 års militära förvaltningsutredning, som fann att åtskilliga av de skäl som anförts för en sammanslagning av den civila och den militära byggnadsverksamheten var beaktansvärda. Fördelarna av en gemensam organisation ansågs dock företrädesvis uppkomma i fråga om nybyggnadsuppgifterna. Dessas sammanförande skulle enligt utredningens mening på längre sikt otvivelaktigt skapa förutsättningar för ett starkare uppbyggande av den statliga husbyggnadsorganisationen och ett i görligaste mån rationellt utnyttjande av personal och maskiner. Bl. a. med hänsyn till att byggnadsstyrelsen icke ansågs kunna bemästra de svårigheter en utökning av dess arbetsbelastning skulle innebära hyste emellertid utredningen starka betänkligheter mot att för det dåvarande överflytta arbetet med detaljutformning och utförande av försvarets husbyggnad till styrelsen. Rent principiellt förklarade sig dock utredningen vara benägen att anse, att ett sammanförande av nybyggnadsuppgifterna för militära och civila behov skulle medföra sådana fördelar, att en dylik anordning vid lämplig tidpunkt borde prövas. Till dessa synpunkter anslöt sig föredragande departementschefen vid framläggandet av propositionen 1947:142 angående omorganisation av fortifikations- och byggnadsförvaltningen inom försvaret m. m. Riksdagen beslöt också i enlighet härmed.

Här berörda organisationsspörsmål om en sammanslagning av det militära och det civila byggnadsväsendet togs sedermera upp av 1950 års riksdagsrevisorerna, som bl. a. ansåg sig böra framhålla att vid de överväganden som dithills ägt rum rörande hithörande problem den viktiga frågan om byggnadsstyrelsens organisation icke närmare berörts. Revisorerna hävdade för sin del, att de olägenheter som befarades bli en följd av en samordning av det statliga byggnadsväsendet i allt väsentligt borde kunna övervinnas genom lämplig omorganisation av byggnadsstyrelsen, bl. a. genom inrättande av regionala distrikt, till vilka beslutanderätten i fråga om såväl byggnadsunderhållet som nybyggnadsverksamheten i viss omfattning kunde decentraliseras. Revisorerna fann för sin del, att en närmare samordning av verksamheten på förevarande område erbjöd så betydande fördelar från ekonomisk, teknisk och organisatorisk synpunkt, att statsmakterna icke rimligen borde underlåta att tillvarata de möjligheter till kostnadsbesparande rationaliseringsåtgärder som här förefanns.

Statsutskottet anslöt sig i sitt utlåtande i principfrågan till revisorernas mening och förordade en utredning i ämnet, vilket också blev riksdagens beslut. Någon sådan utredning har dock aldrig kommit till stånd i vidare mån än att frågan i korthet berörts av den år 1953 tillkallade utredningen om försvarets regionala och lokala fastighetsförvaltning. I sitt samma år avgivna betänkande avvisade utredningen tanken på att låta all statens byggnadsverksamhet omhänderas av ett enda centralt ämbetsverk med regional organisation. Motivet härför var bl. a. att den militära byggnadsvo-lymen redan i och för sig ansågs så stor, att den möjliggjorde både den

specialisering och den decentralisering som var önskvärd. Det väsentligaste skälet mot en samordning var dock enligt utredningens mening, att större delen av den militära byggnadsverksamheten utgjorde förberedelser för krig och att det på grund härav var uppenbart att denna verksamhet under alla omständigheter måste skötas i militär regi. Frågan avgjordes av 1954 års riksdag, som beslöt ett fortsatt särskiljande av den civila och den militära byggnadsverksamheten.

Anledningen till att årets revisorer ansett sig böra aktualisera samordningsfrågan är flerfaldig.

Till en början må erinras om att revisorerna under såväl § 7 som § 8 av årets berättelse funnit sig böra rikta stark kritik mot fortifikationsförvaltningen för dess befattning med byggandet av vissa drivmedelsanläggningar. Tidigare har även 1960, 1961 och 1962 års revisorer i liknande sammanhang framställt allvarliga erinringar mot ämbetsverket. Med hänsyn härtill har revisorerna, såsom närmare framgår av nyssnämnda paragrafer, ansett en expertgrupp böra tillkallas för att utreda orsakerna till ifrågasvarande missförhållanden och föreslå åtgärder för deras snara avhjälpande. Av många skäl kan det emellertid synas tveksamt, om en verklig lösning av förevarande spörsmål står att vinna genom partiella reformer. Det vill tvärtom förefalla, som om den önskvärda effektiviteten och säkerheten i arbetet skulle kunna uppnås blott genom en radikal omläggning av själva grunderna för fortifikationsförvaltningens organisation. Mycket talar för att en sådan omläggning, vars syfte måste vara att låta den tekniska och ekonomiska sakkunskapen få det avgörande inflytandet vid ärendenas handläggning, lättast kan komma till stånd, om den nuvarande isoleringen häves till förmån för ett fruktbarande samspel mellan civil och militär byggnadsförvaltning.

Tidpunkten för en dylik samordning synes just nu vara mycket lämplig på grund av den genomgripande omorganisation som byggnadsstyrelsen helt nyligen undergått. En av huvudpunkterna härvidlag har varit att med hänsyn till tidigare konstaterade brister utrusta styrelsen med lämpliga organ för ekonomisk kontroll, kostnadsberäkningar och efterkalkylering, vilket i förevarande sammanhang är av särskilt intresse, då de missförhållanden som kunnat konstateras inom fortifikationsförvaltningens verksamhetsområde till icke ringa del torde ha sin grund i avsaknaden av en fast ekonomisk planering. En annan betydelsefull nyhet är att byggnadsstyrelsens organisation gjorts i hög grad flexibel, varigenom växlingar både i själva arbetsvolymen och i arbetsuppgifternas art smidigt kan bemästras. I samma riktning verkar de möjligheter till decentralisering som effektiviseringen av styrelsens regionala byggnadsorganisation erbjuder. Som ett huvudargument mot ett sammanförande av militär och civil byggnadsverksamhet har ju ofta hävdats, att den byggnadsvolym som skulle komma att anförtros en dylik samordnad förvaltning skulle bli mycket omfattande och

därmed också mycket svårhanterlig. Att berörda förhållande innebär ett problem skall ingalunda bestridas. Med en förnuftig decentralisering i form av en konsekvent utbyggd regional organisation kan emellertid problemet utan svårighet lösas. Såvitt revisorerna kan bedöma har genom byggnadsstyrelsens omorganisation en god grund lagts för en ytterligare utveckling i angiven riktning. Över huvud taget torde kunna sägas att de organisatoriska förutsättningarna för att få till stånd en samordning på förevarande område är betydligt bättre i dagens läge än de var då riksdagen år 1954 hade att ta ställning till motsvarande organisationsproblem.

Utöver byggnadsvolymens omfång har arbetsuppgifternas speciella natur ofta återopats som ett skäl mot en sammankoppling av de militära byggnadsfrågorna med de civila. Med hänsyn härtill bör fastslås att huvuddelen av de uppgifter som är anförtrodda fortifikationsförvaltningen icke på något nämnvärt sätt skiljer sig från de uppgifter som åvilar byggnadsstyrelsen i dess egenskap av byggande och fastighetsförvaltande organ. De administrativa och juridiska spörsmål som äger samband med den ifrågasvarande verksamheten fordrar ju tillgång till experter av enahanda slag, helt oberoende av om de aktualiseras inom den civila eller inom den militära sektorn. Samma principiella överensstämmelse beträffande arbetsmetodik och specialkunskaper föreligger inom det förvaltningsavsnitt som på den militära sidan täckes av fortifikationsförvaltningens kasernavdelning. Att uppföra och underhålla en kasernbyggnad erbjuder, såsom lätt inses, i tekniskt hänseende icke andra problem än dem som möter då det gäller att uppföra och underhålla en civil ämbets- eller institutionsbyggnad. Förhållandet kan synas mera komplicerat i fråga om den verksamhet som administreras av fortifikationsförvaltningens befästningsavdelning. På detta område föreligger obestriddligen ett behov av särskild militär expertis. Att märka är emellertid att de rent militära överväganden som här erfordras i huvudsak har till syfte att angiva de krav som från strategisk eller taktisk-fortifikatorisk synpunkt rimligen måste kunna ställas på en viss anläggning. Själva uppförandet av anläggningen i sin tur är en övervägande teknisk uppgift, för vars lösande i första hand civil sakkunskap får tagas i anspråk. Att detta är fallet bestyrkes f. ö. därav, att dylika arbeten i stor utsträckning överlåtes av fortifikationsförvaltningen på privata entreprenadfirmor. Det förtjänar även att påpekas, att projektering och byggande av bergrum och liknande skyddsanläggningar, d. v. s. objekt av just den typ som intar en framträdande plats bland de på fortifikationsförvaltningens befästningsavdelning ankommande arbetsuppgifterna, sedan lång tid tillbaka utförts av byggnadsstyrelsen. Det torde icke erbjuda något större organisatoriskt problem att tillföra styrelsen den militära personal som för befästningsärendenas handläggning erfordras såsom ett komplement till den byggnadstekniska expertisen.

För överbefälhavarens vidkommande måste det i och för sig vara utan

betydelse vilken administrativ organisation som handhar försvarets byggnadsfrågor, om blott garantier skapas för att de militära önskemålen blir vederbörligen tillgodosedda. En samordnad byggnadsförvaltning kan rent av vara att föredraga just från militär synpunkt. Man kan nämligen utgå från att i händelse av krig den statliga byggnadsadministrationen i sin helhet kommer att ställas i försvarets tjänst; är då denna administration icke splittrad på smärre enheter utan enhetligt utformad, underlättas självfallet övergången från freds- till krigsorganisation. Ett väsentligt inslag i de senaste årens strävan att höja den militära beredskapen har f. ö. just varit att i möjligaste mån avlägsna de skillnader som i berört avseende varit för handen. Det bör i detta sammanhang vidare beaktas, att i försvarsstaben numera ingår en särskild befästningsinspektion, som bl. a. har till uppgift att samordna olika myndigheters planläggning av befästningsanläggningar med den operativa krigsplanläggningen. I och med tillkomsten av befästningsinspektionen kan statsmakterna sägas ha redan i princip godtagit tanken, att den militära ledningen väl skall svara för den strategiska grundsynen och den taktiska tillämpningen därav inom befästningsväsendet men att lösningen av de tekniska problem som därigenom aktualiseras icke nödvändigtvis behöver betraktas som en rent militär angelägenhet.

Genom en samordning av den statliga byggnadsförvaltningen skulle, såsom understrukits i det föregående, främst den fördelen vinnas, att bättre förutsättningar skapades för en i tekniskt och ekonomiskt avseende fackmannamässig behandling av de militära byggnadsärendena. En ren rationaliseringsvinst skulle därjämte kunna ernås genom den ökade möjligheten till arbetsfördelning och specialisering. Den konkurrens om den på förevarande förvaltningsområde verksamma arbetskraften som nu mången gång gör sig gällande till förfång för en förnuftig personaldisposition skulle vidare kunna undvikas. Enligt revisorernas mening är det, icke minst med hänsyn till rådande brist på kvalificerad byggnadsteknisk personal, för statsverket en angelägenhet av största vikt, att den personal som finnes tillgänglig utnyttjas så effektivt som möjligt. Det kan därför icke vara rationellt att också i fortsättningen låta två skilda ämbetsverk med i huvudsak samma arbetsuppgifter administrera den statliga byggnadsverksamheten. En sådan organisationsform måste leda till en mindre god hushållning med personalresurserna och kan ej heller från ekonomisk synpunkt vara försvarlig.

Revisorerna anser mot bakgrunden av det anförda, att starka sakskäl talar för att frågan om en samordning av fortifikationsförvaltningens och byggnadsstyrelsens arbetsuppgifter på nytt upptages till allvarligt övervägande med sikte på att för nämnda verksamhet tillskapa ett gemensamt ämbetsverk. Revisorerna får därför föreslå att en utredning i ämnet snarast kommer till stånd genom en för ändamålet tillkallad, allsidigt sammansatt organisationskommitté.

§ 10

Engångsemballage vid transport av tvätt

År 1962 slutfördes inom landstingsförbundets organisationsavdelning en utredning som syftade till att klarlägga vilka kostnadsbesparingar som kunde stå att vinna, om vid transport av smutstvätt från landstingens sjukvårdsinrättningar till centraltvätterierna användes engångsemballage av papper eller plast i stället för säckar av smärtingtyg, som dithills i huvudsak använts. Resultatet av utredningen redovisades år 1962 i Sveriges landstings tidskrift (häfte 8), från vilken följande redogörelse hämtats.

De tygsäckar i vilka nedsmutsad tvätt levereras till landstingens tvätterier väger ca 1 kg per styck. Då tvättgodsmängden per säck uppgår till mellan 18—20 kg, utgör således vikten av tvättemballaget ca 5 procent av tvättvikten. Säckens inköpspris är ca 14 kronor och den beräknas hålla ca 200 tvättbehandlingar, vilket innebär att slitaget uppgår till ca 7 öre per tvätt. En företagen kostnadsanalys har utvisat, att om självkostnadspriset per kg vanlig tvätt vid ett tvätterier är 65 öre, så utgör priset för tvättning och behandling av tvättgodssäckarna ca 50 öre per styck. Härtill kommer emellertid de nyssnämnda slitagekostnaderna om 7 öre per tvätt. Totalt uppgår således i det angivna fallet kostnaderna för tvättning av en säck till ca 57 öre per gång.

Sommaren 1961 påbörjades vid landstingens centraltvätterier en serie försök att som emballage vid transport av smutstvätt ersätta de gängse tygsäckarna med olika typer av plastsäckar. Fördelarna med plastsäcken är bl. a. att den har låg vikt (ca 0,1 kg), är föga utrymmeskrävande (såväl oanvänd i förråd som i tvätteriernas smutssortering) och möjliggör snabba tömning av smutstvätten på tvätteriernas sorteringsbord. Försöken ledde till att ett tvätterier på prov fr. o. m. den 1 oktober 1962 införde plastsäckar av viss typ som engångsemballage för transport av smutstvätt till tvätteriet. Enligt gjorda beräkningar medförde övergången till plastsäckar en direkt årlig besparing för tvätteriet på omkring 22 000 kronor. Produktionstekniskt fick övergången till engångsemballage till följd att, eftersom tvättbehandlingen av de tidigare använda tygsäckarna bortföll, en större maskinkapacitet för produktiv tvätt blev tillgänglig. Den ökade kapaciteten motsvarade för tvättmaskinernas del en ytterligare produktion under ca 2,5 veckor, för centrifugerna ca 2 veckor och för den kombinerade utslagnings- och torktummlaren ca 6 veckor. Om landstingens sjukvårdsinrättningar allmänt övergick till engångsemballage av plast, skulle de sammanlagda besparingarna bli avsevärda. Utredningen sammanfattade sina synpunkter på denna fråga sålunda.

Under år 1962 torde den totala mängden sjukhustvätt i Sverige uppgå till cirka 70 000 ton. Av denna godsmängd torde emballage i form av smärtingsäckar komma att utgöra cirka 3 500 ton eller 3 500 000 stycken, som tvättas och torkas i berörda tvätterianläggningar. Vid ett genomsnittligt beräknat självkostnads- och faktureringspris på 75 öre per kg tvätt (sålunda även per smärtingsäck med vikten 1 kg) skulle tvätteriernas kunder få betala cirka 2,6 milj. kronor för detta emballage under ett år. Om kunderna själva svarade för sitt emballage och genom fördelaktiga inköp i större skala kunde pressa inköpspriset på plastsäckar till cirka 35 öre per styck, skulle motsvarande årskostnad bli cirka 1,2 milj. kronor. Kundernas (sjukhusens) vinst torde sålunda kunna beräknas till 1,4 milj. kronor per år. — Tvätterianläggningarnas berörda maskinkapacitet skulle kunna utnyttjas för behandling av cirka 3 500 ton nyttotvätt per år eller motsvarande kapaciteten vid ett par större centraltvätterier. Betydande minskningar i investeringar torde också som en följd härav uppstå.

Inom krigsmakten bedrivs i försvarets fabriksstyrelses regi tvätteriverksamhet vid elva tvätterier, belägna i Stockholm (Tv S), Boden (Tv B), Visby (Tv Vi), Långsele (Tv Lå), Ödeshög (Tv Ög), Lund (Tv Ld), Umeå (Tv U), Karlstad (Tv Kd), Landskrona (Tv L), Karlskrona (Tv K) och Ockelbo (Tv O). Vid transport av smutstvätt till nämnda tvätterier användes nästan uteslutande tygsäckar. Revisorerna har i syfte att erhålla underlag för ett bedömande av vilka ekonomiska och andra fördelar som ett användande av engångsemballage vid dessa transporter skulle medföra för statsverket tillställt fabriksstyrelsen ett antal frågor i ämnet, avseende vart och ett av tvätterierna. Frågorna och fabriksstyrelsens svar på dem återgives här nedan.

Fråga: Hur stor total årlig tvättgodsmängd behandlas i tvätteriet?

Svar: Den sammanlagda mängden av vattentvätt vid samtliga tvätterier utgjorde sistförflutna budgetår 28 270 163 kg.

Fråga: Hur stor del av denna godsmängd inkommer till tvätteriet i säckar av smärting eller bomullstyg?

Svar: Av vattentvättgodsmängden inkommer praktiskt taget 100 % i säckar av bomullstyg.

Fråga: Hur många kilogram väger i genomsnitt en säck med smutstvätt inkl. säckens vikt?

Svar: En säck med smutstvätt inklusive säckens vikt utgör vad beträffar sjukhustvätt ca 18 kg och vad beträffar militärtvätt ca 23 kg.

Fråga: Hur mycket väger en tom säck i genomsnitt?

Svar: En tom säck väger i genomsnitt ca 1.0 kg.

Fråga: Hur mycket väger en tom säck i genomsnitt?

Svar: Av den rena tvätten skickas 85—90 % tillbaka till kunderna i säckar.

Fråga: Hur mycket utgör självkostnadspriset per kilogram tvätt i genomsnitt inkl. omsättningskatt? Hur mycket utgör faktureringspriset?

Svar: Självkostnads- och faktureringspriser för budgetåret 1962/63 framgår av följande uppställning.

Öre per kg vattentvätt

	självk.	fakt.pris
TvS	75,6	68,4
TvB	67,6	66,9
TvVi	72,6	67,6
TvLå	65,9	65,6
TvÖg	63,7	65,9
TvLd	84,9	69,0
TvU	61,1	65,1
TvKd	65,2	67,0
TvL	58,8	57,5
TvK	65,0	63,5
TvO	74,5	67,4

Fråga: Vilket är självkostnadspriset i genomsnitt för behandling av en tygsäck i tvätteriet?

Svar: Självkostnadspriset för behandling av en tygsäck utgör 32 öre/säck.

Fråga: Vad kostar en tygsäck i inköp?

Svar: Vid senaste anskaffning av säckar utgjorde priset 9,20 kronor per styck.

Fråga: Hur många gånger kan man i regel tvätta en sådan säck?

Svar: De tvättsäckar som användes vid försvarets fabriksverks tvätterier beräknas hålla ca 200 tvättningar.

Revisorernas uttalande. Inom svenska landstingsförbundet har en utredning nyligen verkställts i syfte att klarlägga vilka besparingar som eventuellt skulle stå att vinna, om vid transport av tvätt från landstingens sjukvårdsinrättningar till centraltvätterierna engångsemballage av plast eller papper utnyttjades i stället för de säckar av smärtingtyg som för närvarande praktiskt taget genomgående användes. De gjorda undersökningarna har givit vid handen, att en övergång till engångsemballage för landstingssjukhusens del skulle medföra en vinst på ca 1,4 milj. kronor per år. Det har vid undersökningarna visat sig att det härvidlag framför allt är följande tre kostnadsfaktorer som är utslagsgivande. Dels uppgår inköpspriset för en plastsäck blott till en bråkdel av motsvarande pris för en tygsäck (ca 40 öre mot ca 14 kronor), dels måste en tygsäck ofta genomgå en omständlig och dyrbar tvättbehandling, dels slutligen bindes genom denna tvättning en icke obetydlig del av tvätteriernas totala kapacitet. I sistnämnda hänseende har framgått att, om säcktvättningen kunde elimineras, tvätteriernas maskinkapacitet för nyttotvätt skulle ökas med icke mindre

än ca 3 500 ton per år, vilket motsvarar ett helt års produktion vid två större centraltvätterier.

Inom krigsmakten bedrivs i försvarets fabriksstyrelses regi tvätteriverksamhet i stor omfattning. För närvarande sorterar under styrelsen sammanlagt elva tvätterier, belägna i olika delar av landet. Såsom närmare berörts i § 11 av årets berättelse, har flera av nämnda tvätterier under en följd av år drivits med betydande förluster. Med hänsyn bl. a. härtill och till de resultat landstingsförbundet kommit vid sina undersökningar rörande användande av engångsemballage vid landstingssjukhusens tvättransporter har revisorerna ansett det vara av intresse att hos fabriksstyrelsen efterhöra på vilket sätt berörda emballageproblem lösts vid försvarets tvätterier. Av de upplysningar som i anledning härav lämnats revisorerna framgår bl. a. följande.

Smutsvätten inkommer till tvätterierna praktiskt taget undantagslöst i säckar av bomullstyg. Av den rena tvätten skickas 85—90 procent tillbaka till kunderna i samma slags säckar. Den totalt avverkade godsmängden vattentvätt inklusive tvättsäckarna utgjorde under budgetåret 1962/63 ca 28,3 milj. kg. Tvättsäckarnas andel av denna kvantitet uppgick till ca 5 procent. Detta betyder att under angivna budgetår 1,42 milj. kg tvättsäckar tvättades vid berörda tvätterier. Självkostnadspriset för tvättningen utgör enligt fabriksstyrelsens beräkningar 32 öre per säck. Härtill skall emellertid läggas kostnaden för det vid tvättningen uppkomna slitaget på säckarna, vilket kan uppskattas till 4,6 öre per säck. Den totala kostnaden för tvättningen av en säck utgör således 36,6 öre. Tvätteriernas kunder debiteras för vanlig tvätt i genomsnitt 65,8 öre per kg. Detta pris tillämpas emellertid också för tvättsäckarna. Mellan det fakturerade priset och självkostnadspriset föreligger således i fråga om sistnämnda tvättgods en differens på 29,2 öre. Detta innebär att tvätteriernas kunder för tvättningen av tvättemballaget varje år betalar ett pris som med omkring 410 000 kronor överstiger det genomsnittliga självkostnadspriset för denna tvättning.

Av det sagda framgår att, om vid försvarets tvätterier de för närvarande använda tvättsäckarna kunde ersättas av ett engångsemballage av exempelvis plast, tvättbehandlingen av 1,42 milj. kg tygsäckar skulle bortfalla. Detta betyder att en produktionskapacitet motsvarande minst angivna vikt skulle kunna friställas för annan tvätt. I verkligheten skulle emellertid ökningen av kapaciteten för sådan tvätt bli än högre. Tygsäckarna upptar nämligen i tvätteriernas maskiner ca 20 procent större utrymme än vanlig tvätt. Man torde därför kunna räkna med att, om tvättning av tygsäckar ej längre behövde förekomma, tvätteriernas produktion av vanlig tvätt skulle öka med omkring 1,7 milj. kg per år. Sistnämnda kvantitet motsvarar, om man utgår från det genomsnittliga faktureringspriset, ett värde av omkring 1,1 milj. kronor.

Då det mot bakgrunden av det anförda synes sannolikt att en övergång

till engångsemballage vid transport av tvätt till försvarets tvätterier i väsentlig grad skulle bidra till en reducering av deras driftskostnader, finner revisorerna det angeläget att genom fabriksstyrelsens försorg en närmare undersökning snarast verkställas rörande lämpligheten av och de praktiska förutsättningarna för en övergång till sådant emballage.

§ 11

Försvarets fabriksverk

I sitt den 28 mars 1942 avgivna betänkande med förslag rörande den centrala förvaltningsverksamheten inom försvarsväsendet (SOU 1942:16) föreslog 1941 års militära förvaltningsutredning bl. a. inrättandet av ett särskilt försvarsväsendets industriverk, på vilket skulle överföras i stort sett de uppgifter som för det dåvarande åvilade statens ammunitionsnämnd (fr. o. m. budgetåret 1942/43 kallad statens krigsmaterielnämnd) och försvarsväsendets verkstadsnämnd. Verkstadsnämnden hade tillskapats efter beslut av Kungl. Maj:t år 1940 för att i tekniskt och ekonomiskt hänseende handha ledningen av driften vid vissa fabriker och anstalter, vilka tidigare varit direkt underställda vederbörande försvarsgrensförvaltningar. Bland dessa må nämnas till tygstationerna hörande tygverkstäder, lantförsvarets ammunitionsfabriker, försvarsväsendets krutfabriker, lantförsvarets och flygvapnets laborerings- och apteringscentraler, Carl Gustafs stads gevärsfaktori, centrala torpedverkstaden samt försvarsväsendets kemiska anstalt. Sedermera återfördes i och med utgången av år 1942 arméns tygverkstäder under dåvarande arméförvaltningens tygdepartements ledning.

Frågan anmäldes för riksdagen genom propositionen 1943:180. Föredragande departementschefen ställde sig däri avvisande till tanken på ett sammanförande av verkstadsnämnden med krigsmaterielnämnden i en gemensam organisation. I stället borde krigsmaterielnämnden omvandlas till ett permanent krigsmaterielverk och verkstadsnämnden likaledes till ett fristående ämbetsverk, kallat försvarets fabriksstyrelse. Sistnämnda myndighet skulle ha till uppgift att i administrativt, tekniskt och ekonomiskt hänseende utöva ledningen över de statliga fabriker som hade att tillverka krigsmateriel eller annan materiel för försvarsändamål samt att handha nyanläggningsverksamheten vid dessa fabriker. Till detta slag av fabriker skulle även räknas sådana som vore avsedda för reparations- eller underhållsverksamhet, där denna kunde bedrivas efter samma normer som en industrimässig serie- eller masstillverkning. Tillsammans med ovannämnda fabriker skulle fabriksstyrelsen bilda försvarets fabriksverk, vars tillgångar och skulder, inklusive avskrivnings- och värdeminskningsskonton, skulle upptagas till redovisning å en särskild i rikshuvudboken uppförd kapitalfond. Riksdagen fattade beslut i överensstämmelse med vad i propositionen sålunda föreslagits (skr. nr 321).

Försvarets fabriksstyrelse är för närvarande organiserad på fyra byråer, nämligen administrativa byrån, fabriksbyrån, anläggningsbyrån och tvät-

teribyran, vid vilka per den 1 maj 1963 fanns anställda respektive 54, 147, 37 och 37 tjänstemän eller tillhoppa 275 tjänstemän.

I försvarets fabriksverk ingår för närvarande följande fabriker och anstalter, nämligen Åkers krutbruk (Åkb), ammunitionsfabriken Zakrisdal (Amf Z), ammunitionsfabriken i Karlsborg (Amf K), Carl Gustafs stads gevärsfaktori (Gf), centrala torpedverkstaden (CTV) och centrala beklädnadsverkstaden (CBV) samt tvätterierna i Karlskrona, (Tv K), Landskrona (Tv L), Visby (Tv Vi), Stockholm (Tv S), Långsele (Tv Lå), Boden (Tv B), Umeå (Tv U), Karlstad (Tv Kd), Ockelbo (Tv O), Ödeshög (Tv Ög) och Lund (Tv Ld).

Fabrikernas tillverkningsprogram omfattar bl. a. följande.

Åkers krutbruk: Handvapen- och artillerikrut, drivladdningar till raker, aptering av karduser och raketer, gasskyddsmateriel, pyroteknisk materiel och smörjmedel. För närvarande pågår en intensiv utvecklingsverksamhet i fråga om krutsorter och drivladdningar. Från marinen och flygvapnet föreligger beställningar på raket- och krutmotorer till olika robotar.

Ammunitionsfabriken Zakrisdal: Ammunition för pansarbekämpningsvapen, tändrör och laddningshylsor till artilleriammunition, flygburna bomber, truppminor, initieringsmedel (tändhattar, sprängkapslar m. m.) samt kylkompressorer och kylsystem.

Ammunitionsfabriken i Karlsborg: Handvapen- och automatvapenammunition, tändrör, komponenter till projektiler för pansarbekämpningsvapen samt legotillverkningar.

Carl Gustafs stads gevärsfaktori: Handvapen, automatvapen, pansarbekämpningsvapen, komponenter för raketammunition samt legotillverkningar.

Centrala torpedverkstaden: Torpeder, eldrör för pansarbekämpningsvapen, komponenter för flygburna bomber samt skyttellösa vävstolar och legotillverkningar.

Centrala beklädnadsverkstaden: Klädespersedlar för militärt och civilt bruk, främst uniformer, kappor, pälsar och skinnkläder.

Fabriksverkets tvätterianstalter ombesörjer tvätt (vattentvätt och kemisk tvätt) för dels militära förband, dels statliga mentalsjukhus och dels vissa landsting. Vidare reparerar anstalterna vid behov alla de textilier som inlämnas för tvättning. Där utföres också skoreparationer för såväl arméns som marinens och flygvapnets räkning. Det må emellertid här nämnas att vissa av försvarets tvätterier och skoreparationsverkstäder fortfarande drives i försvarets intendenturverks regi.

Antalet tjänstemän, arbetare och lärlingar som sysselsättes vid fabriksverkets anläggningar framgår av nedanstående tablå, som avser förhållandena den 1 maj 1963.

Fabriker

	Tjänstemän	Arbetare	Lärlingar
Åkb	86	134	
Amf Z	153	442	23
Amf K	84	235	7
Gf	178	361	47
CTV	150	204	14
CBV	32	246	
Summa	683	1 622	91

Tvätterier

	Tjänstemän	Arbetare
Tv K	11	137
Tv L	7	86
Tv Vi	4	29
Tv S	17	143
Tv Lå	11	109
Tv B	9	111
Tv U	7	80
Tv Kd	12	131
Tv Ög	7	87
Tv O	8	131
Tv Ld	4	38
Summa	97	1 082

Sammanlagt sysselsättes således vid fabriksverket omkring 780 tjänstemän, 2 704 arbetare och 91 lärlingar.

Det ekonomiska utfallet av envar av fabriksverkets rörelser under de fyra senaste budgetåren redovisas här nedan.

Resultatredovisning för försvarets fabriksverk 1959/60—1962/63 (i tkr)

	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63
Intäkter				
1. <i>Egentligt resultat av rörelsen</i>				
a) <i>Fabrikerna:</i>				
Ammunitionsfabriken i Karlsborg	2 435	2 504	2 343	1 778
Carl Gustafs stads gevärsfaktori	57	—729	1 109	998
Åkers krutbruk	972	238	—87	418
Centrala torpedverkstaden	129	—152	317	1 017
Ammunitionsfabriken Zakrisdal	203	—82	—2 517	—1 126
Centrala beklädnadsverkstaden	58	—473	61	—337
	3 856	1 305	1 226	2 748

Forts. å nästa sid.

<i>Forts. från föreg. sid.</i>	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63
b) Tvärtterierna:				
Stockholm	162	31	137	—85
Boden	—36	—1	120	185
Visby	31	77	54	11
Långsele	11	277	245	—166
Ödeshög	—213	—261	—46	67
Alingsås	—	—	—21	—
Lund	—	—	—3	—13
Umeå	174	228	266	225
Karlstad	—152	267	254	142
Landskrona	305	224	153	202
Karlskrona	341	320	85	43
Ockelbo	—64	—559	—337	—122
Tvärtteriernas driftledning	—161	399	—	604
			96	1 004
				100
				921
2. <i>Kalkylmässiga differenser</i>	5 389	4 466	4 609	5 765
3. <i>Försäljning av anläggningstillgångar</i>	22	155	205	73
S:a bruttovinst	9 667	6 532	7 047	9 507
Kostnader				
1. <i>Avskrivningar</i>				
fastigheter	911	942	947	960
maskiner	1 969	2 178	2 423	2 554
kollektiv	1 000	3 881	3 121	3 370
				3 514
2. <i>Disposition av vinst</i>				
Värdereglering av omsättningstillgångar		598		
Avsatt till rationaliserings- och reparationsarbeten av icke-investeringskaraktär, försöksverksamhet m. m.	3 963	1 000	1 811	4 025
Till statskontoret inlevererat överskott	1 822	1 813	1 864	1 968
Summa	9 667	6 532	7 047	9 507

Fabriksverkets fabriker är maskinellt och personellt dimensionerade så, att de skall kunna tillgodose även de stegrade behov av krigsmateriel som uppkommer vid beredskap och krig. Detta innebär att under fredstid militära order som regel icke kan påräknas för full sysselsättning av de hos fabriksverket anställda. Angivna förhållande medför bl. a. att fabriksverket i viss utsträckning belastas med större kostnader i sin verksamhet än vad som är fallet med en ren fredsindustri. För att täcka dessa beredskapskostnader anvisar riksdagen årligen ett särskilt anslag, vilket för innevarande budgetår uppgår till 1,6 milj. kronor. I syfte att i möjligaste mån nedbringa beredskapskostnaderna har Kungl. Maj:t medgivit, att fabriksverket på sitt tillverkningsprogram får upptaga också civila tillverkningar. Omfattningen av den civila produktionen framgår av nedanstående tablå, som tillika utvisar den civila försäljningens storlek i förhållande till den militära samt storleken av den del av fabriksverkets totala produktion som exporteras. De lämnade uppgifterna innefattar icke centrala beklädnadsverkstaden.

Budgetår	Försäljning					Civ. best. i % av total- summan	Civ. ex- portbest. i % av total- summan
	För militära ändamål	För civila ändamål			Summa totalt		
		Inhemska	Export	Summa			
<i>Akers krutbruk</i>							
1945—46	2 265 000	58 000	7 000	65 000	2 330 000	2,8	0,3
1946—47	1 715 000	811 000	—	811 000	2 526 000	32,1	—
1947—48	1 897 000	1 172 000	—	1 172 000	3 069 000	38,2	—
1948—49	2 242 000	589 000	—	589 000	3 013 000	19,5	—
1949—50	2 595 000	213 000	139 000	352 000	2 947 000	11,9	4,7
1950—51	5 230 212	301 321	337 848	639 169	5 869 381	10,9	5,8
1951—52	5 274 001	28 481	950 000	978 481	6 252 482	15,6	15,2
1952—53	4 195 376	73 076	2 674 912	2 747 988	6 943 364	39,6	38,5
1953—54	6 467 911	15 736	896 500	912 236	7 380 147	12,4	12,1
1954—55	2 745 535	180 695	899 370	1 080 065	3 825 600	28,2	23,5
1955—56	3 048 492	150 000	600	150 600	3 199 092	4,7	—
1956—57	4 918 739	123 263	616 295	739 558	5 658 297	13,0	10,8
1957—58	5 788 730	107 530	2 399 831	2 507 361	8 296 091	30,2	28,9
1958—59	8 399 072	226 450	444 955	671 405	9 070 477	7,4	4,9
1959—60	5 638 253	389 890	3 496	393 386	6 031 639	6,5	0,06
1960—61	4 653 026	222 675	—	222 675	4 875 701	4,6	—
1961—62	6 554 621	611 570	449 600	1 061 170	7 615 791	13,9	5,9
<i>Ammunitionsfabriken i Marieberg</i>							
1945—46	3 183 000	1 056 000	—	1 056 000	4 239 000	24,9	—
1946—47	578 000	919 000	—	919 000	1 497 000	61,4	—
1947—48	3 537 000	634 000	—	634 000	4 171 000	15,2	—
1948—49	671 000	176 000	—	176 000	847 000	20,7	—
1949—50 ¹⁾	—	—	—	—	—	—	—
1) Redovisas i fortsättningen under ammunitionsfabriken Zakrisdal							
<i>Ammunitionsfabriken Zakrisdal</i>							
1945—46	1 677 000	451 000	205 000	656 000	2 333 000	28,1	8,8
1946—47	810 000	258 000	29 000	287 000	1 097 000	26,1	2,6
1947—48	1 484 000	409 000	15 000	424 000	1 908 000	22,2	0,8
1948—49	2 333 000	486 000	127 000	613 000	2 946 000	20,8	4,3
1949—50	5 165 000	262 000	119 000	381 000	5 546 000	6,9	2,1
1950—51	6 605 372	639 426	431 626	1 071 052	7 676 424	14,0	5,6
1951—52	12 720 557	277 495	1 802 080	2 079 575	14 800 132	14,1	12,2
1952—53	9 042 770	327 810	237 060	564 870	9 607 640	5,9	2,5
1953—54	13 079 426	363 150	79 950	443 100	13 522 526	3,3	0,6
1954—55	4 315 929	45 148	409 360	454 508	4 770 437	9,5	8,6
1955—56	28 855 488	157 620	19 275	176 895	29 032 383	0,6	0,06
1956—57	13 172 124	40 675	41 504	82 179	13 254 303	0,6	0,3
1957—58	944 408	117 712	104 048	221 706	1 166 168	19,0	8,9
1958—59	14 368 242	425 796	236 617	662 413	15 030 655	4,4	1,5
1959—60	12 149 567	216 327	173 320	389 647	12 539 214	3,1	1,4
1960—61	17 321 004	2 255 804	2 245 061	4 500 865	21 821 869	20,6	10,3
1961—62	8 890 164	979 394	1 868 204	2 847 598	11 737 762	24,2	15,9
<i>Ammunitionsfabriken i Karlsborg</i>							
1945—46	2 719 000	974 000	47 000	1 021 000	3 740 000	27,3	1,3
1946—47	2 051 000	842 000	855 000	1 697 000	3 748 000	45,3	22,8
1947—48	3 695 000	1 449 000	1 324 000	2 773 000	6 468 000	38,4	20,5
1948—49	4 569 000	799 000	1 101 000	1 900 000	6 469 000	29,4	17,0
1949—50	4 035 000	975 000	1 563 000	2 538 000	6 573 000	38,6	23,8
1950—51	11 641 291	495 669	669 380	1 165 049	12 806 340	9,1	5,2

Forts. å nästa sid.

Forts. från föreg. sid.

Budgetår	Försäljning					Civ. best. i % av total- summan	Civ. ex- portbest. i % av total- summan
	För militära ändamål	För civila ändamål			Summa totalt		
		Inhemska	Export	Summa			
1951—52	9 020 603	638 367	2 590 537	3 228 904	12 249 507	26,4	21,1
1952—53	17 845 337	242 308	5 643 660	5 885 968	23 731 305	24,8	23,8
1953—54	18 165 630	363 225	8 272 295	8 635 520	26 801 150	32,2	30,9
1954—55	22 929 830	265 665	1 261 656	1 527 321	24 457 151	6,2	5,2
1955—56	40 722 234	181 839	187 693	369 532	41 091 766	0,9	0,5
1956—57	5 650 185	188 125	1 750 999	1 939 124	7 589 309	25,6	23,1
1957—58	4 695 117	302 905	112 448	415 353	5 110 470	8,1	2,2
1958—59	22 187 349	90 000	260 451	350 451	22 537 800	1,6	1,2
1959—60	1 882 409	1 109 205	390 089	1 499 294	3 381 703	44,3	11,5
1960—61	9 505 654	423 218	31 795	455 013	9 960 667	4,6	0,3
1961—62	7 305 287	138 666	21 410	160 076	7 465 363	2,1	0,3
<i>Carl Gustafs stads gevärsfaktori</i>							
1945—46	2 647 000	834 000	96 000	930 000	3 577 000	26,0	2,7
1946—47	4 492 000	2 344 000	240 000	2 584 000	7 076 000	36,5	3,4
1947—48	9 172 000	728 000	—	728 000	9 900 000	7,4	—
1948—49	5 101 000	371 000	951 000	1 322 000	6 423 000	20,6	14,8
1949—50	8 041 000	186 000	153 000	339 000	8 380 000	4,0	1,8
1950—51	15 725 074	1 677 682	2 374 077	4 051 759	19 776 833	20,5	12,0
1951—52	4 864 644	425 522	7 371 411	7 796 933	12 661 577	61,6	58,2
1952—53	17 037 940	247 167	4 458 092	4 705 259	21 743 199	21,6	20,5
1953—54	5 942 429	912 346	42 057	954 403	6 896 832	13,8	0,6
1954—55	25 274 787	1 895 573	43 453	1 939 026	27 213 810	7,1	0,2
1955—56	15 875 080	1 708 207	1 500	1 709 707	17 584 787	9,7	—
1956—57	12 677 984	1 247 916	65 757	1 313 673	13 991 657	9,4	0,5
1957—58	4 104 856	512 445	1 022 841	1 535 286	5 640 142	27,2	18,1
1958—59	3 192 725	4 640 593	941 054	3 699 539	6 892 264	53,7	—
1959—60	12 145 452	9 471 868	658 529	10 130 397	22 275 849	45,5	3,0
1960—61	7 292 970	1 622 844	586 559	2 209 403	9 502 373	23,3	6,2
1961—62	5 517 298	2 693 713	1 981 991	4 675 704	10 193 002	45,9	19,4
<i>Centrala torpedverkstaden</i>							
1945—46	1 186 000	794 000	—	794 000	1 980 000	40,1	—
1946—47	2 411 000	1 463 000	—	1 463 000	3 874 000	37,8	—
1947—48	3 526 000	2 301 000	—	2 301 000	5 827 000	39,5	—
1948—49	5 869 000	503 000	—	503 000	6 372 000	7,9	—
1949—50	5 956 000	62 000	—	62 000	6 018 000	1,0	—
1950—51	3 856 633	1 132 245	—	1 132 245	4 988 878	22,7	—
1951—52	5 096 242	705 522	—	705 522	5 801 764	12,2	—
1952—53	20 260 737	633 454	—	633 454	20 894 191	3,0	—
1953—54	16 141 384	211 258	—	211 258	16 352 642	1,3	—
1954—55	1 629 450	649 116	—	649 116	2 278 566	28,5	—
1955—56	19 384 152	703 852	—	703 852	20 088 004	3,5	—
1956—57	22 541 164	534 687	—	534 687	23 075 851	2,3	—
1957—58	4 748 813	40 920	—	40 920	4 789 733	0,9	—
1958—59	330 942	117 791	—	117 791	213 151	—	—
1959—60	8 892 156	379 903	—	379 903	9 272 059	4,1	—
1960—61	7 425 418	1 673 324	—	1 673 324	9 098 742	18,4	—
1961—62	6 407 915	142 841	—	142 841	6 550 756	2,2	—
<i>Försvarets fabriksstyrelse</i>							
1958—59	532 819	3 000	—	3 000	535 819	0,5	—
1959—60	489 085	4 400	—	4 400	493 485	0,9	—
1960—61	488 560	—	—	—	488 560	—	—
1961—62	505 821	100 000	—	100 000	605 821	16,5	—

Budgetår	Försäljning					Civ. best. i % av total- summan	Civ. ex- portbest. i % av total- summan
	För militära ändamål	För civila ändamål			Summa totalt		
		Inhemska	Export	Summa			
<i>Den samlade fabriksrörelsen (med undantag av centrala beklädnadsverkstaden)</i>							
1945—46	13 678 000	4 166 000	355 000	4 521 000	18 199 000	24,8	2,0
1946—47	12 852 000	7 502 000	1 124 000	8 626 000	21 478 000	40,2	5,2
1947—48	24 867 000	7 911 000	1 339 000	9 250 000	34 117 000	27,1	3,9
1948—49	22 342 000	4 620 000	2 179 000	6 799 000	29 141 000	23,3	7,5
1949—50	26 950 000	4 238 000	1 974 000	6 212 000	33 162 000	18,7	6,0
1950—51	45 366 218	5 898 175	3 812 931	9 711 106	55 077 324	17,6	6,9
1951—52	37 742 196	3 858 355	12 714 028	16 572 383	54 314 579	30,5	23,4
1952—53	68 964 523	3 145 943	13 013 724	16 159 667	85 124 190	19,0	15,3
1953—54	60 532 280	4 253 695	9 290 802	13 544 497	74 076 777	18,3	12,5
1954—55	59 437 096	4 500 883	2 613 839	7 114 722	66 551 818	10,7	3,9
1955—56	112 076 232	3 965 103	209 068	4 174 171	116 250 403	3,6	0,2
1956—57	61 952 188	4 864 317	2 474 555	7 338 872	69 291 060	10,6	3,5
1957—58	21 782 912	2 288 745	3 639 168	5 927 913	27 710 825	21,4	13,1
1958—59	52 341 542	6 794 945	969	6 795 914	59 137 456	11,5	—
1959—60	44 378 416	14 482 406	1 225 434	15 707 840	60 086 256	26,1	2,0
1960—61	55 508 664	7 213 896	2 863 415	10 077 311	65 585 975	15,4	4,4
1961—62	39 414 207	6 394 392	4 321 205	10 715 597	50 129 804	21,4	8,6

Försvarets fabriksstyrelse har i en på revisorernas begäran upprättad, den 11 februari 1963 dagtecknad promemoria, vars huvudinnehåll återges här nedan, sammanfattat sina synpunkter på fabriksverkets civila tillverkning och de problem som enligt styrelsens mening sammanhänger därmed.

Frågan angående upptagandet av tillverkning vid försvarets fabriksstyrelse underställda fabriker för annan än svenska försvaret aktualiserades redan under 1944. Det stod vid denna tidpunkt klart för fabriksstyrelsen, att en betydande minskning av de militära myndigheternas materielanskaffningar vore att förvänta i samband med det kommande krigsslutet. Dessa minskade anskaffningar i förening med konkurrens från de civila företaget, som under kriget upptagit tillverkning av produkter, som utgjorde stapelvaror inom fabriksverket och vilka företag uttalat intresse för ett bibehållande av en dylik produktion under fredsförhållande, bedömdes komma att starkt minska möjligheterna att bibehålla fabriker vid en ur såväl företagsekonomisk som beredskapssynpunkt tillfredsställande produktionsvolym. För att i möjligaste mån motverka den sålunda väntade produktionsminskningen ansågs lämpligt söka tillföra fabriker civila tillverkningsobjekt.

De skilda kategorierna av dylika objekt utgjorde följande:

1. Legotillverkning av detaljer, halvfabrikat eller kompletta enheter för civila företag med otillräcklig egen tillverkningskapacitet eller företag, vilka icke bedriver egen produktion.
2. Tillverkning av produkter för den civila marknaden — antingen sådana av egen konstruktion eller sådana, för vilka licenstillverkningsrätt förvärvats — för försäljning genom egen eller särskilt anlitad försäljningsorganisation.

3. Försäljning på exportmarknaden av militära produkter, vilka ingår i fabrikenas tillverkningsprogram.

Det beslut som fattades av fabriksstyrelsen att inrikta produktionen även för dessa marknader har under åren resulterat i en icke obetydlig orderingång. — — — Orderingången (har) varierat betydligt från budgetår till budgetår. Dessa variationer har i stor utsträckning utjämnats i produktionen, som sålunda flutit betydligt jämnare.

Även om försäljningen på den civila och exportmarknaden av olika skäl icke helt kunnat kompensera nedgången av de militära beställningarna, har dessa dock varit utomordentligt värdefulla och verksamt bidragit till att minska svårigheter av skilda slag, som eljest skulle ha uppstått. Ur ekonomisk synpunkt har särskilt exportbeställningarna varit värdefulla.

I detta sammanhang bör omnämnas att ovan angivna principer angående förändrad produktionsinriktning icke är speciella för fabriksverket utan tillämpas av ett flertal ledande såväl statliga som privata krigsmaterieltillverkande industrier inom Europa. Såsom exempel på dylika företag kan följande nämnas: AB Bofors, Bofors, Fabrique Nationale d'Armes de Guerre, Belgien, de av norska staten ägda företagen Raufoss Ammunitionsfabriker och Kongsbergs Vaapenfabrikk, N.V. Nederlandsche Machinefabrikk, »Artillerie-Inrichtigen», Holland, Bombrini Parodi-Delfino, Italien, Diehlkoncernen, Västtyskland, Oerlicon och Hispano, Schweiz, och Manurhin, Frankrike. Civilproduktionen vid dessa företag torde uppgå till minst 50 % av den totala produktionsvolymen. Det torde i detta sammanhang böra omnämnas, att det finns närliggande utländska statliga krigsmaterieltillverkande företag, som icke tillämpat dessa principer och som för närvarande kämpar med betydande svårigheter.

Som (nyss nämnts) varierar omfattningen av den civila och exportproduktionen i hög grad fabrikenas emellan. Innan de skilda fabrikenas speciella problem behandlas, torde det vara lämpligt att lämna en kort redogörelse för det tillverkningsobjekt, som kan komma att få ett dominerande och avgörande inflytande på stora delar av fabriksverkets samlade produktionsresurser.

Genom en betydande utbyggnad av fabriksstyrelsens utvecklingsavdelning (tekniska sektionen) och försäljningsavdelning (försäljnings- och inköpssektionen) har det varit fabriksstyrelsen möjligt att i början av detta budgetår träffa exportförsäljningsavtal omfattande leveranser i betydande omfattning av det inom fabriksverket tillverkade 8,4 cm granatgeväret m/48 jämte tillhörande ammunition. Dessa produkter berör samtliga inom fabriksverket ingående fabriker utom Centrala Beklädnadsverkstaden. De sålunda träffade avtalen har nödvändiggjort en betydande utbyggnad av de samlade produktionsresurserna inom fabriksverket. Möjligheterna att försälja detta vapensystem till ett ytterligare antal länder bedömes för närvarande gynnsamma.

Åkers krutbruk

Den civila produktionen vid Åkers krutbruk är för närvarande av ringa omfattning. Vid krutbruket tillverkas förutom krut av skilda slag, såsom NC-krut, diglykolkrut och olika typer av raketkrut, även gasskyddsmateriel och rökmateriel. Det svenska försvarets anskaffningar av dessa produktslag har under senare år varit av betydande omfattning, varför full sysselsättning kunnat beredas utan en omfattande civilproduktion.

De militära förvaltningarnas nuvarande anskaffningsplaner tyder emellertid på en minskning av anskaffningen av materielslag innehållande krut. Med hänsyn till att krutavdelningarna icke kan utnyttjas för annan produktion torde det vara nödvändigt att inom en snar framtid söka finna avsättning för krutproduktionen på den civila och exportmarknaden. Den ovannämnda försäljningen på exportmarknaden av 8,4 cm granatgevär med ammunition kommer att vara av väsentlig betydelse för beläggningen vid krutbrukets krutavdelningar. För att på längre sikt kunna bibehålla full sysselsättning vid krutbruket undersökes för närvarande även möjligheterna att upptaga tillverkning av bl. a. gasskyddsmateriel för försäljning på skilda marknader.

Carl Gustafs stads gevärsfaktori

Gevärsfaktoret har under de senare åren i huvudsak varit sysselsatt med tillverkning av skilda slag av hand- och automatvapen för det svenska försvaret. De anskaffningsplaner som nu är under utarbetande upptager dock i mindre utsträckning än tidigare materialslag lämpade för gevärsfaktoret. Det objekt, som kan komma att vara av avgörande betydelse för den fortsatta beläggningen, är den planerade anskaffningen av en ny automatkarbin. Frågan huruvida tillverkningen av denna automatkarbin kommer att förläggas till gevärsfaktoret har ännu icke avgjorts av de beställande myndigheterna. Den ovannämnda försäljningen på exportmarknaden av 8,4 cm granatgevär är av väsentlig betydelse för gevärsfaktoret. Det står emellertid klart för styrelsen, att det icke är möjligt att bibehålla gevärsfaktoret vid en ur såväl företagsekonomisk som beredskapssynpunkt tillfredsställande nivå, därest icke ytterligare objekt tillföres fabriken. Under senaste tiden har det också lyckats fabriksstyrelsen att träffa vissa långtidsavtal med större civila företag såsom Saab, Trollhättan (detaljer för bildelar) och Sveda, Solna (kassaregisterdelar).

Ammunitionsfabriken i Karlsborg

Ammunitionsfabriken i Karlsborg tillverkar i huvudsak ammunition för handeldvapen och automatvapen. De militära förvaltningarnas anskaffningar av dessa produkter har under senare år minskat i omfattning. Fabriksstyrelsen har försökt finna avsättning för den härigenom minskade produktionen på exportmarknaden. Den under senare år tilltagande internationella konkurrensen i förening med det förhållandet, att de länder som tidigare utgjorde den huvudsakligaste marknaden numera själva tillverkar handvapenammunition, har minskat möjligheterna till dylik försäljning. Fabriken har emellertid under senaste tiden kunnat tillföras en del nya tillverkningsobjekt. Sålunda tillverkas vid denna fabrik vissa av de i 8,4 cm ammunition ingående mekaniska detaljerna. Den inom svenska försvaret planerade övergången till 7,62 mm kaliber för handeldvapen och vissa automatvapen torde i hög grad komma att inverka på beläggningssituationen vid denna fabrik.

Ammunitionsfabriken Zakrisdal

Ammunitionsfabriken Zakrisdals tillverkningsprogram har sedan fabriken tillkomst åren 1941—44 i huvudsak omfattat komponenter för artilleriammunition såsom tändrör, pjäshylsor samt initieringsmedel, såsom tänd-

hattar och sprängkapslar. De militära myndigheternas under senare år minskade anskaffningar av dylika materialslag har i väsentlig grad inverkat på beläggningssituationen vid ammunitionsfabriken Zakrisdal. Trots att fabriken kunnat tillföras vissa civila tillverkningsobjekt har det icke varit möjligt att under de senaste åren belägga den i en omfattning som kan anses vara tillfredsställande ur såväl ekonomisk som försvarsberedskapssynpunkt. Den under de senaste åren prekära beläggningssituationen har i hög grad förbättrats till följd av ovannämnda exportförsäljning av 8,4 cm granatgevär med ammunition liksom till följd av den tillverkning av kylkompressorer, som bedrivs vid fabriken sedan år 1960.

Centrala torpedverkstaden

Vid centrala torpedverkstaden tillverkas i huvudsak torpeder för marinens behov. Även om marinens beställningar under senare år varit av den omfattningen, att några driftinskränkningar icke varit nödvändiga, har det dock varit angeläget att ur bl. a. ekonomisk synpunkt tillföra fabriken vissa civila objekt. Vid fabriken tillverkas för närvarande eldrör för ovannämnda 8,4 cm granatgevär. Efter överenskommelse med det av kooperativa förbundet ägda företaget AB Maxbo, Norrköping, bedrivs vid torpedverkstaden tillverkning för detta företags räkning av vävstolar för industriellt bruk.

Centrala beklädnadsverkstaden

Vid denna fabrik bedrivs såsom komplement till den militära tillverkningen av uniformer tillverkning av uniformer och persedlar för skilda statliga och kommunala institutioner. Omfattningen av denna civila produktion har varierat högst avsevärt under åren. Med hänsyn till den beräknade minskningen av den militära anskaffningen synes det nödvändigt att intensifiera ansträngningarna att finna avsättning på den civila marknaden, därest fabriken fortsättningsvis skall kunna drivas efter strängt företagsekonomiska linjer.

Vid fabriksverkets tvätterier förekommer som tidigare nämnts tvättning av persedlar icke blott för militära förband och statliga mentalsjukhus utan även för vissa landsting. Fördelningen av tvättgodsmängden på de olika kundkategorierna framgår av följande sammanställning, som avser produktionen (i kg) av vattentvätt budgetåret 1962/63.

Tvätteri	Militära förband	Statliga sjukhus	Landsting	Övriga	Summa totalt
TvS	2 137 515	54 532	821 624	168 683	3 182 354
TvB	690 150	331 178	2 084 907	95 048	3 201 283
TvVi	325 634	108 050	271 183	38 643	743 510
TvLå	656 504	160 312	1 850 718	105 713	2 773 247
TvÖg	47 248	1 027 881	1 890 462	8 434	2 974 025
TvU	68 963	620 167	1 978 457	94 976	2 762 563
TvKd	644 708	865 329	2 254 992	22 688	3 787 717
TvL	387 939	1 614 010	—	143 031	2 144 980
TvK	803 762	908 026	1 918 762	62 162	3 692 712
TvO	344 467	550 425	1 683 878	274 002	2 852 772
TvLd	—	—	155 000	—	155 000
Summa	6 106 890	6 239 910	14 909 983	1 013 380	28 270 163

Tvätterierna i Ödeshög, Karlstad, Ockelbo och Lund har uppförts med landstingsmedel men arrenderas och drives av fabriksverket. I samarbete med Älvsborgs läns landsting bygger fabriksverket för närvarande ett nytt tvätteri i Alingsås. Anläggningskostnaderna kommer här att fördelas mellan staten och landstinget i förhållande till nyttjandegraden. Med Jämtlands läns landsting har förts förhandlingar angående fabriksverkets medverkan till uppförande och drift av ett nytt tvätteri i Östersund. Ett preliminärt förslag till avtal föreligger enligt uppgift redan. Vidare kan nämnas att fabriksstyrelsen, under förutsättning av Kungl. Maj:ts godkännande, nyligen träffat ett avtal med Uppsala läns landsting av innebörd, att styrelsen för landstingets räkning skall projektera och uppföra samt därefter arrendera och driva ett tvätteri i Uppsala. Tvätteriet, som skall bekostas med 65 procent av statsmedel och 35 procent av landstingsmedel, avses i första hand för landstingets, akademiska sjukhusets och Ulleråkers sjukhus' tvättbehov.

Enligt fabriksstyrelsens beräkningar erfordras för ersättnings- och nyanaffning av maskiner till fabriksverkets nytillverkande fabriker i medeltal 5 milj. kronor per budgetår under de sex budgetåren 1964/65—1969/70. För byggnadsändamål beräknas medelsbehovet under angivna sexårsperiod för fabriker utgöra ca 40 milj. kronor och för tvätterierna ca 28 miljoner. Sistnämnda belopp inkluderar också kostnader för anskaffning av maskiner.

Fabriksstyrelsen har i sin nyligen avgivna redogörelse för fabriksverkets verksamhet under budgetåret 1962/63 bl. a. framhållit, att orderingången till verkets fabriker under nämnda budgetår varit avsevärt bättre än under budgetåret 1961/62. Försäljningen uppgick totalt till 109,3 milj. kronor mot 50,1 milj. kronor föregående budgetår. Huvuddelen av försäljningsökningen faller på export av granatgevär och ammunition samt på ökade leveranser av materiel till det svenska försvaret. Eftersom materialkostnadsandelen i produktionen kraftigt vuxit, har emellertid trots den ökade omsättningen sysselsättningen vid fabriker icke i någon nämnvärd grad förbättrats.

I detta sammanhang må slutligen erinras om att på grundval av beslut av 1962 års riksdag (prop. 1962:121) en ny ammunitionssammansättningsverkstad skall uppföras i trakten av Vingåker. Verkstaden, som skall inordnas under fabriksverket, beräknas kosta ca 9 milj. kronor. Vidare har vid innevarande års riksdag (prop. 1963:114) beslutats att, i syfte att vidga samarbetet och skapa större enhetlighet mellan försvarsgrenarna i fråga om underhåll av telematerial, en för försvaret gemensam teleunderhållsverkstad skall byggas i Växjö. Verkstaden skall drivas i bolagsform men stå under ledning av försvarets fabriksstyrelse.

Revisorernas uttalande. Genom beslut av 1943 års riksdag organiserades från och med den 1 juli samma år försvarets fabriksstyrelse med uppgift att i administrativt, tekniskt och ekonomiskt hänseende utöva ledningen över de statliga fabriker som tillverkar krigsmateriel och annan materiel för försvarsändamål samt att handha nyanläggningsverksamheten vid dessa fabriker. Under fabriksstyrelsen inordnades redan från början också vissa tvätt- och reparationsanstalter. Tillsammans med nämnda fabriker och anstalter bildar fabriksstyrelsen försvarets fabriksverk.

I fabriksverket ingår för närvarande sex fabriker och elva tvätterianstalter, nämligen Åkers krutbruk, ammunitionsfabriken Zakrisdal, ammunitionsfabriken i Karlsborg, Carl Gustafs stads gevärsfaktori, centrala torpedverkstaden och centrala beklädnadsverkstaden samt tvätterierna i Karlskrona, Landskrona, Visby, Stockholm, Långsele, Boden, Umeå, Karlstad, Ockelbo, Ödeshög och Lund. En redogörelse för de ifrågavarande fabriker-
nas och anstalternas tillverkningsprogram har lämnats i det föregående. Per den 1 maj 1963 var vid fabriksstyrelsen anställda 275 tjänstemän samt vid fabriker-
na och anstalterna 780 tjänstemän, 2 074 arbetare och 91 lär-
lingar. Fabriksverket sysselsätter således omkring 3 870 anställda.

Revisorerna har från fabriksstyrelsen inhämtat uppgifter om det ekonomiska utfallet av envar av fabriksverkets rörelser under de fyra senaste budgetåren. Av uppgifterna framgår att flera av rörelserna vissa tider drivits med betydande förluster. Så t. ex. uppgick förlusterna vid ammunitionsfabriken Zakrisdal under de tre budgetåren 1960/61—1962/63 till respektive 82 000, 2 517 000 och 1 126 000 kronor. Carl Gustafs stads gevärsfaktori redovisade budgetåret 1960/61 en förlust av 729 000 kronor. Centrala torpedverkstaden och centrala beklädnadsverkstaden hade samma budgetår underskott på respektive 152 000 och 473 000 kronor. Sistnämnda verkstad redovisade också under budgetåret 1962/63 ett underskott, uppgående till 337 000 kronor. Vidare kan nämnas att tvätteriet i Långsele fick vidkännas en sammanlagd förlust av 520 000 kronor under budgetåren 1959/60—1961/62, medan vid tvätteriet i Ockelbo uppstod ett underskott av inalles 1 082 000 kronor under budgetåren 1959/60—1962/63.

De sålunda redovisade förlusterna torde delvis bero på att fabriksverkets anläggningar av militära skäl är dimensionerade för att möjliggöra en ökad produktion av krigsmateriel i händelse av beredskap eller krig. Denna överkapacitet kan som regel icke utnyttjas under fredstid, med sysselsättnings-svårigheter som följd. För att täcka de beredskapskostnader som fabriks-
verket i likhet med vissa andra industriföretag har att bära finnes dock särskilda medel anvisade under ett på fjärde huvudtiteln uppfört förslags-
anslag, för innevarande budgetår beräknat till 1,6 milj. kronor. Det ogynnsamma driftresultat som då och då kommer till synes vid olika fabriker torde ej heller ha sin huvudsakliga grund i beredskapshänsynen utan närmast sammanhånga med den brist på stabilitet som utmärker de rent freds-

mässiga beställningarna av krigsmateriel. Såsom exempel på i vilken utsträckning dessa beställningar varierar från tid till annan kan nämnas, att den sammanlagda orderingången till fabrikena från det svenska försvaret under budgetåret 1962/63 utgjorde 63,2 milj. kronor mot endast 39,4 milj. kronor under budgetåret dessförinnan. Att beställningsvolymen växlar på angivet sätt är i sin tur icke sällan betingat av beslut från statsmakternas sida om förändringar i försvarets organisation och utformning i övrigt. Särskilt påverkas fabriksverket av omläggningar i de principer som reglerar ammunitionsförsörjningen. Den militärtekniska utvecklingen, kännetecknad bl. a. av att handeldvapen i växande omfattning ersättes med tekniskt mera avancerade vapensystem, vållar också svårbemästrade problem, eftersom fabriksverkets produktion av egentlig krigsmateriel är ensidigt inriktad just på lätta vapen. Allt detta gör att fabriksverket försatts i ett mycket brydsamt läge i fråga om möjligheterna att bereda de anställda full sysselsättning och att trygga ekonomin. Till svårigheterna bidrar även att variationerna i de militära beställningarna ofta kräver kostsamma omställningar av de produktiva resurserna.

Det nu sagda har avseende på fabriksverkets nytillverkande företag. Något motsvarande problem föreligger däremot icke, såvitt revisorerna kan finna, vid fabriksverkets tvätterier. Anledningen till att vissa av dem redovisar så kraftiga underskott är därför icke utan vidare klar utan synes böra närmare undersökas.

För att i möjligaste mån reducera de ekonomiskt ogynnsamma verkningarna av att de nytillverkande företagens produktionskapacitet icke till fullo kan utnyttjas har fabriksverket med Kungl. Maj:ts medgivande på sitt tillverkningsprogram upptagit även rent civila produkter. På senare år har därjämte i stegrad utsträckning leveranser av krigsmateriel till utlandet förekommit. Den civila produktionen omfattar bl. a. detaljer för bildelar, kassaregisterdelar, kylkompressorer och kylaggregat, vävstolar för industriellt bruk, civila uniformer och persedlar etc. Som exempel på omfattningen av den civila tillverkningen må omnämnas, att denna i förhållande till den totala produktionen under budgetåret 1961/62 vid Åkers krutbruk utgjorde 13,9 procent, vid ammunitionsfabriken Zakrisdal 24,2 procent, vid Carl Gustafs stads gevärsfaktori 45,9 procent och vid centrala beklädnadsverkstaden 29 procent.

Även vid fabriksverkets tvätterier är verksamheten i stor utsträckning inriktad på rent civil produktion. Förutom till militära förband tvättar nämligen fabriksverket åt statliga mentalsjukhus samt åt ett flertal landsting. Att märka är vidare att tvätterierna i Ödeshög, Karlstad, Ockelbo och Lund har byggts med landstingsmedel, även om de arrenderas och drives av fabriksverket. I Alingsås är i samarbete mellan fabriksverket och Älvsborgs läns landsting ett tvätterier under uppförande, och vidare planerar fabriks-

verket att i samverkan med Jämtlands läns landsting respektive Uppsala läns landsting bygga nya tvätterier i Östersund och Uppsala.

Enligt av fabriksstyrelsen gjorda beräkningar föreligger under de sex budgetåren 1964/65—1969/70 för ersättnings- och nyanskaffning av maskiner till styrelsens fabriker ett investeringsbehov av i medeltal 5 milj. kronor per budgetår. Då det gäller byggnadsändamål beräknas medelsbehovet för fabriker under angivna tid utgöra sammanlagt ca 40 milj. kronor och för tvätterierna sammanlagt ca 28 milj. kronor. Sistnämnda belopp inkluderar också kostnader för anskaffning av maskiner.

Enligt revisorernas mening kan det utan tvekan betecknas som ändamålsenligt, att vid fabriksverkets anläggningar upptagits civil produktion som komplement till den militära tillverkningen för att så långt det är möjligt trygga en jämn sysselsättning. Sett enbart från denna synpunkt framstår fabriksstyrelsens ansträngningar att söka nya civila tillverkningsobjekt som fullt befogade. Revisorerna anser dock samtidigt att den pågående omställningen av vissa delar av fabriksverkets produktion mot ökad civil tillverkning måste följas med den största uppmärksamhet från statsmakternas sida. I sammanhanget bör bemärkas att fabriksverket organisatoriskt är en del av den svenska krigsmakten och att verkets huvuduppgift ligger inom krigsmaterieltillverkningen. De avsevärda kapitalinvesteringar i byggnader och maskiner — tillhoppa ca 100 milj. kronor — som enligt fabriksstyrelsens beräkningar erfordras under de närmaste sex budgetåren synes emellertid till icke ringa del vara föranledda av den civila produktionen. Mot bakgrunden härav anser revisorerna att, innan beslut fattas om nämnda investeringar, det bör klarläggas om behov över huvud taget föreligger att öka landets totala produktionsresurser på de områden inom vilka fabriksverkets civila tillverkningar för närvarande rör sig. Erinras må att arbetsmarknadsstyrelsen med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande så sent som i februari innevarande år tvingades vidtaga särskilda åtgärder för att stimulera sysselsättningen inom bl. a. verkstadsindustrien, innebärande att samtliga primärkommuner, landsting och andra kommunala samfälligheter samt kommunala bolag erbjöds statsbidrag med upp till 20 procent till täckande av kostnaderna för sådana beställningar hos verkstadsindustrien som, utan att ingå i det ordinarie anskaffningsprogrammet för år 1963, ändock utlades av vederbörande myndighet eller bolag under sagda år. Icke minst med anledning härav synes från statsverkets sida stor försiktighet böra iakttagas då det gäller nyinvesteringar i statens egna verkstadsindustrier.

Vid bedömandet av förevarande spørsmål bör enligt revisorernas mening jämväl uppmärksammas, att fabriksverkets andel av den totala krigsmaterielproduktionen inom landet är förhållandevis obetydlig. I ett beredskapsläge eller under ett krig skulle den svenska försvarsmakten vara i än högre grad beroende av ammunitions- och materieltillförseln från den

privata industrien. Denna torde också ha större möjligheter att i fredstid bemästra förekommande variationer i de militära beställningarna än fabriksverket, vars basproduktion ju helt tillgodoser militära ändamål. Värdet av den prisreglerande funktion som fabriksverket till äventyrs utövar på förevarande område bör ej heller under nu rådande förhållanden över-skattas.

Vad därefter angår de av fabriksverket drivna tvätterierna har, såsom förut nämnts, även deras verksamhet på senare år alltmer förskjutits i riktning mot rent civil produktion. Redan nu uppgår landstingens andel av tvätteriernas totala produktion till mer än hälften av denna. De statliga mentalsjukhusens beställningar är också av betydande omfattning, ca 22 procent av den sammanlagda tvättgodsmängden. Det kan således konstateras att försvarets fabriksverk, vars huvuduppgift är av rent militär natur, i dagens läge svarar för tvätterirörelser, vilkas kunder till mer än tre fjärdedelar utgöres av civila beställare. Mot bakgrunden härav anser revisorerna det med fog kunna ifrågasättas, om anledning föreligger att driva den här berörda verksamheten i militär regi. Enligt revisorernas mening talar åtskilliga skäl för lämpligheten av att landstingen, som är tvätteriernas största kunder, själva omhänderhar driften av dessa rörelser. Detta förefaller revisorerna så mycket mer naturligt som vid årets riksdag beslut fattats om att huvudmannskapet för den statliga mentalsjukvården från och med den 1 januari 1967 skall övertagas av landstingen. Därigenom kommer tvätteriernas karaktär av i första hand landstingsbetjänande institutioner att ytterligare understrykas.

Enligt revisorernas mening bör samtliga nu berörda problem närmare utredas genom en allsidigt sammansatt expertkommitté. Därvid synes jämväl böra prövas om skäl kan anses föreligga för att en större eller mindre del av fabriksverkets nuvarande produktion av krigsmateriel överlåtes på den privata industrien, som ju redan nu svarar för huvuddelen av krigsmaterielleveranserna till försvaret. Uppmärksamheten härvidlag bör självfallet i första hand riktas mot de företag inom fabriksverket som utvisar det största nyinvesteringsbehovet eller vilkas lönsamhet befunnits vara särskilt otillfredsställande. Det nyligen etablerade samarbetet med den privata industrien på teleunderhållets område kan eventuellt i detta sammanhang lämna uppslag till alternativa lösningar. I den mån tillverkningen av viss produkt eller vissa produkter av beredskapspolitiska eller andra orsaker befinnes böra alltjämt drivas i statlig regi, bör vidare undersökas möjligheten att i strukturrationaliserande syfte koncentrera driften inom fabriksverket till färre men större enheter. Vad slutligen tvätterierna beträffar synes utredningen närmast böra överväga lämpligaste organisationsform för ledningen av här ifrågavarande verksamhet. Med hänsyn till ovan anförda omständigheter kan det synas motiverat att denna ledning överlåtes på landstingen. En annan tänkbar utväg är att för ändamålet gemen-

samt av landstingen, de landstingsfria städerna och staten bildas ett särskilt bolag.

Revisorerna förordar alltså att en utredning av de frågor som här behandlats snarast kommer till stånd.

Utredning av vissa pensioner m. m. enligt lagen om allmän försäkring

I lagen om allmän försäkring stadgas att den allmänna försäkringen skall omfattas av riksförsäkringsverket, de allmänna försäkringskassorna samt de lokala organ som kommuner bestämmer. Med de så lokala organ avses de s. k. försäkringsnämnderna.

Allmänna försäkringskassa skall finnas för varje landstingskommun samt för varje stad som ej tillhör sådan kommun. De särskilda förhållandena för en försäkringskassa skall dock förklaringskassans verksamhetsområde omfattas av landstingskommunen eller landstingskommunen och stad som dess särskilda försäkringskassa utgör för närvarande 28.

Riksförsäkringsverket utöver tillstyr även de allmänna försäkringskassorna vilka har ett särskilt ansvar för att efterse tillräckligt försäkringskassa skall finnas styrkes, en eller flera pensionsnämnder samt försäkringsnämnder. Styrelsen består i regel av sju ledamöter. Styrelseledamöterna utses för en tid av fyra till sju år. Föreläggningarna skall finnas direktör, pensionsförstärkning, förordningsdelaktiga samt tjänstgörare i övrigt i erforderligt antal.

Frågor om förändringar, invidiella tillägg och om ändringar i utbetalning av pensioner bestäms av den förordningsdelaktiga styrelsen. Utbetalning av pensioner bestäms av den förordningsdelaktiga styrelsen. Utbetalning av pensioner bestäms av den förordningsdelaktiga styrelsen. Utbetalning av pensioner bestäms av den förordningsdelaktiga styrelsen.

Frågor om förändringar i utbetalning av pensioner bestäms av den förordningsdelaktiga styrelsen. Utbetalning av pensioner bestäms av den förordningsdelaktiga styrelsen. Utbetalning av pensioner bestäms av den förordningsdelaktiga styrelsen.

Frågor om förändringar i utbetalning av pensioner bestäms av den förordningsdelaktiga styrelsen. Utbetalning av pensioner bestäms av den förordningsdelaktiga styrelsen. Utbetalning av pensioner bestäms av den förordningsdelaktiga styrelsen.

Socialdepartementet

§ 12

Utbetalning av vissa pensioner m. m. enligt lagen om allmän försäkring

I lagen om allmän försäkring stadgas att den allmänna försäkringen handhaves av riksförsäkringsverket, de allmänna försäkringskassorna samt de lokala organ som Konungen bestämmer. Med dessa lokala organ avses de s. k. försäkringsnämnderna.

Allmän försäkringskassa skall finnas för varje landstingskommun samt för varje stad som ej tillhör sådan kommun. Då särskilda förhållanden ger anledning därtill, kan dock försäkringskassas verksamhetsområde omfatta två landstingskommuner eller landstingskommun och stad som nyss sagts. Antalet försäkringskassor utgör för närvarande 28.

Riksförsäkringsverket utövar tillsyn över de allmänna försäkringskassorna, vilka har att ställa sig verkets anvisningar till efterrättelse.

I allmän försäkringskassa skall finnas styrelse, en eller flera pensionsdelegationer samt försäkringsnämnder. Styrelsen består i regel av sju ledamöter. Styrelseledamöterna utses för en tid av fyra år. I varje försäkringskassa skall finnas direktör, pensionsföredragande, förtroendeläkare samt tjänstemän i övrigt i erforderligt antal.

Frågor om förtidspension, invaliditetstillägg och invaliditetsersättning avgöres av en pensionsdelegation, bestående av fem ledamöter, av vilka två är läkare och utsedda av medicinalstyrelsen. Två ledamöter utses av landstinget respektive stadsfullmäktige. Ordföranden i kassans styrelse sköter samma syssla i delegationen.

Frågor om inkomstprövade förmåner, d. v. s. i första hand kommunalt bostadstillägg, en förmån som ca hälften av alla pensionärer för närvarande torde uppbära, skall prövas av försäkringsnämnderna; övriga inkomstprövade förmåner är änkepension i anledning av dödsfall före den 1 juli 1960 samt hustrutillägg. Försäkringsnämnderna skall även tillhandagå kassans styrelse, pensionsdelegation och lokalkontor med råd och upplysningar i lokala angelägenheter. Försäkringsnämnd skall finnas för varje kommun. Med riksförsäkringsverkets medgivande kan dock försäkringsnämnds verksamhetsområde omfatta flera kommuner eller del av kommun. Försäkringsnämndens ledamöter utses av kommunen. Nämnden är dock ej något kommunalt organ utan ett organ inom försäkringskassan.

I ärenden rörande ålderspension, barnpension och änkepension i nya fall meddelas beslut av tjänstemän inom försäkringskassas pensionsavdelning.

Talan över försäkringskassas beslut rörande den allmänna försäkringen föres hos riksförsäkringsverket; besvär rörande verkets beslut anhängiggöres hos försäkringsdomstolen.

De allmänna försäkringskassornas centralkontor består av sjukförsäkringsavdelning, pensionsavdelning och administrativ avdelning eller kame-ralkontor.

Pensionsavdelningen består vanligtvis av två huvudsektioner, en register- och expeditionssektion samt en uträkningssektion. Härtill kommer utredningspersonal för de ärenden som skall föredragas i pensionsdelegation.

Till register- och expeditionssektionen inkommer pensionsansökningarna från lokalkontoren. Ansökningarna registreras och kontroll verkställs av att ansökningarna är kompletta, d. v. s. att vederbörliga fotokopior av sjukförsäkringshandlingar medföljer, att läkarintyg finnes då ansökan gäller förtidspensionsärende, att prästbevis är bifogat ansökan om änkepension etc. Härjämte kontrolleras att ansökningshandlingarna är fullständigt ifyll-da och korrekt undertecknade. Pensionskort utvisande vederbörandes »pen-sionspoäng» uttages ur pensionsregistret och bilägges ansökningshandling-arna. Härefter göres en viss uppdelning av de inkomna ärendena. Ansök-ningar rörande förtidspension, invaliditetstillägg och invaliditetsersättning överlämnas till särskilda utredningsmän som förbereder dessa ärenden för föredragning i pensionsdelegationen. Antalet delegationsärenden torde ut-göra ca 20 procent av samtliga till pensionsavdelningen inkommande ären-den. Efter föredragning i delegationen, varvid invaliditetsgraden fastställs genom delegationens beslut, går ärendena vidare till uträkningssektionen för uträkning av pensionsbeloppen.

Ärenden som ej skall föredragas i pensionsdelegation, såsom ålderspensioner och familjepensioner (änke- och barnpensioner), lämnas efter re-gistrering m. m. direkt till uträkningssektionen. Denna ärendesgrupp ut-gör huvudparten av de inkommande ärendena. Då uträkningen färdigställts ifylles ett s. k. huvudkort, på vilket alla grunddata som riksförsäkrings-verket behöver för sin pensionsutbetalning noteras.

Sedan huvudkortet signerats av såväl uträknare som kontrollant, ut-skrives beslutsmeddelande och pensionsbrev, vilka handlingar tillställs pensionstagaren. Beslutsmeddelandet, vilket vanligtvis undertecknas av che-fen för uträkningssektionen, utgör försäkringskassans beslut i pensions-ärendet. Beslutsmeddelandet är försett med besvärshänvisning. Då pensions-uträkningen är klar, återgår ärendet till register- och expeditionssektionen, varefter huvudkortet översändes till riksförsäkringsverket och beslutsmed-delandet jämte pensionsbrevet tillställs pensionstagaren. Pensionsakten ar-kiveras hos försäkringskassan.

Såsom framgår av det tidigare sagda, kan beslut i ett och samma pen-sionsärende fattas av flera olika organ inom kassan. Beslut rörande ålders- och familjepension fattas sålunda av tjänstemän på kassan, medan beslut i förtidspensionsärende fattas av pensionsdelegationen och beslut rörande inkomstprövade förmåner av försäkringsnämnderna.

Enligt 1 § kungörelsen den 14 september 1962 (nr 520) angående sättet och tiden för utbetalning av pensioner enligt lagen om allmän försäkring utbetalas folkpension och tilläggs pension samt hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg av riksförsäkringsverket. Förmånen må dock utbetalas av allmän försäkringskassa genom s. k. lokal utbetalning. Sådan utbetalning skall enligt gällande föreskrifter göras beträffande förtidspensioner, sjukbidrag (d. v. s. förtidspension för viss tid), änke- och barnpension jämte samtidigt beviljade tillägg, såsom barntillägg, invaliditetstillägg, hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg, och omfatta tiden t. o. m. den månad i vilken försäkringskassans beslut fattas samt ytterligare en månad framåt. Då pension kan beviljas retroaktivt tre månader före ansökningsmånaden, omfattar den lokala utbetalningen ofta fem månader. Avsikten med lokal utbetalning är att den beviljade pensionen skall kunna utbetalas så snabbt som möjligt. Samtidigt erhåller det centrala utbetalningsorganet en viss tidsfrist innan det måste träda i funktion.

Revisorernas uttalande. Under senare år har genomförts en genomgripande nydaning av socialförsäkringssystemet i vårt land. I anslutning till att helt nya bestämmelser om de materiella förmånerna trätt i kraft har en administrativ samordning av de olika socialförsäkringsgrenarna ägt rum, innebärande bl. a. en sammanslagning av riksförsäkringsanstalten och pensionsstyrelsen till ett gemensamt verk, riksförsäkringsverket. Vidare har de tidigare sjukförsäkringskassorna ombildats till försäkringskassor med uppgift att såsom lokalorgan för sjukförsäkring och allmän pensionering besluta i hithörande ärenden. Omorganisationen har fortskridit successivt och kan sägas ha genomförts fullt ut fr. o. m. den 1 januari 1963.

Såsom i det föregående närmare berörts fattas besluten i pensionsärendena av olika organ i försäkringskassorna. Beslut rörande ålders- och familjepensioner meddelas sålunda av tjänstemän inom kassorna, beslut i förtidspensionsärenden av en särskild pensionsdelegation och beslut rörande inkomstprövade förmåner av lokala försäkringsnämnder. Samtliga avgöranden i anledning av samma pensionsansökan redovisas emellertid såsom ett beslut av försäkringskassan, utfärdat genom pensionsavdelningens försorg. Utbetalningen av de olika förmånerna återigen verkställs centralt av riksförsäkringsverket; i vissa fall förekommer dock s. k. lokal utbetalning. Sådan utbetalning — som enligt gällande föreskrifter skall komma till användning beträffande förtidspension, sjukbidrag, änkepension och barnpension jämte samtidigt beviljade tillägg — avser tiden t. o. m. den månad i vilken försäkringskassans beslut fattats samt ytterligare en månad framåt. Då pension kan beviljas retroaktivt för tre månader före ansökningsmånaden, gäller den lokala utbetalningen, som även skall täcka handläggningstiden, ej sällan en tid överstigande fem månader. Avsikten med denna utbetalningsform är att förmånerna skall utbetalas så snabbt som

möjligt. Samtidigt får riksförsäkringsverket, vilket skall svara för den fortsatta utbetalningen, viss tidsfrist att förbereda denna.

Under innevarande år — som är det första för den nya administrationen i berört avseende — har riksförsäkringsverket i betydande utsträckning icke medhunnit att utbetala pensionsförmånerna i rätt tid. Väntetider överstigande sex månader har icke varit ovanliga. Detta har haft till följd att försäkringskassorna varje månad fått mottaga en stor mängd klagomål från dem som ej i tid erhållit sina pensioner, vilket inneburit en avsevärd belastning för kassornas personal. En annan och mera allvarlig konsekvens av dröjsmålen är, att vederbörande i ett icke obetydligt antal fall måst vända sig till de kommunala socialvårdsorganen med begäran om hjälp för att kunna klara sin försörjning.

Riksförsäkringsverket har med beklagande i olika sammanhang vidgått, att det nya utbetalningssystemet ej fungerar tillfredsställande. Orsakerna härtill torde vara flera. Verket synes sålunda ej ha räknat med att de tidigare pensionsnämnderna skulle ha så många ärenden ineliggande vid tiden för nämndernas avveckling, att insändas till verket för handläggning enligt den ordning som gällde före den 1 januari 1963. När sedan samtidigt ärenden av den nya typen började strömma in, blev verkets kapacitet otillräcklig. Enligt vad som uppgivits för revisorerna uppgick balansen under våren 1963 till över 50 000 ärenden. Till uppkomsten av denna stora balans medverkade även höjningar av de kommunala bostadstilläggen i många kommuner, vilket föranledde en stor mängd ansökningar om förhöjda pensioner. Härtill kommer att nya regler rörande inkomstprövade förmåner införts fr. o. m. den 1 juli 1963, varigenom omräkningar av redan utgående förmåner måste göras i ett betydande antal fall. Balansen har numera nedbringats men torde fortfarande uppgå till ett betydande antal ärenden.

Revisorerna är medvetna om att energiska åtgärder vidtagits från riksförsäkringsverkets sida för att bemästra den uppkomna situationen och att ansträngningar alltjämt göres för att få en bättre ordning till stånd. Bl. a. är verkets organisationssektion sysselsatt med en omorganisation av utbetalningsbyrån.

Såsom nyss nämnts har den förändring av de kommunala bostadstilläggen som i många fall företagits varit ytterst besvärande från utbetalningssynpunkt. Denna höjning torde emellertid icke vara någon engångsföreteelse, utan det är att vänta att åtskilliga kommuner kommer att fatta liknande beslut även framdeles, vilket måste medföra ny ansvällning av antalet ärenden. Vad särskilt den närmaste framtiden beträffar kommer därtill att inom riksförsäkringsverket pågår installation av en datamaskinsanläggning, vilken kommer att kräva nya arbetsrutiner och utbildning av personal. För att utbetalningen av pensioner i fortsättningen skall kunna fortgå smidigt torde det med hänsyn till vad sålunda anförts vara nödvändigt att särskilda åtgärder vidtages. En lämplig utväg ur de rådande svårigheterna synes det

revisorerna vara, att försäkringskassornas befogenhet att verkställa lokala utbetalningar utvidgas att avse dels samtliga förmåner, således även ålderspensioner, dels en tidrymd av minst sex månader, räknat fr. o. m. besluts-månaden, i stället för nuvarande två månader. En sådan utsträckt lokal utbetalningstid skulle med säkerhet få till följd, att vederbörande pensions-tagare erhöi sina pensioner inom avsedd tid samtidigt som riksförsäkrings-verket fick välbehörlig lättnad i sina arbetsuppgifter.

Från kameral synpunkt torde en utökad lokal pensionsutbetalning med-föra endast en jämförelsevis ringa merbelastning för försäkringskassorna. Viss extra personal kan måhända behöva anställas på vissa pensionsav-delningars uträkningssektioner, där utbetalningsunderlaget framställes, men denna personal torde även kunna tagas i anspråk för vissa andra uppgif-ter såsom kontrolläsningar m. m. De bokföringsmaskiner som för när-varande användes vid de flesta försäkringskassorna kräver vidare en viss mindre ombyggnad för att erhålla den kapacitet som erfordras för att klara av en större mängd pensionsutbetalningar. En dylik ombyggnad torde dock vara förhållandevis enkel och draga endast en mindre kostnad per maskin.

De huvudkort, försedda med grunddata rörande varje pensionsutbetal-ning, som tillställes riksförsäkringsverket från försäkringskassorna utgör stansningsunderlag för den hålkortsbearbetning som resulterar i de s. k. folkpensionsanvisningarna. Vissa av de arbetsmoment som i förevarande sammanhang utföres inom det centrala verket skulle måhända kunna över-flyttas till försäkringskassorna. I första hand torde detta vara fallet med hålkortsstansningen. I stället för ett huvudkort skulle kassan sålunda till verket kunna översända ett hålkort, vilket omedelbart kunde köras i data-maskin.

Därest stansningen av hålkort skulle överföras till försäkringskassorna, fordras givetvis viss omarbetning av gällande blanketter och arbetsrutiner. Riksförsäkringsverket, som för närvarande torde vara det pensionsutbeta-lande organ som har svårast att medhinna sina arbetsuppgifter, skulle emel-lertid genom nu antydda åtgärder erhålla en avsevärd arbetslättnad såväl omedelbart som på längre sikt. Det förtjänar även framhållas, att en stans-ning av hålkorten på försäkringskassorna skulle underlätta en eventuell framtida övergång till användning för försäkringskassornas behov av de datamaskiner som skall placeras hos länsstyrelserna.

Revisorerna får föreslå att åtgärder i här avsett syfte snarast vidtages.

§ 13

Vissa iakttagelser i fråga om de allmänna försäkringskassornas verksamhet

I lagen om allmän försäkring stadgas att den allmänna försäkringen handhaves av riksförsäkringsverket, de allmänna försäkringskassorna samt de lokala organ som Konungen bestämmer. Med dessa lokala organ avses de s. k. försäkringsnämnderna.

En allmän försäkringskassa skall finnas för varje landstingskommun samt för varje stad som ej tillhör sådan kommun. Då särskilda förhållanden föranleder därtill, kan dock försäkringskassas verksamhetsområde omfatta två landstingskommuner eller landstingskommun och stad som nyss sagts. Antalet försäkringskassor utgör för närvarande 28.

Allmän försäkringskassa skall inrätta lokalkontor i den mån så prövas erforderligt.

I allmän försäkringskassa skall finnas styrelse, en eller flera pensionsdelegationer samt försäkringsnämnder. Styrelsen består i regel av sju ledamöter. Ordföranden utses av Kungl. Maj:t. Av de övriga ledamöterna utses en av medicinalstyrelsen och en av länsstyrelsen samt resten av landstinget respektive stadsfullmäktige. Styrelseledamöterna utses för en tid av fyra år. I varje försäkringskassa skall finnas direktör, pensionsföredragande, förtroendeläkare samt de tjänstemän i övrigt som erfordras. Direktören, pensionsföredraganden ävensom annan tjänsteman, beträffande vilken Konungen så föreskrivit, tillsättes av riksförsäkringsverket, medan förtroendeläkaren tillsättes av medicinalstyrelsen och övriga tjänstemän av kassan. Försäkringskassas centralkontor består av sjukförsäkringsavdelning, pensionsavdelning och administrativ avdelning eller kameralkontor.

Beträffande försäkringskassornas handläggning av pensionsärenden må nämnas följande.

I ärenden rörande ålderspension, barnpension och änkepension meddelas i regel beslut av tjänstemän inom försäkringskassornas pensionsavdelningar.

Frågor om förtidspension, invaliditetstillägg och invaliditetsersättning avgöres av en pensionsdelegation, bestående av fem ledamöter, av vilka två är läkare och utsedda av medicinalstyrelsen. Två ledamöter utses av landstinget respektive stadsfullmäktige. Ordföranden i kassans styrelse sköter samma syssla i delegationen. I pensionsdelegationens sammanträden men ej i dess beslut äger kassans direktör samt en företrädare för länsarbetsnämnden delta. Har föredraganden i pensionsärenden från delegationens beslut avvikande mening, skall denna antecknas till protokollet. Därest delegationens ordförande eller föredraganden anmält från beslutet avvikande mening, skall ärendet prövas av riksförsäkringsverket.

Frågor om inkomstprövade förmåner, d. v. s. i första hand kommunalt bostadstillägg, skall prövas av försäkringsnämnd. Övriga inkomstprövade förmåner är änkepension i anledning av dödsfall före den 1 juli 1960 samt hustrutillägg. Försäkringsnämnd skall även tillhandagå kassans styrelse, pensionsdelegation och lokalkontor med råd och upplysningar i lokala angelägenheter. Försäkringsnämnd skall finnas för varje kommun. Med riksförsäkringsverkets medgivande kan dock försäkringsnämnds verksamhetsområde omfatta flera kommuner eller del av kommun. Försäkringsnämndens ledamöter utses av kommunen. Nämnden är dock ej något kommunalt organ utan ett organ inom försäkringskassan. Såsom föredragande i nämnden tjänstgör i regel respektive lokalkontorsföreståndare.

Riksförsäkringsverket utövar tillsyn över de allmänna försäkringskassorna, vilka har att ställa sig verkets anvisningar till efterrättelse.

Talan över försäkringskassas beslut rörande den allmänna försäkringen föres hos riksförsäkringsverket, medan verkets beslut kan fullföljas till försäkringsdomstolen.

Vid anmälan av propositionen 1961:45 med förslag till lag angående ändring i lagen den 3 januari 1947 (nr 1) om allmän sjukförsäkring m. m. anförde föredragande departementschefen om försäkringsnämnderna följande.

Arbetsuppgifterna för en rådgivande nämnd skall enligt administrationsnämndens förslag vara att bistå centralsjukkassan och lokalkontoret med råd och upplysningar om lokala förhållanden samt att framlägga förslag för centralsjukkassans styrelse. Vid remissbehandlingen har uttalats en viss oro för att dessa uppgifter inte skall vara tillräckligt konkreta för att leda till något egentligt inflytande för nämnderna. I stället har framkastats tanken att de rådgivande funktionerna inom sjukkassan skulle anförtros åt de organ, som får till uppgift att handha prövningen av återstående inkomstprövade folkpensionsförmåner. Enligt administrationsnämndens mening bör denna prövning ankomma på något kommunalt organ.

Det synes både angeläget och möjligt att beakta dessa olika synpunkter och ändå knyta behandlingen av alla pensionsärenden till sjukkasseverksamheten. Detta kan ske genom att till de föreslagna nämndernas rådgivande uppgifter lägges funktionen som organ för prövning av ansökningar om inkomstprövade folkpensionsförmåner. Eftersom dessa förmåner även i fortsättningen torde få förutsättas till väsentlig del komma att bekostas av kommunerna, bör nämndernas verksamhetsområden närmare anknytas till den kommunala indelningen. En nämnds verksamhetsområde bör i regel omfatta en kommun. Med tillsynsmyndighetens medgivande bör det dock vara möjligt för två eller flera kommuner att förena sig om en nämnd och för en kommun att inrätta mer än en nämnd.

De föreslagna nämnderna, vilka lämpligen kan kallas försäkringsnämnder, bör finnas i såväl stadscentralsjukkassa som länscentralsjukkassa, och det bör vara vederbörande kommun eller kommuner som utser samtliga ledamöter i nämnderna. Antalet ledamöter bör vara minst 5 och högst 7. När sjukkassorna övertar uppgiften att vara lokalorgan för den allmänna pensioneringen bör de rådgivande funktionerna avse både sjukförsäkring

och pensionering. Nämnden bör stå i förbindelse med centralsjukkassans styrelse och med det lokalkontor, som närmast är avsett att betjäna de försäkrade inom nämndens verksamhetsområde. Det synes böra ankomma på centralsjukkassorna att i lämpliga former anordna sammankomster med företrädare för nämnderna för att lämna dem information om aktuella socialförsäkringsproblem och bereda tillfälle till åsiktsutbyte i dylika frågor.

I fråga om försäkringsnämnderna anfördes i propositionen 1962:90 med förslag till lag om allmän försäkring m. m. ytterligare följande.

Med det föreliggande förslaget fullföljes planerna på försäkringsnämnderna såsom lokala socialförsäkringsorgan med inte blott rådgivande utan även beslutande funktioner. Nämndernas rådgivande funktioner utsträcker sig att omfatta lokala angelägenheter i anknytning till den allmänna försäkringens i dess helhet, och beslutanderätt kan tilläggas nämnderna i ärenden rörande folkpensionsförmåner. Det är förutsatt att lagstiftningen skall utfyllas med administrativa föreskrifter. Kompletterande stadganden angående försäkringsnämnds behörighet i pensionsfrågor finns i 32 § promulgationslagen och i 10 § förslaget till lag om hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg till folkpension.

En försäkringsnämnd är i likhet med en pensionsdelegation ett organ inom vederbörande allmänna försäkringskassa. Förslaget utgår från att olika frågor, som aktualiseras av en och samma pensionsansökan, kan komma att handläggas i olika former: somliga avgöranden träffas av en tjänsteman på kassans pensionsavdelning, andra i pensionsdelegation och andra åter i försäkringsnämnd. Samtliga avgöranden i anledning av samma pensionsansökan torde emellertid i regel utåt böra framstå som en enhet och redovisas som ett beslut av försäkringskassan, utfärdat genom pensionsavdelningens försorg.

Samordningen av försäkringsnämndens arbete med arbetet hos kassans pensionsavdelning och pensionsdelegation avses skola regleras i särskilda föreskrifter. Av närliggande skäl måste man tänka sig att pensionsavdelningen hos en kassa vid upprättande av expedition i ett ärende gör en formell granskning även av försäkringsnämndens avgörande. Pensionsavdelningens tjänstemän skall dock inte ha behörighet att överpröva nämndens avgörande, och upptäckt av en eventuell felaktighet kan föranleda rättelse endast efter beslut av nämnden själv. Rättelsemöjligheten torde stå öppen intill dess pensionsavdelningen expedierat beslutet.

Att kassans tjänstemän inte i sin handläggning får inkräkta på det område som förbehållits försäkringsnämnd rubbar naturligtvis inte det faktum att en fråga som handlagts av en försäkringsnämnd kan vara oupplösligt förbunden med en fråga som skall avgöras på tjänstemannaplanet såtillvida att nämndens beslut förfaller, om vederbörande tjänstemans prövning av den fråga han har att handlägga utmynnar i ett avslag. Om t. ex. en folkpension ej beviljas på grund av att sökanden inte uppfyller lagens medborgarskapsvillkor, finns det ju inte utrymme för ett kommunalt bostadstillägg. Över huvud taget gäller att varje avgörande av försäkringsnämnd rörande en tilläggsförmån måste anses fattat under den av nämnden ej prövade förutsättningen att rätt till huvudförmånen föreligger.

Arvode och annan ersättning till ordförande i styrelse och till ledamot av pensionsdelegation fastställs av Konungen, medan arvode till styrelse-

och försäkringsnämndsledamöter fastställes av riksförsäkringsverket. Bestämmelserna rörande ersättningen till ledamöterna i försäkringsnämnderna innebär följande.

1. a) Till ordförande i annan försäkringsnämnd än i Stockholm, Göteborg och Malmö utgår årsarvode beroende på invånarantalet vid årets början inom nämndens verksamhetsområde enligt vad nedan sägs.

Grupp	invånarantal	årsarvode
I	mindre än 15 000	750 kr.
II	15 000—39 999	1 100 »
III	40 000—99 999	1 500 »

Beträffande arvode till ordförande i försäkringsnämnd i Stockholm, Göteborg och Malmö kommer Riksförsäkringsverket att senare lämna föreskrifter.

b) Vice ordförande i försäkringsnämnd äger uppbära för varje dag han tjänstgjort i ordförandes ställe dagarvode med belopp, som framgår under punkt c), dock lägst 1/20 av det till ordföranden utgående årsarvodet, samt

eljest med dagarvode som avses under punkt c).

c) Annan ledamot i försäkringsnämnd än ordförande och vice ordförande ävensom suppleant för sådan ledamot äger uppbära dagarvode. Arvode utgår för varje dag ledamot deltagit i eller suppleant efter särskild kallelse närvarit vid sammanträde med nämnden eller fullgjort särskild förrättning för nämndens räkning.

Dagarvodet utgår med 20 kronor jämte tillägg av 5 kronor för varje påbörjad halv timme, varmed tiden för sammanträdet eller förrättningen överstiger en timme.

I arvodet har inräknats ersättning med 10 kronor för tid, som beräknats åtgå för färd till och från sammanträde eller förrättning (inställelsetid). På framställning av ledamot (suppleant) må försäkringskassas styrelse, då särskilda skäl därtill föranleder, bevilja denne ersättning för inställelsetid med högre belopp än 10 kronor.

2. Till ledamot och suppleant i försäkringsnämnd utgår reseersättning enligt allmänna resereglementet, därvid vederbörande hänföres, därest han innehar tjänst med avlöning enligt av Kungl. Maj:t utfärdade bestämmelser, till den rese- och traktamentsklass som gäller för tjänsten, dock lägst rese- och traktamentsklass B, samt eljest till rese- och traktamentsklass B.

Riksdagens revisorer har funnit det vara av intresse att inhämta vissa upplysningar rörande verksamheten vid de allmänna försäkringskassornas lokalkontor och de till dessa knutna försäkringsnämnderna. Revisorerna har därför genom frågeformulär som tillställts samtliga försäkringskassor anhållit om uppgifter i följande avseenden.

1. Antalet invånare inom varje lokalkontors verksamhetsområde samt antalet tjänstemän på kontoret och genomsnittligt antal besök per dag.

2. Antalet försäkringsnämnder inom varje lokalkontors verksamhetsområde jämte antalet i försäkringsnämnd behandlade pensionsärenden under tiden 1/1—30/9 1963 samt utbetald ersättning till försäkringsnämnderna.

3. Eventuella kontrollåtgärder från centralkontorens sida av försäkrings-

nämndernas beslut samt därav föranledd korrigering eller återförvisning av ärenden.

4. Allmänna synpunkter från försäkringskassorna på försäkringsnämndernas verksamhet.

De inkomna uppgifterna har i den efterföljande redogörelsen grupperats i två avsnitt; det första avser försäkringskassornas lokalkontor och det andra försäkringsnämnderna och dessas verksamhet.

Uppgifterna i förstnämnda hänseende har sammanfattats i efterföljande tabell, som upptager antalet invånare inom respektive försäkringskassoområde, antalet lokalkontor inom respektive område, genomsnittliga antalet invånare per lokalkontor, genomsnittliga antalet invånare per anställd vid lokalkontoren samt uppskattade lägsta besöksfrekvens per dag vid något lokalkontor inom respektive län. Slutligen upptager sammanställningen även uppgifter rörande antalet lokalkontor med mindre än 5 000 invånare inom respektive lokalkontorsområde samt antal lokalkontor med mindre än tre anställda.

Med hänsyn till de speciella förhållandena inom stadskassorna har uppgifter rörande dessa icke lämpligen ansetts böra sammanfattas i tabellarisk form.

Tabell över antal invånare, antal lokalkontor m. m.

Försäkringskassoområde	Antal invånare	Antal lokalkontor	Invånare per lokalkontor	Invånare per lokalkontorsanställd	Lägsta besöksfrekvens per dag vid något lokalkontor	Antal lokalkontor med mindre än 5 000 invånare	Antal lokalkontor med mindre än tre anställda
Stockholms län	513 299	31	16 558	1 546	10	3	4
Uppsala län	172 304	9	19 144	2 051	15	2	2
Södermanlands län	230 354	18	12 797	1 785	8	5	5
Östergötlands län	267 063	25	10 682	1 658	12	8	5
Jönköpings län	287 647	32	8 989	2 212	10	14	19
Kronobergs län	159 425	20	7 971	1 968	8	7	8
Kalmar län	234 089	28	8 360	1 773	10	11	8
Gotlands län	53 518	5	10 704	2 973	20	1	2
Blekinge län	145 981	15	9 732	1 587	10	4	4
Kristianstads län	256 474	35	7 327	1 900	2	8	12
Malmöhus län	401 019	40	10 025	1 759	4	12	9
Hallands län	172 672	17	10 157	1 614	6	9	9
Göteborgs och Bohus län	229 280	24	9 553	1 614	*)	9	9
Älvsborgs län	376 874	47	8 019	1 847	6	24	15
Skaraborgs län	250 495	23	10 891	1 681	14	3	—
Värmlands län	289 395	28	10 336	1 515	15	5	3
Örebro län	262 672	21	12 508	1 652	15	5	—
Västmanlands län	237 345	18	13 186	2 498	12	5	—
Kopparbergs län	286 153	21	13 626	1 920	15	2	2
Gävleborgs län	293 961	28	10 499	1 960	10	9	11
Västernorrlands län	281 338	32	8 791	1 636	15	12	8
Jämtlands län	135 778	21	6 466	1 810	7	12	7
Västerbottens län	236 767	27	8 769	1 909	15	7	7
Norrbottnens län	263 481	22	11 976	1 869	15	4	3

*) Uppgift saknas

Vad försäkringsnämnderna i sin tur beträffar har de inkomna uppgifterna av olika skäl icke blivit inbördes helt jämförbara. Revisorerna har därför i det följande i stort sett begränsat sin redogörelse till att avse allenast vissa län, vilka dock torde vara representativa för landet i dess helhet.

Samtliga försäkringskassor med undantag av stadskassorna i Stockholm, Göteborg, Malmö och Norrköping redovisar mycket höga kostnader — ordförandearvoden, arvoden till ledamöter samt rese- och traktamentsersättningar — för försäkringsnämnderna, särskilt om hänsyn togs till antalet behandlade ärenden.

Ett stort antal ärenden har under året handlagts i försäkringsnämnderna till följd av att många kommuner ändrat grunderna för det kommunala bostadstillägget och beslutat höja detta tillägg. En dylik höjning föranleder att samtliga inom kommunen utgående kommunala bostadstillägg omräknas genom försäkringskassans pensionsavdelnings försorg. Dessförinnan måste emellertid ifrågakvarande ärenden föredragas i försäkringsnämnd för fastställande av pensionstagarens inkomstförhållanden. Då pensionstagaren oftast redan tidigare åtnjuter den sökta förmånen, blir dock handläggningen föga arbets- och tidskrävande för försäkringsnämnderna.

I *Jönköpings län* hade 2 978 pensionsärenden prövats i försäkringsnämnd under de tre första kvartalen av år 1963. Härav utgjorde 1 103 ärenden sådana som handlades till följd av kommunala beslut om höjda kommunala bostadstillägg. Försäkringskassan hade under den aktuella tiden utbetalat ett sammanlagt belopp av 34 373 kronor i form av ersättningar till försäkringsnämnder, vilket innebär att kassans kostnad per försäkringsnämndsärende utgjorde 11 kronor 54 öre. Om man räknar endast de »ordinarie» försäkringsnämndsärendena och således bortser från de tillfälligt förekommande ärendena rörande kommunal höjning av bostadstilläggen, kommer man fram till ett belopp av 18 kronor 33 öre per försäkringsnämndsärende.

I *Hallands län* hade försäkringsnämnderna under samma tid prövat 3 263 ärenden, varav 1 930 till följd av ändrade grunder för bostadstilläggen. Sammanlagt 26 642 kronor hade utbetalats i ersättning till försäkringsnämnderna, vilket motsvarar en kostnad av 8 kronor 16 öre per ärende. Om man bortser från omräkningsärenden blir medelutgiften per ordinarie ärende 19 kronor 99 öre. En av försäkringsnämnderna i Hallands län hade haft att handlägga endast sex ärenden, av vilka fyra behandlades under två s. k. telefonsammanträden. Ersättning till ordförande och ledamöter i denna nämnd har utgått med 380 kronor, vilket motsvarar en kostnad per ärende av 63 kronor 33 öre. Exempel på lika höga kostnader per försäkringsnämndsärende finnes från flera andra län.

I *Älvsborgs län* hade försäkringsnämnderna handlagt 8 261 ärenden, varav 4 924 till följd av kommunala höjningar av bostadstilläggen. Totalt hade 60 530 kronor utbetalats i ersättning, vilket motsvarar en kostnad av 7

kronor 33 öre per behandlat ärende och 18 kronor 14 öre per ordinarie ärende.

I *Skaraborgs län* hade utbetalats 61 523 kronor i ersättning till försäkringsnämnderna. Enligt försäkringskassans åsikt torde emellertid de verkliga kostnaderna för nämndsverksamheten ligga betydligt högre. Sålunda hade föredragandens lönekostnad samt eventuell resekostnad ej medräknats och ej heller kostnaderna för diverse skrivarbeten på lokalkontoren för försäkringsnämndernas del. Antalet handlagda ärenden uppgick till 13 327, varav 10 437 omräkningsärenden till följd av höjda bostadstillägg. För de sistnämnda ärendena hade försäkringskassan anlitat utomstående personal i viss utsträckning. Ersättningen till denna personal hade uppgått till sammanlagt 14 300 kronor. De ordinarie ärendena utgjorde 2 890 och kostnaden per ärende uppgick till 21 kronor 29 öre.

I *Värmlands län* hade 5 786 ärenden behandlats i försäkringsnämnderna. Härav var 3 045 omräkningsärenden. Den utbetalda ersättningen utgjorde 64 734 kronor, vilket motsvarar 11 kronor 19 öre per ärende. Om omräkningsärendena frånräknas, skulle kostnaden per ärende bli 23 kronor 62 öre.

Övriga län har redovisat kostnader för försäkringsnämndsverksamheten som i stort sett överensstämmer med uppgifterna från här nämnda län. Så gott som samtliga försäkringskassor torde emellertid ha anlitat hjälp av f. d. pensionsnämndsordförande m. fl. för att klara av den mängd omräkningsärenden som blivit följden av att kommunerna i stor utsträckning höjt beloppen för de kommunala bostadstilläggen. Arvoden för sådan tillfällig hjälp har ej redovisats i de lämnade uppgifterna, varför kostnaderna för försäkringsnämndsverksamheten i verkligheten torde vara ej obetydligt högre än vad som här angivits. Härtill kommer, såsom påpekats från Skaraborgs län, lönekostnader samt eventuella resekostnader för den föredragande tjänstemannen jämte kanslikostnader i form av lön för skrivpersonal m. m.

De kostnader för försäkringsnämndsverksamheten som redovisats av försäkringskassorna för de fyra städerna Stockholm, Göteborg, Malmö och Norrköping är relativt sett betydligt lägre. Detta beror företrädesvis på att antalet försäkringsnämnder är mycket litet, nämligen fyra nämnder för Stockholm och endast en nämnd i respektive Göteborg, Malmö och Norrköping. Kostnaderna per behandlat ärende ligger för städernas del vid ca 1 krona. Omräkning av de kommunala bostadstilläggen har förekommit endast i Norrköping.

Av de lämnade uppgifterna framgår vidare att samtliga försäkringskassor kontrollerar de av försäkringsnämnderna fattade besluten innan dessa går i verkställighet. Detta torde till viss del bero på att försäkringsnämndernas verksamhet ännu är relativt ny och att lokalkontorsföreståndarna, vilka — som ovan nämnts — är föredragande i nämnderna, ännu är ovana vid denna arbetsuppgift. En stor del av de av försäkringsnämnderna behandlade

ärendena har vid kontroll på centralkontoret befunnits böra kompletteras, korrigeras eller återförvisas, innan nämndens beslut kunnat verkställas. De procentuella talen härför varierar mellan 2—40. Medeltalet torde ligga vid ca 15 procent.

I förevarande sammanhang må omtalas att centralkontoren ibland måste göra vissa ändringar i den av försäkringsnämnd fastställda inkomstberäkningen, nämligen då pensionssökanden är berättigad till tilläggs pension (ATP). Uppgifter härom föreligger endast på centralkontoren.

I fråga om de allmänna synpunkter som framkommit på försäkringsnämndernas verksamhet må nämnas följande.

Försäkringskassan i *Södermanlands län* framhåller, att försäkringsnämnderna icke alls eller endast i rena undantagsfall utövat den rådgivande funktion som lagstiftaren måhända tänkt sig. Försäkringsnämndsledamöternas handläggning av de inkomstprövade pensionsförmånerna har i regel inskränkt sig till deltagande i de sammanträden, vid vilka ärendena — sedan de beretts av försäkringskassans lokalkontor — föredragits och förslag till beslut framlagts av föredraganden. Försäkringskassan ifrågasätter, om icke handläggningen av de inkomstprövade förmånerna borde kunna förläggas till försäkringskassans pensionsavdelning, utan att därför kravet på rättvisa och säkerhet bleve åsidosatt.

Försäkringskassan i *Östergötlands län* framhåller, att försäkringsnämndernas beslut endast innebär en fastställelse av en viss inkomstberäkning, till vilken hänsyn skall tagas då den inkomstprövade pensionsförmånen bestämmes. Beslutet fattas på grundval av en utredning som företagits på kassans lokalkontor. Då nämnden saknar kännedom om eventuellt tilläggs pensionsbelopp, måste dock även den inkomstprövade förmånen slutligt fastställas på kassans pensionsavdelning. Försäkringsnämndernas beslut har således endast formell karaktär och inverkar som regel ej på storleken av den slutligt beslutade förmånen. Försäkringsnämnderna är i sin nuvarande utformning en dyrbar och irrationell företeelse. Möjlighet till visst kommunalt inflytande på kassans verksamhet borde kunna ordnas på annat sätt.

Försäkringskassan i *Jönköpings län* anser, att försäkringsnämnderna i sin nuvarande form är alldeles för kostnadskrävande i förhållande till det arbete som utföres. Huvudparten av de inom nämnderna föredragna ärendena är av den beskaffenhet, att de med samma resultat skulle kunna behandlas av t. ex. föredraganden jämte en inom nämnden vald granskningsman. Hela nämnden skulle i så fall behöva inkallas endast vid mera komplicerade fall. Ett sådant förfarande skulle dels minska kostnaderna och dels medföra en snabbare handläggning av ärendena.

Försäkringskassan i *Kronobergs län* anser, att man ej bör överdriva nyttan av den personkännedom som försäkringsnämndsledamöterna besit-

ter. Sådan kännedom finnes i icke obetydlig omfattning även hos lokalkontorsföreståndarna. Vidare anser kassan att försäkringsnämnderna, som i regel sammanträder endast var tredje vecka, har en fördröjande inverkan på pensionsärendenas expediering till nackdel för pensionssökandena. Försäkringskassan framhåller, att med hänsyn till de med verksamheten förenade kostnaderna försäkringsnämndernas existensberättigande i sin nuvarande form starkt kan ifrågasättas. En utredning bör göras huruvida icke försäkringsnämndernas arbetsuppgifter bör överflyttas till kommunala organ.

Försäkringskassan i *Kalmar län* framhåller, att försäkringsnämnderna endast har att fastställa den av lokalkontorsföreståndaren-föredraganden gjorda inkomstberäkningen. Endast i sällsynta undantagsfall, och då främst i små kommuner där nämndledamöternas personkännedom är mycket stor, händer det att beslutet ändras i förhållande till vad föredraganden föreslagit. Försäkringsnämndsbesluten måste i ett växande antal fall ändras av kassans pensionsavdelning med hänsyn bl. a. till beviljad tilläggs pension. Handläggning i försäkringsnämnd av dylika ärenden får karaktär av formalitet utan betydelse för det slutliga resultatet. Det förekommer tämligen allmänt att försäkringsnämndsledamöterna betecknar sitt uppdrag såsom överflödigt och utan värde. Nuvarande bestämmelser för handläggningen av de inkomstprövade pensionsförmånerna torde således redan nu böra överses, varvid försäkringsnämndernas avskaffande bör övervägas.

Försäkringskassan i *Blekinge län* anser, att kostnaderna för försäkringsnämndsverksamheten är förhållandevis hög. Kassan framhåller att de inkomstprövade förmånerna skulle kunna handläggas smidigare och snabbare utan medverkan av försäkringsnämnd.

Försäkringskassan i *Kristianstads län* anser, att försäkringsnämndernas verksamhet är av stor betydelse för handläggningen av inkomstprövade pensionsförmåner. Personkännedom och erfarenhet från tidigare pensionsnämndsarbete är tillgångar som många försäkringsnämndsledamöter besitter.

Försäkringskassan i *Malmöhus län* framhåller, att kostnaderna för försäkringsnämndsärendena är onormalt höga, delvis beroende på det ringa antal ärenden som handlägges vid varje sammanträde. Personkännedom och kunskap om lokala förhållanden motiverar ej de relativt stora kostnader och den tidsutdräkt som handläggningen i försäkringsnämnd medför. Då försäkringsnämnderna regelmässigt beslutar i enlighet med föredragandens förslag, torde mycket tala för att handläggningen av ifrågavarande ärenden överföres på tjänstemannaplanet inom försäkringskassan.

Försäkringskassan i *Hallands län* anser, att de inkomstprövade förmånernas nuvarande konstruktion kräver alltför mycket arbete i förhållande till förmånernas storlek. Kassan efterlyser schablonregler som kunde för enkla handläggningen av dessa ärenden. Handläggningen bör kunna ske på

tjänstemannaplanet utan föregående föredragning och beslut i försäkringsnämnd. I sin nuvarande form fyller försäkringsnämnderna ej någon väsentlig uppgift inom kassans verksamhet, varjämte kostnaderna för nämnderna måste betecknas såsom orimligt höga.

Försäkringskassan i *Göteborgs och Bohus län* anser, att antalet försäkringsnämnder bör begränsas och att även antalet nämndledamöter bör begränsas i förhållande till invånarantalet inom nämndens område. Alltför många små och kostnadskrävande försäkringsnämnder finnes för närvarande.

Försäkringskassan i *Älvsborgs län* anser det vara diskutabelt om systemet med försäkringsnämnder är befogat. Emellertid är det ju kommunerna som fastställer grunderna för utgivande av bostadstilläggen och som svarar för större delen av kostnader för dessa. Kommunernas medverkan vid besluten i ifrågavarande ärenden borde dock kunna lösas på annat sätt än vad som nu är fallet, t. ex. genom ett ombud som granskar ärendena. Härigenom skulle kostnaderna kunna minskas samtidigt som handläggningstiden kunde förkortas. Person- och lokalkännedomen hos försäkringsnämndledamöterna bör ej övervärderas, i synnerhet ej då det gäller städer och större samhällen.

Försäkringskassan i *Värmlands län* anser, att försäkringsnämnderna har ett visst värde för försäkringskassans tjänstemän då det gäller att utreda ärenden rörande förtidspension och inkomstprövade förmåner. Nämndernas person- och lokalkännedom är härvid en tillgång.

Försäkringskassan i *Örebro län* framhåller, att det kan ifrågasättas om försäkringsnämndernas handläggning av inkomstprövade förmåner kan anses erforderlig. Nämnderna beslutar så gott som alltid i enlighet med lokal-kontorsföreståndarens förslag. Vägen över försäkringsnämnderna endast försenar ärendenas handläggning hos kassan.

Försäkringskassan i *Västmanlands län* anser, av samma skäl som försäkringskassan i Örebro län, att försäkringsnämndernas arbete är av tämligen underordnad betydelse.

Försäkringskassan i *Västernorrlands län* omtalar i likhet med flera andra kassor, att försäkringsnämnderna endast i sällsynta undantagsfall frångår det förslag till beslut som framlagts av lokal-föreståndaren. Kommunerna synes emellertid ha velat tillförsäkra sig viss insyn och visst medinflytande i ärenden rörande pensionsförmåner, som till största delen finansieras genom kommunala medel. Detta medinflytande synes emellertid vara illusoriskt, och försäkringskassan ifrågasätter om det kan anses motiverat att ärenden rörande inkomstprövade pensionsförmåner även i fortsättningen skall fördröjas genom den omgång i handläggningen som en prövning i försäkringsnämnd medför. Det har vidare förutsatts, att försäkringsnämnderna skall utgöra ett rådgivande organ för tillvaratagande av lokala intressen beträffande socialförsäkringen. I dessa avseenden synes

dock hittillsvarande erfarenheter ge vid handen att nämnderna saknar såväl förutsättningar som möjligheter att påverka socialförsäkringens organisation och handhavande. Därest det av något skäl skulle visa sig omöjligt att avveckla försäkringsnämnderna, bör i varje fall handläggningen av ansökningar rörande kommunala bostadstillägg effektiviseras genom att förslagsvis föredragandena lämnas möjlighet att mellan sammanträdena och på nämndernas vägnar fatta beslut i viss omfattning. Härigenom skulle kostnaderna för försäkringsnämnderna avsevärt kunna nedbringas och en snabbare handläggning av ärendena skulle ernås.

Försäkringskassan i *Västerbottens län* anser, att systemet med försäkringsnämnder såsom beslutande organ i ärenden rörande inkomstprövade förmåner innebär ett administrativt tungrott och arbetskrävande förfarande som försenar handläggningen av ärendena. Någon radikal förenkling av handläggningen av ifrågavarande ärenden torde emellertid ej kunna åstadkommas utan lagändring.

Av stads-kassorna anser *Göteborgs allmänna försäkringskassa*, att försäkringsnämndens funktion är diskutabel. Personkännedom föreligger ej i en stad av Göteborgs storlek. Vidare fördröjes ärendena avsevärt genom handläggningen i försäkringsnämnd. Härtill kommer att nämnden förorsakar kassan merarbete i form av utskrifter av föredragningslistor, protokoll m. m. Genom kassans revisorer, av vilka stadsfullmäktige utser två, torde staden ha garanti för att förmånerna utgår efter fastställda grunder.

Norrköpings allmänna försäkringskassa framhåller, att arbetet med försäkringsnämndernas verksamhet är synnerligen tungrott med hänsyn till den mängd ärenden som skall handläggas. Nuvarande konstruktion av reglerna för kommunala bostadstillägg synes dock motivera nämndernas kvarvarande. Någon form av enkla regler, varigenom det bleve möjligt att begränsa det antal ärenden som skall handläggas i försäkringsnämnd, vore önskvärt.

Revisorernas uttalande. År 1961 fattade statsmakterna beslut om vissa ändringar i sjukförsäkringens administration med sikte på att en gemensam organisation skulle skapas för den allmänna sjukförsäkringen och pensioneringen. I detta hänseende beslöts i princip att de dåvarande centralsjukkassorna skulle ombildas till allmänna försäkringskassor med uppgift att utgöra första instans för handläggning av både sjukförsäkrings- och pensionsärenden. Varje försäkringskassområde skulle i regel omfatta en landstingskommun eller en stad som ej tillhörde sådan kommun. Lokalsjukkassornas expeditioner skulle omvandlas till lokalkontor för de nya försäkringskassorna. Inom de sistnämnda skulle förtidspensionsärenden behandlas av nyinrättade pensionsdelegationer och vissa folkpensionsärenden av kommunalt utsedda försäkringsnämnder, vilka senare därjämte skulle tillhandaga försäkringskassorna med råd och upplysningar i lokala

angelägenheter. Genom beslut vid 1962 års riksdag antogs lagen om allmän försäkring, och bestämmelserna däri följer i vad avser de allmänna försäkringskassorna m. m. de riktlinjer som statsmakterna uppdrog genom 1961 års principbeslut. Omorganisationen har successivt genomförts fr. o. m. den 1 januari 1962.

Som den sålunda beslutade ordningen numera tillämpats under någon tid, har revisorerna funnit det vara av intresse att bilda sig en uppfattning om hur den utfallit i praktiken. Därvid har två frågor särskilt beaktats, nämligen dels antalet lokalkontor inom varje försäkringskasseområde, dels erfarenheterna av försäkringsnämndernas verksamhet. Innan revisorerna ingår härpå, må helt allmänt framhållas att den nya organisationen, såvitt revisorerna kunnat finna, i stort sett fungerat väl. Det är givet att övergångssvårigheter förekommit, men dessa synes numera i väsentliga avseenden ha övervunnits. Ett kvarstående problem är dock utbetalningen av vissa pensionsförmåner; spørsmålet härom har av revisorerna närmare berörts i ett annat avsnitt av berättelsen.

Beträffande lokalkontoren har revisorerna genom frågor till de olika försäkringskassorna inhämtat uppgifter om antalet sådana kontor, antalet anställda vid dessa, besöksfrekvens m. m. De erhållna uppgifterna har sammanfattats i en tabell i det föregående. Av denna framgår att antalet lokalkontor i förhållande till invånarantalet varierar starkt de olika försäkringskassorna emellan. Sålunda har exempelvis Jämtlands län i genomsnitt 6 466 invånare per lokalkontor, medan motsvarande antal för Uppsala län uppgår till 19 144. Genomsnittet för samtliga försäkringskassor ligger vid omkring 10 000 invånare per lokalkontor. Även beträffande det genomsnittliga antalet invånare per lokalkontorsanställd föreligger stora olikheter mellan kassorna. Gotlands län redovisar det högsta talet i detta avseende eller 2 973, medan Värmlands län har det lägsta eller 1 515.

Uppgifterna angående antalet besök per dag vid de olika lokalkontoren bör betraktas med viss försiktighet, då fråga är om genomsnittstal som i flera fall torde ha grovt uppskattats. Så mycket torde emellertid kunna sägas som att mindre än 15 besök per dag, vilket förekommer vid ett flertal kontor, måste anses vara en mycket låg frekvens.

Av stort intresse har varit att undersöka förekomsten av småkontor inom de olika länen. Kriteriet på ett småkontor har därvid förutsatts vara antingen att invånarantalet inom det aktuella området understiger 5 000 eller att antalet anställda vid kontoret uppgår till högst två. De inhämtade uppgifterna ger vid handen att vissa län har ett anmärkningsvärt stort antal dylika kontor. Sålunda har Älvsborgs län 24 kontor med ett verksamhetsområde omfattande mindre än 5 000 invånare samt 15 kontor med mindre än tre anställda. Motsvarande tal för Jönköpings län är 14 och 19, medan Skaraborgs län har endast tre kontor med mindre än 5 000 invånare inom respektive områden och intet kontor med mindre än tre anställda.

Då de fyra stadskassorna beträffande såväl organisation som antalet invånare i respektive områden starkt avviker från länskassorna, har uppgifter om de förra ej medtagits i sammanställningen. Invånarantalet per servicekontor torde för dessa försäkringskassors del utgöra 40 000—65 000, vilket per anställd motsvarar 3 000—5 000 invånare.

Helt allmänt framgår av de i tabellen intagna uppgifterna, att antalet lokalkontor och vid dem anställda är synnerligen växlande i olika delar av landet. Detta kan i och för sig anses vara naturligt på grund av skilda geografiska förhållanden, olikheter i befolkningsstruktur o. s. v. Men även om hänsyn togs till dylika faktorer, vill det förefalla revisorerna som om man i vissa län varit mindre benägen att tillvarataga förefintliga möjligheter till rationalisering av kontorsorganisationen. Trots att ett icke ringa antal lokalkontor indrogs i samband med omorganisationen av sjukkasseeväsendet, finnes det alltså icke så få dylika kontor, vilkas arbetsuppgifter är av mycket begränsad omfattning. Verksamheten bör därför kunna ytterligare koncentreras till färre och mera effektiva enheter utan att fördenskull allmänhetens berättigade krav på service skall behöva eftersättas. Konstateras kan f. ö. att de försäkrade som bor i närheten av städer och andra tätorter, där avstånden i regel är som kortast till lokalkontoren, i allt större utsträckning övergår till att anlita postverket vid sina kontakter med försäkringskassan.

Av väsentlig betydelse när det gäller att bedöma storleken av den lokala organisationen, både i vad avser antalet kontor och i vad avser antalet anställda vid dessa, är givetvis omfattningen och arten av de arbetsuppgifter som skall ankomma på nämnda enheter. För närvarande har varje lokalkontor att själv ta ställning till de anmälda sjukfallen, registrera dem och göra utbetalningar. En förändring härvidlag som enligt revisorernas mening är förtjänt att allvarligt övervägas är att samla lokalkontorens sjukförsäkringsregister till en enda enhet vid vederbörande centralkontor. Härigenom skulle en enhetlig sjukfallsbedömning bli möjlig inom varje län med fördelar för såväl allmänheten som försäkringskassorna. Om en sådan centralisering genomfördes, skulle lokalkontorens uppgift i huvudsak bli att verkställa kontantutbetalningar och fullgöra andra serviceuppgifter, medan all egentlig försäkringsverksamhet skulle koncentreras till huvudkontoret.

Revisorerna har icke i vidare mån än vad nu anförts ansett sig böra ingå på frågan om försäkringskassornas lokala organisation. Revisorerna utgår emellertid ifrån att riksförsäkringsverket, som är tillsynsmyndighet, har sin uppmärksamhet riktad på hithörande förhållanden och genomför de ändringar i organisationen som vid en avvägning mellan, å ena sidan, de försäkrades berättigade krav på en fullgod service och, å andra sidan, önskemålet om en från olika synpunkter så rationell organisation som möjligt kan visa sig motiverade.

Den andra av revisorerna särskilt uppmärksammade frågan gäller, som

tidigare nämnts, försäkringsnämndernas verksamhet. Av de uppgifter revisorerna inhämtat framgår att den nu tillämpade ordningen, som innebär att ärenden rörande samtliga inkomstprövade pensionsförmåner skall behandlas i försäkringsnämnd, praktiskt taget genomgående anses omständlig, administrativt betungande och tidskrävande. Kostnaderna för nämndernas verksamhet har vidare blivit högst betydande och kan enligt tillgängliga uppgifter för länskassorna beräknas belöpa sig till närmare 1 milj. kronor under enbart de tre första kvartalen detta år. Som ovan visats uppgår i regel kostnaden för handläggningen av varje »ordinarie» ärende i försäkringsnämnd till omkring 20 kronor, men än högre utgifter redovisas i vissa fall. Såsom exempel kan nämnas att en av försäkringsnämnderna i Hallands län haft att handlägga endast sex ärenden, av vilka fyra behandlats vid två s. k. telefonsammanträden. Ersättning till ordförande och ledamöter i denna nämnd har utgått med 380 kronor, vilket motsvarar en förvaltningskostnad av över 63 kronor per ärende. Påpekas bör att i nämnda belopp ej ingår utgifter för avlöning till föredragande, lokalhyror m. m. Samtidigt kan konstateras att motsvarande kostnader i stadskassorna är avsevärt lägre eller omkring 1 krona per ärende, vilket bl. a. sammanhänger med att antalet nämnder i ifrågavarande städer är mycket litet. Då man bedömer utgifterna för den här avsedda verksamheten bör också beaktas att nämndernas reella inflytande blivit mycket ringa, då besluten praktiskt taget alltid fattas i enlighet med lokalkontorsföreståndarens-föredragandens förslag.

Försäkringsnämnderna har även till uppgift att tillhandagå försäkringskassan med råd och upplysningar i lokala frågor. Verksamheten i detta avseende har, enligt vad revisorerna inhämtat, haft en mycket begränsad omfattning. Nämndernas personkänedom anses endast undantagsvis ha någon betydelse; i flertalet fall torde f. ö. föredraganden ofta ha lika goda kunskaper i detta avseende.

Med hänsyn till vad sålunda anförts anser revisorerna att försäkringsnämnderna knappast fyller en uppgift som står i rimligt förhållande till de kostnader och nackdelar i övrigt som är förbundna med verksamheten. De torde därför utan olägenhet kunna avskaffas. Det medinflytande vid pensionsärendenas handläggning som kommunerna genom dessa nämnder ansetts böra tillförsäkras på grund av att pensionsförmånerna till viss del bestrides av kommunala medel har, som ovan antytts, i praktiken blivit illusoriskt; ej heller denna synpunkt kan därför enligt revisorernas mening motivera ett bibehållande av nämnderna. Handläggningen av och beslutanderätten i här avsedda ärenden bör därför enligt revisorernas mening snarast överflyttas till försäkringskassorna. Av skäl som nyss anförts är det emellertid naturligt att vederbörande kommuner önskar erhålla möjlighet till viss insyn i beslutsprocessen. Detta torde organisatoriskt kunna tillgodoses på olika sätt, exempelvis genom att varje kommun får rätt att

genom lämpligt organ taga del av ärendenas handläggning. Det torde böra ankomma på riksförsäkringsverket att närmare överväga frågan härom och framlägga de förslag som kan visa sig motiverade.

Vissa inkräntelser vid ersättnadsverksamheten för alkoholisterna i Östern
 Svenska diskontobankens bestyr för 1911 till av svenska kyrkans diakoni-
 styrelse på 50 för arbetslösa fattiga i Björkås församling. För 1912 an-
 vändes till arbetlösa med försäkring för försäkring och följande löpande. På
 framställning av Stockholms stad ställdes för 1913 till 1918 vissa
 platser till förtogande för alkoholisterna och i stället av samman-
 Kungl. Maj: till Björkås skulle erkännas som nämnda alkoholisterna.
 Under år 1932 inköptes hela kyrkan i Björkås och samman för försäkrings-
 den närbelägna egendomen Östern, som blev en underavdelning till Björk-
 församling. Vid årsskiftet 1932—1933 var det sammanslagna påsamtals 50 för
 1937 hade värdepappersstaten skiftat till 77; samman år följande församlingens
 till Björkås till Östern, som nu blev understaten till Värmlands län till
 byggdes senare successivt och upgjord år 1919 till 92. Under år 1931 för-
 såldes en del till Björkås, varigenom påsamtals utskäde till 52. Sedan
 närmare den verksamheten utbyggts i olika delar och i samman till dag 105
 platser.
 Östern omfattar sammantalt 1 454 84 hektar. Härav förväntas 100,30
 hektar av skog och återstående eller 1 354,54 hektar av dunkonstörka-
 per. Anstalten förvärfade areal utgöras av tomt och frälsning, åker, kultur-
 betesmark och övrig inkommande mark som den av diskontobankens församling
 de utvidgade utgöras av produktiv skogsmark, övrigt, diverse inkom-
 ment och vatten. Planer för skogsutveckling och värdig skogsbruk upp-
 rättas av skogsstyrelsen, som tillhör av diskontobankens upphör ersätt-
 ning med 7 000—8 000 kronor per år. Till det som skogen utgöras av in-
 kommande vid anstalten. Kostnaderna för verksamheten betalas dels av anstalten
 och dels av diskontobankens. Inkomsterna av skogen uppbäres av dis-
 kontobankens, som ersätter anstalten för de tillgångar som utskädes till
 de inkommande. Dessa pengar betecknas på nr 23 till att de motsvarar en fjärdedel
 del av verksamheten. Vidare kan sägas att till den i fullt ut till samman
 för halva delen till en inspektor och en arbetsledare som är anställda vid
 anstalten; numera utgöras dessa tjänster av en tjänst som verksamheten utgöras
 till, del av anstalten. Styrningen ställer diskontobankens arbetsledning till
 betalas till anstalten för följande: Förmedling sammanslagna tillgångar
 kostnader betecknas höck av anstalten. Förmedling av diskontobankens tillgångar
 går försämringsförelse enligt följande: Förmedling av diskontobankens tillgångar
 tillgångarna under åren 1900—1902 till 1911 och 1912.

§ 14

Vissa iakttagelser vid erkända vårdanstalten för alkoholmissbrukare i Östfora

Svenska diakonsällskapet beslöt år 1911 att av svenska kyrkans diakonistyrelse på 50 år arrendera lantegendomen Björknäs, Järlåsa, för att användas till arbetshem med jordbruk för lösdrivare och frigivna fångar. På framställning av Stockholms stad ställdes fr. o. m. den 1 augusti 1918 vissa platser till förfogande för alkoholister, och i slutet av samma år beslöt Kungl. Maj:t att Björknäs skulle erkännas som allmän alkoholistanstalt.

Under år 1932 inköptes hela gården Björknäs och samma år förvärvades den närbelägna egendomen Östfora, som blev en underavdelning till Björknäs. Vid årsskiftet 1932—1933 var det sammanlagda platsantalet 59. År 1937 hade vårdplatsantalet stigit till 77; samma år flyttade föreståndaren från Björknäs till Östfora, som nu blev moderanstalt. Vårdplatsantalet utbyggdes senare successivt och uppgick år 1949 till 92. Under år 1951 försåldes emellertid Björknäs, varigenom platsantalet minskade till 52. Sedermera har vårdanstalten utbyggts i olika etapper och inrymmer i dag 105 platser.

Östfora omfattar sammanlagt 1 454,94 hektar. Härav förvaltas 109,36 hektar av anstalten och återstoden eller 1 344,58 hektar av diakonsällskapet. Anstaltens förvaltade areal utgöres av tomt och trädgård, åker, kulturbetesmark och övrig inägomark, medan den av diakonsällskapet förvaltade arealen utgöres av produktiv skogsmark, myrar, berg, diverse impediment och vatten. Planer för skogsavverkningar och övrig skogsvård upprättas av skogssällskapet, som härför av diakonsällskapet uppbär ersättning med 7 000—8 000 kronor per år. Arbetet inom skogen utföres av intagna vid anstalten. Kostnaderna för körslorna betalas delvis av anstalten och delvis av diakonsällskapet. Inkomsterna av skogen uppbäres av diakonsällskapet, som ersätter anstalten för de flitpengar som utbetalas till de intagna. Dessa pengar beräknas på så sätt att de motsvarar en fjärdedel av avtalsenlig lön. Vidare har sällskapet intill den 1 juli detta år svarat för halva lönen till en inspektor och en arbetsförmän som är anställda vid anstalten; numera avlönas dessa tjänstemän, enligt vad revisorerna inhämtat, helt av anstalten. Slutligen ställer diakonsällskapet erforderligt vedbränsle till anstaltens förfogande. Därmed sammanhängande transportkostnader bestrides dock av anstalten. Enligt vad revisorerna inhämtat uppgår försäljningsvärdet enligt gällande marknadspriser för ur skogen uttagna kvantiteter under åren 1960—1962 till följande belopp.

	1960	1961	1962
	Kronor	Kronor	Kronor
Barrtimmer	29 299	40 981	39 156
Sulfitved	25 676	40 400	40 354
Sulfatved	9 863	18 734	51 763
Kastved och övrigt	38 617	41 863	55 215
	<hr/>	<hr/>	<hr/>
	103 455	141 978	186 488

Flitpengar har under åren 1960—1962 utbetalats till vid anstalten intagna för i skogen utfört arbete med respektive 15 151, 19 942 och 23 192 kronor.

Det bränsle som uttagits ur skogen de tre senaste åren utgör följande.

	1960	1961	1962
Kastved	2 661 m ³	2 618,7 m ³	2 223,4 m ³
Värde å 20 kronor/m ³	53 220 kr.	52 374 kr.	44 468 kr.

Förutom med skogsarbete sysselsättes de intagna vid anstalten med lantbruks- och trädgårdsarbete, snickeri, cementgjuteri, underhållsarbeten, tvätt, eldning m. m.

Det statliga driftbidragsbeloppet har för år 1962 beräknats till 1 126 139 kronor.

Revisorernas uttalande. Östfora, som är en erkänd anstalt för alkoholmissbrukare och belägen i Järlåsa i Uppsala län, har svenska diakonsällskapet som ägare. Efter olika tillbyggnader inrymmer anstalten i dag 105 platser. Egendomen omfattar sammanlagt 1 455 hektar, varav dock endast en mindre del disponeras av själva anstalten. Huvudparten eller 1 345 hektar förvaltas nämligen direkt av diakonsällskapet. Den sålunda vidtagna uppdelningen har bl. a. till följd att avkastningen av den i egendomen ingående produktiva skogsmarken icke kommer anstalten till godo i annan mån än att denna tillförsäkrats rätt till erforderligt vedbränsle. Anstalten uppbär dessutom såsom ersättning för det arbete som de intagna efter sedvanliga ackordsprinciper utför i skogen värdet av härför utgående flitpengar. Att märka är emellertid att dessa flitpengar motsvarar blott en fjärdedel av avtalsenlig lön. På anstalten ankommer vidare att betala lönen till all den personal som utöver intagna erfordras för den egentliga skogsdriften; fram till den 1 juli i år har diakonsällskapet svarat för viss del av nämnda löneutgifter. Även kostnaderna för bränsletransporterna bestrides av anstalten.

I likhet med andra erkända anstalter åtnjuter Östfora statsbidrag till driften. Detta driftbidrag, som är beroende av bl. a. det ekonomiska utfallet av driften, uppgick föregående år till ca 1,13 milj. kronor.

Det torde icke vara möjligt att enbart på grundval av i det föregående lämnade uppgifter draga några mera bestämda slutsatser om konsekvenserna för östforaanstaltens ekonomi och därmed för frågan om statsbidra-

gets storlek av nu tillämpade principer för egendomens utnyttjande. Den sammanblandning av anstaltens och diakonsällskapets ekonomiska förhållanden som förekommer torde över huvud taget icke möjliggöra för socialstyrelsen, som är tillsynsmyndighet, eller annan statlig myndighet att skaffa sig säkra kunskaper härom. Detta framstår såsom otillfredsställande. Revisorerna finner därför en omprövning av berörda spörsmål påkallad, syftande till att helt särskilja anstaltens och diakonsällskapets ekonomi. Den ifrågavarande utredningen torde böra anförtros lämplig expertis.

Som tidigare nämnts tillhandahåller diakonsällskapet anstalten erforderligt vedbränsle. Enligt vad revisorerna inhämtat tages härvid i viss utsträckning gagnvirke i anspråk. Att märka är vidare att vid anstalten f. n. finnes icke mindre än fem från varandra fristående värmeanläggningar. Det synes därför motiverat att i förevarande sammanhang jämväl prövas, hur uppvärmningen av anstalten i fortsättningen lämpligen bör vara ordnad, varvid frågan om en eventuell övergång till en gemensam värmecentral torde böra särskilt uppmärksammas.

Ytterligare ett spörsmål som bör närmare övervägas gäller bestyret med och ansvaret för anstaltens ekonomiska förvaltning. F. n. skötes förvaltningen centralt av diakonsällskapet, som härför erhåller särskild ersättning, för budgetåret 1963/64 beräknad till 45 600 kronor. Anstaltens direktör har emellertid i samband med statbehandlingen för nästkommande budgetår anmält för styrelsen, att han anser att det skulle vara bättre om förvaltningen förlades till Östfora. Skäl kan uppenbarligen anföras både för och emot en sådan förändring, som å ena sidan skulle möjliggöra en bättre överblick över anstaltens ekonomiska utveckling för anstaltschefen men å andra sidan måhända leda till ett ökat behov av personal. En närmare undersökning torde emellertid kunna ge ett mera entydigt svar på frågan vilken administrationsform som är att föredraga.

Revisorerna får således föreslå att en översyn i här angivna hänseenden snarast kommer till stånd.

§ 15

Fonden för reglering av läkemedelsprisen m. m. (läkemedelsfonden)

I sitt den 20 september 1934 avgivna betänkande med utredning och förslag angående sänkning av läkemedelspriserna, revision av apoteksvarustadgan m. m. (SOU 1934:35) förordade apotekssakkunniga av år 1931, jämte annat, en omläggning av systemet för uttaxering för gemensamma ändamål m. m. av avgifterna från apoteken. Syftet härmed var att åstadkomma en teknisk utjämning och begränsning av apotekens inkomster utan att betaga apoteksinnehavarna deras intresse av att förbättra apotekens ekonomi. Avgifterna skulle utgå i förhållande till omsättningens storlek. De skulle i första hand täcka de belopp som erfordrades för apotekarpensioneringsfonden och en ålderstilläggs-kassa. Överskottet, som komme att fluktuerat år från år i förhållande till omsättningen, borde bilda en läkemedelsfond med huvudändamål att möjliggöra en sänkning av läkemedelspriserna för dem som varaktigt brukade läkemedel. Genom ett sådant avgiftssystem skulle apoteksväsendets ekonomi kunna betraktas som en enhet och hänsyn icke behöva tagas till de enskilda apotekens ekonomi. Oaktat läkemedelspriserna vore enhetliga för alla apotek, skulle man enligt de sakkunnigas mening med det föreslagna avgiftssystemet lättare kunna gripa sig an taxesänkingsproblemet och samtidigt bereda apoteksinnehavarna ekonomisk trygghet, överflytta affärsrisken från de enskilda apoteken till apoteksväsendet samt förbättra de mindre och minsta apotekens ekonomi. Det skulle vara görligt att för varje år säkert uppskatta möjligheterna till taxesänkningar eller motivera taxehöjningar.

Sedan medicinalstyrelsen jämlikt Kungl. Maj:ts uppdrag framlagt förslag till grunder för bestämmande av avgifter från apoteken till pensioneringsändamål m. m., utfärdades genom kungl. brev den 7 februari 1963 bestämmelser angående avgifter från apoteken för vissa gemensamma ändamål. Bestämmelserna, som sedermera vid flera tillfällen ändrats, innebär i huvudsak följande.

Apoteksinnehavare är skyldig att erlægga avgift till bestridande av utgifter för apoteksväsendets gemensamma ändamål, såsom pensionering av apoteksinnehavare och å apotek anställda, beredande av ålderstillägg jämte vissa andra löneförmåner åt apotekens farmaceutiska personal, beredande av lönetillägg jämte vissa andra löneförmåner åt apotekens tekniska personal, beredande av ersättning för hållande av filialapotek, täckande i vissa fall av förlust å apoteksrörelse samt hållande av enhetliga läkemedelspris å apoteken i riket och reglering av prisen. Denna avgift kallas allmän avgift.

Allmänna avgiften utgår på apotekets rörelsevinst eller, därest rörelsen

är uppdelad på moder- och filialapotek, på apotekens sammanlagda rörelsevinst.

Vid fastställandet av rörelsevinsten må avdrag göras, förutom för i affärsförhållanden sedvanliga ändamål, för avgift till apotekarsocieteten.

Allmänna avgiften utgår vid en årsomsättning av högst 300 000 kronor på rörelsevinst, som överstiger beträffande apotek å ort tillhörande

ortsgrupp 3	28 600 kronor	
» 4	29 000	» och
» 5	29 400	»

Vid en årsomsättning överstigande 300 000 kronor skall det avgiftsfria beloppet minskas med sju promille av den del av omsättningen, som överstiger 300 000 kronor men icke överstiger 3 000 000 kronor, samt med en procent av den del av omsättningen, som överstiger 3 000 000 kronor. Om avdraget därvid överstiger det avgiftsfria beloppet, skall rörelsevinsten vid beräkning av den allmänna avgiften ökas med det överskjutande beloppet.

Allmänna avgiften utgår med

10 % av de första	1 000 kronorna,
30 % » nästa	2 000 kronor,
50 % » »	3 000 » ,
70 % » »	3 000 » ,
90 % » »	76 000 » och
91 % » återstoden.		

Fördelningen av orterna å nämnda ortsgrupper sker enligt samma grunder som gäller beträffande fördelningen av orterna i riket å de i statens grundlöneförordning upptagna ortsgrupperna med iakttagande att, där rörelse är uppdelad på moder- och filialapotek, det avgiftsfria grundbeloppet bestämmes i förhållande till den ort, å vilken moderapoteket är beläget.

Har rörelsen varit uppdelad på moder- och filialapotek, skall från den sålunda beräknade allmänna avgiften såsom ersättning för hållande av filialapotek fråndragas 1 800 kronor för varje i rörelsen ingående filialapotek. Därest allmänna avgiften ej förslår till beredande av dylik ersättning skall det felande beloppet utgå från fonden för reglering av läkemedelsprisen m. m. (se nedan).

Allmänna avgiften bestämmes under första hälften av året näst efter det, vars rörelsevinst den avser.

Rörelsevinsten fastställs av en särskild beredning, *avgiftsberedningen*. Kostnaderna för beredningens verksamhet bestrides av apotekarsocieteten.

Grunderna för fastställande av apotekens rörelsevinst bestämmes av en särskild nämnd, *avgiftsnämnden*.

Skulle till följd av omständighet, över vilka apoteksinnehavare icke kunna råda, förlust på apoteksrörelse uppkomma genom överlåtelse av lager och inventarier i samband med apotekets frånträdande, må efter prövning av avgiftsnämnden i varje särskilt fall den sålunda uppkomna förlusten täckas av medel, som influtit i allmänna avgifter.

Till ledning för fastställandet av rörelsevinsten skall apoteksinnehavaren till avgiftsberedningen avgiva deklaration angående inkomster och utgifter vid rörelsen under föregående kalenderår. Deklarationen skall avgivas på heder och samvete samt avfattas å blankett enligt formulär, som fastställs av avgiftsnämnden efter samråd med avgiftsberedningen. Beredningen äger bestämma tid för avlämnande av deklaration.

Allmänna avgiften erlägges senast den 25 i varje månad med ett provisoriskt belopp, beräknat i förhållande till rörelsen under föregående månad. Denna beräkning utföres i enlighet med bestämmelser, som avgiftsberedningen har att meddela.

Sedan löpande året gått till ända samt allmänna avgiften för det året slutligt bestämts, låter avgiftsberedningen uträkna det belopp, varmed årsavgiften över- eller understiger summan av de provisoriska månadsavgifterna. Är nämnda belopp högre än tio kronor, skall beloppet inbetalas av den avgiftsskyldige respektive återbetalas till honom senast den 25 i månaden efter den, då beslut meddelats rörande allmänna avgiften. Är beloppet tio kronor eller mindre, skall vid de provisoriska avgifterna bero.

Avgift inbetalas till apotekarsocietetens direktion, som jämväl har att ombesörja återbetalning av för mycket erlagd avgift.

Kostnaderna för beräkning av provisoriska avgifter och för uppbörden av allmän avgift bestrides av apotekarsocieteteten.

Apoteksinnehavare, som försummar att inom föreskriven tid inbetala allmän avgift, skall såsom förhöjning erlägga $\frac{1}{2}$ % å det till betalning förfallna beloppet för varje påbörjad månad av den tid, under vilken han uraktlåter att erlägga avgiften.

Belopp, som icke inom föreskriven tid inbetalas, jämte förhöjning därå skall av apotekarsocietetens direktion utsökas, direktionen obetaget att, där så prövas skäligt, medgiva anstånd med inbetalningen.

Apotekarsocietetens direktion äger att av inflytande allmänna avgifter behålla det belopp, som erfordras för följande ändamål:

1) löneandel, familjetillägg, barnbidrag, kallorts- och norrlandstillägg, lön m. m. under ledighet för viss militärtjänstgöring, deltagande i viss fortbildningskurs, sjukdom och havandeskap eller barnsbörd ävensom sjukvård m. m. och arbetslöshetsunderstöd åt apotekens farmaceutiska personal samt begravningshjälp och understöd till farmaceuts efterlevande ävensom ersättning vid viss anställning hos apotekarsocieteteten, allt enligt gällande avtal mellan apotekarsocieteteten och Sveriges farmaceutförbund,

2) lönetillägg över grundlön, familjetillägg, kallortstillägg, avlönning under ledighet för viss militärtjänstgöring, sjukdom och havandeskap eller barnsbörd ävensom sjukvård m. m. åt tekniska biträden, kassörskor, kontorsbiträden och laboratoriebiträden å apotek, allt enligt gällande avtal mellan apotekarsocieteteten och apoteksteknikerförbundet,

3) pensionsförsäkring och understöd av apotekens icke farmaceutiska personal,

4) beredande av ersättning för hållande av filialapotek samt

5) täckande av förlust å apoteksrörelse enligt vad ovan sagts.

Det belopp, som erfordras för bestridande av utgifter från fonden för apoteksinnehavares pensionering, skall tillföras fonden. Nämnda belopp bestämmas av medicinalstyrelsen efter hörande av direktionen. Återstoden skall tillföras en fond, benämnd fonden för reglering av läkemedelsprisen m. m., vilken skall förvaltas av medicinalstyrelsen.

Direktionen åligger att varje månad, så snart ske kan efter avgifternas uppbärande, till medicinalstyrelsen för fondernas räkning överlämna det belopp, som återstår sedan avdrag verkställts av vad direktionen enligt vad förut sagts äger behålla.

Kungl. Maj:t har genom beslut den 30 december 1936 utfärdat reglemente

för den ovan omnämnda läkemedelsfonden. Enligt numera gällande lydelse innehåller reglementet i huvudsak följande bestämmelser.

Av de till fonden inflytande medlen — däri inbegripet upplupen avkastning — skall i första hand bestridas dels kostnader för fondens förvaltning och för revision av förvaltningen, dels ersättning åt ledamöter och suppleanter i apotekens avgiftsnämnd jämte övriga av nämndens verksamhet föranledda kostnader. Sedan ifrågavarande utgifter bestritts, skall de till fonden inflytande medlen avsättas, till dess de uppgår till visst av Kungl. Maj:t bestämt belopp, f. n. 15 milj. kronor. Avsatta medel skall tills vidare användas till gäldande av sådana utgifter, för vilkas bestridande allmänna avgifter är avsedda men ej förslår.

Uppgår de avsatta medlen till nyssnämnda belopp, skall de till fonden inflytande medlen, sedan de nyss angivna utgifterna bestritts, tills vidare användas till reglering av läkemedelsprisen på sätt Kungl. Maj:t bestämmer.

Till fonden hörande medel skall tills vidare, i den mån de icke behöver hållas omedelbart tillgängliga för utbetalningar, göras räntebärande antingen genom inköp av räntebärande obligationer, utfärdade eller garanterade av svenska staten, utfärdade av Sveriges allmänna hypoteksbank eller Konungariket Sveriges stadshypotekskassa, utfärdade eller garanterade av landsting, kommun eller municipalsamhälle inom riket för lån, till vars upptagande Kungl. Maj:ts tillstånd blivit meddelat, eller utfärdade av sådant verk eller inrättning som har av Kungl. Maj:t fastställt reglemente, eller också genom insättning på depositions- eller därmed jämförlig räkning i bankinrättning, vars bolagsordning fastställts av Kungl. Maj:t samt vars grund- och reservfonder uppgår till ett sammanlagt belopp av minst 5 milj. kronor.

Fondens förvaltning och räkenskaper skall årligen granskas av tre revisorer, av vilka Kungl. Maj:t utser en, apotekarsocietetens direktion och centralstyrelsen för Sveriges apotekareförbund gemensamt en samt centralstyrelsen för Sveriges farmaceutförbund en. I samma ordning utses en suppleant för varje revisor.

Medicinalstyrelsen åligger att senast den 31 oktober varje år till chefen för socialdepartementet lämna uppgift om dels fondens inkomster och utgifter under närmast föregående kalenderår, dels de under samma år influtna allmänna avgifterna samt därav bestridda utgifter. Så snart anledning synes föreligga till antagande, att de allmänna avgifterna ej skall förslå till gäldande av de utgifter för vilka de är avsedda, skall medicinalstyrelsen göra anmälan därom till chefen för socialdepartementet samt, därest de avsatta medlen ej synes uppgå till betryggande belopp och på grund härav särskild åtgärd finnes böra vidtagas, framlägga förslag i ämnet. Har det ovannämnda beloppet av 15 milj. kronor uppnåtts, skall medicinalstyrelsen göra anmälan därom till chefen för socialdepartementet och, om

styrelsen finner skäl därtill föreligga, framlägga förslag dels till sådan ändring av gällande grunder för läkemedels taxering å apotek att läkemedelsprisen nedbringas, dels ock till användning av de medel som tills vidare skall användas till reglering av läkemedelsprisen. Innan sådan anmälan göres eller sådant förslag framlägges, skall medicinalstyrelsen bereda apotekens avgiftsnämnd samt apotekarsocietetens direktion och centralstyrelserna för Sveriges apotekareförbund och Sveriges farmaceutförbund tillfälle att avgiva yttrande.

1946 års riksdagsrevisorer behandlade vissa med läkemedelsfonden sammanhängande frågor och uttalade att man med hänsyn till fondens dåvarande storlek icke längre borde dröja med de åtgärder i syfte att minska de sjukas kostnader för läkemedel som kunde bli möjliga genom att taga fondens medel i anspråk. Till denna uppfattning anslöt sig statsutskottet (utl. 1947:128, p. 15), och riksdagen beslöt i enlighet härmed.

Såsom ovan erinrats skall enligt reglementet för läkemedelsfonden de till fonden inflytande medlen avsättas, till dess de uppgår till visst bestämt belopp, f. n. 15 milj. kronor. Om detta belopp uppnåtts, åligger det enligt 7 § reglementet medicinalstyrelsen att göra anmälan därom till chefen för socialdepartementet. I skrivelse den 9 oktober 1963 har revisorerna hemställt att medicinalstyrelsen måtte dels lämna uppgift om läkemedelsfondens ställning vid utgången av vissa år och dels översända avskrift av de anmälningar som medicinalstyrelsen i enlighet med nyss återgivna föreskrift kan ha gjort. Sedermera har medicinalstyrelsen i skrivelse den 15 oktober 1963 besvarat revisorernas hemställan. I skrivelsen anför styrelsen bl. a. följande.

Jämlikt 7 § första stycket reglementet för regleringsfonden har styrelsen årligen till chefen för Kungl. Inrikesdepartementet lämnat uppgift å dels fondens inkomster och utgifter under närmast föregående kalenderår, dels de under samma år influtna allmänna avgifterna samt därav bestridda utgifter. I samband därmed har styrelsen överlämnat en av fondens revisorer avgiven berättelse över granskningen av fondens förvaltning och räkenskaper för ifrågavarande år, vilken utvisat fondens behållning vid utgången av året, samt uppgift å de beräknade utgifter för löpande år, som apotekskollektivet hade att bestrida medelst inflytande allmänna avgifter.

Vidare har medicinalstyrelsen jämlikt Kungl. Maj:ts brev den 22 oktober 1954 angående fastställande av medicinalgrogrunder årligen — efter hörande av apotekarsocietetens direktion och apotekens avgiftsnämnd — för Kungl. Maj:t framlagt möjligast noggranna beräkning av apoteksväsendets intäkter och kostnader under närmast följande kalenderår och, i de fall så ansetts påkallat, avgivit förslag om den jämkning i medicinalgrogrunderna, vartill beräkningen givit anledning. Vid de prognoser beträffande apoteksväsendets inkomster och utgifter som därvid gjorts har även redogörelse lämnats för regleringsfondens ställning.

I efterföljande sammanställning lämnas uppgifter om läkemedelsfondens behållning vid utgången av nedan angivna år. Vidare redovisas fondens fordran vid samma tidpunkter på apotekens allmänna avgiftskassa.

År	Fondens behållning (kronor)	Fondens fordran på apotekens allmänna avgiftskassa (kronor)
1950	47 620 000	3 109 000
1955	13 046 000	3 982 000
1958	12 892 000	8 330 000
1959	13 986 000	4 722 000
1960	15 422 000	7 770 000
1961	15 525 000	6 087 000
1962	13 255 000	8 501 000

Såsom förut nämnts är apoteksinnehavare skyldig att för bestridande av utgifter för vissa apoteks gemensamma ändamål erlægga en särskild s. k. allmän avgift, som utgår på apotekets rörelsevinst. Vid fastställandet av rörelsevinsten må avdrag göras, förutom för i affärsförhållanden sedvanliga ändamål, för avgift till apotekarsocieteten. Storleken av de till följd av sistnämnda avgift influtna beloppen under vissa år framgår av nedanstående sammanställning, vari även redovisas de s. k. utvecklingskostnaderna. Härmed avses vissa medel som enligt apotekarsocietetens beslut skall inlevereras till societeten av apoteksinnehavare som uppehåller tillverkning av preparat i vars pris en särskild avgift är inkalkylerad. Av sammanställningen framgår slutligen de särskilda forskningsavgifter som av societeten uttagits under åren 1961 och 1962.

År	Årsavgifter (kronor)	Utvecklings- kostnader (kronor)	Forsknings- avgifter (kronor)	Summa (kronor)
1955	1 410 525			1 410 525
1956	1 309 633	145 357		1 454 990
1957	1 688 910	363 837		2 052 747
1958	1 972 375	510 803		2 483 178
1959	2 105 700	811 909		2 917 609
1960	2 375 970	932 132		3 308 102
1961	2 480 170	1 391 076	154 090	4 025 336
1962	2 548 153	1 656 265	333 250	4 537 668
Summa kronor	15 891 436	5 811 379	487 340	22 190 155

En granskning av apotekarsocietetens ekonomiska ställning, sådan den framgår av årsberättelserna, ger vid handen att med de överskott som inkomsterna givit utöver utgifterna under åren 1955—1962 bildats egna fon-

der, gjorts avsättningar för olika ändamål och verkställt nedvärderingar av tillgångar om sammanlagt 5 502 600 kronor. Posterna upptages i det följande i den ordning de förekommer i societetens bokslut.

<i>Utgiftsslag</i>	<i>Belopp</i> (kronor)
Beslutade fastighetsreparationer	41 350
Farmacikongresser	9 981
Biblioteksfonderna 1955—1962	8 912
Värderegleringsfonden	400 000
Byggnadsfonden	1 300 000
Dispositionsfonden	300 000
Forsknings- och stipendiefonden	307 656
Fonden för informationsverksamhet för ACO-produkter	100 000
Avsättning till inredning av nya lokaler för laboratorieavdelningen	372 447
Eget kapital, ökning 1955—1962	175 059
Överskott 1962	19 295
Nedvärdering av fastigheter	915 000
Nedvärdering av aktier i Vitrum	1 552 900
Summa kronor	<u>5 502 600</u>

Revisorernas uttalande. För apoteksväsendet gäller en särpräglad ekonomisk förvaltning, vars grunder fastställts av statsmakterna. Syftet därmed är bl. a. att åstadkomma en teknisk utjämning av apotekens inkomster utan att fördenskull betaga apoteksinnehavarna deras intresse av att förbättra apotekens ekonomi. En särskild s. k. allmän avgift utgår därför från varje apoteksrörelse i visst förhållande till omsättningens storlek. Avgiften avsågs ursprungligen skola tillfalla apotekspensioneringsfonden och en ålders-tilläggs-kassa men har senare fått ett vidare syfte. Överskottet å avgiften, som fluktuerar allt efter omsättningens storlek, föres till en särskild av medicinalstyrelsen förvaltd fond, läkemedelsfonden, avsedd att bidra till att reglera läkemedelspriserna. Genom detta avgiftssystem kan apoteksväsendet betraktas som ett kollektiv, och vid avvägningen av nämnda priser behöver hänsyn därför ej tagas till de enskilda apotekens ekonomi.

Såsom framgår av den föregående redogörelsen skall avgiften erläggas senast den 25 i varje månad med ett provisoriskt belopp, beräknat i förhållande till rörelsen under föregående månad. Enligt praxis har emellertid bestämmelserna tolkats så, att den i varje månad förfallande avgiften skall anses belöpa på näst föregående månad. Vid varje bokslut redovisar därför läkemedelsfonden en fordran på apotekens allmänna avgiftskassa, i princip motsvarande den provisoriska avgiften för en månad. Nämnda praxis torde, enligt vad revisorerna inhämtat, sammanhånga med att apotekarsocieteten betraktar läkemedelsfonden som en reservfond med uppgift att bereda apoteksinnehavarna en månads stående kredit. En sådan uppfatt-

ning saknar emellertid direkt stöd i gällande bestämmelser och står enligt revisorernas mening ej heller i överensstämmelse med de motiv som åberopades vid inrättandet av läkemedelsfonden. Denna är tvärtom avsedd att vara en regleringsfond i fråga om läkemedelspriserna med uppgift att utjämna uppkommande överskott och underskott inom kollektivet. I enlighet härmed åligger det apotekarsocietetens direktion att varje månad, så snart ske kan efter avgifternas uppbärande, till medicinalstyrelsen för fondens räkning överlämna det belopp som återstår sedan avdrag verkställts av vad direktionen äger behålla. Om underskott uppkommer äger man på motsvarande sätt från fonden utfå vad som erfordras för att täcka utgifterna.

Såsom framgår av de i det föregående lämnade uppgifterna har läkemedelsfondens fordran på apotekens allmänna avgiftskassa numera stigit till betydande belopp. Den uppgick sålunda för år 1961 till 6,1 milj. kronor och för år 1962 till 8,5 milj. kronor. Sistnämnda summa motsvarar närmare 65 procent av fondens totala behållning. En konsekvens av det nu tillämpade förfarandet är, att vissa till läkemedelsfonden hörande medel icke kan göras räntebärande. Fonden och därmed läkemedelskonsumenterna åsamkas härigenom vissa förluster, samtidigt som apotekskollektivet praktiskt taget alltid får åtnjuta förmånen av ett räntefritt lån, uppgående till miljontals kronor. Systemet har även till följd att en betydande del av läkemedelsfonden icke finnes tillgänglig för omedelbar användning för avsett ändamål, om så skulle bli erforderligt.

Revisorerna är medvetna om att förevarande spörsmål är omstritt och att olika meningar rörande läkemedelsfondens disposition tid efter annan framkommit. Som revisorerna tidigare framhållit kan emellertid den nu tillämpade ordningen icke anses stå i överensstämmelse med det syfte för vilket fonden ytterst inrättats, nämligen att vara ett medel till förbilligande av läkemedelskostnaderna. Med hänsyn såväl härtill som till storleken av de belopp det här gäller borde denna ordning för att i fortsättningen kunna godtagas i varje fall ha ett direkt stöd i ett statsmakternas beslut och icke grundas enbart på en något tvivelaktig praxis.

En annan fråga som revisorerna särskilt uppmärksammat vid sin granskning av hithörande förhållanden avser de avgifter för utveckling och forskning som apotekarsocieteten i vissa fall uttar av apoteksinnehavare. Enligt gällande bestämmelser för den allmänna avgiften må vid fastställandet av rörelsevinsten avdrag göras, förutom för i affärsförhållanden sedvanliga ändamål, för avgift till apotekarsocieteten. Utöver denna årsavgift har sedan ett antal år tillbaka avdragits de s. k. utvecklingskostnaderna och under åren 1961 och 1962 även en speciell forskningsavgift. Samtliga här nämnda kostnader är i förekommande fall inkalkylerade i läkemedelspriserna och får därför ytterst bestridas av läkemedelskonsumenterna. Sedan år 1955 har, som ovan visats, årsavgifterna uppgått till 15,9 milj. kronor och av-

dragen för de båda övriga ifrågavarande ändamålen till 6,3 milj kronor. Det är alltså här fråga om betydande belopp. Under samma tid har apotekarsocieteten kunnat bilda egna fonder, göra avsättningar för olika ändamål och verkställa nedvärderingar, bl. a. av aktierna i det numera av apotekarna ägda bolaget Vitrum, med sammanlagt 5,5 milj. kronor. Dessa kapitaltransaktioner har f. ö. enligt gällande praxis kunnat vidtagas utan att de ifrågavarande medlen beskattats eller beskattas. Ej heller nu skildrade förhållanden kan enligt revisorernas mening ha varit förutsatta, då det gällande avgiftssystemet för apoteken utformades, lika litet som de sedermera synes ha varit underkastade statsmakternas närmare prövning. Revisorerna finner detta anmärkningsvärt med hänsyn till de konsekvenser som i olika avseenden följer därav.

Som bekant har nyligen tillkallats en särskild sakkunnig med uppgift att utreda läkemedelsförsörjningen och framlägga härav föranledda förslag. Även om denna utredning kan få anledning att jämväl ingå på nu berörda spörsmål, torde det dröja avsevärd tid innan slutliga förslag i ämnet kan framläggas. Med hänsyn till den stora betydelse som frågan om läkemedelsfondens konstruktion och ändamål har synes det därför revisorerna angeläget att den snarast upptages till särskild behandling antingen av utredningen eller på annat lämpligt sätt. Därvid bör eftersträvas att — i avvaktan på att definitivt beslut om formerna för den framtida läkemedelsförsörjningen kan fattas — få till stånd en åtminstone provisorisk lösning, ägnad att på ett bättre sätt än vad nu är fallet tillgodose läkemedelskonsumenternas intressen.

Familjevården inom mentalsjukvården

I Kungl. Maj:ts stadga den 19 september 1929 angående sinnessjukvården i riket (SFS nr 328) finnes särskilda bestämmelser meddelade angående *kontrollerad familjevård*. Innebörden av dessa är följande.

I anslutning till statens mentalsjukhus må för där intagna, stillsamma och renliga sinnessjuka, vilka anses kunna vistas utom sjukhuset utan fara för annans personliga säkerhet eller eget liv, anordnas vård i enskilt hem (kontrollerad familjevård). Innan kontrollerad familjevård anordnas, skall plan för densamma fastställas av medicinalstyrelsen.

Sjukhuschefen vid mentalsjukhus, där kontrollerad familjevård anordnats, eller, om flera överläkare är där anställda, den överläkare medicinalstyrelsen bestämmer är sjukvårdsläkare för de i familjevården omhändertagna (familjevårdsläkare).

Familjevårdsläkaren beslutar om överflyttning till eller från kontrollerad familjevård eller i samband därmed inrättat centralhem av mentalsjuk, som tillhör hans avdelning eller av annan överläkare vid sjukhuset anmälts till sådan vård.

På direktionen för sjukhuset ankommer att enligt fastställt formulär träffa avtal med enskild angående kontrollerad familjevård; dock att den för vården utgående ersättningen, vilken icke må överstiga vad medicinalstyrelsen i sådant avseende medgivit, bestämmas av familjevårdsläkaren.

Avtal om kontrollerad familjevård må ej träffas med annan än den, som av kyrkoherde, kommunalnämndsordförande eller annan trovärdig person vitsordats såsom lämplig att handhava vård av mentalsjuka. Avtal må ej heller träffas, förrän den lägenhet, vari den sjuke skall vårdas, blivit av familjevårdsläkaren för ändamålet godkänd.

I kontrollerad familjevård omhändertagen sjuk skall en gång i månaden eller oftare, där familjevårdsläkaren finner det erforderligt, besökas av honom eller på hans uppdrag av annan vid sjukhuset anställd läkare, som enligt av medicinalstyrelsen meddelad bestämmelse må för ändamålet anlitas. Därjämte skall tillsyn minst en gång i veckan ske genom därtill förordnad eller eljest av sjukhuschefen bestämd, till sjukvårdspersonalen hörande befattningshavare. Sistnämnde befattningshavare har att föra anteckningar rörande de sjukas vård och befinnande.

Läkare, som i enlighet härmed besökt sjuk, har att med ledning av egna iakttagelser och nyssnämnda anteckningar föra journal rörande den sjuke.

Familjevårdsläkare, som icke är sjukhuschef, är pliktig att lämna denne de uppgifter rörande familjevården, som erfordras för hans årsberättelse.

I skrivelse den 14 juni 1963 till medicinalstyrelsen har revisorerna hemställt om en redogörelse för familjevårdens aktuella situation och de önskvärda utvecklingstendenserna m. m. Sedermera har med skrivelse den 29

augusti 1963 den begärda redogörelsen erhållits. Ur denna må följande uppgifter återgivas.

För närvarande är familjevård anordnad vid samtliga primärsjukhus med undantag av St:a Maria, Sundby, Gullberna, S:t Jörgens, Mellringe och Hälsinge sjukhus. I anslutning till sekundärsjukhusen förekommer sådan vård vid Källshagens sjukhus.

Den senaste femårsperioden kännetecknas av en måttlig men tydlig ökning av i familjevården omhändertagna patienter. Sålunda var under budgetåret 1958/59 antalet vårdade 924 per dag; motsvarande tal för de tre budgetåren 1959/62 utgjorde respektive 956, 979 och 990. Under kalenderåret 1962 var medelbeläggningen i de statliga primärsjukhusens familjevård 999 patienter.

Beläggningen inom familjevården per den 30 juni 1963 framgår av följande sammanställning.

<i>Egentliga mentalsjukhus</i>	m.	kv.
Psykiatriska sjukhuset	—	—
Ulleråkers sjukhus	159	148
S:t:ta Annas sjukhus	4	4
Sundby sjukhus	1	—
Birgittas sjukhus	5	4
Restads sjukhus	10	1
Källshagens sjukhus	3	—
Mariebergs sjukhus	17	12
Ryhovs sjukhus	4	—
S:t Sigfrids sjukhus spec.	1	—
» » » övr.	83	88
S:t:ta Gertruds sjukhus	8	—
S:t Olofs sjukhus	20	13
S:t Lars sjukhus	48	54
Säters sjukhus	21	9
Gådeå sjukhus	2	—
Sidsjöns sjukhus	4	1
Frösö sjukhus	9	—
Umedalens sjukhus	62	98
Furunäsets sjukhus	16	28
Falbygdens sjukhus	1	5
<i>Mentalsjukhus speciellt avsedda för psykiskt efterblivna</i>		
V. Ny sjukhus	17	—
Källshagens sjukhus	7	—
Salberga sjukhus	59	—
V. Marks sjukhus	—	—
Vipeholms sjukhus	—	—

Dagersättningen till vårdfamiljerna utgjorde under budgetåret 1958/59 genomsnittligt 6 kronor 42 öre per patient, medan motsvarande belopp under budgetåret 1961/62 uppgick till 7 kronor 24 öre. För år 1962 utgjorde denna

ersättning 9 kronor 49 öre. I angivna belopp har inräknats kostnaderna för linne, gång- och sängkläder, sjukvård, medicin, flitpengar samt resor till och från familjevårdshemmet. Genom beslut den 29 mars 1963 har medicinalstyrelsen föreskrivit, att dagersättningen för patienter i kontrollerad familjevård må tills vidare fr. o. m. den 1 april 1963 utgå med högst 10 kronor.

Som regel vårdas mellan en till fem patienter i varje hem. I anslutning till Ulleråkers och S:t Lars sjukhus har emellertid sedan början av 1940-talet funnits ett antal specialhem med 20 till 30 patienter. Vid familjevårdskolonien i Österkorsberga, till vilken patienterna kommer från S:t Sigfrids och Ryhovs sjukhus, finnes inrättat ett särskilt s. k. centralhem med ett 20-tal vårdplatser.

Kontrollerad familjevård bedrivs även i städerna Stockholm och Göteborg. Stockholms stads familjevård karakteriseras av en viss tillbakagång; medan man år 1958 vårdade 461 patienter, hade antalet under år 1962 sjunkit till 431. Medicinalstyrelsen uppger att Stockholms stad planerar att uppföra ett s. k. centralhem för sin familjevård. Jämväl utvecklingen inom Göteborgs stad kännetecknas av en viss tillbakagång; mellan åren 1958 och 1962 har antalet patienter inom denna vårdform sjunkit från 135 till 78. Centrum för Göteborgs stads familjevård utgöres av ett hem, Thamstorp, beläget i Skaraborgs län ca 10 mil från Göteborg. Hemmet — som inrymmer 30 platser — har till huvudsaklig uppgift att bereda eftervård åt utskrivna manliga patienter från Sahlgrenska sjukhusets psykiatriska klinik. För kvinnliga patienter finnes ett liknande hem vid Alingsås med ca 45 vårdplatser. Ett 40-tal familjevårdshem är belägna i närheten av ovan nämnda Thamstorp.

Antalet personer som vårdar familjevårdspatienter är vanskligt att fastställa, eftersom någon lön ej utgår till särskild vårdnadshavare utan ersättning utbetalas per patient och dag. I ett hem kanske husfadern eller husmodern båda »vårdar» en eller två patienter, samtidigt som de sköter sina sysslor på den egna gården eller motsvarande. I ett större vårdhem handhaver icke sällan ett gift par jämte medhjälpare vården av 10—15 patienter.

Antalet läkare inom »hjälpverksamheten», som jämväl omfattar familjevården, har under femårsperioden 1958—1963 ökat från 23 till 29. Motsvarande ökning för antalet föreståndare är 5 eller från 39 till 44.

Beträffande den nu förutsebara utvecklingen inom familjevården framhåller medicinalstyrelsen följande.

Under de senaste fem åren har som ovan nämnts mellan 924 och 999 patienter per dag vårdats enbart inom den statliga mentalsjukvårdens familjevård. Detta innebär att så många vårdplatser å sjukhus sparats som motsvarar platsantalet vid ett större mentalsjukhus. Trots att antalet i familje-

vård utplacerade patienter från de statliga sjukhusen således stigit under de senaste åren, anser medicinalstyrelsen det vara tveksamt om denna tendens blir bestående. Uppgifterna från Stockholm och Göteborg låter antyda att så ej skall bli fallet. Även vissa andra skäl kan anföras för en dylik bedömning. Familjevården har av tradition förlagts till jordbrukarhem. Till följd av att ett stort antal jordbruk varje år nedlägges, minskas möjligheterna att erhålla lämpliga hem. Därtill kommer att den ökade mekaniseringen av jordbruket gjort det allt svårare att placera psykiskt handikappade människor i ett arbete som är så tekniskt präglat som den nuvarande jordbruksdriften. Vidare kan den allmänna arbetstidsförkortningen resultera i en minskad benägenhet hos vårdnadsgivarna att i sina hem mottaga patienter som kräver daglig omvårdnad och tillsyn. Den allmänna stegringen av levnadsstandarden torde vidare på sina håll ha medverkat till att man icke i samma omfattning som tidigare önskar taga hand om ett så pass krävande klientel som det här är fråga om.

Betingelserna för familjevårdens utveckling varierar inom skilda delar av vårt land. Från vårdteknisk synpunkt har standarden i familjevårdshemmen relativt sett sjunkit i jämförelse med nybyggda och renoverade mentalsjukhus samt sjukhem för lättskötta psykiskt sjuka. Detta resulterar icke sällan i att patienterna hellre stannar på sjukhuset än låter förflytta sig till annan vårdform. På sina håll är familjevårdshemmen vidare så spridda att tillsynen blir tidsödande för de fåtaliga psykiaterna. I anslutning härtill påpekas att även familjevårdspatienterna behandlas med de nya psykofarmaka, vilket gör att laboratoriekontroller bör företagas med jämna mellanrum; dylika kontroller försvåras emellertid om klientelet är att finna på olika håll. En rimlig koncentration av familjevårdshemmen ter sig därför från olika synpunkter önskvärd. Det är vidare tänkbart att en speciell typ »familjevårdshem» med en beläggning på 10 à 15 patienter borde organiseras i lämpliga tätorter, där dessa patienters möjligheter till arbete bättre kunde tillgodoses.

Givetvis kan en strukturförändring tänkas uppkomma, innebärande att familjevårdsklientelet i stället för i traditionell sysselsättning inom jordbruket engageras i industriell verksamhet i s. k. skyddade verkstäder. En dylik utveckling har t. ex. kommit till stånd inom den holländska mentalsjukvården. Även i England synes man vara inne på tanken att ordna särskilda hospits ute i samhället för patienter som kan sysselsättas i skyddad verksamhet och som är i stånd att klara sig någorlunda på egen hand. Också för vårt vidkommande torde det vara riktigt att undvika att alla vårdfall hamnar på stora vårdinrättningar, varför möjligheter bör finnas att placera patienter på mellanting mellan sjukhus och det egna hemmet.

I detta sammanhang framhålls, att den amerikanske psykiatern Nathan S. Kline i sin år 1960 publicerade skrift »The organization of psychiatric care and psychoatric research in the Union of Soviet Socialist Republics»

säger, att den osedvanligt höga patientomsättningen vid ryska mentalsjukhus med en intagningsfrekvens på 3—5 gånger antalet disponibla sängar delvis torde sammanhänga med att ett stort antal patienter får vistas i familjer, antingen i den egna familjen eller i fosterhem, under tillsyn från sjukhusen. För att uppmuntra familjer till att taga ansvar för och vård om patienter, vilka av sjukhuset bedömes som tillräckligt bra för att kunna vårdas i ett hem men dock icke så friska att de kan återgå i arbete, lämnas som ekonomisk kompensation en summa som motsvarar ungefär halva vårdkostnaden vid sjukhuset, varjämte patienten får behålla sin pension. Vårdformen ger alltså 50 procent besparing för sjukhuset samtidigt som den anses terapeutiskt välgörande för patienten och kanske även för hans familj.

I Sverige har möjligheten att låta patienter i familjevård sysselsättas på verkstäder även övervägts av en expertgrupp inom mentalsjukvårdsberedningen, dock utan att detta ännu resulterat i konkreta reformförslag.

Medicinalstyrelsen erinrar om att föredragande departementschefen vid anmälan av propositionen 1963:171 understrukt vikten av att familjevården utbygges och förstärkes. Styrelsen säger sig dela denna uppfattning men anser att betingelserna för familjevårdens fortsatta utveckling i belysning av samhällsutvecklingen ter sig något ovissa.

Av de på de ovan angivna speciella mentalsjukhusen för psykiskt efterblivna vårdade patienterna är 83 utplacerade i familjevård. Huvudparten av de psykiskt efterblivna vårdas emellertid på kommunala och enskilda vårdanstalter och icke på mentalsjukhus. Utvecklingen på förevarande område går mot en ytterligare utökning av den öppna vården. Denna kan antagas få fastare former genom den revidering av gällande lag för omhändertagande av de psykiskt efterblivna som pågår. Härvid kommer sannolikt även behovet av sådana för en utökad familjevård väsentliga stödinstitutioner som daghem och sysselsättningshem att beaktas.

Medicinalstyrelsen framhåller slutligen att den tvekan som kan synas befogad i fråga om de framtida möjligheterna att placera mentalt sjuka i familjevård icke gäller i samma omfattning beträffande de psykiskt efterblivna. Detta torde delvis bero på att de psykiskt efterblivna genom sitt i regel okomplicerade sätt har visat sig vara lättare att anpassa i en familj. Vad som här särskilt bör uppmärksammas är det ökade antalet barn som placerats i enskilda hem.

Revisorernas uttalande. Under senare år har en betydande upprustning av den statliga mentalsjukvården ägt rum, varigenom tidigare materiella och personella brister inom detta vårdområde kunnat i väsentliga avseenden avhjälpas. Antalet vårdplatser har sålunda ökat kraftigt, samtidigt som effektivare behandlingsmetoder påskyndat patientomsättningen och nedbringat en betydande del av den tidigare överbeläggningen och antalet expectanter. Den förbättrade personaltillgången har i viss omfattning kommit

även familjevården, som är anordnad i anslutning till den slutna vården, till del. Antalet läkare inom hjälpverksamheten, som omfattar jämväl familjevården, har under femårsperioden 1958—1963 ökat från 23 till 29; även antalet föreståndare har undergått en viss ökning. Patientantalet inom denna vårdform har också visat en stigande tendens och utgjorde 990 per dag under budgetåret 1961/62 mot 924 under budgetåret 1958/59. I fråga om kostnaderna må erinras om att dagersättningen inom familjevården under år 1962 i medeltal var 9 kronor 49 öre; motsvarande belopp för den slutna vården utgjorde 28 kronor 67 öre. Även om en rättvisande jämförelse mellan dessa belopp är svår att göra, kan dock konstateras att familjevården ställer sig betydligt mindre kostsam för det allmänna än den slutna vården, samtidigt som denna form för öppen vård i många fall även för patienterna kan vara från olika synpunkter fördelaktigare.

Vad nu anförts bygger i väsentliga avseenden på en redogörelse som revisorerna erhållit från medicinalstyrelsen rörande familjevårdens aktuella situation m. m. och som återgivits i det föregående. Av redogörelsen framgår vidare att styrelsen på anförda skäl finner det tveksamt, om den hittillsvarande tendensen till en fortskridande ökning av antalet patienter inom här ifrågavarande vårdform kommer att bli bestående. Revisorerna har för sin del icke anledning att ifrågasätta riktigheten av medicinalstyrelsens antaganden härutinnan men finner likväl angeläget uttala, att det från såväl humanitära som samhällsekonomiska synpunkter är väsentligt att familjevården i möjligaste mån utbygges. Denna uppfattning har även föredragande departementschefen understrukit vid anmälan av propositionen 1963:171 angående landstingskommunernas övertagande av statens mentalsjukvård m. m. Väl avvägda ersättningar till dem som mottager patienter torde vara ett verksamt medel när det gäller att behålla och att finna nya hem, lämpliga att omhänderha här ifrågavarande klientel.

Med bifall till nyssnämnda proposition har årets riksdag som bekant beslutat, att huvudmannskapet för den av staten bedrivna mentalsjukvården skall överföras till landstingskommunerna den 1 januari 1967. På grund härav kommer även ansvaret för familjevården att överföras till dessa kommuner. Det är enligt revisorernas mening antagligt att de fördelar av olika slag som anses skola följa med landstingens övertagande av den slutna mentalsjukvården skall komma också den här aktuella vårdformen till del. Med hänsyn till det läge i vilket frågan om familjevården sålunda befinner sig har revisorerna ansett sig böra begränsa sig till förevarande uttalande.

Utbildning av tandhygienister

Beslut om statsbidrag till av landsting eller stad utanför landsting anordnad allmänlig tandvård, s. k. folktandvård, fattades av 1938 års riksdag (prop. nr 127) och grundade sig i allt väsentligt på 1937 års folktandvårdssakkunnigas utredning och förslag (SOU 1937:47). Detta utgjorde i sin tur delvis en överarbetning av ett av statens sjukvårdskommitté ett par år tidigare avlämnat betänkande angående folktandvård (SOU 1935:46), vilket återigen i väsentliga avseenden byggde på 1928 års folktandvårdsbetänkande (SOU 1928:17).

1937 års folktandvårdssakkunnigas förslag byggde bl. a. på erfarenheter som vunnits inom kommunal skoltandvård, framför allt i några av våra större städer, samt vid medicinalstyrelsens fyra s. k. försökstandpolikliniker (två i Skaraborgs län och två i Värmlands län), vilka drivits sedan år 1930. Vid beräkningarna av det framtida barnantalet utgick man ifrån att de vid mitten av 30-talet föreliggande låga födelsetalen skulle komma att ytterligare minska under 1940-talet. Som bekant blev detta ej fallet, utan i stället inträdde en väsentlig stegring av födelsetalen.

I propositionen 1938:127 föreslogs att en tandläkare skulle ägna minst 1 000 timmar per år av sina totala ca 1 900 tjänstgöringstimmar åt tandvård för barn; resten avsågs för vuxna patienter. Denna proportion har i huvudsak bibehållits men har senare formulerats på annat sätt (minst 55 procent av arbetstiden skall ägnas åt tandvård för barn, resten åt tandvård för vuxna). På den för barntandvård anslagna tiden ansåg 1937 års sakkunniga att en tandläkare borde medhinna att behandla ca 1 000 barn, d. v. s. en arbetstid av 1 timme per barn och år. Beräkningarna ledde fram till att ett behov av sammanlagt 925 tandläkare inom folktandvården skulle föreligga.

Av det anförda framgår att beslutet om att inrätta en folktandvård i första hand avsåg barnens (upp t. o. m. 15 års ålder) tandvård; i andra hand en del ungdomars och vuxnas tandvård. Att 925 tandläkare med för var och en ca 900 timmars årlig tjänstgöring i tandvård för vuxna — d. v. s. motsvarande knappt 450 heltidstjänstgörande tandläkare — skulle kunna medhinna tandvården för någon väsentlig eller större del av befolkningen över 15 års ålder var icke möjligt och ej heller avsikten. Väsentligt är emellertid att principen att folktandvården skall stå öppen för alla från början fastslogs; denna princip gäller alltså.

När folktandvården började införas år 1939, fanns i landet en kommunal skoltandvård av icke ringa omfattning. Man kan beräkna antalet vid denna tidpunkt i kommunal skoltandvård verksamma tandläkare till ca

350. Dessa antogs i största utsträckning skola komma att övergå till folk-tandvården; ytterligare behövdes till denna omkring 600 nya tandläkare. Somliga ansåg att detta behov skulle kunna tillgodoses under en tidrymd av 10 år, medan andra menade att detta ej skulle vara möjligt; 15 à 20 år syntes erfordras härför.

Beräkningarna har emellertid ej hållit. Barnantalet har såsom antytts blivit väsentligt större än beräknat, vartill kommer att behandlingstiden per barn och år ej har kunnat begränsas till en timme; år 1940 visade sig tiden bli 1,8 timmar. Denna tid har så småningom ökats och är enligt senast tillgängliga uppgifter (1962) ca 2,3 timmar per barn och år i genom-snitt. Detta innebär att det genomsnittliga antal barn som varje tandläkare hinner behandla årligen uppgår till endast något över 400 och ej, såsom beräknats, till 1 000. Tillsammans har dessa förhållanden medfört, att folk-tandvårdsorganisationen måst dimensioneras väsentligt större än som från början beräknats.

Det beräknade totalantalet tandläkare i folktandvården uppnåddes efter 14 år; den 1 juli 1963 — efter knappa 25 år — är antalet tandläkare i folk-tandvården 1 940, d. v. s. mer än dubbelt så stort som det år 1937 beräk-nade erforderliga antalet och i det närmaste lika stort som totalantalet tand-läkare i landet vid tiden för beslutet om folktandvård.

Genom att organisationen gjorts större än från början beräknats har ka-paciteten på vuxentandvårdens område ökats. Men den har dock icke varit tillräcklig för att svara mot den stora efterfrågan på tandvården. Till be-lysnings i stora drag av folktandvårdens utveckling och nuvarande situation torde få hänvisas till efterföljande tabeller.

Tabell 1
Folktandvårdens utveckling I

Vid utgången av år	Antal distr. tandpol., (inom pa- rentes annextand- pol.)	Antal distr. tandl.	Antal central- tandpol.	Antal tandl. vid central- tandpol.
1940	34	51	1	1
1945	198	317	5	6
1950	401	648	13	16
1955	596 (26)	1 342	19	33
1960	742 (42)	1 514	24	81
1/6 1963	757 (76)	1 718	28	92

Tabell 2

Folktandvårdens utveckling II

Utvecklingen av tandregleringsvården inom folktandvården

År	Antal polikliniker	Antal tandläkare	
1/1 1957	6	7	enbart landsting
1/1 1958	12	12	
1/1 1959	21	38	
1/1 1960	24	45	
1/1 1961	28	53	hela folktandvården
1/1 1962	32	55	
1/1 1963	34	66	
1/7 1963	35	70	

Tabell 3

Folktandvårdens utveckling III

År	Antal fullst. behandl. barn	Antal part. behandl. barn	Timmar i org. barn-tandvård	Behandl.-tid per barn och år
1940	23 121	2 185	39 428	1,8
1945	162 317	11 663	314 527	2,1
1950	281 702	39 736	631 780	2,2
1955	608 920	60 487	1 296 398	2,1
1960	719 850	52 400	1 596 057	2,2
1962	763 433	61 104	1 740 694	2,3

År	Antal fullst. behandl. vuxna	Antal part. behandl. vuxna	Timmar i tandvård för vuxna	Totalantal timmar i tandvård
1940	8 909	9 346	36 870	76 298
1945	48 916	78 131	239 840	554 367
1950	85 404	143 100	423 565	1 055 345
1955	166 850	235 642	759 623	2 056 021
1960	217 724	281 211	920 862	2 516 919
1962	226 010	317 363	982 605	2 723 299

Det bör beaktas att det ännu förekommer kommunal skoltandvård på sina håll. Detta gäller dels sådana orter där kommunal skoltandvård sedan länge funnits och folktandvård ännu ej hunnit organiseras (i en del fall finnes ännu anställda kommunala skoltandläkare), dels sådana orter där folktandvården ej medhinner hela skoltandvården.

Folktandvårdens och den kommunala skoltandvårdens sammanlagda kapacitet på barntandvårdens område belyses av följande sammanställning, som avser år 1962.

Barn i klasserna 1—8, d. v. s. i åldern 7—15 år, totalt i riket	ca 890 000
Anmälda och tandvårdsberättigade därav	ca 850 000
Fullständigt behandlade i klasserna 1—8 (folktandv.)	713 761
Behandlade i kommunal tandvård	ca 37 000
Summa behandlade barn i klasserna 1—8	750 761
(Dessutom 0—6 år, behandlade i folktandv.)	49 672
Procent av totala antalet i riket i klasserna 1—8 (7—15), som fullständigt behandlats	84
Procent av anmälda och tandvårdsberättigade i klasserna 1—8 (7—15), som fullständigt behandlats	88

I den egentliga skoltandvården, d. v. s. tandvård för åldrarna 7—15 år, erhåller numera 84 procent av barnen regelbunden, fullständig vård. Knappt något land torde ha hunnit längre i ordnandet av skoltandvården. Man kan dessutom räkna med att en liten del av de återstående barnen, nämligen de som vistas på anstalter av skilda slag, såsom dövstumsskolor, blindinstitut m. fl., erhåller tandvård genom respektive anstalts försorg.

Folktandvårdens inkomster och utgifter under år 1962 visas i följande tabell (preliminär sammanställning).

Tabell 4
Folktandvårdens utgifter och inkomster 1962

Utgifter för driften, 1 000-tal kr.				Inkomster att täcka vidstående drift- gifter, 1 000-tal kronor				
	Avlöningar	Övrigt utom för lokaler, städning, värme, lyse	Summa	Statsbidrag till driften	Arsavgifter av kommu- ner	Behand- lingsavgif- ter	Vissa övriga inkomster	Huvudman- nens (lands- tingets, sta- dens) kost- nad
	108 457	23 975	132 432	10 746	2 876	34 171	831	83 808
Därav landsting	80 957	19 125	100 082	9 239	2 871	30 615	604	56 753
Städer utom landsting	27 500	4 850	32 350	1 507	5	3 556	227	27 055

Totalantalet tandläkartjänster, tjänstgörande tandläkare och tandläkarvakanser ävensom vakansernas relation till antalet tjänster uttryckt i pro-

cent framgår av följande tabell, som visar utvecklingen under tiden den 1 januari 1949—den 1 juli 1963.

Tabell 5

Tidpunkt	Antal tjänster	Antal tandläkare	Antal vakanser	
			Totalt	Procentuellt
1/1 1949	721	588	133	18,3
» 1950	778	603	175	22,5
» 1951	853	680	173	20,0
» 1952	902	787	115	12,8
» 1953	1 005	911	94	9,4
» 1954	1 102	1 005	97	8,8
» 1955	1 197	1 103	94	7,9
» 1956	1 497	1 381	116	7,9
» 1957	1 582	1 455	127	8,0
» 1958	1 643	1 502	141	8,5
» 1959	1 747	1 561	186	10,7
» 1960	1 874	1 628	246	13,2
» 1961	1 968	1 695	273	13,9
» 1962	2 076	1 794	282	13,6
» 1963	2 153	1 839	314	14,6
1/6 1963	2 185	1 877	308	14,1
1/7 1963	2 221	1 940*)	281	12,7

Tandläkarvakanserna inom folktandvården, vilka framträdde redan under folktandvårdens första år, ökade successivt under 1940-talet både absolut och relativt och uppgick — såsom framgår av tabellen — år 1950 till 175 eller 22,5 procent av antalet tjänster. Från den 1 januari 1949 till den 1 januari 1955 förbättrades rekryteringen av tandläkare väsentligt; vakanserna minskade till 94 eller 7,9 procent av antalet tjänster. Av stor betydelse var härvidlag den avsevärda tillströmningen av utländska tandläkare, främst tyska och danska. Under perioden tillfördes folktandvården 255 svenska tandläkare, motsvarande i genomsnitt 42 à 43 per år, och 260 utländska tandläkare, d. v. s. 43 à 44 i genomsnitt per år. (Från år 1955 bortses här med hänsyn till att Stockholms stads stora tandvårdsorganisation då införlivades med folktandvården, vilket försvårar en jämförelse.) Från den 1 januari 1956, då samtliga huvudmannaområden anslutits till folktandvården, fram till den 1 januari 1960 tillfördes folktandvården 197 svenska tandläkare eller 49 i genomsnitt per år, medan endast 43 utländska tandläkare, i genomsnitt 11 per år, tillkom. Efter den 1 januari 1960 blev tillförseeln av svenska tandläkare ännu större, medan en betydande avgång av utländska tandläkare inträdde.

Utvecklingen framgår av nedanstående tabell.

*) Härei ingår ett antal odont. kand. med tillfälligt förordnande. Antalet kommer därför att gå ned vid höstterminens början.

Tabell 6

Tandläkartjänster och vakanser inom folktandvården 1/1 1956—1/6 1963

Tid		Ändring av antal				
Från	Till	Tjänster	Svenska tandl.	Utl. tandl.	Tandl. totalt	Vakanser
1/1 1956—1/1 1957		+ 85	+ 61	+13	+ 74	+ 11
1/1 1957—1/1 1958		+ 61	+ 27	+20	+ 47	+ 14
1/1 1958—1/1 1959		+104	+ 85	—26	+ 59	+ 45
1/1 1959—1/1 1960		+127	+ 31	+36	+ 67	+ 60
1/1 1960—1/1 1961		+ 94	+109	—42	+ 67	+ 27
1/1 1961—1/1 1962		+108	+110	—11	+ 99	+ 9
1/1 1962—1/1 1963		+ 77	+ 63	—18	+ 45	+ 32
1/1 1963—1/6 1963		+ 32	+ 61	—23	+ 38	— 6
		+688	+547	—51	+496	+192
1/1 1960—1/6 1963		+311	+343	—94	+249	+ 62

Sedan början av år 1960 har således nettotillskottet av svenska tandläkare varit så betydande — i genomsnitt ca 100 per år — att vakanserna, som vid nämnda tidpunkt utgjorde 246, skulle ha minskat betydligt, om ej en avsevärd avgång av utländska tandläkare samtidigt inträtt. Ökningen av vakanserna från den 1 januari 1960 till sommaren 1963 är alltså väsentligen beroende på sistnämnda förhållande.

I anslutning till den sålunda lämnade redogörelsen må erinras om att 1961 års riksdag (prop. 108) beslutat om en väsentlig utökning av tandläkarutbildningen. Vid anmälan av propositionen i ämnet anförde föredragande departementschefen följande.

De anförda siffrorna belyser dagens situation och därvid särskilt bristen på tandläkare inom folktandvården. Inom denna organisation har bristen på tandläkare länge utgjort ett hinder för realiserande av folktandvårdens mål, ej blott i fråga om genomförandet av barntandvårdsprogrammet utan även beträffande den vuxna befolkningens möjlighet att till rimlig kostnad erhålla regelbunden tandvård.

Behovet av tandläkare har — — — behandlats av flera utredningar och senast varit föremål för översyn av 1960 års tandläkarprognosdelegation.

Resultaten av de skilda beräkningarna slutar på ett framtida behov av mellan 7 400 och 11 100 heltidsarbetande tandläkare. Anledningen till den stora spännvidden i behovsberäkningarna är framför allt olika bedömningar av den genomsnittliga behandlingstid, som beräknas åtgå per patient och år vid regelbunden vuxentandvård. Delegationen har här räknat med alternativ mellan 2 och 3 timmars behandling. Som skäl för det högsta alternativet har delegationen bl. a. anført, att befolkningsförskjutningen mot högre åldrar och de äldres förbättrade ekonomiska standard leder till att det åldrande bettets sjukdomar — vilka kräver en tidsödande behand-

ling — alltmer kommer att träda i förgrunden. Vidare har delegationen utgått från att inemot tre fjärdedelar av befolkningen skall erhålla regelbunden tandsjukvård i framtiden. Den för en behovsundersökning rörande tandläkare viktiga frågan om effekten av profylaktiska åtgärder mot karies har i prognosdelegationens undersökningar beaktats genom att omkring 1 000 tandläkare frånräknats vid delegationens olika behovsberäkningar.

Tandläkarorganisationerna har vid remissbehandlingen anfört, att man ur folktandvårdsstatistiken kan utläsa, att kariesfrekvensen hos sjuåringarnas permanenta tänder under de tre senaste åren reducerats med cirka 2 procent om året. Med anledning härav förmodar organisationerna att kariesminskningen varit minst 2 procent per år inom hela befolkningen. Medicinalstyrelsen, som i särskild skrivelse uttalat sig om den av tandläkarorganisationerna åberopade statistiken, finner att materialet tyder på en verklig reduktion av kariesangreppen. Prognosdelegationen invänder här emot i sin kompletterande skrivelse, att organisationerna har bortsett från den årligen ökande behandlingen av sexåringarnas permanenta tänder. Tas hänsyn dels härtill, dels till att behandling av sexåringarnas permanenta tänder kan ha skett i ökad omfattning inom den privata sektorn, försvinner i stort sett enligt delegationen den kariesreducerande effekt organisationerna räknat med. Delegationen anser, att det för närvarande inte finns någon svensk undersökning, som klarlagt den minskning av behandlingsbehov och därmed tandläkarbehov, som en bestående kariesprofylaktik genom fluoridering kan medföra.

Med hänsyn till osäkerheten hos olika faktorer, som påverkar det framtida tandläkarbehovet, är det enligt min mening inte möjligt att i dag mera exakt bestämma detsamma. Från planeringssynpunkt torde det emellertid vara tillräckligt att konstatera att den nuvarande utbildningskapaciteten ej inom överskådlig framtid resulterar i en sådan ökning av antalet tandläkare, att någon förbättrad tandvårdsstandard kan uppnås. Det finns därför anledning att eftersträva en sådan ökning av utbildningskapaciteten, att icke blott den rådande bristen på tandläkare snabbt kan täckas utan även den väntade ökningen i tandvårdsefterfrågan i rimlig omfattning kan tillgodoses. Jag vill därför förorda att en ökning av tandläkarutbildningen kommer till stånd och att denna ökning får den storlek, som mot denna bakgrund och med beaktande av de speciella organisatoriska förutsättningarna på det odontologiska utbildningsområdet kan anses tillfredsställande avvägd.

Departementschefen förordade på anförda skäl, att planeringen för odontologisk utbildning och forskning skulle inriktas på att, så snart omständigheterna det medgav, öppna en sammanlagd årlig intagningskapacitet av omkring 360 studerande mot för det dåvarande 240.

Tandläkarnas regelbundna hjälpkrafter utgöres av tandtekniker och tandsköterskor. I skilda sammanhang har emellertid i vårt land i syfte att avlasta tandläkarna och effektivisera tandvården dryftats frågan om införandet av ytterligare en dylik kategori, nämligen s. k. tandhygienister, som skulle ha till huvudsaklig sysselsättning att meddela viss profylaktisk behandling och undervisning i tand- och munhygien. Dylika hygienister finnes sedan länge i bl. a. Amerikas Förenta Stater, Norge och Nya Zeeland.

I 1928 års inledningsvis omnämnda folktandvårdsbetänkande förordades, att i folktandvården skulle anställas kombinerade tandsköterskor-tekniker, varför kurserna för tandsköterskor skulle kompletteras med den ytterligare utbildning som fordrades för tandteknisk assistans.

En allmän tandvård, omfattande både barn och vuxna, kunde enligt statens sjukvårdskommittés år 1935 avgivna betänkande angående folktandvård icke undvara biträde av sköterska, därest tandläkarens kapacitet skulle kunna utnyttjas. Kommittén tog icke ställning till frågan huruvida tandsköterskan borde anförtros uppgifter som faller inom ramen för enklare tandbehandling, såsom att avlägsna beläggningar och polera tänderna. Ett sådant ställningstagande borde nämligen anstå i avvaktan på vidare erfarenhet och spörsmålet bedömas med viss återhållsamhet.

I 1937 års folktandvårdssakkunnigas betänkande anfördes beträffande tandsköterskans uppgifter, att hon liksom i privatpraktiken borde anförtros allmän passning under patienternas behandling. I fråga om tandsköterskans övriga göromål anslöt sig folktandvårdssakkunniga i allt väsentligt till vad sjukvårdskommittén anfört.

Dåvarande tandläkarinstitutets lärarråd uttalade i ett år 1939 avgivet betänkande med utredning och förslag angående utbildning av tandtekniker m. m., att tandsköterskornas dåvarande arbetsuppgifter inom tandvården borde åtminstone tills vidare utgöra grundval för deras verksamhetsområde. Det lämnades åt framtiden att avgöra huruvida en ökad befogenhet som medhjälpare vid tandläkarkonstens utövning borde tillerkännas denna yrkesgrupp.

I sitt betänkande om tandläkarutbildningens ordnande m. m. del II (SOU 1946:87) förklarade sig 1944 års tandläkarutbildningssakkunniga icke vilja föreslå, att den normerande utbildningen av tandsköterskor skulle avse en efter svenska förhållanden modifierad form av tandhygienister. De sakkunniga anförde vidare.

Betydligt mer komplicerat blir ställningstagandet till frågan huruvida man bör anordna fortbildning till hygienister för vissa tandsköterskor, avsedda att användas vid t. ex. större offentliga tandvårdsinrättningar. Även om de sakkunniga — — — hysa någon tveksamhet inför tanken att skapa två kategorier tandsköterskor med skilda kompetensområden, vilja de sakkunniga å andra sidan icke förneka, att anställande av tandhygienister vid större offentliga tandpolikliniker kan bidra till att förbilliga och effektivisera tandvården. Rekryteringshänsyn tala också obestriddigen till förmån för inrättande av en särskild tandhygienistkår, enär med en dylik differentiering av tandsköterskorna skulle vinnas förbättrade möjligheter till befordran särskilt för tandsköterskorna inom folktandvården. De sakkunniga äro icke heller främmande för att den negativa inställning till hygienistverksamheten, som otvivelaktigt råder, i viss utsträckning bottnar bland annat i en felaktig uppfattning om tandhygienisternas verksamhet. Även om man bör pröva alla de möjligheter som kunna leda till en effektivisering av tandvården i Sverige, synes det de sakkunniga icke lämpligt att

enbart med stöd av en icke entydig utländsk erfarenhet utan föregående praktisk erfarenhet taga bestämd ståndpunkt till frågan om hygienistutbildning. De sakkunniga vilja därför nu förorda att det ordnas en försöksverksamhet, genom vilken ett mindre antal, förslagsvis 20, tandsköterskor utbildas till tandhygienister, vilkas praktiska verksamhet och användbarhet vid offentlig tandvårdsinrättning sedermera under lämplig tidrymd studeras. Först sedan erfarenhet härom vunnits, torde tidpunkten vara inne att taga definitiv ställning till frågan om tandhygienistens plats i svensk tandvård och därmed till anordnande av ytterligare utbildningskurser.

De sakkunniga förutsatte att tandhygienisternas uppgift skulle vara att på tandläkarens ansvar utföra:

- 1) munhygienisk behandling, varmed avsågs profylaktiska åtgärder såsom tandstensskrapning, tvättning, spolning, rengöring och polering, allt å tändernas fria ytor;
- 2) instruktions- och propagandaverksamhet rörande munhygienisk hembehandling;
- 3) enklare kariesundersökning;
- 4) puts och polering av fyllningar å tandens fria ytor;
- 5) näringsprofylaktisk propagandaverksamhet; samt
- 6) röntgenbildtagning.

Såsom elever vid försöksutbildningen borde antagas tandsköterskor, vilka erhållit utbildning vid dåvarande tandläkarinstitutet i Stockholm eller vid Eastmaninstitutet och därefter haft mellan två och fem års väl vitsordad tjänstgöring såsom tandsköterskor i offentlig tandvård. Med hänsyn till de relativt höga krav som borde ställas på den blivande tandhygienistens allmänna standard förordade de sakkunniga därjämte, att endast tandsköterska med goda betyg i minst realexamen (eller motsvarande skolutbildning) skulle antagas som elev. Enligt ett av de sakkunniga upprättat preliminärt förslag till studieplan för tandhygienisterna (sid. 73) borde kursen omfatta omkring åtta månader, fördelade på två terminer och ca 1 200 kurstimmar. De sakkunniga föreslog vidare att lämplig person skulle beredas tillfälle att i utlandet, särskilt i USA, studera utbildningen av tandhygienister samt att en tandsköterska, som sedermera skulle bli instruktionsköterska, skulle genomgå tandhygienistutbildning i USA.

I propositionen 1947:253 (s. 125) uttalade föredragande departementschefen att försök med tandhygienister i sinom tid borde göras, ehuru han icke vore beredd att för det dåvarande taga ställning till frågan.

Även senare har frågan om utbildning av särskilda tandhygienister diskuterats i skilda sammanhang, senast av 1957 års folktandvårdssakkunniga (SOU 1960:1), som föreslog att en försöksutbildning av tandhygienister borde komma till stånd. Främst inom folktandvården borde prövas, huruvida icke sådana befattningshavare skulle ha en uppgift att fylla, särskilt

på den förebyggande tandvårdens område. Tandhygienister borde i första hand anställas vid ett antal större tandvårdspolikliniker. Tandhygienisten förutsattes skola ha en fast arbetsplats med erforderligt instrumentarium på polikliniken, även om hennes verksamhet i viss utsträckning komme att försiggå utanför mottagningslokalen, exempelvis i skolor och patienternas hem. De viktigaste arbetsuppgifterna skulle utgöras av munhygienisk behandling samt instruktions- och upplysningsverksamhet. Anbringande å tandytorna av fluorider och eventuellt andra profylaktiskt verkande medel kunde väntas bli en annan viktig arbetsuppgift för tandhygienisten.

Bland de åtgärder som närmast sammanhänge med den munhygieniska verksamheten nämndes tandstensskrapning, putsning och polering av tandytor. Det syntes emellertid tveksamt om något vore att vinna med att låta tandhygienisten utföra putsning av färdiga fyllningar. Liksom hittills borde den behandlande tandläkaren i regel själv utföra även detta arbetsmoment, då han ju därigenom bl. a. finge tillfälle att ägna varje enskild fyllning en sista kontroll. Däremot kunde det visa sig lämpligt att tandhygienisten ombesörjde preliminär kariesregistrering å barnen klassvis eller inom andra grupper. Därest inom ett huvudmannaoområde särskild befattningshavare som biträde åt tandvårdsinspektör skulle anställas, kunde det vara ändamålsenligt att till den förres förfogande ställa en tandhygienist, eventuellt med partiell tjänstgöring, såsom medhjälpare bl. a. vid föredrag och demonstrationer.

För utbildningen av tandhygienister borde de kunskapsfordringar som upptagits i ett expertutlåtande från WHO kunna bli vägledande även för svenska förhållanden. Utbildningsplanen borde uppläggas med särskilt beaktande av att de blivande tandhygienisterna främst vore avsedda att tillgodose folktandvårdens, enkannerligen barntandvårdens behov och med tyngdpunkten lagd på profylaktiska frågor.

Försöksutbildningen av tandhygienister borde enligt de sakkunnigas mening utformas som en påbyggnad å den statliga tandsköterskeutbildningen. Kvalificerade tandsköterskor skulle efter viss tids — två å fyra år — välvitsordad tjänstgöring uttagas för vidareutbildning till tandhygienister. Antalet kursdeltagare borde i en första omgång begränsas till ett trettiotal. Utbildningen borde med hänsyn till förutsatta förkunskaper och med en rationell uppläggning kunna medhinnas på kortare tid än ett år. De sakkunniga hade icke ansett sig böra framlägga någon detaljerad utbildningsplan. Förslag till sådan plan syntes efter anmodan böra uppgöras av medicinalstyrelsen efter samråd med lärarkollegiet vid någon av tandläkarhögskolorna.

De sakkunniga hyste den meningen, att tandhygienister med en efter svenska förhållanden lämpad utbildning kunde få en viktig uppgift att fylla inom folktandvården. Genom tandhygienistens medverkan å de större poliklinikerna borde framför allt barntandvården kunna rationaliseras

och tandläkarnas arbetskraft i viss utsträckning frigöras för mera kvalificerade uppgifter utan att kvalitetskravet på meddelad tandvård eftersattes.

Vid remissbehandlingen tillstyrktes i stort sett 1957 års folktandvårds-sakkunnigas förslag i denna del. Folktandvårdsstyrelsen i Stockholm ansåg dock, att utbildningstiden borde tills vidare begränsas till fem veckor, vilket tillämpades i Stockholm.

Vid ärendets anmälan för riksdagen (1961 års statsverksproposition, XI ht, p. 118) förklarade sig föredragande departementschefen icke beredd att då förorda igångsättande av utbildning av tandhygienister.

Revisorernas uttalande. Revisorerna har i det föregående lämnat en redogörelse för folktandvårdens tillkomst, utveckling och aktuella situation. Härav framgår bl. a. att beslutet att inrätta en folktandvårdsorganisation i första hand avsåg barnen, medan ungdomar över 15 år och vuxna skulle komma i andra hand. Av den årliga arbetstiden för en tandläkare — omkring 1 900 timmar — skulle omkring 1 000 timmar användas för den förstnämnda kategorien och återstoden för övriga. För varje barn beräknades en behandlingstid av en timme. Det antogs vid tillkomsten att folktandvården skulle sysselsätta omkring 925 tandläkare.

Nyss återgivna beräkningar har ej hållit. Anledningen härtill är dels att antalet barn har blivit större än väntat och dels att behandlingstiden efter hand förlängts, så att den numera uppgår till omkring 2,3 timmar per barn och år. Mot uppskattade 1 000 barn medhinner en tandläkare därför endast omkring 400, vilket har medfört att folktandvårdsorganisationen måst givas en vidare omfattning än enligt de ursprungliga planerna. I folktandvården tjänstgör f. n. 1 940 tandläkare. Då antalet tjänster utgör sammanlagt 2 221, är vakanserna totalt 281 eller nära 13 procent. Svårigheter att besätta lediga tjänster har förelegat under hela den tid folktandvården varit organiserad. De nådde sitt relativa maximum år 1950, då 22,5 procent av samtliga tjänster var vakanta. Läget förbättrades sedan fram till den 1 januari 1955 — då nyssnämnda procentandel hade sjunkit till 7,9 — kanske främst på grund av tillströmningen av utländska tandläkare. Under perioden 1949—1955 tillfördes folktandvården sålunda 255 svenska tandläkare och i stort sett lika många eller 260 utländska. Situationen förändrades emellertid senare radikalt. Under tiden den 1 januari 1956—den 31 december 1959 tillkom 197 svenska tandläkare mot endast 43 utländska. De senaste åren har antalet svenska tandläkare fortsatt att öka, medan utvecklingen i fråga om de utländska varit den motsatta. Under de fem första månaderna av detta år har tillkommit 61 svenska tandläkare, samtidigt som 23 utländska tandläkare lämnat sin tjänst.

Ehuru folktandvården under senare år kraftigt utbyggts, kan med största sannolikhet förväntas att den i framtiden kommer att tillföras ytterligare resurser. Vilken omfattning organisationen slutligen kommer att få är svårt

att i dag angiva, då detta är beroende av ett flertal faktorer, främst folktandvårdens fortsatta uppgifter, speciellt när det gäller vuxentandvården, men även de resultat som kan uppnås genom förebyggande verksamhet. Inom 1961 års sjukförsäkringsutredning pågår f. n., enligt vad revisorerna inhämtat, vissa utredningar om det framtida tandvårds- och tandläkarbehovet, innefattande jämväl frågan om folktandvårdens behov av tandläkare. Preliminära beräkningar lär ge vid handen att barntandvården, om hänsyn toges till effekten av pågående och planerade förebyggande åtgärder ävensom om nuvarande proportion mellan vuxentandvård och barn-tandvård bibehålles, kommer att behöva en arbetstid av något över 2 milj. arbetstimmar per år. Detta motsvarar över 2 000 tandläkare inom folktandvården. Därtill kommer det ökade behov av tandläkare inom barntandvården som kan förväntas uppstå genom den förlängda skolplikten. Ett starkt intresse föreligger vidare för att utbygga vuxentandvården, vilket givetvis kommer att ytterligare öka efterfrågan på tandläkare.

Som förut framhållits föreligger sedan länge brist på tandläkare inom folktandvården. Det är bl. a. mot bakgrunden härav som den av 1961 års riksdag beslutade ökade utbildningen av tandläkare får ses. Detta beslut kommer dock att få effekt först på längre sikt. I betraktande härav framstår det som en angelägenhet av betydande vikt att åtgärder vidtages, vilka kan avlasta tandläkarna från sådana mera rutinbetonade åtgärder som med fördel kan utföras av annan personal, exempelvis tandsköterskor. På vissa håll inom landet motsvarar dock icke tillgången på tandsköterskor det aktuella behovet, och det är därför att hälsa med tillfredsställelse att medicinalstyrelsen, enligt vad revisorerna inhämtat, f. n. undersöker förutsättningarna att öka utbildningskapaciteten på förevarande område.

Revisorerna har med tanke på folktandvårdens läge ansett sig böra överväga, om icke möjligheter skulle kunna tänkas föreligga att bereda tandläkarna viss lättnad i deras arbetsbörda genom utnyttjande av ytterligare någon personalkategori. Härvid har den vid flera tillfällen diskuterade frågan om utbildning av tandhygienister aktualiserats. Denna fråga togs upp senast av 1957 års folktandvårdssakkunniga, men utredningens förslag om en försöksutbildning av tandhygienister avvisades av föredragande departementschefen vid anmälan av proposition i ämnet, närmast med hänvisning till förhållandena i Stockholm, där s. k. fluortandsköterskor i viss utsträckning är verksamma efter fem veckors specialutbildning i ämnet. Det bör emellertid betonas att tandhygienisterna, om jämförelse göres med nyssnämnda personalkategori, avsetts skola anförtros arbetsuppgifter som i väsentliga hänseenden är av annat slag och därtill betydligt mer omfattande, exempelvis i fråga om munhygienisk behandling samt instruktions- och upplysningsverksamhet. Den kompetens som erfordras för att med framgång fullgöra dylika arbetsuppgifter torde icke kunna förvärvas genom en blott

några veckor lång kurs utöver den grundläggande tandsköterskeutbildningen.

Enligt revisorernas mening skulle utbildade tandhygienister kunna göra en icke oväsentlig nytta inom tandvården. Erfarenheter från utlandet ger tydliga belägg härför. Om hygienister utbildas och kommer i verksamhet, är det därför troligt att tandläkarna snabbt lär sig uppskatta värdet av den hjälp som här står att erhålla. Vilket behovet av tandhygienister kan komma att bli är självfallet svårt att mera exakt ange. Enligt vad revisorerna inhämtat skulle emellertid hygienister i dag kunna placeras vid kanske drygt hälften av de 29 centraltandpoliklinikerna. På längre sikt synes de vidare kunna få full sysselsättning vid de flesta av de nu befintliga 167 folktandvårdspoliklinikerna med fyra eller flera tandläkare. Inom de närmaste åren torde i varje fall 40 å 50 dylika polikliniker kunna ge arbete åt tandhygienister.

Vad gäller privattandvården är det antagligt att 10 å 12 tandläkare som specialiserat sig på tandlossnandets sjukdomar skulle kunna anställa en hygienist. I de fall då flera tandläkare samarbetar inom samma lokaler torde även goda möjligheter föreligga att anställa en hygienist; antalet torde här kunna uppskattas till 20 å 25.

Nu anförda uppgifter torde ge vid handen att tandhygienister i ett icke oväsentligt antal fall skulle kunna avlasta tandläkare från mera rutinbetonade uppgifter eller eljest utföra ett betydelsefullt arbete inom tandvården. Enligt revisorernas mening är det därför angeläget att medicinalstyrelsen får i uppdrag att — på grundval av en närmare undersökning om de arbetsuppgifter som bör ankomma på denna personalkategori och de konkreta möjligheter som f. n. och på längre sikt finnes att inplacera den i tandvårdsorganisationen — framlägga förslag till en försöksutbildning av tandhygienister och att en sådan snarast igångsättes.

Det förtjänar slutligen framhållas att några författningsmässiga hinder ej föreligger att anställa hygienister inom folktandvården. Vidare torde de flesta av de polikliniker vid vilka hygienist kan komma att anställas ha s. k. reservbehandlingsrum, som kan tagas i anspråk för ändamålet.

Kommunikationsdepartementet

§ 18

Utfallet av automobilskattemedlens specialbudget

Specialstater har som regel haft till ändamål att möjliggöra en särredovisning av inkomster och utgifter med direkt anknytning till ett särskilt avsnitt av den statliga verksamheten. Vanligen har det därvid gällt att i redovisningen åskådliggöra att inkomster som uppburits för ett visst ändamål verkligen användes för därmed avsedda utgifter. När systemet med automobilskattemedlen genomfördes år 1922 i avsikt att skaffa medel för att finansiera kostnaderna för vägväsendet, inrättades en specialstat i syfte att åstadkomma en särredovisning på sätt nyss sagts. Från och med budgetåret 1929/30 inrättades även en fondtitel, automobilskattemedelsfonden, över vilken överskott och brister inom specialbudgeten regleras med anlåtande av ett särskilt avsättningsanslag.

Reglerna för redovisning av inkomster och utgifter på automobilskattemedlens specialbudget har undergått åtskilliga förändringar under åren, särskilt såvitt gäller utgifterna. Beträffande inkomstsidan gäller att förrättningsavgifterna vid statens bilinspektion och vissa inkomster vid väg- och vattenbyggnadsverket från och med budgetåret 1957/58 tillföres ifrågavärande medel. Däremot ingår icke i automobilskattemedlen den permanenta omsättningsskatten för motorfordon, vilken infördes den 1 december 1956, liksom ej heller vissa andra indirekta skatter till den del de belastar inköp och drift av motorfordon, såsom tull, allmän varuskatt och energiskatt. På utgiftssidan omfattade specialbudgeten ursprungligen endast anslag till förbättrande och underhåll av för automobiltrafiken viktiga vägar och gator. Efter hand har den emellertid utvidgats till att omfatta praktiskt taget alla direkta utgifter för vägväsendet och en mängd utgifter för närstående ändamål. Huruvida en viss utgift rätteligen bör hänföras till specialstaten eller lämnas utanför är givetvis en avvägningsfråga, beträffande vilken någon definitiv lösning icke torde kunna åstadkommas. Biltrafiken tillför nämligen samhället fördelar i många andra former än genom bilskattemedel, exempelvis indirekt i form av skatteintäkter. Å andra sidan har det allmänna åtskilliga utgifter som på ett eller annat sätt sammanhänger med biltrafiken utan att täckning erhålles av automobilskattemedel, exempelvis på sjukvårdens och domstolsväsendets områden.

På vissa riksstatsanslag avräknas utgifterna endast till viss andel på automobilskattemedlen. Så är fallet bl. a. med utgifterna för avlöningar och omkostnader vid väg- och vattenbyggnadsstyrelsen och vid vägförvaltningarna samt för pensioner åt f. d. anställda och deras efterlevande; dessa utgifter avräknas med nio tiondelar av de verkliga kostnaderna (jämf. prop. 1954: 112). I fråga om vissa anslag under polisväsendet sker avräkningen mot

automobilskattemedlen endast med vissa bestämda belopp (jämf. prop. 1954: 174).

Reservationsanslag avräknas med hela sitt belopp såsom utgifter på automobilskattemedlens specialbudget under det budgetår för vilket de anvisats. Eventuellt uppkommande reservationer redovisas således icke såsom tillgångar för specialbudgeten. I realiteten är dock dylika reservationer direkt jämförbara med den på budgetutjämningsfonden upptagna behållningen av automobilskattemedel; i båda fallen är beloppen avsedda att framdeles tagas i anspråk för vägväsendet och liknande ändamål. Reservationerna har därför medtagits såsom särskilda tillgångsposter i den in- och utgående balansen i efterföljande sammanställning. På utgiftssidan har däremot förts endast de belopp med vilka vederbörande anslag faktiskt belastats, d. v. s. poster som har karaktär av verkliga utgifter.

Inkomster och utgifter på automobilskattemedlens specialbudget under budgetåret 1962/63 framgår av följande uppställning.

Ingående balans den 1/7 1962

Tillgångar:

Reservationer	400 222 364: 24	
Fordran å budgetutjämningsfonden	686 831 315: 68	1 087 053 679: 92

Inkomster:

A. I. 2. a) Fordonsskatt	476 794 205: 23	
2. b) Bensin- och brännoljeskatt	1 110 325 823: 56	
A. II. 6. Förrättningsavgifter vid statens bilinspektion	5 165 170: —	
7. Inkomster vid väg- och vattenbyggnadsverket	1 263 227: 95	1 593 548 426: 74
		2 680 602 106: 66

Utgifter:

V. SOCIALDEPARTEMENTET

E. Arbetsmarknadsstyrelsen med dithörande verksamhet		
6 Vissa sysselsättningspolitiska åtgärder		247 035 719: 89

VI. KOMMUNIKATIONSDEPARTEMENTET

A. Kommunikationsdepartementet m. m.		
3 Kommittéer och utredningar genom sakkunniga		481 169: —
B. Väg- och vattenbyggnadsväsendet		
Väg- och vattenbyggnadsverket		
Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen:		
1 Avlöningar (9/10 av styrelsens verkliga avlöningar)	11 460 140: 43	
2 Omkostnader (9/10 av styrelsens verkliga omkostnader)	1 912 874: 88	
Vägförvaltningarna:		
3 Avlöningar (9/10 av förvaltningarnas verkliga avlöningar)	29 843 918: 93	
4 Omkostnader (9/10 av förvaltningarnas verkliga omkostnader)	4 896 499: 78	
5 De lokala vägnämnderna m. m.	271 486: 43	
6 Reglering av vissa skador inom väg- och vattenbyggnadsstyrelsens ämbetsområde	886 172: 83	49 271 093: 28

Vägunderhåll och vägbyggnader

Väghållningen på landet samt i städer och stadslänkande samhällen, där kronan är väghållare:

7	Vägunderhållet	414 546 526: 85	
8	Byggande av riksvägar	216 590 350: 84	
9	Byggande av länsvägar	144 825 680: 69	
10	Byggande av ödebygdsvägar	10 410 087: 28	
11	Byggande av storbroar	22 854 859: 14	
12	Vissa vägbyggnadsarbeten	16 181 104: 30	825 408 609: 10

Väghållningen i städer och stadslänkande samhällen, som är väghållare:

13	Bidrag till underhåll av vägar och gator ..	66 612 250: —	
14	Bidrag till byggande av vägar och gator ..	123 870 851: —	
Enskild väghållning:			
15	Bidrag till underhåll av enskilda vägar m.m.	25 131 511: 65	
16	Bidrag till byggande av enskilda vägar ..	15 343 751: 93	
Diverse ändamål:			
17	Utredningar	269 626: 64	
18	Vissa kostnader i samband med internationella vägkongresser	19 937: 73	231 247 928: 95

C. Vägtrafikväsendet

Statens bilinspektion:

1	Avlöningar	4 392 661: 39	
2	Omkostnader	1 432 444: 37	
3	Utrustning	198 265: 98	
5	Bidrag till säkerhetsanordningar vid järnvägs-korsningar	6 029 675: 01	
6	Bidrag till trafiksäkerhetsfrämjande åtgärder vid vissa järnvägs-korsningar	295 754: 40	
Statens biltrafiknämnd:			
7	Avlöningar	770 902: 95	
8	Omkostnader	97 997: 27	
9	Statens trafiksäkerhetsråd m. m.	209 820: 44	
10	Kostnader för vetenskaplig trafiksäkerhetsforskning	731 044: 06	
11	Bidrag till nationalföreningen för trafiksäkerhetens främjande	900 000: —	15 058 565: 87

F. Tekniska institut

1	Statens väginstitut	1 114 425: 56	
2	Statens väginstitut: Utrustning	39 696: 38	1 154 121: 94

I. Diverse

Ersättning till statens allmänna fastighetsfond:

2	Byggnadsstyrelsens delfond	3 700 000: —	
4	Bidrag till viss busstrafik m. m.	2 699 987: 05	6 399 987: 05

VIII. ECKLESIASTIKDEPARTEMENTET*E. Högre utbildning och forskning*

Tekniska högskolorna

Tekniska högskolan i Stockholm:

69	Avlöningar	142 000: —	
Chalmers tekniska högskola:			
75	Avlöningar	124 000: —	266 000: —

IX. JORDBRUKSDEPARTEMENTET*C. Lantbrukets rationalisering och befrämjande av dess produktion, m. m.*

18	Gottgörelse till trädgårdsnäringsen för av dess utövare erlagd bensinskatt	55 665: —	
	Äldre anslag (1961/62 C 20)	100 820: —	156 485: —

I. Skogsväsendet

6	Vägbyggnader å skogar i enskild ägo	9 083 179:—	
	Aldre anslag (1958/59 I 6 a)	148 985:—	9 232 164:—

K. Fiskeriväsendet m. m.

14	Gottgörelse till fiskerinäringen för av dess utö- övare erlagd bensinskatt	858 850:—	
	Aldre anslag (1961/62 K 16)	48 962:27	907 812:27

X. HANDELSDEPARTEMENTET

H. Sjöfart

24	Bidrag till byggande och underhåll av mindre hamnar och farleder		903 343:31
----	---	--	------------

XI. INRIKESDEPARTEMENTET

D. Polisväsendet

Statspolisintendenten m. fl.:

1	Avlöningar	640 000:—	
	Statspolisorganisationen:		
2	Inköp av motorfordon m. m.	1 036 000:—	
3	Underhålls-, drift- och expeditjonskostnader	3 528 000:—	
4	Gottgörelse till polisdistrikten	18 735 000:—	
5	Polisradioväsendet	205 347:95	
	Statens polisskola:		
9	Avlöningar	178 000:—	
10	Omkostnader	47 000:—	
18	Vissa ersättningar åt befattningshavare vid polisväsendet m. m.	1 472 000:—	25 841 347:95

XII. CIVILDEPARTEMENTET

C. Statliga pensionsväsendet

1	Egenpensioner åt f. d. anställningshavare i sta- tens tjänst	13 800 000:—	
5	Familjepensioner åt efterlevande till anställ- ningshavare i statens tjänst	2 100 000:—	15 900 000:—
	Summa utgifter		1 429 264 347:61

Utgående balans den 30/6 1963Tillgångar

Reservationer	509 288 616:10	
Fordran å budgetutjämningsfonden	742 049 142:95	1 251 337 759:05
		2 680 602 106:66

Revisorernas uttalande. Automobilskattemedlen utgör numera den enda inom riksstaten kvarstående specialstaten av någon betydelse. Redovisningsformen gör det möjligt att följa, i vad mån vissa statsinkomster som direkt härledes ur motorfordonstrafiken, främst fordonsskatt och bensinskatt, kommer till användning för väg- och vägtrafikväsendet eller närstående ändamål.

Inkomster och utgifter som hänför sig till automobilskattemedlen redovisas såväl i riksstaten som i budgetredovisningen blandade med övriga poster, och någon särredovisning av medlen förekommer således icke. I syfte att möjliggöra en samlad överblick över dessa medel har revisorerna sedan ett antal år tillbaka i sin berättelse intagit en sammanställning av automobilskattemedlens specialbudget för det senast förflutna budgetåret.

Den vid budgetårets utgång förefintliga behållningen eller bristen på

automobilskattemedlens specialbudget ingår i redovisningen för statens budgetutjämningsfond och upptages där såsom en särskild post vid beräkningen av det slutliga utfallet av fonden. De på automobilskattemedlen uppkommande differenserna mellan inkomster och utgifter salderas år från år. Specialstatens slutbelopp visar alltså icke årsresultatet utan det slutliga saldot efter hela den tid systemet varit i tillämpning.

Alltsedan budgetåret 1954/55 har ett obrutet överskott förelegat på specialbudgeten, vilket innebär att skatteuttaget varit större än det belopp som anvisats för välgändamål. Överskottet steg snabbt så att det vid utgången av budgetåret 1958/59 utgjorde 743 milj. kronor och har sedan dess med smärre variationer kvarblivit på denna nivå, d. v. s. vägutgifterna har i stort sett motsvarat skatteuttaget. Utvecklingen framgår av följande uppställning, i vilken beloppen avrundats till jämna miljontal kronor.

Budgetår	Reservationer	Överskott	Summa behållning
1954/55	398	53	451
1955/56	512	259	771
1956/57	681	287	968
1957/58	548	588	1 136
1958/59	383	743	1 126
1959/60	365	766	1 131
1960/61	376	747	1 123
1961/62	400	687	1 087
1962/63	509	742	1 251

Under budgetåret 1962/63 har inkomsterna uppgått till 1 593 milj. kronor och utgifterna till 1 429 milj. kronor. Inkomsterna överstiger alltså utgifterna med 164 milj. kronor. Samtidigt har reservationerna stigit med 109 milj. kronor, varför automobilskattemedlens fordran på budgetutjämningsfonden ökat med 55 milj. kronor. Den 30 juni 1963 utvisar specialbudgeten som följd härav en behållning å 1 251 milj. kronor, varav 509 milj. kronor i form av reservationer på anvisade men för sitt ändamål ännu icke utnyttjade anslag samt 742 milj. kronor som fordran å budgetutjämningsfonden. Sistnämnda belopp motsvarar alltså vad som vid budgetårets utgång influerats i automobilskattemedel men ännu icke anvisats för vägväsendet och övriga med dessa medel avsedda ändamål.

Att outnyttjade automobilskattemedel är avsedda att framdeles komma vägväsendet till godo innebär icke att någon fondering i egentlig mening förekommer. Det såsom behållning angivna beloppet utgör endast en redovisning av specialbudgetens ställning vid budgetårets slut. Det må även anmärkas att utfallet av specialbudgeten icke lämnar något slutgiltigt svar på frågan om automobilbeskattningen är rättvist utformad eller i vad mån vägväsendets krav tillgodoses från det allmännas sida. Såsom inledningsvis

§ 19

Kostnaderna för vägunderhållet

Inom landet finnes närmare 95 600 km allmänna vägar, av vilka ca 17 000 km är försedda med beläggning, ca 10 000 km är oljegrusvägar och återstående ca 68 000 km är grusvägar.

Under budgetåret 1961/62 utfördes av väg- och vattenbyggnadsverket en inventering som syftade till att kartlägga vägarnas standard från underhållssynpunkt och att ge underlag för beräkning av kostnaderna för erforderliga underhållsåtgärder. Genom inventeringen erhöles även ett tillförlitligare material för fördelning av vägunderhållsmedlen mellan länen. I väg- och vattenbyggnadsstyrelsens petita för budgetåret 1963/64 redovisades vissa preliminära resultat av inventeringen, och i petitan för budgetåret 1964/65 har sammanfattats det slutliga resultatet av en mera fullständig bearbetning. Styrelsen har samtidigt meddelat sin avsikt att bl. a. genom fortsatt undersökningsarbete kontinuerligt fullfölja inventeringen.

Inventeringen har omfattat ett flertal vägegenskaper, i främsta rummet vägbanans beskaffenhet och vägens bärighet. Vidare har såsom särskilda punkter upptagits behovet av röjning, vägdikenas och vägräckenas tillstånd samt behovet av mötesplatser.

Vägbanans beskaffenhet bedömdes i första hand efter slitlagrets art. Härvid redovisades belagda vägar enligt en poängskala från 10 till 2 poäng (5 varianter). Oljegrusbehandlade vägar poängbedömdes även enligt en skala från 10 till 2 poäng men med 9 varianter. Grusvägarna poängsattes med hänsyn dels till tjockleken av slitlagret (5,3 eller 1 cm), dels till grusets kvalitet (5,3 eller 1 poäng). Av de belagda vägarna, som omfattade en sammanlagd längd av 17 076 km, var huvuddelen allttjämt felfri eller med slitytan i så godtagbart tillstånd att förnyelse ej erfordrades. Endast beträffande 2 551 km eller inemot 15 procent av väglängden syntes nytt slitlager erforderligt. Tillståndet hos oljegrusvägar och grusvägar framgår av följande uppställningar.

<i>Oljegrusvägar</i>	Antal km	%
Jämn väg bana eller med enstaka ojämnheter	6 079	59,5
Ojämn och sliten väg bana där nytt slitlager dock icke erfordrades (alternativet förekommer endast betr. tvålagars oljegrusvägar)	3 037	29,7
Nytt slitlager erforderligt (vid enlagars olje-grusvägar = utsliten väg bana)	1 100	10,8
Summa	10 216	100,0

Grusvägar

Grusets tjocklek	5 cm	9 388	13,7
»	» 3 »	43 143	63,2
»	» 1 »	15 771	23,1
	Summa	68 302	100,0
Grusets kvalitet	fullgod	13 665	20,0
»	» godtagbar	42 314	62,0
»	» icke godtagbar	12 323	18,0
	Summa	68 302	100,0

För bedömning av vägarnas bärighet tillämpades vid inventeringen en uppdelning i olika standardkategorier och inom varje kategori en poängsättning i tre grupper med hänsyn till vägens tillåtna axeltryck. Den första kategorin avsåg vägar, byggda enligt byggnadsanvisningarna, där vägar med 8 tons tillåtet axeltryck tilldelades 10 poäng, vägar med 6—8 tons axeltryck 9 poäng och vägar med mindre än 6 tons axeltryck likaledes 9 poäng. Den andra kategorin avsåg vägar som ej byggts enligt anvisningarna men med så god bärighet att restriktioner i samband med tjällossning ej erfordrades. Dessa tilldelades respektive 8, 7 och 6 poäng, beroende på det tillåtna axeltrycket. Den tredje kategorin — vägar där nedsättning av axeltrycket var erforderlig under tjällossningen — poängsattes med respektive 5, 4 och 3 poäng, och slutligen tilldelades den lägsta kategorin, d. v. s. vägar som krävde avstängning under tjällossningen, respektive 2, 1 och 0 poäng. Med nu angivna grunder kunde vägarnas bärighet åskådliggöras med följande tabell.

Bärighets-poäng	Belagda vägar km	Oljegrusvägar km	Grusvägar km	Summa km
10	7 411	346	809	8 566
9	1 469	303	917	2 689
8	6 093	4 869	13 393	24 355
7	1 114	1 786	11 519	14 419
6	124	163	2 790	3 077
5	488	1 372	6 246	8 106
4	220	1 029	11 716	12 965
3	61	121	3 530	3 712
2	36	86	2 371	2 493
1	50	111	11 536	11 697
0	11	18	3 476	3 505
Summa	17 077	10 204	68 303	95 584

Ett sammandrag av tabellens uppgifter om bärigheten och vägarnas behov av restriktioner under tjällossningstiden ger följande standardfördelning.

	Antal km	%
Restriktioner i samband med tjällossning erfordras normalt icke	53 110	55,6
Nedsättning av axeltrycket erfordras normalt under tjällossningen	24 785	25,9
Avstängning för lastbilstrafik erfordras normalt under tjällossningen	17 695	18,5

Av följande kortfattade sammanfattning framgår omfattningen vid inventeringstillfället 1962 av vägsträckor med särskilt otillfredsställande standard, sedd från olika synpunkter.

1. Belagda vägar i omedelbart behov av nytt slitlager = 2 550 km.
2. Oljegrusbehandlade vägar i omedelbart behov av nytt slitlager = 1 100 km.
3. Grusvägar med icke godtagbar tjocklek på slitlagret = 15 800 km och grusvägar med icke godtagbar gruskvalitet = 12 300 km.
4. Väglängd på vilken normalt erfordras restriktioner i samband med tjällossning = 42 500 km.
5. Längden av icke funktionsdugliga räcken = 780 km; behovet av helt nya räcken = 175 km.
6. Längden av icke fullgoda diken = 48 000 km; längden av erforderlig nydikning = 43 000 km.
7. Väglängd med otillfredsställande mötesmöjligheter = 28 500 km.
8. Väglängd med starkt eftersatt röjning = 27 500 km.

Kostnaderna för underhållet av vägarna bestrides från det under riksstatens sjätte huvudtitel uppförda reservationsanslaget Vägunderhållet. Anslaget avräknas mot automobilskattemedlen. Medelsanvisning och medelsförbrukning på detta anslag under de senaste budgetåren framgår av följande uppställning.

Budgetår	Anvisat belopp (milj. kr.)	Förbrukat belopp (milj. kr.)
1957/58	320	319,3
1958/59	320	320,1
1959/60	360	360,3
1960/61	365	364,7
1961/62	375	376,1
1962/63	415	414,6
1963/64	440	
1964/65 (äskat)	510	

För att närmare belysa karaktären av den mängd olika arbeten som ingår i vägunderhållet företager väg- och vattenbyggnadsverket regelmässigt en viss uppdelning av kostnaderna på olika ändamålsgrupper. En dylik grupp utgör arbeten av servicekaraktär, d. v. s. hyvling, sladdning och dammbindning av grusvägar, snöröjning, sandning etc. En annan grupp betecknas egentligt vägunderhåll, varmed förstås åtgärder för att motverka

förslitningen och vidmakthålla vägarna som trafikleder, och en tredje grupp betecknas förstärkningsarbeten, d. v. s. åtgärder som erfordras med hänsyn till den allt tyngre och intensivare trafiken. Till egentligt vägunderhåll räknas åtgärder som påförande av nytt grusmaterial eller vägnas förseende med nytt slitlager, oljegrusbehandling, dikning, röjning samt anordnande av vägräcken och mötesplatser. Förstärkningsarbeten avser huvudsakligen vägnas undergrund. Underhållskostnaderna har under de senaste budgetåren fördelat sig på de nämnda huvudgrupperna på följande sätt.

	1961/62 verkl.	1962/63 verkl.	1963/64 beräkn.
	miljoner kronor		
Servicearbeten	191	211	235
Egentligt vägunderhåll	95	112	130
Förstärkningsarbeten	89	92	70
Summa	375	415	435

På grund av den fortgående trafikökningen uppkommer för vägunderhållet årliga kostnadsökningar som kan uppskattas till 10—15 milj. kronor. Hittills har denna kostnadsökning beräknats i huvudsak motsvara de kostnadsminskningar i fråga om grusbaneunderhållet som vinnes genom beläggnings- och oljegrusverksamheten liksom även av andra rationaliseringsvinster. Genom att oljegrusverksamheten de senaste åren minskat i omfattning på sätt närmare anges i det följande och genom att den tekniska rationaliseringen i övrigt numera icke ger proportionsvis samma utslag som tidigare samt med hänsyn till att trafikökningen medför icke obetydligt ökade kostnader för vinterväghållningen, torde enligt väg- och vattenbyggnadsstyrelsen den nämnda utjämningen icke kunna påräknas för framtiden.

Vägunderhållsanslaget får numera vidkännas en ökad belastning genom att det i viss utsträckning tages i anspråk för den pågående upprustningen av vägnas allmänna standard. Av vägbyggnadsanslagen har under en följd av år endast mycket begränsade belopp kunnat avsättas till ombyggnad av det sekundära länsvägnätet, som omfattar 70 procent av landets vägar. Detta vägnät har emellertid fått upptaga ett betydande extra trafik-tillskott av olika orsaker, bl. a. genom att skogstransporterna successivt överflyttats till vägarna och på grund av den ökande turisttrafiken. Den fortlöpande upprustning för förbättring av bärigheten och trafiksäkerheten som det sekundära vägnätet till följd därav undergår måste i viss utsträckning komma till utförande i form av smärre åtgärder inom vägunderhållets ram. Även tjälskadorna på vägarna, som ökat under den senaste tioårsperioden på grund av den allt intensivare och tyngre trafiken, återverkar på underhållsanslaget. På flera vägar har det tillåtna axeltrycket höjts för att möjliggöra ett bättre utnyttjande av fordonen och därmed förbilligade

transporter. Då vägarna i regel icke samtidigt förstärkts, inträffar tjälskador i ökad utsträckning, vilket i sin tur föranleder mera omfattande reparationer och efter hand förstärkningsarbeten för att förebygga nya skador.

För att minska kostnaderna för underhållet av grusvägar har sådana vägar sedan år 1956 i viss omfattning försetts med slitlager av oljegrus. Före ytbehandlingen utföres i regel förstärknings- och dikningsarbeten. Längden av de vägar som de senaste åren försetts med oljegrus är följande.

1956	200 km	1960	3 200 km
1957	600 »	1961	2 900 »
1958	1 200 »	1962	2 300 »
1959	2 000 »	1963	2 000 » (planerat)

Verksamheten ökade snabbt fram till år 1960 men har därefter successivt undergått en minskning. Denna utveckling beror på att anslagens reala värde uttunnats genom kostnadsstegringar samt att förstärkningsarbetena krävt allt större kostnader sedan de mest bärkraftiga och tjälsäkra vägarna nu försetts med oljegrus. Den speciella tilldelningen av vissa underhållsmedel till norrlandslänen samt omfattande beredskapsarbeten därstädes har medfört att man i dessa län har kunnat utföra förstärkningsarbeten i större omfattning än i andra delar av landet. Som följd härav har tyngdpunkten av oljegrusverksamheten förskjutits norrut, och för närvarande beräknas hälften av oljegrusbehandlingen avse norrlandslänen.

Att ersätta grusslitlager med beläggning anses lönsamt vid en trafikmängd av 200 fordon per årsmedeldygn, om hänsyn tages enbart till vägunderhållskostnaderna. Av landets vägnät uppbär totalt 38 500 km eller omkring 40 procent en sådan trafikvolym. Grusvägar med denna trafik utgör omkring 16 000 km eller 23 procent av den totala grusväglängden. Tar man hänsyn även till trafikvinsten anses en beläggning lönsam vid en trafikmängd av 100 fordon per årsmedeldygn. En sådan trafiktäthet förekommer på 65 procent av hela vägnätet och på 54 procent av grusvägnätet. Härvid bör märkas att beräkningarna utförts med 1958 års trafikräkning som underlag. Efter hand som trafiken ökas kommer en större del av vägnätet att uppbära en trafikvolym överstigande 200 respektive 100 fordon per årsmedeldygn.

Den nyssnämnda uppgiften att det vid en viss trafikmängd kan anses lönsamt att förse en befintlig grusväg med beläggning är hämtad från en utredning, som verkställdes inom väg- och vattenbyggnadsstyrelsen år 1954 och som blev föremål för översyn år 1957. Beträffande denna utredning må följande redogörelse lämnas.

Utredningen räknade endast med en jämförelse mellan å ena sidan grusvägar och å andra sidan olika slag av permanenta beläggningar, däremot icke med oljegrusbehandling, vilken då ännu icke kommit till användning. Vi-

dare kalkylerades endast med direkt beräkningsbara faktorer såsom anläggnings- och underhållskostnader för vägar samt driftkostnader för fordon, under det att indirekta vinster i form av säkrare körning och ökad trevnad icke togs i beräkning.

Vid de jämförande beräkningarna utgick utredningen från att anläggningskostnaden för ett grusslitlager på en 6 meter bred väg kunde uppskattas till 7 kronor 20 öre per vägmeter. Underhållskostnaden för en grusvägbana var i hög grad beroende av trafikens art och omfattning. Den driftstatistik som fanns tillgänglig inom väg- och vattenbyggnadsverket lämnade icke uppgift om de verkliga kostnaderna för underhållet av en viss väg utan endast om kostnaderna för olika slag av åtgärder inom varje vägmästarområde. På grundval därav kunde vissa genomsnittskostnader framräknas. Bland annat på grund av barmarkstidens varierande längd i olika delar av landet och trafikens säsongmässiga variationer blev dock kostnadernas spridning kring medeltalet mycket stor. För vissa vägsträckor kunde dessutom sommartrafiken vara så betydande att det icke var möjligt att hålla grusvägbanan i tillfredsställande skick. De redovisade genomsnittskostnaderna blev därigenom icke rättvisande.

I fråga om årskostnaderna för en belagd vägbana räknade utredningen med tre slag av beläggningar, nämligen dels en enkel beläggning (impregnering av vägbanan samt två ytbehandlings), dels en mera varaktig beläggning (120 kg asfaltbetong pr m²) och dels en högklassig beläggning (betongbeläggning). Anläggningskostnaderna för dessa tre beläggningstyper angavs per vägmeter om 6 meters bredd till respektive kr. 21:60, kr. 50:40 och kr. 102:— . I samtliga kostnadsuppgifter hade ett tillägg av 20 procent för förarbeten inräknats. Underhållskostnaderna beräknades erfarenhetsmässigt med hänsyn till slitlagrens varaktighet vid olika trafikbelastningar.

För beräkningen av de faktiska rörliga driftkostnaderna för fordonen fanns visserligen vissa för svenska förhållanden utarbetade kostnadsuppgifter, men dessa tog icke hänsyn till frågan om körningen utförts på grusvägar eller belagda vägar. Vissa amerikanska undersökningar och de slutledningar som 1931 års väg- och brosakkunniga gjort angående detta spörsmål ansågs emellertid ge relativt säkra värden på den sökta skillnaden. De driftkostnader som skulle inbesparas för fordonen genom övergång från grusväg till belagd väg angavs i de amerikanska uppgifterna till 23 procent, under det att nyssnämnda sakkunniga räknade med lägre besparing, 14 procent, allt vid en hastighet av 70 km/tim. Väg- och vattenbyggnadsstyrelsens utredning kalkylerade i detta hänseende med en besparing av 13 procent.

Med nu angivna premisser kom utredningen fram till det ovan antydda resultatet, nämligen att det vid en trafikmängd av 200 fordon per dygn skulle vara lönsamt att ersätta en grusvägbana med en enkel beläggning. För de mera varaktiga respektive för de högklassiga beläggningarna uppnåddes lönsamhetsgränsen vid 350 respektive 800 fordon per dygn. För

överslagsmässiga beräkningar syntes man enligt utredningen med tillräcklig noggrannhet kunna antaga att en enkel beläggning var ekonomiskt gynnsammare än en grusvägbana redan vid ca 100 fordon per årsmedeldygn.

Utredningen angav slutligen hur stor del av grusvägnätet som under angivna förutsättningar borde kunna beläggas. Grusvägnätets längd vid tiden för utredningen framgår av nedanstående tabell. Motsvarande uppgifter ur 1962 års väginventering har angivits jämsides därmed.

<i>Antal fordon per årsmedeldygn</i>	<i>Antal vägkm enligt 1954 års kostnadsjämförelse</i>	<i>Antal vägkm enligt 1962 års inventering</i>
under 100	62 000	31 400
100—200		20 900
100—300	14 000	
200—500		13 200
300—500	4 300	2 300
över 500	4 300	500
Summa	84 600	68 300

Enligt utredningen skulle alltså 22 600 km grusväg med fördel kunna beläggas. Kostnaden för utförande av dessa beläggningar inberäknat 20 procent tillägg för förarbeten kunde uppskattas till ca 570 milj. kronor. Med då rådande trafik och förhållanden i övrigt skulle minskningen i de årliga vägunderhållskostnaderna kunna uppskattas till omkring 40 milj. kronor.

Såsom nämnts utfördes år 1957 en viss bearbetning av 1954 års utredningsresultat. De reviderade kostnadstalen redovisades i tabellform i väg- och vattenbyggnadsstyrelsens år 1957 avgivna anslagsframställning. Därav framgår att lönsamhetsgränsen för en enkel beläggning då inträdde vid en trafiktäthet av ungefär 125 fordon per årsmedeldygn, under det att den mera varaktiga beläggningen ställde sig lönsam vid en trafik av 500 fordon per årsmedeldygn.

Slutligen utarbetades inom väg- och vattenbyggnadsstyrelsen i februari 1962 en ny kalkyl med försök att bedöma olika beläggningstypers lönsamhet vid *nybyggnad* av väg. Kalkylen utgick från anläggningskostnaden för den 20 cm betongbeläggning som numera normalt utföres i Sverige, och denna jämfördes med anläggningskostnaderna för olika typer av bärlager och bituminösa beläggningar.

Revisorernas uttalande. De allmänna vägarna i landet omfattar mer än 95 000 km. Av denna väglängd har endast omkring 27 000 km utrustats med någon typ av permanent beläggning eller behandlats med oljegrus, under det att mer än 68 000 km alltjämt utgöres av vägar med grusbana. Den inventering av det allmänna vägnätet i landet som väg- och vattenbyggnadsstyrelsen låtit utföra under år 1962 har givit exaktare uppgifter om det redan tidigare kända förhållandet, att åtskilliga av dessa vägar befin-

ner sig i ett mer eller mindre otillfredsställande skick. Bristerna avser ett flertal olika faktorer, i främsta rummet undergrundens och slitlagrets beskaffenhet, men även i fråga om dikning, vägräcken, mötesplatser och vägbredder är en upprustning erforderlig. Mer än 44 procent av vägnätet kräver under tjällossningsperioden restriktioner i form av nedsättning av det tillåtna axeltrycket eller avstängning av vägarna. Inventeringen har även givit vid handen, att de förefintliga bristerna gäller för grusvägarna i långt högre grad än för de vägar som försetts med varaktigare slitlager.

Kostnaderna för vägunderhållet uppgår numera till avsevärda belopp. Under det senast förflutna budgetåret har för detta ändamål förbrukats 415 milj. kronor, för innevarande budgetår har anvisats 440 milj. kronor och för nästkommande budgetår har av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen äskats 510 milj. kronor. Av vägunderhållsmedlen åtgår omkring hälften för arbeten av servicekaraktär, exempelvis hyvling, sladdning och dammbindning av grusvägar samt snöröjning och sandning, medan en fjärdedel användes till egentligt vägunderhåll, såsom åtgärder för att motverka förslitning och för att vidmakthålla vägarna som trafikleder, och likaledes en fjärdedel till sådana förstärkningsarbeten som erfordras med hänsyn till den allt tyngre och intensivare trafiken.

År 1954 gjordes inom väg- och vattenbyggnadsstyrelsen en utredning angående kostnaderna för anläggning och årligt underhåll av å ena sidan grusvägbanor och å andra sidan olika slag av permanenta beläggningar. Utredningen visade att det vid en trafikmängd av 200 fordon per årsmedeldygn kunde vara lönsamt att utbyta en grusvägbana mot en enkel beläggning. Beräkningarna kompletterades år 1957 med hänsyn till det då ändrade prisläget, och år 1962 gjordes en liknande beräkning av lönsamheten hos vissa beläggningar såvitt gällde nybyggnad av vägar.

Av den i det föregående intagna redogörelsen framgår, att de tillgängliga uppgifterna om beläggningarnas lönsamhet numera är synnerligen föråldrade såväl i fråga om anläggnings- och underhållskostnader som när det gäller trafikmängder och trafik kostnader. Någon senare översyn av dessa beräkningar har icke företagits. Vid sin bedömning av hithörande spörsmål utgår väg- och vattenbyggnadsstyrelsen endast från den ungefärliga normen, att en beläggning är lönsam vid en trafikmängd av 200 fordon per årsmedeldygn om hänsyn tages enbart till vägunderhållskostnaderna och vid en trafikmängd om 100 fordon per årsmedeldygn om hänsyn tages även till trafikvinsten. Ej heller har någon liknande jämförelse gjorts mellan å ena sidan kostnaderna för grusvägar och å andra sidan kostnaderna för den olje-grusbehandling av slitlagret som sedan år 1956 företagits på mer än 10 000 km av vägnätet.

Avsaknaden av exaktare uppgifter om lönsamhetsgränsen för olika slag av ytbehandling av vägarna torde såtillvida äga begränsad betydelse som varken beläggningar eller olje-grusbehandling hittills synes ha utförts på

några vägsträckor, där denna högre standard på vägbanan icke varit ekonomiskt försvarlig. Revisorerna finner det likväl vara otillfredsställande att de ifrågavarande lönsamhetsberäkningarna icke hållits aktuella. Det är härvid särskilt att märka att oljegrusbehandlingen, som fram till år 1960 utfördes i starkt ökande omfattning, sedermera successivt minskat efter hand som den ansetts bära förenas med mera betydande förarbeten beträffande undergrunden. Det torde emellertid icke vara uteslutet, att det kan vara ekonomiskt fördelaktigt att företaga oljegrusbehandling även på vägar med jämförelsevis svaga undergrunder. Under alla förhållanden torde mera aktuella kostnadsuppgifter beträffande lönsamheten för såväl beläggings- som oljegrusverksamheten vara nödvändiga, då det gäller att bedöma frågan om tillgängliga underhållsmedels fördelning mellan grusbaneunderhåll och mera varaktiga åtgärder beträffande ytlagren.

Enligt vad revisorerna erfarit har väg- och vattenbyggnadsstyrelsen för avsikt att i sinom tid underkasta ifrågavarande kostnadsberäkningar en översyn, som skall utsträckas till att gälla även oljegrusbehandlingens ekonomi. Det är enligt revisorernas mening angeläget att denna undersökning snarast kommer till utförande. Jämsides härmed bör mera utförliga uppgifter rörande oljegrusbehandlingen varaktighet och kostnaderna för dess underhåll inhämtas och bearbetas, så att en bedömning möjliggöres beträffande de minimikrav som måste ställas på oljegrusvägarnas underbyggnad.

Försäljningen av byggnader och anläggningar vid nedlagda järnvägar

Sedan början av 1950-talet har en icke ringa del av det statliga järnvägsnätet blivit nedlagt på grund av alltför ringa trafik. Under tiden från och med år 1950 till och med den 30 september 1963 har sålunda 24 normalspåriga bandelar nedlagts med en sammanlagd längd av 583 km. Nedläggningen av smalspåriga bandelar under samma tid har omfattat 31 bandelar med en sammanlagd längd av 1 130 km. På flertalet av dessa bansträckor har järnvägsspåren upprivits och den till banorna hörande marken försålts. De för den förutvarande järnvägsdriften avsedda byggnaderna, främst stationshus och godsmagasin, har i vissa fall behållits och sedermera utnyttjats för busstrafiken och den lastbiltrafik som övertagit godstransporterna. I viss utsträckning har byggnader överlåtits till annan statlig myndighet, i första hand postverket. Bostadshusen har vanligen försålts till enskilda.

Vid sidan av den totala nedläggning av bandelar som nu nämnts har i ett flertal fall en partiell nedläggning förekommit, vilken som regel avsett persontrafiken. Då godstrafiken således uppehålles i sin helhet eller till viss del, har bandelarnas byggnader och anläggningar som regel behållits. I åtskilliga fall har dock överflödiga byggnader överlåtits eller försålts.

I samband med nedläggning av järnvägslinjer uppkommer regelmässigt problemet om den järnvägen tillhöriga egendomen skall utnyttjas för annat ändamål eller överlåtas på ekonomiskt fördelaktiga villkor. Byggnaderna vid dessa bandelar är vanligen tämligen förslitna, och även om underhållet varit tillfredsställande kan något högre försäljningspris ofta icke påräknas. Det har därför ansetts angeläget att i första hand bereda andra statliga myndigheter tillfälle att tillgodose det lokalbehov som eventuellt kan föreligga, men också andra offentliga eller enskilda parter kan ha intressen som det i förevarande sammanhang ansetts lämpligt att tillmötesgå. I ett av chefen för kommunikationsdepartementet i mars 1962 avgett interpellationssvar har vissa uppgifter lämnats rörande den administrativa ordning som numera tillämpas, främst avseende överlåtelse av mark. Därav framgår att flera myndigheter på ett tidigt stadium får tillfälle att bevaka sina intressen. Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen kan sålunda som deltagare i utredningsarbetet redan i framställningen till Kungl. Maj:t redovisa sitt behov av mark för vägändamål. Totalförsvarets myndigheter anger i sina remissyttranden om en järnvägslinje helt eller delvis bör stå kvar i statlig ägo för beredskapsändamål, och samma möjlighet att anmäla föreliggande behov står öppen för övriga myndigheter. I enstaka fall

har också förekommit att länsmyndigheter såsom landsting eller lantbruksnämnder gjort anspråk på mark. Före försäljningsfrågornas slutliga avgörande samråder statens järnvägar vid behov även med byggnadsstyrelsen. Slutligen söker järnvägsstyrelsen tillmötesgå kommunala önskemål, och försäljning till vederbörande kommun har skett i ett flertal fall. — Ifrågavarande yttrande, som främst avsåg överlåtelse av mark, är givetvis tillämpligt även i fråga om byggnader och andra anläggningar.

Riksdagens revisorer har på ett flertal platser i södra och mellersta Sverige tagit del av förhållandena vid nedlagda bandelar och därvid särskilt uppmärksammat byggnadsbeståndet, i främsta rummet den takt i vilken överflödiga byggnader och anläggningar avvecklats efter nedläggandet och de priser som därvid erhållits. Undersökningen, som till en början utfördes stickprovsvis, syntes ge vid handen att i de västra delarna av landet ett jämförelsevis stort antal byggnader kvarstod outnyttjade i järnvägens ägo. Vissa närmare uppgifter rörande nämnda förhållanden har inhämtats beträffande bandelar i Hallands, Älvsborgs, Skaraborgs och Värmlands län. Beträffande de erhållna uppgifterna må i sammandrag följande redogörelse lämnas.

Bandelen Falkenberg—Limmared

Trafiken på denna bandel, som innehöll en längd av 102 km, nedlades den 1 november 1959. Spåranordningarna borttogs den 1 december 1961.

Statens järnvägar avser att för framtiden behålla tre bangårdsområden, nämligen i Köinge, Ullared och Älvsered. Samtliga utnyttjas av SJ biltrafik.

Inom Limmareds kommun har all bangårdsmark som redovisats under ifrågavarande bandel utbjudits till kommunen, men någon uppgörelse har ännu ej träffats.

I övrigt har all egendom i anslutning till bandelen numera försålts till vederbörande kommun, dock att i ett fall vederbörande landsting förvärvat viss mark med byggnader. Försäljningarna avser bostäder, driftsbyggnader med tomter, bangårdsområden och linjemark. Vid dessa försäljningar har vissa enhetliga principer vid prissättningen kommit till användning. Sålunda har linjemark genomgående värderats till 1 öre per m², mark av bangårdskaraktär till 10 öre per m² och tomtmark till 1 krona per m². Vid försäljningen av byggnader har som regel tomtmarken erhållit särskilt pris efter nyss angivna värderingsgrund, varjämte byggnaderna värderats fristående.

I nedanstående förteckningar lämnas uppgifter om köpare, försäljningsobjekt, priser och tidpunkt för försäljningarna.

<i>Köpare</i>	<i>Tidpunkt för köpeavtal</i>	<i>Köpeskilling (kr.)</i>
Vinbergs kommun	1962 febr.	25 000
Vessigebro kommun	1962 febr., mars	51 500
Ullareds kommun	1963, jan., febr.	80 500
Hallands läns landsting	1961 aug., okt.	9 160
Högvads kommun	1960 okt., nov.	106 000
Axelfors kommun	1962 febr.	33 000
Svenljunga kommun	1963 aug.	645
Tranemo kommun	1962 febr.	47 500
Falkenbergs stad	1960 maj	22 000
	Summa kronor	375 305

<i>Försäljningsobjekt</i>	<i>Areal, antal</i>	<i>Köpeskilling (kr.)</i>
Linjemark	1 668 842 m ²	23 453:90
Bangårdsområden, 15 st.	303 460 m ²	67 242:80
Tomter, 23 st.	32 080 m ²	32 080:—
Stationshus med magasin och ev. uthus	15 st.	155 428:30
Banvaktsstuga och ev. uthus	12 st.	70 100:—
Bostadshus och uthus	1 st.	27 000:—
	Summa kronor	375 305:—

Bandelen Varberg—Kinnared

Bandelen har en längd av 62,5 km. Järnvägstrafiken nedlades den 1 februari 1961 med anledning av järnvägsstyrelsens framställning i april 1960. Spåranordningarna borttogs den 1 december 1961.

Inom *Träslövs* kommun har samtliga bandelens fastigheter försålts till kommunen enligt köpeavtal den 5 och 20 september 1963 för en köpeskilling av 14 700 kronor. Egendomen omfattar byggnader med tomtmark samt bangårdsmark och linjemark.

Inom *Himledalens* kommun har samtliga fastigheter utbjudits till kommunen för en köpeskilling av 72 190 kronor. I fyra stationshus är bostadslägenheter uthyrda till enskilda personer; i två av dessa byggnader förhyr postverket expeditjonslokaler, varjämte fortifikationsförvaltningen förhyr ett stationshus med bangårdsområde. Övrig egendom som omfattar linjemark, fem bangårdsområden och ett stationshus är outnyttjad.

Av egendomen inom *Ätrons* kommun har järnvägen behållit ett bangårdsområde för busstrafikens räkning. Till företag eller enskilda personer har tre objekt försålts för en sammanlagd köpeskilling av ca 55 000 kronor, nämligen ett bangårdsområde med lokstall m. m., en bostadstomt och en banvaktsstuga. Av dessa försäljningar är de två förstnämnda avslutade i augusti 1961 och den tredje i augusti 1960 och i mars 1962. All övrig egendom har utbjudits till kommunen för en köpeskilling av 145 000 kronor.

Därav har i tre stationshus vederbörande bostadslägenheter uthyrts till privatpersoner och två expeditionslokaler uthyrts till postverket, varjämte en banvaktsstuga uthyrts. Övrig till kommunen utbjuden egendom är outnyttjad. Denna utgöres av sju bangårdsområden, två stationshus med magasin och en banvaktsstuga samt linjemark.

Bandelens egendom inom *Torups* kommun består endast av en banmästarebostad jämte linjemark. Bostaden, som är uthyrd till en enskild person, skall enligt järnvägsstyrelsens beslut försäljas på offentlig auktion. Linjemarken är utbjuden till kommunen men uppgörelse ännu ej träffad.

Vid de anbud som vid ifrågavarande bandel lämnats vederbörande kommuner har samma värderingsprinciper tillämpats som angivits beträffande bandelen Falkenberg—Limmared.

Bandelen Axelfors—Svenljunga

Denna bandel har en längd av 6 km, och trafiken nedlades den 1 maj 1961. Spårplanordningarna finnes kvar och användes för enstaka vagnslaster. Egendomen, som alltjämt är i statens järnvägars ägo, omfattar anläggningarna i Axelfors, nämligen bangårdsområde, stationshus, bostadshus och godsmagasin. Samtliga byggnader är uthyrda.

Bandelen Tidaholm—Svensbro

Järnvägslinjen, som nedlades den 3 juni 1956, har en längd av 16 km. Spåret revs våren 1957. Av överbliven egendom såldes Ekedalens stationshus med magasin och kringliggande mark den 17 oktober 1957 till Dimbo kommun för 50 000 kronor. Kavläs stationshus med uthus och mark såldes den 3 november 1958 för 6 000 kronor, och banvaktsstugan Ljunghem såldes den 10 november 1958 för 1 275 kronor. Sistnämnda båda försäljningar skedde till enskilda personer.

Bandelen Ulricehamn—Jönköping

Denna sträcka har en längd av 59 km. Järnvägstrafiken nedlades den 1 september 1960, men spårplanordningarna finnes alltjämt kvar. Med undantag av ett industrispårsmråde om 44 100 m², som i oktober 1962 såldes till en enskild organisation, är samtlig egendom alltjämt i järnvägens ägo.

För egen del utnyttjar statens järnväg endast ett godsmagasin för biltrafikens räkning. Tre stationshus är helt eller delvis uthyrda, därav i två fall till statliga myndigheter, under det att tre stationshus är helt outnyttjade. Bangårdsområdena är i huvudsak outnyttjade, dock är av några bangårdsområden smärre delar uthyrda, i vissa fall till överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap.

Bandelen Axvall—Stenstorp

Bandelen har en längd av 20,6 km, och järnvägstrafiken på denna linje

nedlades den 28 juni 1961 efter framställning av järnvägsstyrelsen i augusti 1960. Spåranordningarna upprevs sommaren 1963.

Av egendomen har hittills endast två objekt försålts, nämligen linjemarken till ett stickspår som den 30 mars 1960 för 762 kronor överläts till ett privat företag samt en banvaktsstuga som den 19 februari 1962 såldes till en enskild person. I november 1963 var försäljningen i huvudsak genomförd även av Äspås stationshus med tillhörande uthus och mark för en köpeskilling av 7 000 kronor. Vidare pågår förhandlingar om överlåtelse av två objekt, nämligen Broddetorps stationshus samt all inom Gudhems kommun belägen mark till nämnda kommun (med en beräknad köpeskilling av 30 000 kronor) samt en banvaktsstuga med uthus och mark till ett industriföretag (beräknad köpeskilling 6 000 kronor). Det nämnda stationshuset avses komma att användas som poststation.

Bandelen Skövde—Skara

Sträckan har en längd av 24 km, och järnvägstrafiken nedlades den 1 september 1961 efter järnvägsstyrelsens framställning i november 1960. Sommaren 1962 revs spåret.

Ingen del av järnvägens egendom har hittills blivit föremål för försäljning. Förhandlingar pågår därom beträffande fyra objekt, nämligen dels Varnhems stationshus, dels ett bostadshus i Axvall, dels linjemark inom Skövde stad och dels banvaktsstugan Backe. Beträffande de tre förstnämnda objekten har förhandlingar upptagits med vederbörande kommuner. För övriga vid linjen befintliga stationshus och banvaktsstugor har försäljningsplanerna ännu icke tagit fastare form.

Bandelen Källby—Kinne Kleva

Vid denna bandel, som är 9 km lång, nedlades järnvägstrafiken den 1 maj 1955, och spåranordningarna revs året därpå.

Två godsmagasin har försålts för rivning för en sammanlagd köpeskilling av 520 kronor. I övrigt har några försäljningar icke förekommit.

Bandelen Mariestad—Moholm

Sträckan omfattar 17,7 km, och trafiken därstädes lades ned den 1 september 1961. Spåret revs i april 1962.

Vid denna bandel har Säckestads stationshus med uthus och mark den 4 juni 1963 försålts till en enskild person. Köpeskillingen utgjorde 12 000 kronor. Förhandlingar om försäljning pågår beträffande ytterligare ett stationshus m. m. samt beträffande linjemark inom Mariestad, av vilka objekt det senare beräknas komma att försäljas till staden. Några ytterligare försäljningar vid banan har icke verkställts eller föreslagits.

Bandelen Bäckefors—Bengtfors

Bandelen omfattar en längd av 29 km. Järnvägstrafiken på banan nedla-

des den 29 maj 1960. Spåranordningarna finnes kvar.

Av den bandelen tillhöriga egendomen utnyttjas ett godsmagasin i Bengtsfors av GDG biltrafik. Två tomtmarksområden i Bengtsfors om tillhoppa 828 m² såldes i februari respektive april 1961 till ideella organisationer för en sammanlagd köpeskilling av 8 280 kronor, d. v. s. 10 kronor per m². Vidare försåldes den 23 juli 1963 stationshuset i Ödskölt med tillhörande markområde om 3 200 m² för 20 000 kronor samt en del av stationsplanen på samma ort, omfattande 5 200 m², den 2 juni 1963 för 4 300 kronor, i båda fallen till enskilda. Ett stationshus i Bengtsfors har även försålts för rivning. Förhandlingar har upptagits med Bengtsfors köping om överlåtelse av kvarvarande mark därstädes. Av återstående egendom vid bandelen är fyra banvaktsstugor uthyrda. Ett stationshus i Dingelvik och ett lokstall i Bengtsfors står outnyttjade. Någon försäljning av nämnda banvaktsstugor och outnyttjade byggnader förestår icke.

Bandelen Skillingsfors—Beted

Banlängden utgör 19 km; järnvägstrafiken nedlades den 28 maj 1961. Spåret har funnits kvar till innevarande höst.

Tre banvaktsstugor har försålts till enskilda personer. Två av dessa såldes redan före nedläggandet för vardera 8 500 kronor. Den tredje såldes den 26 september 1963 för 8 000 kronor. Ytterligare en banvaktsstuga beräknas bli försäld år 1964. Likaså beräknas stationshuset i Skillingsfors samma år kunna överlätas till Järnskögs kommun.

Bandelen Svanskog—Ärjäng

Denna sträcka, som har en längd av 43 km, nedlades den 10 juni 1954. Spåret revs år 1955.

All till bandelen hörande egendom, innefattande linjemark och byggnader, har försålts till de två kommuner inom vilkas områden marken är belägen. Silleruds kommun förvärvade genom köpeavtal den 20 februari 1959 omkring 680 000 m² mark för en köpeskilling av 110 000 kronor. Till marken hörde stationshus och övriga byggnader vid sju järnvägsstationer. Den 5 juni 1963 överläts 315 770 m² mark jämte tre stationshus till Svanskogs kommun mot en köpeskilling av 66 800 kronor.

Revisorernas uttalande. Sedan början av 1950-talet har järnvägstrafiken nedlagts på drygt 1 700 km trafiksvaga bandelar i vårt land. De till dessa bandelar hörande fastigheterna, bestående av markområden, byggnader och anläggningar, har härvid som regel endast i ringa utsträckning kunnat disponeras för statligt trafikändamål. Då så är möjligt behålles egendomen i järnvägens ägo och utnyttjas för busstrafik eller överlätas till det biltrafikföretag som ombesörjer godstransporterna. Huvuddelen av den fasta egendomen måste emellertid avvecklas genom försäljning.

Efter hand har inom statens järnvägar en viss praxis utbildats i fråga om förfarandet vid nu angivna försäljningar. Ett flertal andra statliga myndigheter beredes redan under förberedelserna för nedläggandet tillfälle att bevaka sina intressen och anmäla sitt behov av mark. Så är främst fallet beträffande väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, men förhållandet gäller även i fråga om andra myndigheter, bl. a. byggnadsstyrelsen och totalförsvarets företrädare. Hos länsmyndigheterna och på kommunalt håll kan frågan om nedläggandet av en järnvägslinje förutsättas vara så känd, att dessa myndigheter på ett tidigt stadium kan anmäla förefintliga förvärvsintressen.

Under senare år har i allt större utsträckning den ordningen kommit till användning, att all järnvägen tillhörig överbliven egendom eller huvuddelen därav överlåtits till vederbörande kommuner. I vissa fall har linjemark överlåtits till lantbruksnämnderna, som sedermera fördelat fastigheterna på de jordägare som haft angränsande marker. Ofta har därvid vissa generella värderingsprinciper kommit till användning, i vart fall då det gällt mark av olika slag. Enligt revisorernas mening är detta tillvägagångssätt som regel en lämplig metod för avveckling av ifrågavarande icke behövliga egendom, eftersom försäljningen av smärre delar av en järnvägslinje till ett stort antal enskilda köpare kan antagas draga med sig betydande administrativa kostnader. Kommunerna har även möjlighet att därvid tillgodose vissa allmänna behov, exempelvis cykelstigar samt vägar och utrymmen för fritids- och idrottsändamål. I de fall då försäljningsobjekten kan antagas äga mera avsevärt marknadsvärde torde dock en separat försäljning genom anbud eller på offentlig auktion vara motiverad. Så synes även i vissa fall ha förekommit och på sina håll givit goda resultat. Försäljningen av ett antal stationshus och andra byggnader på Öland utgör exempel härpå.

Revisorerna har genom besök på olika platser och genom inhämtande av uppgifter tagit del av den ordning som under de senare åren tillämpats i fråga om avvecklingen av ifrågavarande fasta egendom. Undersökningen har bedrivits stickprovvis, dock att utförligare uppgifter inhämtats från de västra delarna av landet; den i det föregående lämnade redogörelsen belyser försäljningsverksamheten intill december innevarande år. Granskningen av ett antal utvalda fall har som regel icke givit revisorerna anledning till erinran beträffande de priser som erhållits vid verkställda försäljningar. Det har däremot synts revisorerna som om i åtskilliga fall tämligen lång tid förflutit innan överlåtelse i någon större omfattning kommit till stånd. Även om försäljningsärendenas beredning, innefattande bl. a. förhandlingar och anbudsgivning m. m., kräver viss tid, synes det revisorerna som om den genomsnittliga tiden av två till tre år efter nedläggandet är en onödigt lång tid för avveckling av fastighetsbeståndet, helst som åtskilliga med försäljningsfrågorna sammanhängande förhållanden torde kunna klarläggas redan innan järnvägstrafiken definitivt nedlägges. Härtill kommer att på åt-

skilliga håll viss övertalig egendom, däribland många byggnader, alltjämt kvarstår i järnvägens ägo och i vissa fall lämnats outnyttjade. Det må härvid framhållas att byggnader som står obegagnade under längre tid tämligen snabbt sjunker i värde. Revisorerna anser sig därför böra understryka angelägenheten av att en skyndsam avveckling eftersträvas beträffande det fastighetsbestånd som i samband med järnvägars nedläggande icke anses böra behållas och disponeras för statliga ändamål.

Revisorerna har i detta sammanhang icke ägnat uppmärksamhet åt det av statens järnvägar tillämpade systemet för bokföring av s. k. värdebeständiga objekt i samband med järnvägars nedläggning.

Finansdepartementet

§ 21

Vissa iakttagelser angående skatteuppbörden m. m.

I enlighet med för riksrevisionsverket gällande instruktioner har ämbetsverket till revisorerna överlämnat vissa redogörelser för resultatet av skatteuppbörden. Dessa avser den ordinarie uppbörden av dels preliminär A- och B-skatt under uppbördsåret 1962—63 (tabell 1 och 2), dels kvarstående skatt enligt 1962 års taxering (tabell 3). Redogörelserna omfattar vidare resultatet av restindrivningen t. o. m. utgången av år 1962 för varje särskilt utmätningsmansdistrikt i fråga om 1956—57 — 1961—62 års preliminära B-skatt samt kvarstående skatt enligt 1955—1960 års taxeringar.

Av redogörelserna framgår bl. a., att under uppbördsterminerna uppbördsåret 1962—63 preliminärskatt inflöt med ett sammanlagt belopp av 14 446 milj. kronor, varav 11 117 milj. kronor såsom A-skatt (77 procent) och 3 329 milj. kronor såsom B-skatt (23 procent). Närmast föregående uppbördsår uppgick under uppbördsterminerna influten preliminärskatt till 13 407 milj. kronor. Preliminärskatten har således ökat med 1 039 milj. kronor. Av den debiterade B-skatten, 3 402 milj. kronor, restfördes 134 milj. kronor (4 procent). För erhållande av en fullständig bild av preliminärskatteuppbörden måste till tidigare nämnda belopp läggas de fyllnadsinbetalningar av preliminärskatt som verkstälts efter uppbördsårets utgång. Med fyllnadsinbetalningar avses sådana skatteinbetalningar som verkstälts inom viss tid efter utgången av uppbördsåret och som medtages vid avräkningen av den preliminära skatten mot den slutliga. För uppbördsåret 1962—63 uppgick inbetalningarna av sådant slag till 736 milj. kronor, varav 192 milj. kronor (26 procent) såsom A-skatt och 544 milj. kronor (74 procent) såsom B-skatt. För närmast föregående uppbördsår inflöt såsom fyllnadsinbetalningar 802 milj. kronor, av vilket belopp 168 milj. kronor (21 procent) utgjorde A-skatt och 634 milj. kronor (79 procent) B-skatt. Enligt årets taxering belöper sig det sammanlagda beloppet av den ränta med nio procent som med vissa begränsningar utgår å kvarstående skatt till 35 milj. kronor, vilket innebär en minskning med 5 milj. kronor jämfört med närmast föregående års taxering.

Vad årets fyllnadsinbetalningar beträffar har i fråga om A-skatt de största beloppen inbetalats i Stockholms stad (41,8 milj. kronor), Malmöhus län (23,9 milj. kronor), Stockholms län (23,4 milj. kronor) samt Göteborgs och Bohus län (17,4 milj. kronor). Beträffande B-skatten, som i huvudsak avser aktiebolag m. fl. juridiska personer, har de största beloppen inbetalats i Stockholms stad (139,1 milj. kronor), Göteborgs och Bohus län (77,3 milj. kronor), Malmöhus län (61,6 milj. kronor), Västmanlands län (42,7 milj. kronor) och Stockholms län (38,1 milj. kronor).

Under uppbördsåret 1962—63 inbetalades av svenska aktiebolag B-skatt med ett sammanlagt belopp av 1 306 milj. kronor. Närmast föregående uppbördsår uppgick beloppet till 1 235 milj. kronor. Av tabell 2 framgår att större differenser icke föreligger mellan vad som debiterats och vad som influtit. I vissa län överstiger influtna belopp debiterade belopp, vilket sammanhänger med att i de influtna beloppen även ingår under löpande uppbördsår verkställda överbetalningar. De största beloppen har inbetalats i Stockholms stad (477,5 milj. kronor), Göteborgs och Bohus län (153,2 milj. kronor) och Malmöhus län (118,1 milj. kronor).

Den kvarstående skatten enligt 1962 års taxering uppgick till 1 250 milj. kronor; av detta belopp restfördes 196 milj. kronor (16 procent). Av den kvarstående skatten enligt närmast föregående års taxering, 1 158 milj. kronor, restfördes 183 milj. kronor (16 procent). Den kvarstående skatten har ökat i samtliga län med undantag av Kristianstads och Kopparbergs län. Den största ökningen uppvisar Stockholms stad (13 milj. kronor), Stockholms län och Södermanlands län (8 milj. kronor vardera), Älvsborgs län (6 milj. kronor) samt Malmöhus län (5 milj. kronor). I fråga om uppbördsresultatet har en förbättring inträtt i 16 län och en försämring i 8, medan resultatet är oförändrat i ett län. Den högsta inflytandeprocenten uppvisar Kronobergs län (91,88 procent), Hallands län (90,31 procent), Skaraborgs län (90,15 procent), Jönköpings län (89,41 procent), Älvsborgs län (88,56 procent), Kalmar län (88,32 procent) och Kopparbergs län (88,26 procent). Den lägsta förekommer i Stockholms stad (76,74 procent) och Norrbottens län (79,22 procent).

Den kvarstående skatten enligt 1963 års taxering beräknas uppgå till omkring 1 094 milj. kronor och den överskjutande preliminära skatten till omkring 1 487 milj. kronor (tabell 1).

Av 1956—57 års restförda B-skatt, 103,1 milj. kronor, vilken numera är preskriberad för indrivningsåtgärder, har t. o. m. 1962 års utgång 29,7 milj. kronor avkortats, 62,8 milj. kronor levererats och 10,4 milj. kronor avskrivits. Såsom oredovisat kvarstod 0,2 milj. kronor. I tabellerna över restindrivningen har levererade belopp ställts i relation till restförda, varvid avdrag gjorts för avkortade belopp med hänsyn till att avkortningsförfarandet är en från restindrivningen skild företeelse. Efter denna beräkningsgrund har för riket i dess helhet 86 procent levererats och 14 procent avskrivits. För landsbygd och städer utan egna uppbördsverk har 91 procent levererats och 9 procent avskrivits, medan för städer med egna uppbördsverk 79 procent levererats och 21 procent avskrivits.

Av den restförda kvarstående skatten enligt 1955 års taxering, 119,5 milj. kronor, har t. o. m. 1962 års utgång 17,6 milj. kronor avkortats, 78,4 milj. kronor levererats och 23,0 milj. kronor avskrivits. Såsom oredovisat kvarstod således 0,5 milj. kronor. Levererat belopp har även här ställts i rela-

tion till vad som efter avkortning återstått att indriva. Totalt har 77 procent levererats och 23 procent avskrivits. Procenttalen för landsbygden är 83 respektive 17 och för städerna 70 respektive 30.

I tabell 4 återfinnes en sammanställning över resultatet av restindrivningen för varje särskilt utmätningsmansdistrikt i fråga om antalet restförda poster för 1957—58 års preliminära B-skatt (B 57). De i tabellen och i det följande inom parentes angivna talen avser 1956—57 års preliminära B-skatt (B 56) efter lika lång tids indrivning. Av sammanställningen framgår bl. a. att för riket i dess helhet 84 (83) procent av antalet restförda poster guldits vid 1962 (1961) års utgång. För landsbygd och städer utan egna uppbördsverk har 90 (89) procent guldits och för städer med egna uppbördsverk 73 (71) procent. De siffermässigt bästa resultaten har för landsbygden uppnåtts i Södermanlands län och Jämtlands län med 95 (95 respektive 93) procent, i Uppsala län, Gotlands län, Älvsborgs län och Västerbottens län med 94 (respektive 92, 92, 93 och 93) procent samt Kalmar län med 93 (92) procent. Beträffande städer med egna uppbördsverk har de högsta procenttalen uppnåtts i Nyköping med 98 (96) procent, i Eskilstuna med 90 (90) procent samt i Växjö och Sundsvall med 87 (83 respektive 87) procent. I fråga om landsbygd och städer utan egna uppbördsverk har i 93 (77) distrikt 96 procent eller mer guldits, i 139 (131) mellan 91 och 95 procent, i 67 (69) mellan 86 och 90 procent och i 40 (43) mellan 81 och 85 procent. 98 procent har guldits i 1 stad med eget uppbördsverk, mellan 86 och 90 procent i 3 (3) städer, mellan 81 och 85 procent i 5 (6) städer och mellan 76 och 80 procent i 8 (5) städer.

En liknande sammanställning i fråga om den kvarstående skatten enligt 1957 års taxering (K 58) återfinnes i tabell 5. De inom parentes angivna talen avser den kvarstående skatten enligt 1956 års taxering (K 57) efter lika lång tids indrivning. Av sammanställningen kan bl. a. utläsas, att för riket i dess helhet 75 (75) procent av antalet restförda poster guldits vid 1962 (1961) års utgång. För landsbygd och städer utan egna uppbördsverk har 81 (81) procent guldits och för städer med egna uppbördsverk 66 (65) procent. De siffermässigt bästa resultaten har för landsbygden uppnåtts i Hallands län med 87 (88) procent, i Västerbottens län med 86 (85) procent samt i Kalmar län, Göteborgs och Bohus län och Skaraborgs län med 85 (respektive 85, 85 och 84) procent. Beträffande städer med egna uppbördsverk har de högsta procenttalen erhållits i Nyköping med 86 (85) procent, i Karlskrona med 81 (78) procent, i Växjö med 79 (79) procent, i Jönköping med 78 (81) procent samt i Sundsvall och Östersund med 76 (79 respektive 70) procent. I fråga om landsbygden har i 32 (28) distrikt mellan 91 och 95 procent guldits, i 89 (94) mellan 86 och 90 procent, i 103 (96) mellan 81 och 85 procent och i 57 (74) mellan 76 och 80 procent. 86

Tabell 1
Preliminär, slutlig, kvarstående och överskjutande skatt för beskattningsåret 1962

Län	Influten preliminär skatt								Restförd prel. B-skatt	S:a infl. o. restf. prel. skatt	Slutlig skatt	Kvar- stående skatt		Å kvar- ståen- de skatt på- förd ränta	Över- skju- tande prel. skatt		
	Under uppbördsterminerna				Såsom fyllnadsinbetalningar											S:a prel. skatt	
	Prel. A-skatt		Prel. B-skatt		Prel. A-skatt		Prel. B-skatt										
	Milj. kr.	% av s:a infl. o. restf. prel. skatt	Milj. kr.	% av s:a infl. o. restf. prel. skatt	Milj. kr.	% av s:a infl. o. restf. prel. skatt	Milj. kr.	% av s:a infl. o. restf. prel. skatt									
Stockholms stad	1 886,02	66	758,92	27	41,83	1	139,08	5	2 825,85	32,99	1	2 858,84	2 798,97	188,26	7	7,45	243,78
Stockholms	1 001,79	80	177,56	14	23,37	2	38,14	3	1 240,86	10,20	1	1 251,06	1 231,24	92,35	8	3,33	114,19
Uppsala	242,44	76	65,79	20	4,05	1	5,25	2	317,53	2,75	1	320,28	311,16	23,14	7	0,69	31,76
Södermanlands	335,48	77	81,86	19	4,03	1	11,42	2	432,79	2,85	1	435,64	425,71	30,90	7	0,98	41,32
Östergötlands ..	486,64	75	133,85	20	6,35	1	20,71	3	647,55	4,54	1	652,09	634,87	44,88	7	1,34	58,69
Jönköpings ...	344,71	74	98,13	21	6,25	1	12,93	3	462,02	2,89	1	464,91	454,56	39,53	9	1,24	50,28
Kronobergs	168,32	73	52,78	23	3,12	1	5,77	2	229,99	1,78	1	231,77	229,59	21,36	9	0,60	23,00
Kalmar	244,45	74	73,11	22	2,94	1	8,38	2	328,88	3,07	1	331,95	329,89	31,82	10	0,92	33,83
Gotlands	47,76	72	15,61	24	0,50	1	1,10	2	64,97	1,03	1	66,00	67,59	8,12	12	0,22	6,88
Blekinge	174,81	78	38,47	17	1,96	1	7,70	3	222,94	1,98	1	224,92	220,52	19,06	9	0,63	24,41
Kristianstads ..	264,64	69	102,16	27	3,92	1	9,42	2	380,14	5,08	1	385,22	379,98	36,36	10	1,09	41,47
Malmöhus	927,94	68	339,62	25	23,87	2	61,63	4	1 353,06	10,00	1	1 363,06	1 321,17	92,49	7	3,06	138,06
Hallands	184,52	71	65,11	25	3,24	1	5,85	2	258,72	2,31	1	261,03	256,70	24,21	9	0,68	28,50
Göteb. o. Bohus	1 047,62	71	322,43	22	17,37	1	77,27	5	1 464,69	11,92	1	1 476,61	1 437,06	92,48	6	3,30	132,06
Älvsborgs	477,56	75	127,58	20	7,16	1	18,39	3	630,69	4,31	1	635,00	615,88	47,80	8	1,36	67,08
Skaraborgs	260,74	70	93,70	25	4,77	1	10,06	3	369,27	3,90	1	373,17	368,92	34,89	9	1,05	39,12
Värmlands	366,91	76	97,71	20	5,07	1	7,87	2	477,56	4,19	1	481,75	461,01	33,07	7	0,85	53,73
Örebro	379,10	77	93,30	19	5,44	1	12,22	2	490,06	3,52	1	493,58	475,92	31,68	7	1,05	49,00
Västmanlands ..	359,93	71	93,69	19	3,50	1	42,74	8	499,86	3,13	1	502,99	482,06	27,58	6	0,81	46,26
Kopparbergs ..	362,21	74	109,12	22	4,64	1	8,36	2	484,33	3,18	1	487,51	449,04	28,02	6	0,66	52,89
Gävleborgs	379,53	78	88,10	18	5,43	1	7,73	2	480,79	4,48	1	485,27	465,97	33,96	7	0,97	52,22
Västernorrlands	375,02	75	100,91	20	3,82	1	13,08	3	492,83	4,56	1	497,39	471,07	31,21	7	0,86	53,32
Jämtlands	152,65	78	35,76	18	1,76	1	3,34	2	193,51	2,26	1	195,77	189,49	16,95	9	0,39	23,50
Västerbottens ..	276,53	76	72,74	20	4,62	1	8,71	2	362,60	3,53	1	366,13	355,60	29,07	8	0,79	38,89
Norrbottnens ...	369,64	78	90,62	19	3,64	1	6,53	1	470,43	4,03	1	474,46	466,92	34,37	7	1,06	42,40
Hela riket	11 116,96	73	3 328,63	22	192,65	1	543,68	3	15 181,92	134,48	1	15 316,40	14 900,89	1 093,56	7	35,38	1 486,64

Tabell 2

Resultatet av den ordinarie uppbörden av preliminär B-skatt
för uppbördsåret 1962—63 i fråga om svenska aktiebolag
med fördelning efter län

Län	Debiterade belopp Mkr.	Influtna belopp Mkr.
Stockholms stad	473,77	477,48
Stockholms	50,70	50,56
Uppsala	13,75	13,72
Södermanlands	26,99	27,10
Östergötlands	42,90	43,47
Jönköpings	21,47	21,46
Kronobergs	7,54	7,62
Kalmar	11,97	11,85
Gotlands	1,16	1,16
Blekinge	7,57	7,56
Kristianstads	14,72	15,32
Malmöhus	118,00	118,11
Hallands	9,29	9,30
Göteborgs o. Bohus	153,58	153,20
Älvsborgs	33,12	33,76
Skaraborgs	15,60	15,68
Värmlands	34,56	34,49
Örebro	26,31	26,33
Västmanlands	41,88	41,74
Kopparbergs	54,13	54,07
Gävleborgs	32,67	32,58
Västernorrlands	41,81	41,58
Jämtlands	6,89	6,85
Västerbottens	12,67	12,66
Norrbottnens	44,25	47,89
Hela riket	1 297,30	1 305,54

Tabell 3

Resultatet av den ordinarie uppbörden av kvarstående skatt enligt 1962 års taxering
med fördelning efter län

Län	Debiterade belopp kr.	Influtna belopp kr.	Inflytande- procent	Restförda belopp kr.
Stockholms stad	199 406 857	153 031 048	76,74	46 375 809
Stockholms	95 393 337	76 198 084	79,88	19 195 253
Uppsala	27 352 545	23 807 794	87,04	3 544 751
Södermanlands	37 457 004	32 496 200	86,76	4 960 804
Östergötlands	49 383 957	43 166 091	87,41	6 217 866
Jönköpings	46 209 136	41 316 780	89,41	4 892 356
Kronobergs	27 210 053	24 999 430	91,88	2 210 623
Kalmar	36 382 220	32 131 818	88,32	4 250 402
Gotlands	8 424 588	7 334 788	87,06	1 089 800
Blekinge	21 093 398	17 762 151	84,21	3 331 247
Kristianstads	43 556 488	37 962 457	87,16	5 594 031
Malmöhus	110 000 107	94 969 289	86,34	15 030 818
Hallands	31 097 881	28 084 565	90,31	3 013 316
Göteborgs o. Bohus	94 045 734	77 081 612	81,96	16 964 122
Älvsborgs	54 917 431	48 633 904	88,56	6 283 527
Skaraborgs	43 683 628	39 380 616	90,15	4 303 012
Värmlands	43 470 188	37 247 633	85,69	6 222 555
Örebro	37 190 033	32 372 973	87,05	4 817 060
Västmanlands	35 264 473	29 518 657	83,71	5 745 816
Kopparbergs	36 457 204	32 175 698	88,26	4 281 506
Gävleborgs	40 814 195	33 738 758	82,66	7 075 437
Västernorrlands	37 748 790	31 894 269	84,49	5 854 521
Jämtlands	20 867 395	17 675 784	84,71	3 191 611
Västerbottens	36 293 809	31 775 073	87,55	4 518 736
Norrbottnens	36 433 357	28 860 839	79,22	7 572 518
Hela riket	1 250 153 008	1 053 616 311	84,28	196 537 497

Tabell 4

Preliminär B-skatt för uppboråsåret 1957—58 (B 57)

Utmätningmansdistrikten fördelade länsvis efter förhållandet mellan antalet t. o. m. utgången av år 1962 guldna poster och antalet efter avkortning återstående restförda poster; talen inom parentes avser preliminär B-skatt för uppboråsåret 1956—57 (B 56) efter lika lång tids indrivning.

Län (Lb = landsbygd och städer utan uppboråsverk = städer med egna uppboråsverk)	Antal utmät- nings- mans- dis- trikt	Antal utmätningmansdistrikt										Genomsnittlig inflytande- procent per län
		Inflytande procentklasser										
		51— 55	56— 60	61— 65	66— 70	71— 75	76— 80	81— 85	86— 90	91— 95	96— 100	
tockholms stad..	1					—(1)	1(—)					76 (73)
tockholms .. Lb	18			1(1)	1(—)	—(2)	1(4)	7(7)	6(2)	2(2)		82 (79)
St	1						1(1)					83 (83)
ppsala Lb	8								1(2)	5(5)	2(1)	94 (92)
St	1				1(1)							69 (68)
ermanlands Lb	9									4(4)	5(5)	95 (95)
St	2								1(1)		1(1)	92 (92)
ds . Lb	13						1(1)	3(3)	1(3)	6(4)	2(2)	91 (90)
St	2				—(1)	2(1)						73 (69)
önköpings .. Lb	15						1(—)	2(4)	3(2)	3(7)	6(2)	90 (90)
St	1						—(1)	1(—)				81 (78)
nobergs ... Lb	11		1(—)				1(1)		2(3)	5(4)	2(3)	84 (90)
St	1							—(1)	1(—)			87 (83)
..... Lb	16							—(1)	1(4)	10(9)	5(2)	93 (92)
St	1						1(1)					79 (78)
flands Lb	4(5)							—(1)		2(3)	2(1)	94 (92)
lekinge Lb	7(8)			1(—)	—(2)			2(—)	2(4)	2(2)		82 (82)
St	1						1(—)	—(1)				78 (81)
tianstads . Lb	17					—(1)	1(1)	3(2)	4(5)	7(7)	2(1)	88 (88)
St	1			1(1)								64 (65)
us ... Lb	16					—(1)	2(—)	1(3)	4(1)	6(11)	3(—)	89 (89)
St	5	—(1)	1(—)		1(1)	2(2)		1(1)				67 (66)
..... Lb	9						—(1)	2(1)	2(2)	2(2)	3(3)	91 (91)
St	1						1(1)					73 (74)
bgs o. Bohus. Lb	14			—(1)		1(—)		1(1)	1(2)	7(7)	4(3)	89 (87)
St	2			—(1)	1(—)		1(1)					67 (65)
borgs ... Lb	19							1(1)	4(4)	3(5)	11(9)	94 (93)
St	1						1(1)					76 (76)
karaborgs ... Lb	18							1(3)	6(5)	6(5)	5(5)	92 (91)
ärmlands .. Lb	18						1(—)	2(2)	3(4)	8(5)	4(7)	91 (92)
St	2						1(1)	—(1)				76 (77)
rebro Lb	12					—(1)	1(—)	2(3)	4(3)	4(3)	2(2)	86 (85)
St	1				—(1)	1(—)						75 (70)
ästmanlands Lb	11						—(1)	1(—)	2(4)	7(3)	—(2)	89 (88)
St	1						1(1)					84 (84)
pparbergs . Lb	20				—(1)	2(1)	2(2)	2(2)	2(5)	6(5)	6(4)	87 (86)
St	1			—(1)		1(—)						71 (62)
ävleborgs .. Lb	18					1(—)	1(3)	4(2)	4(3)	5(7)	3(3)	89 (89)
St	1			—(1)	1(—)							67 (64)
ästernorrlands Lb	22						—(1)	2(4)	4(1)	6(8)	10(8)	92 (91)
St	1							1(1)				87 (87)
ämtlands ... Lb	15								1(3)	8(8)	6(4)	95 (93)
St	1					—(1)	1(—)					77 (72)
ästerbottens .. Lb	24							1(1)	2(4)	12(10)	9(9)	94 (93)
St	1							1(1)				76 (80)
orrbottens .. Lb	18						—(4)	1(2)	8(3)	6(6)	3(3)	90 (88)
St	1							1(—)	—(1)			85 (86)
Landsbygd och städer utan egna pbördsverk	352 (354)		1(—)	2(2)	1(3)	5(7)	13(22)	40(43)	67(69)	130 (131)	93(77)	90(89)
Städer med egna pbördsverk	31(31)	—(1)	1(—)	1(4)	4(4)	8(7)	8(5)	5(6)	3(3)		1(1)	73(71)
Hela riket	383 (385)	—(1)	2(—)	3(6)	5(7)	13(14)	21(27)	45(49)	70(72)	130 (131)	94(78)	84(83)

Tabell 5

Kvarstående skatt enligt 1957 års taxering (K 58)

Utmätningmansdistrikten fördelade länsvis efter förhållandet mellan antalet t.o.m. utgången av år 1962 guldna poster och antalet efter avkortning återstående restförda poster; talen inom parentes avser kvarstående skatt enligt 1956 års taxering (K 57) efter lika lång tids indrivning.

Län (Lb = landsbygd och städer utan egna uppborädsverk St = städer med egna uppborädsverk)	Antal utmät- nings- mans- dis- trikt	Antal utmätningmansdistrikt										Genomsnittlig inflytandepro- cent per län		
		Inflytande procentklasser												
		51— 55	56— 60	61— 65	66— 70	71— 75	76— 80	81— 85	86— 90	91— 95	96— 100			
Stockholms stad ..	1			1 (1)										64 (63)
Stockholms .. Lb	18	1 (—)	— (1)	2 (1)	3 (5)	4 (4)	4 (4)	3 (2)	1 (1)					78 (78)
St	1			1 (1)										67 (69)
Uppsala	8				1 (1)	4 (3)	2 (3)	1 (1)						81 (80)
St	1				1 (1)									68 (69)
Södermanlands Lb	9					1 (—)	— (3)	6 (4)	1 (2)	1 (—)				83 (83)
St	2			— (1)	1 (—)		— (1)	1 (—)						70 (68)
Östergötlands . Lb	13				1 (—)	3 (3)	2 (4)	2 (4)	5 (2)					81 (7)
St	2				2 (2)									68 (68)
Jönköpings .. Lb	15				— (1)	1 (—)	1 (2)	7 (4)	3 (6)	3 (2)				84 (83)
St	1						1 (—)	— (1)						78 (81)
Kronobergs ... Lb	11				— (1)		2 (1)	6 (3)	2 (6)	1 (—)				83 (83)
St	1						1 (1)							79 (79)
Kalmar	16						2 (2)	4 (5)	8 (8)	2 (1)				85 (85)
St	1													72 (74)
Gotlands	4 (5)						1 (2)	2 (2)	1 (1)					83 (81)
Blekinge Lb	7 (8)			1 (1)		1 (3)	2 (2)	2 (1)	1 (1)					75 (75)
St	1						— (1)	1 (—)						81 (78)
Kristianstads . Lb	17				1 (—)	— (1)	4 (4)	8 (7)	4 (5)					82 (82)
St	1				1 (1)									69 (68)
Malmöhus ... Lb	16			— (1)	1 (—)	1 (1)	4 (4)	6 (7)	4 (3)					81 (—)
St	5	1 (1)		2 (2)	2 (2)									64 (61)
Hallands Lb	9							3 (2)	5 (5)	1 (2)				87 (88)
St	1													74 (76)
Gbgs o. Bohus . Lb	14				— (1)	1 (—)	— (1)	5 (4)	3 (5)	4 (4)	1 (—)			85 (85)
St	2			1 (1)	1 (—)	— (1)								63 (64)
Älvsborgs Lb	19						2 (3)	5 (6)	11 (7)	1 (3)				84 (85)
St	1				1 (1)									66 (70)
Skaraborgs ... Lb	18					2 (1)	1 (4)	4 (4)	7 (6)	4 (3)				85 (—)
Värmlands ... Lb	18			1 (—)	3 (3)	4 (2)	2 (3)	4 (4)	2 (3)	2 (3)				77 (79)
St	2				1 (1)	1 (—)	— (1)							71 (70)
Örebro	12			1 (1)	4 (1)	2 (5)	4 (4)	1 (1)						72 (74)
St	1				1 (1)									69 (70)
Västmanlands . Lb	11				2 (2)	4 (3)	2 (3)	1 (3)	2 (—)					75 (76)
St	1					1 (1)								72 (75)
Kopparbergs . Lb	20				2 (3)	4 (3)	3 (4)	6 (4)	5 (4)	— (2)				79 (79)
St	1			1 (1)										65 (63)
Gävleborgs .. Lb	18				— (2)	5 (2)	4 (3)	5 (6)	4 (4)	— (1)				79 (80)
St	1	— (1)	1 (—)											62 (60)
Västernorrlands Lb	22				2 (1)	6 (3)	6 (8)	4 (4)	3 (5)	1 (1)				78 (79)
St	1						1 (1)							76 (79)
Jämtlands ... Lb	15					2 (—)	1 (3)	6 (5)	3 (5)	3 (2)				84 (85)
St	1				— (1)		1 (—)							76 (70)
Västerbottens . Lb	24					— (1)	1 (2)	6 (7)	9 (11)	7 (3)	1 (—)			86 (85)
St	1					1 (1)								72 (71)
Norrbottnens .. Lb	18			— (1)	3 (3)	1 (2)	2 (2)	5 (6)	4 (2)	2 (2)	1 (—)			75 (72)
St	1					1 (1)								69 (69)
Landsbygd och städer utan egna uppborädsverk ...	352 (354)	1 (1)	6 (7)	19 (18)	3 (36)	57 (74)	103 (96)	89 (94)	(28)	2 (—)				81 (81)
Städer med egna uppborädsverk	31 (31)	1 (1)	— (1)	6 (6)	13 (12)	5 (4)	4 (5)	1 (2)	1 (—)					66 (—)
Hela riket	383 (385)	1 (1)	1 (2)	2 (13)	(30)	48 (40)	61 (79)	104 (98)	90 (94)	(28)	2 (—)			75 (75)

Tabell 6

Städer med egna uppbördsverk

Redogörelse för resultatet av restindrivningen beträffande preliminär B-skatt för uppbördsåren 1956—57, 1957—58, 1958—59, 1959—60, 1960—61 och 1961—62 (B 56—B 61) t. o. m. år 1962. Uppgifterna om resultatet efter ett års indrivning avser förhållandena vid utgången av det kalenderår, under vilket den sista av de sex uppbördsterminerna infallit.

Städer med egna uppbördsverk		Guldna poster i % av restförda efter avdrag för avkortade						Levererat belopp i % av restfört efter avdrag för avkortat					
		B 56	B 57	B 58	B 5	B 60	B 6	B 56	B 57	B 58	B 59	B 60	B 61
Stockholm	Efter 1 år	33	31	32	32	32	32	35	32	32	44	32	32
	» 2 »	56	58	56	56	55		60	59	60	67	58	
	» 3 »	66	68	66	65			70	69	70	75		
	» 4 »	70	73	71				75	74	75			
	» 5 »	73	76					78	77				
	» 6 »	74						79					
Göteborg	» 1 »	28	28	29	30	32	32	29	28	34	35	35	32
	» 2 »	46	50	50	50	51		53	55	59	58	58	
	» 3 »	58	59	61	60			65	65	68	67		
	» 4 »	62	64	66				70	70	73			
	» 5 »	64	66					72	72				
	» 6 »	65						72					
Malmö	» 1 »	29	32	43	34	38	38	36	37	54	45	45	46
	» 2 »	52	55	56	55	60		62	63	69	68	71	
	» 3 »	66	63	64	64			71	72	76	76		
	» 4 »	70	67	69				75	76	80			
	» 5 »	71	69					77	77				
	» 6 »	71						77					
Norrköping	» 1 »	40	52	58	60	63	65	49	62	65	66	74	72
	» 2 »	58	67	73	74	74		70	75	80	80	83	
	» 3 »	66	72	77	78			76	79	83	83		
	» 4 »	67	72	78				77	79	84			
	» 5 »	67	73					77	79				
	» 6 »	67						77					
Uppsala	» 1 »	45	45	45	45	47	49	51	50	49	50	51	53
	» 2 »	53	54	54	54	56		61	60	60	64	62	
	» 3 »	61	62	61	61			69	69	69	70		
	» 4 »	65	67	65				74	74	74			
	» 5 »	68	69					76	76				
	» 6 »	69						77					
Västerås	» 1 »	68	68	68	69	68	66	67	64	67	74	67	60
	» 2 »	77	77	79	80	81		78	74	80	84	83	
	» 3 »	82	82	84	84			85	79	85	86		
	» 4 »	84	84	86				87	80	87			
	» 5 »	84	84					87	81				
	» 6 »	84						87					
Hälsingborg	» 1 »	23	24	26	27	28	30	35	28	29	29	27	33
	» 2 »	37	40	41	43	46		55	48	47	47	50	
	» 3 »	46	49	50	53			64	58	60	60		
	» 4 »	49	54	56				68	64	67			
	» 5 »	51	58					70	68				
	» 6 »	53						71					
Örebro	» 1 »	34	38	36	46	43	48	36	34	37	47	48	52
	» 2 »	56	61	64	62	56		63	62	67	66	64	
	» 3 »	62	69	73	70			69	71	77	75		
	» 4 »	68	73	77				74	76	80			
	» 5 »	70	75					76	77				
	» 6 »	71						77					

Städer med egna uppbördsverk		Guldna poster i % av restförda efter avdrag för avkortade						Levererat belopp i % av restfört efter avdrag för avkortat					
		B 56	B 57	B 58	B 59	B 60	B 61	B 56	B 57	B 58	B 59	B 60	B 61
Borås	Efter 1 år	67	67	67	62	53	51	80	79	78	74	67	60
	» 2 »	71	71	73	70	59		83	82	83	80	74	
	» 3 »	75	73	76	74			85	84	85	82		
	» 4 »	76	75	79				86	86	87			
	» 5 »	76	76					86	86				
	» 6 »	76						86					
Linköping	» 1 »	54	50	57	52	53	53	66	54	59	57	59	63
	» 2 »	64	59	66	65	64		73	65	73	72	70	
	» 3 »	69	67	73	74			77	73	80	80		
	» 4 »	71	71	77				79	77	83			
	» 5 »	73	73					80	78				
	» 6 »	73						80					
Eskilstuna	» 1 »	71	63	62	64	64	69	79	71	66	72	69	84
	» 2 »	82	83	85	84	85		87	90	87	88	87	
	» 3 »	88	88	89	89			90	93	91	90		
	» 4 »	90	89	92				93	93	93			
	» 5 »	90	90					93	94				
	» 6 »	90						93					
Gävle	» 1 »	36	38	39	38	44	47	39	34	33	38	45	44
	» 2 »	42	51	50	52	57		47	55	52	55	58	
	» 3 »	52	60	60	60			57	67	61	64		
	» 4 »	59	64	66				66	71	65			
	» 5 »	64	67					69	73				
	» 6 »	66						71					
Jönköping	» 1 »	17	35	30	26	29	31	33	36	37	45	46	45
	» 2 »	41	59	53	45	46		58	59	61	70	70	
	» 3 »	60	68	62	50			69	66	70	76		
	» 4 »	75	80	65				78	74	75			
	» 5 »	78	81					79	76				
	» 6 »	78						80					
Karlstad	» 1 »	38	46	46	44	44	40	44	45	46	44	42	40
	» 2 »	65	66	67	68	66		71	69	71	71	68	
	» 3 »	71	71	73	73			77	76	77	78		
	» 4 »	74	73	76				79	77	79			
	» 5 »	74	75					80	78				
	» 6 »	75						80					
Lund	» 1 »	38	45	44	41	43	48	49	59	54	50	50	50
	» 2 »	57	62	64	58	60		70	78	75	69	74	
	» 3 »	64	67	70	63			76	83	82	75		
	» 4 »	69	69	73				81	85	85			
	» 5 »	70	71					83	86				
	» 6 »	71						83					
Halmstad	» 1 »	35	38	40	42	43	44	42	40	43	44	47	47
	» 2 »	45	47	52	52	54		56	57	58	57	61	
	» 3 »	56	59	64	61			68	69	75	67		
	» 4 »	67	67	71				76	75	80			
	» 5 »	74	73					82	80				
	» 6 »	79						87					

Städer med egna uppbördsverk		Guldna poster i % av restförda efter avdrag för avkortade						Levererat belopp i % av restfört efter avdrag för avkortat					
		B 56	B 57	B 58	B 59	60	B 61	B	B 57	B 58	B 59	B 60	B 61
Södertälje	Efter 1 år	46	40	40	47	41	44	44	39	38	47	37	41
	» 2 »	64	63	60	62	64		66	61	61	63	62	
	» 3 »	72	72	72	71			75	71	74	73		
	» 4 »	78	78	76				82	77	77			
	» 5 »	83	83					86	80				
	» 6 »	83						86					
Uddevalla	» 1 »	45	36	44	45	43	39	44	32	40	38	46	33
	» 2 »	68	62	59	56	54		69	63	59	51	58	
	» 3 »	75	72	66	63			77	71	66	61		
	» 4 »	79	77	71				80	76	70			
	» 5 »	80	80					82	79				
	» 6 »	82						83					
Karlskrona	» 1 »	49	42	45	49	48	60	52	54	47	56	54	65
	» 2 »	72	67	70	69	73		76	81	73	76	79	
	» 3 »	77	76	76	75			8	86	81	82		
	» 4 »	80	78	80				87	87	84			
	» 5 »	81	78					84	87				
	» 6 »	81						84					
Luleå	» 1 »	41	52	37	55	62	65	42	51	38	61	63	66
	» 2 »	64	71	67	70	76		67	73	66	75	83	
	» 3 »	75	81	78	78			80	82	78	82		
	» 4 »	79	85	84				85	90	82			
	» 5 »	86	85					87	90				
	» 6 »	86						87					
Kalmar	» 1 »	43	48	54	52	55	53	45	53	60	59	58	58
	» 2 »	69	69	68	66	70		74	77	72	70	77	
	» 3 »	74	76	75	76			78	82	79	78		
	» 4 »	77	78	78				82	84	82			
	» 5 »	78	79					85	85				
	» 6 »	78						85					
Sundsvall	» 1 »	70	72	73	76	78	82	81	87	81	83	82	87
	» 2 »	81	81	86	88	88		90	92	91	92	92	
	» 3 »	86	85	88	91			93	94	93	94		
	» 4 »	87	86	89				94	95	93			
	» 5 »	87	87					94	95				
	» 6 »	87						94					
Landskrona	» 1 »	43	45	45	43	45	48	49	52	54	58	53	66
	» 2 »	66	62	63	62	65		75	73	75	79	75	
	» 3 »	72	68	69	67			79	79	80	82		
	» 4 »	72	70	71				80	81	82			
	» 5 »	73	71					81	81				
	» 6 »	73						81					
Kristianstad	» 1 »	30	24	27	28	33	33	33	24	26	31	34	38
	» 2 »	42	40	41	43	50		50	49	42	47	54	
	» 3 »	52	51	51	50			60	59	53	54		
	» 4 »	60	60	58				66	65	61			
	» 5 »	65	64					69	68				
	» 6 »	67						70					

Städer med egna uppbördsverk		Guldna poster i % av restförda efter avdrag för avkortade						Levererat belopp i % av restfört efter avdrag för avkortat					
		B 56	B 57	B 58	B 59	B 60	B 61	B 56	B 57	B 58	B 59	B 60	B 61
Växjö	Efter 1 år	62	51	70	71	57	62	71	54	78	76	74	56
	» 2 »	75	77	79	80	74		84	84	92	84	91	
	» 3 »	80	83	84	86			87	89	95	92		
	» 4 »	83	86	86				90	90	95			
	» 5 »	83	87					90	91				
	» 6 »	84						90					
Östersund	» 1 »	45	53	55	52	56	55	46	52	58	50	58	56
	» 2 »	56	64	68	68	72		59	66	71	66	76	
	» 3 »	64	71	76	77			66	75	79	77		
	» 4 »	69	75	79				72	79	82			
	» 5 »	71	77					74	81				
	» 6 »	73						77					
Nyköping	» 1 »	90	90	91	95	94	98	94	95	96	97	95	98
	» 2 »	93	95	96	96	99		96	96	99	98	98	
	» 3 »	95	97	97	97			98	98	99	98		
	» 4 »	96	98	97				98	98	99			
	» 5 »	96	98					98	98				
	» 6 »	96						98					
Umeå	» 1 »	55	46	50	50	49	52	61	59	59	65	41	65
	» 2 »	69	62	64	67	63		74	74	74	79	64	
	» 3 »	75	70	74	78			80	79	79	85		
	» 4 »	78	72	78				82	82	83			
	» 5 »	80	76					85	85				
	» 6 »	81						86					
Kristinehamn	» 1 »	50	33	29	37	40	42	51	34	24	33	44	36
	» 2 »	73	56	54	68	70		84	60	58	71	76	
	» 3 »	76	73	68	77			87	77	72	78		
	» 4 »	80	79	72				90	82	77			
	» 5 »	82	80					91	83				
	» 6 »	82						91					
Trelleborg	» 1 »	39	41	39	34	32	33	51	41	42	37	43	40
	» 2 »	71	72	71	59	58		79	76	71	63	68	
	» 3 »	79	78	78	71			86	84	79	74		
	» 4 »	80	84	80				87	87	82			
	» 5 »	81	84					88	87				
	» 6 »	81						88					
Falun	» 1 »	38	30	39	33	49	56	40	27	42	33	46	58
	» 2 »	47	51	51	44	57		51	52	54	46	54	
	» 3 »	49	58	59	54			54	60	63	60		
	» 4 »	56	64	66				59	67	69			
	» 5 »	62	71					66	73				
	» 6 »	64						67					

Tabell 7

Städer med egna uppborärsverk

Redogörelse för resultatet av restindrivningen beträffande kvarstående skatt enligt 1955, 1956, 1957, 1958, 1959 och 1960 års taxeringar (K 56 — K 61) vid utgången av resp. första, andra, tredje, fjärde, femte och sjätte kalenderåret efter det skatten förfallit till betalning.

Städer med egna uppborärsverk		Guldna poster i % av restförda efter avdrag för avkortade						Levererat belopp i % av restfört efter avdrag för avkortat					
		K 56	K 57	K 58	K 59	K 60	K 61	56	K 57	K 58	K 59	K 60	K 61
Stockholm	Efter 1 år	54	51	51	51	50	49	48	48	48	48	45	41
	» 2 »	62	58	59	59	59		58	59	59	60	57	
	» 3 »	66	62	63	63			64	64	65	66		
	» 4 »	67	63	64				67	67	68			
	» 5 »	68	64					68	69				
	» 6 »	69						69					
Göteborg	» 1 »	48	46	45	46	46	48	38	42	45	46	43	41
	» 2 »	56	56	55	55	56		55	57	58	59	55	
	» 3 »	62	61	60	60			61	63	64	65		
	» 4 »	64	64	63				64	66	67			
	» 5 »	65	65					65	67				
	» 6 »	66						66					
Malmö	» 1 »	52	53	58	56	56	56	57	55	55	59	58	58
	» 2 »	63	61	65	64	66		67	64	64	68	69	
	» 3 »	66	64	68	67			70	68	68	72		
	» 4 »	67	65	69				72	70	69			
	» 5 »	68	66					73	71				
	» 6 »	69						74					
Norrköping	» 1 »	55	56	58	59	62	65	49	58	62	62	68	69
	» 2 »	65	64	64	64	67		63	68	70	69	75	
	» 3 »	68	66	67	66			67	71	73	71		
	» 4 »	69	68	68				68	72	73			
	» 5 »	70	69					69	73				
	» 6 »	70						69					
Uppsala	» 1 »	61	56	56	56	55	59	56	47	50	58	54	55
	» 2 »	66	62	62	62	62		64	57	60	67	64	
	» 3 »	71	67	66	66			70	65	66	71		
	» 4 »	73	69	68				73	68	70			
	» 5 »	74	70					74	70				
	» 6 »	75						75					
Västerås	» 1 »	68	64	62	63	66	68	58	58	57	62	60	65
	» 2 »	74	71	69	70	73		68	70	72	74	75	
	» 3 »	76	74	71	72			73	78	76	79		
	» 4 »	77	75	72				74	79	79			
	» 5 »	77	76					74	81				
	» 6 »	77						75					
Hälsingborg	» 1 »	36	39	39	41	41	46	37	40	44	42	35	42
	» 2 »	43	45	45	49	49		46	50	56	53	45	
	» 3 »	46	49	50	54			52	57	62	60		
	» 4 »	47	51	52				55	60	67			
	» 5 »	47	52					56	61				
	» 6 »	48						57					
Örebro	» 1 »	54	53	52	53	53	56	56	52	50	49	52	51
	» 2 »	64	61	62	62	63		67	64	62	59	63	
	» 3 »	69	68	67	66			73	71	69	64		
	» 4 »	71	70	69				75	73	70			
	» 5 »	72						77	75				
	» 6 »	73						77					

Städer med egna uppbördsverk		Guldna poster i % av restförda efter avdrag för avkortade						Levererat belopp i % av restfört efter avdrag för avkortat					
		K 56	K 57	K	59	K 60	K 61	K 56	K 57	K 58	K 59	K 60	K 61
Borås	Efter 1 år	59	59	57	53	51	57	71	72	69	67	62	62
	» 2 »	63	66	61	59	58		75	77	74	73	71	
	» 3 »	66	68	65	62			77	79	77	75		
	» 4 »	67	70	66				78	80	78			
	» 5 »	69	71					79	81				
	» 6 »							79					
Linköping	» 1 »	63	56	54	57	57	62	55	51	54	52	57	63
	» 2 »	70	63	60	65	66		66	62	63	66	67	
	» 3 »	74	67	65	69			70	74	69	72		
	» 4 »	75	68	67				72	76	72			
	» 5 »	75	70					74	77				
	» 6 »	75						74					
Eskilstuna	» 1 »	59	55	55	58	58	59	60	60	65	64	66	66
	» 2 »	65	62	61	64	66		70	70	75	72	77	
	» 3 »	68	64	63	69			74	72	78	76		
	» 4 »	69	64	66				75	74	79			
	» 5 »	70	66					76	75				
	» 6 »	70						76					
Gävle	» 1 »	49	45	48	50	54	52	46	42	40	43	48	46
	» 2 »	56	53	55	58	61		55	53	51	55	60	
	» 3 »	61	58	60	63			61	61	59	63		
	» 4 »	64	60	62				66	64	62			
	» 5 »	66	62					68	66				
	» 6 »	66						68					
Jönköping	» 1 »	40	52	62	57	26	19	43	48	48	53	48	53
	» 2 »	57	66	72	62	31		57	59	58	63	60	
	» 3 »	66	77	76	66			64	65	66	69		
	» 4 »	74	81	78				69	68	70			
	» 5 »	78	83					72	70				
	» 6 »	79						73					
Karlstad	» 1 »	59	57	60	57	58	58	57	61	63	54	59	54
	» 2 »	66	62	64	63	64		68	69	71	64	69	
	» 3 »	69	66	67	67			72	74	75	70		
	» 4 »	71	67	69				75	76	76			
	» 5 »	71	68					75	78				
	» 6 »	71						75					
Lund	» 1 »	51	54	50	51	52	55	50	60	59	50	51	52
	» 2 »	59	62	58	58	58		62	72	70	64	63	
	» 3 »	63	66	62	62			66	76	75	68		
	» 4 »	66	67	64				69	78	77			
	» 5 »	67	68					71	80				
	» 6 »	67						71					
Halmstad	» 1 »	57	55	55	56	57	59	52	48	52	52	52	48
	» 2 »	67	64	64	64	66		68	63	67	64	67	
	» 3 »	73	71	70	70			73	72	74	72		
	» 4 »	77	76	74				77	77	77			
	» 5 »	80	79					81	82	79			
	» 6 »	82						83					

Städer med egna uppbördsverk		Guldna poster i % av restförda efter avdrag för avkortade						Levererat belopp i % av restfört efter avdrag för avkortat					
		K 56	K 57	K 58	K 59	K 60	K 61	K 56	K 57	K 58	K 59	K 60	K 61
Södertälje	Efter 1 år	57	55	50	48	51	54	51	44	42	51	47	51
	» 2 »	64	62	61	57	60		63	54	60	66	62	
	» 3 »	68	66	66	61			68	61	69	73		
	» 4 »	70	69	67				70	64	73			
	» 5 »	71	70					73	65				
	» 6 »	71						74					
Uddevalla	» 1 »	53	53	54	47	44	47	47	62	57	48	51	51
	» 2 »	62	62	61	57	53		58	73	72	62	62	
	» 3 »	68	68	67	63			68	78	79	69		
	» 4 »	70	71	70				71	81	81			
	» 5 »	73	73					74	83				
	» 6 »	75						75					
Karlskrona	» 1 »	66	63	64	67	65	71	66	65	69	65	65	59
	» 2 »	75	72	74	75	76		76	74	78	78	77	
	» 3 »	79	77	78	80			79	79	82	84		
	» 4 »	80	78	81				79	81	83			
	» 5 »	81	80					80	82				
	» 6 »	81						80					
Luleå	» 1 »	49	50	57	57	48	60	40	40	52	59	58	52
	» 2 »	61	63	69	66	59		53	53	70	69	72	
	» 3 »	67	68	69	71			63	66	74	77		
	» 4 »	69	69	69				69	67	77			
	» 5 »	70	69					70	69				
	» 6 »	71						70					
Kalmar	» 1 »	63	59	56	58	59	62	56	59	58	56	55	56
	» 2 »	71	67	66	65	69		69	68	69	64	66	
	» 3 »	76	72	70	70			73	74	76	70		
	» 4 »	78	74	72				76	76	79			
	» 5 »	79	75					79	78				
	» 6 »	79						79					
Sundsvall	» 1 »	71	70	66	67	66	71	66	69	70	74	73	71
	» 2 »	78	76	73	74	72		74	76	77	81	79	
	» 3 »	81	78	75	76			77	78	80	84		
	» 4 »	81	79	76				79	80	81			
	» 5 »	82	80					80	80				
	» 6 »	82						80					
Landskrona	» 1 »	60	55	55	60	55	60	57	58	62	63	58	63
	» 2 »	66	61	62	67	63		65	64	70	72	66	
	» 3 »	71	63	64	69			71	67	73	75		
	» 4 »	72	64	66				72	68	74			
	» 5 »	73	65					73	69				
	» 6 »	73						74					
Kristianstad	» 1 »	54	47	48	49	48	51	42	43	42	49	38	46
	» 2 »	61	57	58	60	59		51	54	53	61	51	
	» 3 »	66	64	64	66			56	62	62	67		
	» 4 »	70	68	69				59	65	65			
	» 5 »	73	72					62	69				
	» 6 »	75						62					

Städer med egna uppbördsverk		Guldna poster i % av restförlåda efter avdrag för avkortade						Levererat belopp i % av restförlåda efter avdrag för avkortat					
		K 56	K 57	K 58	K 59	K 60	K 61	K 56	K 57	K 58	K 59	K 60	K 61
Växjö	Efter 1 år	62	68	71	70	69	68	69	71	75	76	77	70
	» 2 »	70	75	76	75	73		77	77	82	80	83	
	» 3 »	73	78	78	77			81	79	84	86		
	» 4 »	74	79	79				82	81	85			
	» 5 »	74	80					83	83				
	» 6 »	75						83					
Östersund	» 1 »	52	60	57	59	58	63	46	54	53	54	52	56
	» 2 »	61	63	67	70	70		60	64	65	65	68	
	» 3 »	67	68	72	77			66	70	71	71		
	» 4 »	68	70	76				69	74	73			
	» 5 »	70	74					71	76				
	» 6 »	71						72					
Nyköping	» 1 »	80	77	77	81	81	86	86	87	74	73	88	92
	» 2 »	84	81	82	86	84		89	90	81	86	91	
	» 3 »	85	83	86	88			90	92	87	97		
	» 4 »	86	84	86				90	92	88			
	» 5 »	86	85					90	92				
	» 6 »	86						90					
Umeå	» 1 »	56	56	54	54	54	64	57	57	63	51	53	63
	» 2 »	65	64	61	66	70		69	67	72	64	78	
	» 3 »	69	68	69	74			73	73	77	73		
	» 4 »	71	71	72				75	75	81			
	» 5 »	72	72					79	76				
	» 6 »	73						79					
Kristinehamn	» 1 »	78	64	58	58	50	61	77	54	54	50	48	57
	» 2 »	81	72	68	64	64		83	69	74	57	61	
	» 3 »	84	76	71	69			86	77	79	61		
	» 4 »	85	78	75				89	80	81			
	» 5 »	86	80					90	82				
	» 6 »	86						90					
Trelleborg	» 1 »	60	53	47	51	46	50	63	62	64	57	67	58
	» 2 »	67	61	57	58	56		71	73	75	68	77	
	» 3 »	69	65	62	59			73	79	80	74		
	» 4 »	69	66	63				74	81	82			
	» 5 »	70	67					77	82				
	» 6 »	70						77					
Falun	» 1 »	47	41	45	47	53	59	41	43	40	43	41	55
	» 2 »	55	52	56	57	61		49	56	54	56	58	
	» 3 »	61	58	60	64			54	65	58	67		
	» 4 »	64	63	65				58	71	64			
	» 5 »	67	67					61	73				
	» 6 »	68						64					

Tabell 8

Landsbygd och städer utan egna oppbördsverk

Redogörelse för resultatet av restindrivningen beträffande kvarstående skatt enligt 1955, 1956, 1957, 1958, 1959 och 1960 års taxeringar (K 56—K 61) vid utgången av resp. första, andra, tredje, fjärde, femte och sjätte kalenderåret efter det skatten förfallit till betalning.

Län		Guldna poster i % av restförda efter avdrag för avkortade						Levererat belopp i % av restfört efter avdrag för avkortat					
		K 56	K 57	K 58	K 59	K 60	K 61	K 56	K 57	K 58	K 59	K 60	K 61
Stockholms	Efter 1 år	54	65	65	66	68	68	52	49	47	49	52	53
	» 2 »	63	73	72	73	74		64	62	60	60	64	
	» 3 »	68	77	76	76			70	69	66	67		
	» 4 »	71	78	78				73	72	71			
	» 5 »	71	79					74	74				
	» 6 »	72						75					
Uppsala	» 1 »	72	71	71	71	74	77	74	74	74	72	73	79
	» 2 »	79	77	78	76	78		84	83	83	81	80	
	» 3 »	81	80	80	79			87	86	86	84		
	» 4 »	82	80	81				87	87	86			
	» 5 »	82	80					88	87				
	» 6 »	82						88					
Södermanlands	» 1 »	69	71	70	70	72	76	65	69	67	67	68	70
	» 2 »	77	79	79	78	78		78	81	82	80	79	
	» 3 »	80	82	82	80			82	87	88	84		
	» 4 »	81	83	83				84	88	89			
	» 5 »	82	83					86	89				
	» 6 »	82						87					
Östergötlands	» 1 »	64	64	63	65	67	69	63	64	62	64	57	67
	» 2 »	74	73	74	74	75		75	77	77	78	70	
	» 3 »	79	78	78	79			80	82	83	84		
	» 4 »	81	79	81				82	85	85			
	» 5 »	82	81					83	86				
	» 6 »	82						84					
Jönköpings	» 1 »	67	67	69	70	73	72	60	63	67	66	68	66
	» 2 »	78	76	78	78	80		75	77	79	78	80	
	» 3 »	83	81	82	82			82	83	84	83		
	» 4 »	85	83	84				84	86	86			
	» 5 »	86	84					85	87				
	» 6 »	86						85					
Kronobergs	» 1 »	71	70	70	72	77	77	69	68	63	69	71	75
	» 2 »	79	78	78	80	83		78	79	73	80	83	
	» 3 »	83	81	82	82			82	83	77	83		
	» 4 »	84	83	83				83	85	78			
	» 5 »	84	83					83	85				
	» 6 »	84						83					
Kalmar	» 1 »	70	70	70	72	72	73	68	68	69	72	72	71
	» 2 »	79	79	80	80	80		78	80	80	82	82	
	» 3 »	83	84	83	83			82	84	85	86		
	» 4 »	85	85	85				84	86	86			
	» 5 »	85	86					85	88				
	» 6 »	86						86					
Gotlands	» 1 »	71	71	69	72	75	77	75	76	73	77	77	78
	» 2 »	77	77	79	80	82		82	83	84	85	85	
	» 3 »	80	81	82	83			84	86	87	87		
	» 4 »	80	81	83				85	86	88			
	» 5 »	81	82					85	87				
	» 6 »	81						85					

Län		Guldna poster i % av restförda efter avdrag för avkortade						Levererat belopp i % av restfört efter avdrag för avkortat					
		K 56	K 57	K 58	K 59	K 60	K 61	K 56	K 57	K 58	K 59	K 60	K 61
Blekinge	Efter 1 år	57	55	55	58	59	60	58	56	53	56	56	53
	» 2 »	69	67	66	67	69		71	70	68	69	70	53
	» 3 »	74	72	72	73			77	76	76	76		66
	» 4 »	77	75	75				80	79	80			70
	» 5 »	79	76					82	81				
	» 6 »	80						82					
Kristianstads	» 1 »	68	67	66	68	70	70	65	63	62	64	62	66
	» 2 »	77	75	76	77	78		76	75	76	78	75	
	» 3 »	80	80	80	81			80	80	81	84		
	» 4 »	82	82	82				82	83	83			
	» 5 »	83	83					83	85				
	» 6 »	86						83					
Malmöhus	» 1 »	65	66	67	67	66	69	66	64	65	58	67	65
	» 2 »	73	74	75	76	75		76	75	76	68	78	
	» 3 »	76	78	79	79			80	80	81	72		
	» 4 »	78	80	81				82	82	83			
	» 5 »	78	81					82	83				
	» 6 »	78						82					
Hallands	» 1 »	70	75	73	76	79	79	69	70	69	70	72	78
	» 2 »	79	82	82	83	85		80	80	80	80	82	
	» 3 »	82	86	85	86			85	85	86	86		
	» 4 »	85	88	87				87	87	89			
	» 5 »	85	88					87	88				
	» 6 »	86						88					
Göteb. och Bohus	» 1 »	66	69	70	70	73	73	62	64	62	60	61	61
	» 2 »	76	78	79	79	80		74	78	77	75	73	
	» 3 »	80	83	83	83			80	84	84	81		
	» 4 »	83	85	85				85	86	86			
	» 5 »	84	87					86	87				
	» 6 »	85						86					
Älvsborgs	» 1 »	74	74	73	75	75	79	73	72	72	73	74	76
	» 2 »	81	81	81	81	82		81	82	81	81	84	
	» 3 »	84	84	83	84			84	86	85	84		
	» 4 »	85	85	84				86	87	88			
	» 5 »	85	86					86	88				
	» 6 »	85						87					
Skaraborgs	» 1 »	72	71	71	72	75	75	65	70	70	71	73	72
	» 2 »	80	79	79	80	82		76	81	81	82	84	
	» 3 »	83	83	83	84			80	86	86	88		
	» 4 »	84	84	85				82	88	88			
	» 5 »	85	84					83	88				
	» 6 »	85						83					
Värmlands	» 1 »	65	62	62	63	66	67	61	61	62	63	65	65
	» 2 »	74	72	71	72	74		73	76	75	76	77	
	» 3 »	78	77	75	76			79	82	82	81		
	» 4 »	80	79	77				81	85	84			
	» 5 »	81	80					82	86				
	» 6 »	81						82					

Län		Guldna poster i % av restförda efter avdrag för avkortade						Levererat belopp i % av restfört efter avdrag för avkortat					
		K 56	K 57	K 58	K 59	K 60	K 61	K 56	K 57	K 58	K 59	K 60	K 61
Örebro	Efter 1 år	56	56	56	59	61	63	54	52	48	52	55	53
	» 2 »	64	66	65	67	68		66	65	64	63	66	
	» 3 »	70	71	70	71			73	73	71	71		
	» 4 »	73	74	72				76	77	76			
	» 5 »	74	75					78	79				
	» 6 »	75						78					
Västmanlands	» 1 »	65	63	63	63	64	67	69	66	65	63	65	62
	» 2 »	72	71	70	70	71		78	76	76	76	77	
	» 3 »	75	75	73	73			81	81	81	81		
	» 4 »	76	76	75				83	83	84			
	» 5 »	77	77					84	84				
	» 6 »	77						84					
Kopparbergs	» 1 »	62	62	62	64	66	68	56	54	58	64	56	61
	» 2 »	72	71	72	73	74		68	67	71	76	71	
	» 3 »	77	76	77	77			75	75	78	82		
	» 4 »	80	79	79				79	80	82			
	» 5 »	81	81					81	82				
	» 6 »	82						82					
Gävleborgs	» 1 »	61	60	61	62	64	66	58	54	56	58	58	61
	» 2 »	72	71	71	71	73		73	69	70	71	71	
	» 3 »	78	77	77	76			81	78	77	78		
	» 4 »	81	80	79				84	81	80			
	» 5 »	82	81					86	84				
	» 6 »	83						86					
Västernorrlands	» 1 »	62	65	63	64	66	68	65	67	64	66	65	67
	» 2 »	72	73	72	72	73		74	77	75	77	76	
	» 3 »	74	77	76	76			78	82	81	82		
	» 4 »	76	79	78				80	83	84			
	» 5 »	77	80					80	84				
	» 6 »	77						81					
Jämtlands	» 1 »	70	71	71	72	74	77	67	68	67	73	73	73
	» 2 »	80	80	80	80	81		79	79	80	83	83	
	» 3 »	83	83	83	83			84	83	85	88		
	» 4 »	85	85	84				86	86	87			
	» 5 »	85	86					87	87				
	» 6 »	85						87					
Västerbottens	» 1 »	69	69	70	72	74	73	62	64	65	67	65	66
	» 2 »	78	78	79	80	81		76	77	78	78	79	
	» 3 »	83	82	84	85			82	83	84	84		
	» 4 »	85	85	86				84	86	87			
	» 5 »	86	86					86	88				
	» 6 »	86						86					
Norrbottens	» 1 »	42	44	49	52	54	57	38	41	52	56	55	59
	» 2 »	56	59	62	64	66		54	62	68	72	71	
	» 3 »	65	67	70	72			67	73	77	80		
	» 4 »	71	72	75				73	78	81			
	» 5 »	74	76					76	81				
	» 6 »	76						78					

Revisorernas uttalande. Såsom av den lämnade redogörelsen framgår, inflöt under uppbördsåret 1962—63 såsom A-skatt 11 117 milj. kronor och såsom B-skatt 3 329 milj. kronor. Detta innebär att jämfört med närmast föregående uppbördsår A-skatten ökat med 801 milj. kronor och B-skatten med 238 milj. kronor. Vidare uppgick fyllnadsinbetalningarna för uppbördsåret 1962—63 till 736 milj. kronor, varav 192 milj. kronor utgjorde A-skatt och 544 milj. kronor B-skatt. Av sistnämnda belopp avser 409 milj. kronor aktiebolag m. fl. juridiska personer samt 135 milj. kronor i huvudsak fysiska personer. Jämfört med närmast föregående uppbördsår har fyllnadsinbetalningarna minskat med 66 milj. kronor. Resultatet av den ordinarie uppbörden av preliminär B-skatt för uppbördsåret 1962—63, då 96,05 procent inflöt, innebär en försämring med 0,14 procent jämfört med närmast föregående uppbördsår. I fråga om resultatet av den ordinarie uppbörden av den kvarstående skatten enligt 1962 års taxering må nämnas, att inflytandeprocenten uppgick till 84,28; motsvarande tal enligt närmast föregående års taxering var 84,18.

Den kvarstående skatten enligt årets taxering beräknas, såsom förut omtalats, uppgå till omkring 1 094 milj. kronor och den överskjutande preliminära skatten till omkring 1 487 milj. kronor. Jämfört med de uppgifter som vid motsvarande tidpunkt förra året förelåg i fråga om 1962 års taxering har den kvarstående skatten minskat med ca 170 milj. kronor och överskottsskatten ökat med 358 milj. kronor. Den kvarstående skatten uppgår till 7 procent av den slutliga skatten, vilket innebär att den kvarstående skattens andel i den slutliga skatten minskat med 2 procent jämfört med närmast föregående års taxering.

I anslutning till de sålunda lämnade uppgifterna må särskilt beröras ett spörsmål som har samband med skatteuppbörden. Vid debitering av slutlig skatt skall den preliminära skatten avräknas. Uppkommer därvid kvarstående skatt som icke uppgår till minst 5 kronor, skall beloppet icke inbetalas av den skattskyldige (28 § uppbördsförordningen). Ej heller skall, om vid avräkningen preliminär skatt överstiger motsvarande slutliga skatt, belopp som är lägre än 5 kronor restitueras (68 § 1 mom.). Då taxeringsbeslut kommer lokal skattemyndighet till handa efter den 20 november under taxeringsåret och taxeringen innebär en höjning jämfört med tidigare åsatt taxering, skall tillkommande skatt påföras. Innebär sådant beslut en sänkning av tidigare taxering skall skillnadsbeloppet avkortas, där est tidigare debiterad skatt är ogulden. I annat fall skall återbetalning till den skattskyldige göras. Bestämmelser om viss beloppsgräns motsvarande dem som gäller i fråga om kvarstående skatt respektive överskottsskatt finnes icke i de sist angivna fallen. Det förekommer därför att belopp om exempelvis 1 krona återbetalas till respektive avkräves skattskyldig. Kostnaderna för det administrativa bestyr som följer därmed är emellertid långt större. Icke minst av sist angivna skäl är det enligt revisorernas me-

ning olämpligt att uppbörds- och indrivningsorganisationen belastas med dylika bagatellärenden. Bestämmelser av liknande innebörd som de i fråga om preliminärskatten nu gällande synes därför böra utfärdas i förevarande fall. Med hänsyn bl. a. till penningvärdeförändringen kan emellertid ifrågasättas om icke beloppsgränsen 5 kronor, vilken varit i kraft under en följd av år, borde höjas till att genomgående bli förslagsvis 10 kronor. Revisorererna förutsätter att de särskilda sakkunniga som enligt Kungl. Maj:ts be- myndigande den 5 juni 1959 tillkallats för utredning av vissa uppbörds- frågor överväger frågan härom och efter närmare utredning framlägger för- slag i ämnet.

§ 22

Vissa resultat av de lokala taxeringsnämndernas arbete

Enligt gällande taxeringsförordning (SFS 1956:623) skall taxeringen i första instans handhas av lokala och särskilda taxeringsnämnder samt av en för riket gemensam taxeringsnämnd. Särskild taxeringsnämnd verkställer taxering av fysiska personer, dödsbon och familjestiftelser, vilkas inkomstförhållanden med hänsyn till förvärvskällans art eller eljest är av mera invecklad beskaffenhet. Vidare skall i varje län finnas ett eller flera särskilda taxeringsdistrikt, där särskild nämnd verkställer taxering av andra skattskyldiga än fysiska personer, dödsbon och familjestiftelser. Sistnämnda slag av särskild taxeringsnämnd har således att taxera juridiska personer i övrigt av olika kategorier. Den gemensamma taxeringsnämnden är en i Stockholm förordnad lokal taxeringsnämnd, vilken har att utöver nämnden eljest tillkommande göromål såsom en för riket gemensam taxeringsnämnd handha taxeringen av skattskyldiga som saknar hemortskommun i riket m. m.

Enligt 6 § 1 mom. taxeringsförordningen förordnas ordförande i taxeringsnämnd av länsstyrelsen i samband med indelningen i taxeringsdistrikt. Därvid utses tillika, om ej förordnande meddelats enligt 2 mom. samma paragraf, en person att i egenskap av kronoombud vara ledamot i nämnden. I sistnämnda moment stadgas att för särskild taxeringsnämnd, som enligt vad i 4 § fjärde stycket stadgas skall verkställa taxering av fysiska personer, dödsbon och familjestiftelser, länsstyrelsen skall förordna **taxeringsassistent** att biträda nämnden. Till ledamöter och suppleanter i nämnderna bör enligt 13 § utses redliga och allmänt aktade personer, som kan antas besitta nödig insikt och erfarenhet. Uppdragen som ordförande och kronoombud innehas såsom bisysslor och ersättning härför utgår med särskilt arvode.

De uppgifter som ankommer på ordförande i lokal taxeringsnämnd består enligt 7 § av i huvudsak följande göromål:

- 1) att tillhandahålla allmänheten blanketter till deklarationer m. m.,
- 2) att lämna deklara-tions- eller uppgiftsskyldig de upplysningar som finnes erforderliga för deklara-tions- eller uppgiftsskyldighetens fullgörande,
- 3) att, då deklarationsskyldig begagnar honom i 23 § medgiven rätt att muntligen avgiva upplysningar till ledning för egen taxering, å blankett införa upplysningarna och därå taga uppgiftslämnarens underskrift,
- 4) att mottaga och granska deklarationer, uppgifter och andra handlingar, dock att länsstyrelsen må medgiva, att deklarationer av enkel beskaffenhet efter ordförandens bestämmande granskas allenast av kronoombudet,

5) att i erforderlig omfattning vidtaga åtgärder för att införskaffa felande deklARATIONER, UPPGIFTER och andra handlingar,

6) att i övrigt med den befogenhet som i sådant avseende tillkommer honom utöva kontroll till ledning för en noggrann och tillförlitlig taxering,

7) att leda taxeringsnämndens arbete och vid sammanträdena föra ordet,

8) att vara föredragande i taxeringsnämnden,

9) att ombesörja erforderliga göromål av expeditionell art, i den mån dessa icke ankommer på annan,

10) att lämna annan taxeringsmyndighet ävensom lokal skattemyndighet erforderliga underrättelser och uppgifter samt

11) att avgiva yttranden i besvärsmål.

I sitt arbete skall ordföranden biträdas av kronoombudet i taxeringsnämnden. Denne har enligt 9 § till särskilt åliggande bl. a. att, oavsett den ordföranden tillkommande granskningsskyldigheten, granska alla inkommande självdeklARATIONER, UPPGIFTER och andra handlingar samt att, i den mån sådant må vara erforderligt och av ordföranden påkallas, biträda honom under taxeringsarbetet.

Nedannämnda skattskyldiga är i regel skyldiga att utan anmaning till ledning för egen taxering avlämna deklARATION (självdeklARATION), nämligen

1) aktiebolag och ekonomisk förening ävensom sådan stiftelse, fond eller inrättning som har till huvudsakligt ändamål att tillgodose viss familjs, vissa familjers eller bestämda personers ekonomiska intressen,

2) annan juridisk person, om dess bruttointäkter av en eller flera förvärvskällor under beskattningsåret uppgått till sammanlagt minst 100 kronor,

3) fysisk person, vilkens bruttointäkter av en eller flera förvärvskällor under beskattningsåret uppgått, om han varit här i riket bosatt under hela beskattningsåret och under denna tid icke erlagt sjömansskatt, till sammanlagt minst 2 400 kronor och eljest till sammanlagt minst 100 kronor,

4) fysisk eller juridisk person, vilkens tillgångar av den art som anges i 3 § 1 mom. förordningen om statlig förmögenhetsskatt vid beskattningsårets utgång haft ett värde överstigande 80 000 kronor eller, såvitt angår sådan juridisk person som avses i 6 § 1 mom. b) nämnda förordning, 5 000 kronor, samt

5) fysisk eller juridisk person, för vilken garantibelopp för fastighet skall upptagas såsom skattepliktig inkomst.

Har makar som ingått äktenskap före ingången av beskattningsåret och levt tillsammans under större delen därav var för sig haft inkomst eller förmögenhet, skall vardera makens deklARATIONSSKYLDIGHET bedömas med hänsyn till makarnas och boets sammanlagda inkomst och förmögenhet.

I syfte att få en uppfattning om i vilken omfattning taxeringsnämnderna vid sin granskning av de allmänna självdeklARATIONERNA beslutar om ändringar i de uppgifter som lämnats av de skattskyldiga och vilken betydelse dessa ändringar skattemässigt har för såväl de skattskyldiga som för det

allmänna, har revisorerna låtit utföra en undersökning i ämnet, grundad på moderna statistiska metoder. Ett material bestående av deklaringer för taxeringsåret 1960 från nio av landets lokala taxeringsdistrikt har därvid studerats. Av ett sammanlagt antal blanketter om 23 345 har med stickprovsmetodik utvalts 8 287 som närmare bearbetats.

De uppgifter som framtagits och använts är följande.

I. Den till statlig inkomstskatt taxerade inkomsten:

- a) av deklaranten uppgiven;
- b) av taxeringsnämnden fastställd.

II. Uppgift om deklARATIONEN ansetts »svår» eller »lätt».

Denna indelning grundar sig på följande antagande. Ersättningen till taxeringsnämndsordföranden baseras bl. a. på av denne lämnade uppgifter om dels antalet bilagor av olika typ och dels i förekommande fall antalet anmaningar, underrättelser om avvikelser o. d. Ett visst mått på kostnaderna för granskningen av deklara-tionsblanketter har därför ansetts vara mängden av bilagor. Det har vid den förevarande undersökningen antagits att granskningskostnaden för en »svår» deklara-tion är dubbelt så hög som för en »lätt».

III. Ortsavdragets storlek.

IV. Uppgift om **samtaxering föreligger eller ej.**

Dessa uppgifter har stansats på hålkort och bearbetats på försvarets forskningsanstalts datamaskin, typ IBM 7090.

Med hjälp av de fem faktorerna ovan är det möjligt att bestämma den s. k. vinsten. Denna definieras som differensen mellan å ena sidan den skatt som skulle ha erlagts, om den av den skattskyldige uppgivna taxerade inkomsten godkänts, och å andra sidan den skatt som uträknats på grundval av det av taxeringsnämnden fastställda beloppet. Deklaringer avlämnade av samtaxerade makar har behandlats jämsides, detta med hänsyn till att beräkningen av statlig skatt grundar sig på bådas inkomstuppgifter. Vid bedömning av »vinsten» har vardera maken behandlats som en enhet.

Den statliga inkomstskatten har klassificerats m. m. enligt de principer som anges i statistiska centralbyråns publikation »Skattetaxeringarna samt fördelningen av inkomst och förmögenhet 1960».

Eftersom kommunalskatten är direkt proportionell mot inkomsten, grundar sig »vinsten» i kommunal skatt på differensen mellan av deklaranten uppgivet och av taxeringsnämnden fastställt belopp. Den »kommunala vinsten» erhålles genom att multiplicera denna differens med den kommunala utdebiteringen per inkomstskattekrone. Härvidlag har dock en approximation gjorts. Differensen i taxerad inkomst till kommunal inkomstskatt har ersatts med differensen i taxerad inkomst till statlig inkomstskatt, detta med följande motivering. De ändringar som taxeringsnämnden gör i en deklara-tion är av flera slag. De flesta ändringarna påverkar statlig och kommunal taxerad inkomst på samma sätt. Undantagen härifrån är i huvud-

sak följande, nämligen dels fel i avdrag som gjorts endast i fråga om statlig skatt, dels fel i summeringar av avdrag till statlig respektive kommunal skatt, dels ock felsummeringar i sammanfattningen. Det fel som denna approximation medför torde emellertid vara litet.

Som ovan nämnts har nio taxeringsdistrikt utvalts, nämligen Farsta tredje distrikt, Katarina fjärde distrikt, S:t Görans första distrikt och Spånga tredje distrikt i Stockholms stad, Hedvigs fjärde distrikt i Norrköpings stad, Växjö nordvästra distrikt, Almunge distrikt i Stockholms län, Järpås distrikt i Skaraborgs län och Alnö första distrikt i Västernorrlands län.

I följande tabell lämnas vissa uppgifter om dessa distrikt.

<i>Distrikt</i>	<i>Utdebitering per inkomstskatte-krona av allmän kommunalskatt, landstingsskatt och tingslags-medel</i>	<i>Antal avlämnade självdeklarationer</i>	<i>Antal i denna undersökning studerade blanketter</i>
Farsta	13:32	3 939	1 028
Katarina	13:25	4 246	1 133
S:t Göran	13:27	3 974	1 191
Spånga	13:30	2 988	890
Norrköping	15:75	2 044	1 095
Växjö	15:00	3 474	947
Almunge	15:19	980	840
Järpås	11:83	846	476
Alnö	17:00	854	687

Det bör med skärpa framhållas, att urvalet av det statistiska materialet ej kan betraktas som optimalt. Av olika skäl har det varit nödvändigt att begränsa urvalet till ett fåtal distrikt. Valet av dessa har gjorts i samråd med taxeringssakkunniga. De fyra stockholmsdistrikten omfattar två distrikt med låg genomsnittlig inkomst (Katarina 4 och S:t Göran 1) samt två med högre än genomsnittliga inkomster (Farsta 3 och Spånga 3). Även Växjö stad NV och Hedvig 4 i Norrköping utgör stadsdistrikt, det senare mera industribetonat och det förra av mera normalt snitt. Almunge och Järpås representerar jordbruksdistrikt, medan Alnö 1 är ett nordsvenskt distrikt.

Vid uppskattningen av det totala ändrade skattebeloppet för hela riket har det genomsnittliga beloppet per deklaration multiplicerats med totala antalet deklaranter. Detta har gjorts för varje inkomstklass. Med ledning av de sålunda erhållna totala ändringsbeloppen i varje inkomstklass har sedan genom addition en uppskattning av det totala ändringsbeloppet för hela riket erhållits. Beräkningen har genomförts i två steg och via en sammanslagning av föreliggande data från de nio distrikten till ett homogent

material av drygt 8 000 självdeklarationer. Analyserar man nämligen andelen deklarerationer i vilka ändringar företagits (i någon riktning), visar det sig att dessa andelar icke skiljer sig nämnvärt från distrikt till distrikt för en och samma inkomstklass. Detta har bekräftats genom vissa statistiska test. Studerar man sedan ändringsbeloppen per ändrad deklaration, kan man iakttaga att icke heller dessa nämnvärt varierar inom de olika distrikten för en och samma inkomstklass. Detta innebär att det kan anses befogat att sammanslå materialet från de nio distrikten till ett material, enbart uppdelat på inkomstklasser. Ur detta sammanslagna material har nedanstående resultat härletts, alltså avseende uppgifter för riket i dess helhet.

Inkomstklass (1 000 kronor)	Antal dekl. (1 000-tal)	Antal ändr. dekl. (1 000-tal)	%	Totalt ändrade skattebelopp		Belopp per dekl.		Belopp per ändrad dekl.	
				Stat.	Komm.	Stat.	Komm.	Stat.	Komm.
0—2	318	12	4	4,5	3,5	14	11	390	310
2—3	374	76	20	4,5	4,5	12	13	65	60
3—5	527	185	35	14	12	25	25	75	65
5—7	370	135	37	13	11	35	30	95	85
7—10	586	215	36	21	17	35	30	100	80
10—15	622	235	37	25	16	40	25	110	70
15—20	600	250	42	42	21	70	35	170	85
20—	205	100	48	30	12	145	55	310	120
Totalt	3 602	1 208	33	154	97	42	27	120	81

Av intresse har ansetts vara att beräkna, hur ändringsbeloppen fördelar sig till deklarantens fördel respektive nackdel. Det visar sig därvid att de genomsnittliga ändringsbeloppen per ändrad deklaration nästan alltid är störst då ändringarna gjorts till deklarantens nackdel. Förhållandet är ungefär 3:2 för statlig skatt och 10:7 för kommunal skatt. Motsvarande förhållande beträffande antalet ändringar är 3:2. De totala ändringsbeloppen till deklaranternas nackdel och fördel förhåller sig således som ca 2,25:1 för både statlig och kommunal skatt. Härav erhålles uppgifterna i nedanstående tabell.

	<i>Vinst för det allmänna</i>	<i>Vinst för deklaranterna</i>
	(Milj. kronor)	
Statlig skatt	105	45
Kommunal skatt	70	30
	<u>175</u>	<u>75</u>

Deklarationskontrollen i vad avser lokala taxeringsdistrikt resulterar alltså i en uppskattad »vinst» för det allmänna av ca 100 milj. kronor för år 1960. Det totalt ändrade beloppet för hela riket i dylika distrikt kan för år 1960 uppskattas till ca 250 milj. kronor. Även med utrymme för en be-

tryggande felmarginal står detta belopp i en mycket gynnsam proportion till det belopp som utbetalades i ersättning till taxeringsnämndsordförande och kronombud, 10,5 milj. kronor. Beaktas bör emellertid att i detta belopp ingår även ersättningar till ordförande m. fl. i särskilda taxeringsdistrikt.

Vid granskningen var icke samtliga deklARATIONER i de berörda distrikten tillgängliga, beroende på att vissa deklARATIONER var under behandling i högre instans eller uttagna för statistiska undersökningar, för åtal etc. Det torde kunna antagas att denna särbehandling i flertalet fall resulterar i större avvikelser mellan deklarerad och taxerad inkomst än den vanliga granskningen ävensom att dessa avvikelser är till det allmännas fördel i högre grad än vad ovan angivits.

För varje inkomstklass och distrikt i det behandlade materialet har vidare beräknats en s. k. *räntabilitetsfaktor*. Denna definieras som förhållandet mellan ändringsbeloppet och den kostnad som nedlagts för att åstadkomma denna ändring (d. v. s. det antal »ändringskronor» som erhållits för en »granskningskrona»). Faktorn grundar sig på motsvarande sätt som ovan på det totala ändringsbeloppet (både till deklarerantens och det allmännas fördel). För varje distrikt och klass har denna faktor beräknats dels för statlig skatt (det övre talet) och dels för kommunal skatt (det undre talet). Medelvärden för inkomstklasser och distrikt har beräknats. Resultaten redovisas i nedanstående tabell.

Inkomstklass	Almunge	Alnö	Järpås	Norrköping	Växjö	Farsta	Katarina	S:t Göran	Spånga	Klassmedelvärde
0—2	3,3	1,0	2,0	3,1	4,3	8,3	41,1	8,7	0	7,2
	4,4	1,5	2,2	4,3	5,8	5,6	21,8	9,6	0	5,7
2—3	5,5	3,6	5,2	5,3	7,0	14,2	1,9	6,2	16,5	6,0
	5,1	4,3	2,0	5,6	6,0	11,3	1,8	4,3	15,0	5,2
3—5	10,7	4,4	2,9	7,2	6,4	17,4	41,3	10,4	33,2	13,8
	13,8	5,5	2,2	8,7	7,2	16,5	23,1	10,0	32,0	12,3
5—7	12,7	10,2	6,6	13,7	12,4	33,1	21,4	17,4	59,9	18,0
	15,5	13,0	6,2	13,7	12,0	29,1	16,4	14,7	36,5	16,1
7—10	19,0	7,0	7,2	19,6	13,9	31,4	39,6	20,7	22,1	19,2
	21,8	8,2	6,9	17,3	11,9	22,8	23,8	17,0	15,7	15,9
10—15	15,6	12,6	11,1	14,1	12,2	31,4	32,1	29,7	38,1	22,8
	11,7	13,3	8,0	10,9	9,4	18,1	18,8	15,7	19,2	14,3
15—20	50,7	13,6	0	14,6	18,9	48,1	50,1	36,5	58,1	40,1
	24,4	10,3	0	8,7	9,6	18,7	29,7	20,9	26,0	19,8
20—	0	0	8,5	15,2	40,1	181,6	55,4	51,9	82,8	77,1
	0	0	2,8	7,0	15,5	84,5	17,8	17,2	24,9	29,6
Distriktmedelvärde	13,4	6,7	6,0	12,0	13,0	41,2	34,5	23,7	42,4	
	13,8	7,8	4,8	10,6	9,9	24,0	20,2	14,4	21,8	

Revisorernas uttalande. Vid tillkomsten av nu gällande taxeringsförordning uttalades att taxeringsorganisationen och taxeringsförfarandet i sin dåvarande utformning var föråldrade och icke motsvarade nutida krav. Brister hade i första hand framträtt i fråga om taxeringskontrollen. Att en effektivare taxeringsorganisation kom till stånd var icke blott ett ekonomiskt intresse för stat och kommun utan även ett rättvisekrav från stora medborgargrupper. Men även frågan om rättsskyddet för den enskilde ansågs kräva uppmärksamhet. Effektiviteten i taxeringsarbetet och kraven på rättsskydd för de skattskyldiga var emellertid icke mot varandra stridande intressen, även om det i vissa hänseenden, t. ex. vid avgränsningen av taxeringsmyndigheternas utredningsbefogenheter, kunde bli nödvändigt att göra en avvägning mellan olika intressen. Det gällde ytterst att åstadkomma rättvisa icke blott för den enskilde skattskyldige utan även de skattskyldiga emellan.

Ett uttryck för nu angivna principer är att vid granskningen av de allmänna självdeklarationerna icke blott fiskala utan även de skattskyldigas intressen skall beaktas. Det är också väl känt att taxeringsnämnderna i icke ringa utsträckning frångår deklarationerna och ändrar dessa än till det allmännas och än till de skattskyldigas fördel. För att få en närmare uppfattning om ändringsfrekvensen och dess skattemässiga betydelse har revisorerna, såsom framgår av det föregående, låtit utföra en undersökning härom enligt moderna statistiska metoder. Undersökningen, som av olika skäl måst begränsas till sin omfattning, har avsett nio lokala taxeringsdistrikt i skilda delar av landet. I distrikten ingår skattskyldiga av olika kategorier, företrädesvis dock löntagare. Det antal självdeklarationer som sålunda ingått i undersökningen utgör i runt tal 23 500; av dessa har enligt stickprovsmetoder i runt tal 8 300 utvalts och närmare studerats. Beträffande undersökningsmetodik m. m. torde få hänvisas till den inledningsvis lämnade redogörelsen.

Vid undersökningen har framkommit att i omkring en tredjedel av samtliga deklarationer företages ändringar i samband med taxeringen i första instans. Det genomsnittliga ändringsbeloppet per ändrad deklaration är praktiskt taget alltid större då ändringen gjorts till den skattskyldiges nackdel än i motsatta fallet. Förhållandet är ungefär 3:2 för statlig skatt och 10:7 för kommunal skatt. Då de ändrade beloppen som är att vänta växer med storleken av den deklarerade inkomsten, kunde måhända den slutsatsen dragas att granskningens tyngdpunkt borde förskjutas till de högre inkomstklasserna. Det är emellertid icke säkert att en ökad insats i angiven riktning skulle ge ett häremot svarande utbyte. Det föreliggande materialet ger dock icke några möjligheter att närmare bedöma denna fråga.

Av den gjorda undersökningen framgår sammanfattningsvis att taxeringen inom de lokala distrikten medfört ändringar som inneburit ökad skatt med i runt tal 175 milj. kronor. Å andra sidan har också sådana ändringar

beslutats att skatten minskat med sammanlagt 75 milj. kronor. Utredningens resultat kan således på sitt sätt sägas utgöra ett belägg för att de synpunkter som varit avgörande vid tillkomsten av nu gällande taxeringsförordning även beaktas i det praktiska taxeringsarbetet.

De ovan angivna beloppen är självfallet approximativa och bör därför icke pressas. Skillnaden dem emellan eller 100 milj. kronor kan dock utan tvivel godtagas som ett rimligt mått på storleken av den ekonomiska vinst som tillföres det allmänna genom taxeringsarbetet i de lokala nämnderna. Härifrån får sedan dragas kostnaderna för taxeringen. Såsom ersättning till ordförande och kronoombud i taxeringsnämnder för deras medverkan i arbetet med inkomst- och förmögenhetstaxeringen anvisades år 1960 sammanlagt 10,5 milj. kronor. I detta belopp ingår dock även ersättningen till vederbörande taxeringsfunktionärer i de särskilda nämnderna. De självdeklARATIONER som granskas av dessa nämnder och som bl. a. avser juridiska personer av olika slag, såsom bolag, föreningar, stiftelser o. s. v., har som tidigare nämnts icke omfattats av denna undersökning. Även om deklara-tionsgranskningens största värde kan sägas ligga i dess rent förebyggande effekt såsom ett betydelsefullt hjälpmedel för upprätthållande av en god deklara-tionsmoral, får likväl nyssnämnda belopp av 100 milj. kronor anses vara av väsentligt intresse vid bedömandet av frågan om resultatet av den nuvarande granskningen. Det ger däremot icke någon vägledning då det gäller att försöka bestämma omfattningen av de inkomster som totalt rät-te-ligen hade bort beskattas.

Kontrollen av vissa arbetsgivaravgifter

I propositionen 1959:175 framlades förslag rörande administrationen av försäkringen för allmän tilläggspension under det inledande skedet, då förvaltningsuppgifterna främst skulle komma att bestå i beräkning av pensionsgrundande inkomst, registrering av sådan inkomst och pensionspoäng samt beräkning och uppbörd av avgifter. Vidare föreslogs vissa kompletterande regler för beräkningar av pensionsgrundande inkomst och avgifter. Förslaget — som väsentligen grundade sig på ett av socialförsäkringens administrationsnämnd avgivet betänkande (SOU 1959:12) — bifölls av riksdagen. De i propositionen framlagda förordningarna angående beräkning av pensionsgrundande inkomst och uppbörd av avgifter enligt lagen om försäkring för allmän tilläggspension (SFS 1959:551 och 552) trädde i kraft den 1 januari 1960. I samband med tillkomsten av lagen om allmän försäkring (SFS 1962:381), varigenom sjuk- och moderskapsförsäkringen, folkpensioneringen och tilläggspensioneringen fr. o. m. den 1 januari 1963 sammanfördes till ett enhetligt system, ändrades förordningarna i vissa avseenden (SFS 1962:395 och 396).

Reglerna angående arbetsgivares avgifter till försäkringen för tilläggspension återfinnes i 19 kap. 1 § lagen om allmän försäkring. Dessa innebär i huvudsak att avgiften skall med i vissa fall förekommande begränsningar utgå på summan av vad arbetsgivaren under året utgivit till arbetstagaren som lön, varmed även jämställes naturaförmåner i form av kost eller bostad men däremot icke rena kostnadsersättningar såsom t. ex. fria resor, fri telefon och dylikt. Vid bedömningen av huruvida anställningsförhållande föreligger skall det civilrättsliga arbetstagarbegreppet vara normgivande. Även om anställningsförhållande ej föreligger, skall överenskommelse kunna träffas om att ersättning skall anses såsom inkomst av anställning. Arbetsgivaren har då att svara för arbetsgivaravgiften. Vid beräkning av sådan avgift skall hänsyn dock ej tagas till arbetstagare, vars lön under året icke uppgått till trehundra kronor, och ej heller till arbetstagare, som vid årets ingång uppnått 65 års ålder. Vidare undantages utomlands bosatt arbetsgivare eller utländsk juridisk person, försåvitt lönen icke avser arbetstagare som sysselsatts med sköstel av här i riket belägen fastighet eller vid rörelse med här beläget fast driftställe. Avgift skall ej heller beräknas på lön från utländsk beskickning eller lönat konsulat eller på lön som svensk arbetsgivare utger till utomlands sysselsatt utländsk arbetskraft.

Från avgiftsunderlaget erhåller arbetsgivaren ett s. k. basbeloppsavdrag, vilket framräknas genom att medeltalet av antalet arbetstagare hos ar-

betsgivaren under året multipliceras med det för året gällande basbeloppet. Detta syftar till att undantaga viss inkomst från att vara pensionsgrundande. Avdraget verkställs av riksförsäkringsverket med ledning av de av arbetsgivarna lämnade uppgifterna om totala antalet arbetstimmar under året för de arbetstagare för vilka arbetsgivaravgift skall erläggas samt beräknat genomsnittligt antal arbetstimmar för arbetstagare och år. Om särskilda skäl föranleder därtill, kan avgift beräknas på sätt som avviker från vad som föreskrivits men som ger i huvudsak samma medeltal.

Den pensionsgrundande inkomsten bestäms av den lokala skattemyndigheten, i Stockholm dock av överståthållarämbetet. Till grund för denna beräkning skall arbetsgivare före utgången av januari månad året efter uppgiftsåret till den lokala skattemyndighet, inom vars tjänstgöringsområde arbetsgivaren skall taxeras till statlig inkomstskatt, avlämna s. k. arbetsgivaruppgift i två exemplar, avfattad på blankett enligt formulär som fastställs av riksförsäkringsverket. Vid arbetsgivaruppgiften skall även fogas bl. a. vissa kontrolluppgifter som enligt taxeringsförfordningen skall avlämnas för inkomsttaxeringen. Arbetsgivare med minst 50 anställda kan av riksförsäkringsverket medges befrielse från skyldigheten att till arbetsgivaruppgiften foga dessa kontrolluppgifter. Under de senaste åren har blanketterna till arbetsgivaruppgifterna varit av två slag: blankett 1 har avsett arbetsgivare som har att redovisa för år 1961 högst fem personer samt för år 1962 högst tio personer, medan blankett 2 har varit avsedd för övriga arbetsgivare.

De lokala skattemyndigheterna kontrollerar och rättar arbetsgivaruppgifterna i enlighet med av riksförsäkringsverket lämnade särskilda anvisningar. Kontrollen omfattar i huvudsak granskning av arbetsgivaruppgiften med ledning av nyssnämnda kontrolluppgifter. Vidare undersöks huruvida uppgiftsskyldiga arbetsgivare i vederbörlig ordning avlämnat dylika uppgifter. Materialet överlämnas sedan till riksförsäkringsverket, som beräknar och påför arbetsgivaravgift.

Riksdagens revisorer har funnit det vara av intresse att inhämta upplysningar om de erfarenheter som vunnits vid granskningen av ifrågavarande arbetsgivaruppgifter och har därför i rundskrivelse till ett antal lokala skattemyndigheter anhållit om svar på följande frågor.

Blankett 1 (för arbetsgivare som har att redovisa högst 10 personer)

Föreligger möjlighet att kontrollera att av arbetsgivaren upptagna arbetstimmar under året är riktiga? Om så anses vara fallet, hur utföres kontrollen?

Blankett 2 (för arbetsgivare som har att redovisa mer än 10 personer)

1. Föreligger möjlighet att med ledning av lämnade uppgifter företaga fullständig kontroll av de av arbetsgivaren verkställda s. k. maximiavdragen? Om så anses vara fallet, hur genomföres kontrollen?

2. Föreligger möjlighet att med ledning av lämnade uppgifter kontrollera det av arbetsgivaren uppgivna totala antalet arbetstimmar?

I övrigt

1. Kan de lokala skattemyndigheterna kontrollera att samtliga arbetsgivare som är skyldiga att erlagga här avsedda arbetsgivaravgifter fullgör sin uppgiftsskyldighet?

2. Anser Ni att kontrollen av ifrågavarande uppgiftsskyldighet skulle bli effektivare, om avgifterna i stället påfördes med ledning av i arbetsgivarens deklARATIONER verkställda avdrag för löner och en samordning med taxeringen således kom till stånd eller anser Ni Er böra föreslå något annat system för arbetsgivarens uppgiftsskyldighet?

De inkomna svaren har i den efterföljande redogörelsen sammanfattats i anslutning till dessa frågor.

Av svaren på frågan *huruvida möjlighet föreligger att med ledning av de på blankett 1 lämnade uppgifterna kontrollera att av arbetsgivare upptagna arbetstimmar är riktiga och hur denna kontroll utföres* framgår i huvudsak följande.

Möjlighet att exakt kontrollera att av arbetsgivare upptagna arbetstimmar under året är riktiga anses allmänt icke föreligga. Företagen kontroll synes närmast ha haft karaktär av en skälighetsbedömning, huruvida uppgivet antal arbetstimmar är riktigt eller ej. I fråga om huvudparten av antalet anställda, för vilka arbetsgivaravgift erlägges, har antagits att uppgivet timantal i huvudsak överensstämmer med verkliga förhållandet. Ehuru någon allmän kontroll av antalet timmar ej är påbjuden av riksförsäkringsverket och ej heller företas av de lokala skattemyndigheterna, synes i allmänhet sådan äga rum i den utsträckning tillgängliga personalresurser medger. I regel sker detta såsom en kontroll av vissa kategorier med ledning av dels tidsangivelsen å den kontrolluppgift för inkomsttaxeringen, varav ett exemplar bifogas arbetsgivaruppgiften, dels de normalmått på antalet utförda arbetstimmar per år för arbetstagare med full sysselsättning, som riksförsäkringsverket lämnat i utfärdade anvisningar för olika arbetstagar-kategorier. Vid större avvikelse från normalmålet har upplysningar inhämtats från vederbörande arbetsgivare. Annan kontroll torde icke kunna utföras utan tillgång till avlöningsbokföringen. Dylika åtgärder synes dock ha medhunnits i endast ringa omfattning.

Kronokamreraren i Hälsingborg framhåller att en allmän kontroll av uppgivet timantal skulle stöta på praktiska hinder och torde få begränsas till fall, där särskilda omständigheter påkallar den. Genom att ålägga arbetsgivarna skyldighet att å kontrolluppgifterna anteckna timantalet torde någon kontroll av värde ej stå att vinna. Beträffande vissa anställningsformer (t. ex. hemarbete inom industri) saknas möjlighet t. o. m. för arbetsgivaren att uppgiva det exakta timantalet.

Beträffande svaren på de båda frågorna *angående möjligheten att med*

ledning av uppgifterna på blankett 2 kontrollera de av arbetsgivarna verkställda s. k. maximiavdragen och det av arbetsgivaren uppgivna totala antalet arbetstimmar samt att genomföra sådan kontroll må följande framhållas.

Samma svårigheter synes föreligga beträffande kontrollen av de s. k. maximiavdragen som beträffande kontrollen av antalet arbetstimmar. Båda problemen är avhängiga av varandra. Tilläggs pensioneringen avser som bekant att ge kompensation för inkomstbortfall endast upp till visst belopp. Vid en ökning av basbeloppet, som är indexreglerat med hänsyn till ändringarna i den allmänna prisnivån, stiger den pensionsgrundande inkomsten således med ett belopp motsvarande 7,5 gånger det belopp varmed basbeloppet ökat. Endast under förutsättning att kontrolluppgifter bifogats arbetsgivaruppgiften och att å kontrolluppgifterna angivits arbetstagarnas födelseår, lön och anställningstid föreligger möjlighet att företaga en fullständig kontroll av maximiavdragen. Det är således möjligt att under vissa förhållanden uppnå en relativt långtgående kontroll. Då anställning varat kortare tid än ett år, kan kvotdelarna beräknas med hjälp av särskilda tabeller. Beträffande sådana arbetsgivaruppgifter som på grund av medgivande från riksförsäkringsverkets sida saknar kontrolluppgifter kan kontrollåtgärder ej vidtagas med mindre än att bokföringsgranskning företas. Enligt tillsynsmyndighetens anvisningar har den lokala skattemyndighetens kontroll som regel här begränsats till att avse att för avgiftsberäkningen erforderliga uppgifter redovisats på uppgiftsblankett samt att uppgifterna inbördes står i rimlig relation till varandra. Det anses att kontrollen av totala antalet arbetstimmar skulle väsentligt underlättas, om skyldighet förelåg att angiva antalet arbetstimmar för varje anställd å kontrolluppgifterna.

Häradsskrivaren i Halmstads fögderi framhåller, att eftersom kontrolluppgiften för närvarande icke upptar uppgifter rörande antalet arbetstimmar, har den angivna kontrollmetoden i avsaknad av dessa nödvändiga uppgifter närmast fått en illusorisk karaktär och kan genomföras endast i undantagsfall, då sådana uppgifter ändock lämnats av arbetsgivaren. Det anmärkta förhållandet har f. ö. uppmärksammats av riksförsäkringsverket, som nyligen uttalat att kontrolluppgifternas utformning icke var idealisk för kontrollens effektiva bedrivande. Avsaknaden av korrekta och fullständiga uppgifter om arbetstiden gjorde en kontroll av arbetsgivarnas tillämpning av gällande maximeringsregler praktiskt taget ogenomförbar. Även kontrollen av uppgifterna om antalet årsarbetare försvårades av samma anledning.

Svaren på frågan om de lokala skattemyndigheterna kan kontrollera att samtliga arbetsgivare som är skyldiga att erlägga här avsedda arbetsgivaravgifter fullgör sin uppgiftsskyldighet ger vid handen följande.

Någon fullständig kontroll över att samtliga arbetsgivare som är skyldiga att erlagga arbetsgivaravgifter fullgör sina åligganden kan i allmänhet ej företas. Förekommande kontroll synes verkställas mot dels registret över personer som avlämnat arbetsgivaruppgift föregående år, dels det hos den lokala skattemyndigheten förda arbetsgivarregistret, dels ock de avlämnade inkomstdeklarationerna. Fortlöpande komplettering av de förda arbetsgivarregistren är därför nödvändig. Registren synes bl. a. i viss utsträckning tillföras uppgifter med ledning av upplysningar i Post- och inrikes tidningar. Kontrollen av nytillkomna arbetsgivare synes dock i allmänhet svår att utföra. I mindre fögderier med stationär befolkning underlättas den av den större lokal- och personkännedomen.

Beträffande svaren å den sista frågan *huruvida kontrollen skulle bli effektivare, om avgifterna i stället påfördes med ledning av i arbetsgivarens deklarationer verkställda avdrag för löner och en samordning med taxeringen således komme till stånd, eller huruvida något annat system vore att föredraga för arbetsgivarens uppgiftsskyldighet* må följande anföras.

Övervägande antalet tillfrågade myndigheter anser icke något vara att vinna genom en närmare samordning med inkomsttaxeringen. Det är visserligen sannolikt att vissa administrativa förenklingar skulle komma till stånd, därest underlaget för arbetsgivaravgiftens påförande kunde bestämmas direkt med ledning av avdrag i arbetsgivarnas deklarationer för utbetalade löner, men problemet är samtidigt mycket komplicerat bl. a. med hänsyn till att de löner och ersättningar som ej är avdragsgilla ej redovisas i deklarationerna. Vidare kan avdragsbeloppen i deklarationen ofta omfatta sådana belopp som icke utgör anställningsinkomst för mottagaren och för vilka arbetsgivaren kan komma att oriktigt påföras arbetsgivaravgift. Från några håll har för åstadkommande av en förenkling i det gällande systemet ifrågasatts, om icke avgiftsunderlaget borde fastställas på grundval av de totala lönesummorna utan hänsynstagande till vare sig basbeloppsavdrag, maximiavdrag eller arbetstagares ålder. En översyn av själva finansieringsprinciperna för den allmänna tilläggs pensioneringen skulle således vara att föredraga framför en samordning med taxeringen. Trots de brister som för närvarande föreligger anses dock tämligen allmänt, att nuvarande bestämmelser för fastställande av arbetsgivarunderlag i princip bör bibehållas. Riksförsäkringsverket bör dock liksom hittills söka åstadkomma förbättringar i systemet.

Kronokamreraren i Malmö anser att, därest en samordning med taxeringen överväges, frågan om en efter uttagsbehovet avvägd procentsats på all löneutbetalning är i hög grad värd att närmare utredas. Ett sådant förfaringsätt skulle uppenbarligen innebära en långt gående rationalisering av det nuvarande avgiftssystemet och möjliggöra stora arbetsbesparingar för såväl de enskilda, vilka med nuvarande system har att fullgöra

en omfattande uppgiftsskyldighet, som de administrativa organ på vilka det ankommer att mottaga, granska och kontrollera arbetsgivaruppgifterna. Tvistefrågorna borde också bli avsevärt reducerade till båtnad för både allmänhet och berörda myndigheter.

Revisorernas uttalande. Den allmänna tilläggs pensioneringen finansieras i huvudsak genom arbetsgivaravgifter. För beräkningen av dessa gäller, jämte annat, att avgiften skall med i vissa fall förekommande begränsningar utgå på summan av vad arbetsgivaren under året utgivit till arbetstagaren som lön. Vid beräkning av avgiften skall hänsyn dock ej tagas till arbetstagare, vilkens lön under året icke uppgått till 300 kronor eller som vid årets ingång uppnått 65 års ålder. Från avgiftsunderlaget erhåller arbetsgivaren ett s. k. basbeloppsavdrag, vilket framräknas genom att medeltalet av antalet arbetstagare hos arbetsgivaren under året multipliceras med det för året gällande basbeloppet. Detta avdrag verkställas av riksförsäkringsverket med ledning av de av arbetsgivarna lämnade uppgifterna om totala antalet arbetstimmar under året för de arbetstagare för vilka arbetsgivaravgift skall erläggas samt beräknat genomsnittligt antal arbetstimmar för arbetstagare och år.

Den pensionsgrundande inkomsten bestämmes av den lokala skattemyndigheten, i Stockholm dock av överståthållarämbetet, på grundval av en av arbetsgivaren lämnad s. k. arbetsgivaruppgift. En närmare redogörelse för innehållet m. m. i de blanketter som utnyttjas härför har lämnats ovan.

Såsom framgår av det föregående har revisorerna funnit det vara av intresse att från vissa lokala skattemyndigheter inhämta synpunkter i fråga om kontrollen av arbetsgivaruppgifterna. Helhetsintrycket av svaren är att vederbörande anser sig sakna tillräckliga möjligheter att tillförlitligt avgöra, huruvida de lämnade uppgifterna är riktiga. Det har därför i regel blivit nödvändigt att stanna vid skälighetsbedömningar. Så långt tillgängliga personalresurser förslår företages dock i vissa fall närmare undersökningar. Det förtjänar att i sammanhanget särskilt framhållas att från företrädare för de lokala skattemyndigheter med vilka revisorerna varit i förbindelse uttalats, att det för de granskande myndigheterna känns otillfredsställande att behöva fullgöra en kontroll som med hänsyn till de gällande bestämmelsernas konstruktion icke kan bli fullständig och för vilken det f. ö. i stor utsträckning saknas tillräcklig och välutbildad personal. Med anledning av frågan, huruvida icke administrativa förenklingar och en större grad av tillförlitlighet i de redovisade uppgifterna skulle kunna uppnås, om arbetsgivaravgiften bestämdes direkt med ledning av avdraget i arbetsgivarnas deklarationer för utbetalade löner, har man från flera håll uttalat sig för en dylik förändring av bestämmelserna; samtidigt har dock betonats att problemet är synnerligen komplicerat. Från andra håll åter har man ställt sig avvisande härtill.

De upplysningar som sålunda inhämtats ger enligt revisorernas mening vid handen, att förhållandena i förevarande avseenden icke är tillfredsställande. De konstaterade bristerna i kontrollen finner revisorerna så mycket mer beklagliga som arbetsgivaravgiften, vilken för innevarande år beräknas komma att uppgå till ett sammanlagt belopp av 2,4 miljarder kronor, framdeles kan väntas stiga kraftigt till följd av den i år beslutade höjningen av uttagsprocenten. Ju högre avgiften blir, desto mer ökas givetvis risken för att vissa arbetsgivare försöker undandraga sig sin skyldighet att erlägga den. Under senare år har olika åtgärder vidtagits i syfte att skärpa taxeringskontrollen över bl. a. företagen. En effektiv kontroll i nu ifrågavarande avseenden framstår för revisorerna som lika nödvändig.

Att inom ramen för gällande system för beräkning av arbetsgivaravgiften åstadkomma en helt tillförlitlig övervakning av uppgiftsskyldigheten torde icke vara möjligt. Revisorerna har därför som nämnts ansett sig böra aktualisera tanken på att avgiftsunderlaget skulle fastställas på annat sätt än vad nu är fallet, exempelvis på grundval av de totala lönesummorna utan hänsynstagande till basbeloppsavdrag eller s. k. maximiavdrag. Även om därigenom åtskilliga problem skulle aktualiseras, torde de dock icke vara större än att de på lämpligt sätt skulle kunna elimineras. En dylik omläggning torde emellertid förutsätta att själva konstruktionen av systemet för den allmänna tilläggspensioneringen i vissa avseenden ändras. I och för sig bör man självfallet icke tveka att vidtaga en sådan åtgärd, om man därigenom tror sig vinna bestämda fördelar. Enligt revisorernas mening är det dock från flera synpunkter olämpligt att nu upptaga denna fråga till slutlig prövning, bl. a. med hänsyn till att avgiftens konstruktion måste påverkas av det sätt på vilket yrkesskadeförsäkringen utformas, något som f. n. utredes genom särskilda sakkunniga. Spörsmålet är också på ett avgörande sätt avhängigt av de förslag allmänna skatteberedningen kan komma att framlägga rörande socialförsäkringens framtida finansiering. Revisorerna har därför i nuvarande läge velat inskränka sig till att framhålla betydelsen av att vid det fortsatta utredningsarbetet sådana lösningar eftersträvas som på ett bättre sätt än vad nu är fallet möjliggör en effektiv kontroll av beräkningen av avgiftsunderlaget. Av väsentlig betydelse är därvid att den uppgiftsskyldighet som även i fortsättningen kan komma att åläggas arbetsgivarna gives en sådan utformning, att dessa icke i onödan betungas. I avvaktan på en mera definitiv lösning av frågan synes det böra ankomma på riksförsäkringsverket att inom ramen för gällande system vidtaga sådana förändringar, att en förbättrad kontroll i nu berörda avseenden kommer till stånd, exempelvis i fråga om arbetstidens beräkning.

Reservation

av herr *Einar Hæggbloom*, som anfört följande.

Jag kan inte biträda revisorerens förslag, att i samband med utredande av frågan om bättre kontroll över arbetsgivareavgifterna aktualisera tanken på att avgiftsunderlaget skulle fastställas exempelvis på grundval av i deklARATIONERNA till inkomstskatt upptagen total lönesumma, utan hänsynstagande till basbeloppsavdrag eller s. k. maximiavdrag. Ett sådant förfaringssätt måste betyda uppenbara och ibland säkert avsevärda orättvisor i fråga om olika företags avgiftsbetalning i förhållande till vad som behövs för att täcka kostnaden för de tilläggs pensioner, som kommer att utgå till företagets anställda. Då basbeloppen torde utgöra större procent av lönesumman hos små företag med få eller ingen högavlönad tjänsteman skulle tilltänkta förfaringssättet främst medföra nackdelar för de små företagen. I deklarerade lönekostnader torde också ingå större eller mindre belopp av löner utbetalda till anställda över 65 år. Att arbetsgivareavgift skulle utgå även för deras avlöning är uppenbart oriktigt och kan befaras få till följd, att personer i sådan ålder får större svårigheter att finna systerställning.

Betydelsen av bättre kontroll över arbetsgivareuppgifterna får inte överdrivas så, att man för att åstadkomma densamma, skapar uppenbara orättvisor i fråga om avgiftsbetalningen. Arbetsgivareuppgifternas lönesummor torde utan vidare kunna kontrolleras och det är främst uppgivet antal arbetstimmar, som undandrar sig kontroll. Större avvikelser från det normala torde dock vara lätta att upptäcka. Dessa uppgifter har betydelse för bestämmande av basbeloppsavdragens storlek. Härvid eftersträvas dock ingen exakthet, utan avdragen beräknas med användande av schablonsummor för olika yrkeskategorier, som i de enskilda fallen inte stämmer med verkligheten.

Ecklesiastikdepartementet

§ 24

Samordning av skolbyggnadsverksamheten m. m.

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande den 30 september 1955 tillkallades samma år sakkunniga för att verkställa en förutsättningslös utredning av frågan om den centrala ledningen av hela yrkesutbildningen och därmed sammanhängande spörsmål. De sakkunniga avlämnade den 16 maj 1962 ett betänkande om skolväsendets centrala ledning (SOU 1962:28), vari bl. a. föreslogs att skolöverstyrelsens och överstyrelsens för yrkesutbildning verksamhetsområden skulle inordnas under ett enda ämbetsverk, som skulle utöva den centrala ledningen av såväl det allmänna skol- och folkbildningsväsendet som all egentlig yrkesutbildning.

Frågan förelades innevarande års riksdag genom propositionen nr 144. Föredragande departementschefen förklarade sig däri i princip dela de sakkunnigas uppfattning att all yrkesutbildning borde ställas under en och samma tillsynsmyndighet. På grund av de bestämda avstyrkanden som gjorts av vissa fackämbetsverk och de argument som därvid framförts ansåg emellertid departementschefen det lämpligast att förordna en något mindre grad av koncentration av ledningen av yrkesutbildningen än de sakkunniga föreslagit, vilket framför allt innebar att lantbruksstyrelsen och skogsstyrelsen även i fortsättningen skulle utöva den centrala tillsynen över yrkesutbildningen på jordbrukets respektive skogsbrukets områden. Riksdagen beslöt i enlighet med propositionen. Dock uttalade sig riksdagen i princip för att all yrkesutbildning borde inordnas under det nya skolämbetsverket men ställde frågan om tidpunkten härför öppen. Den nya organisationen av skolväsendets centrala ledning avses skola träda i kraft den 1 juli 1964.

Yrkesundervisningen på jordbrukets område bedrivs bl. a. i lantbruksskolor, lantbruksskolor, lanthushållsskolor, mejeriskolor och trädgårdsskolor, medan yrkesundervisningen på skogsbrukets område bedrivs huvudsakligen i skogsskolor och skogsbruksskolor.

Enligt instruktionen för länsskolnämnderna (SFS 1962:487) skall jämlikt 21 § skollagen länsskolnämnd inom sitt län ha inseende över grundskolor, kommunala yrkesskolor och fackskolor samt statliga och kommunala gymnasier jämte därtill hörande verksamhet ävensom över annan undervisning som avses i nämnda lagrum. Därjämte skall länsskolnämnd ha tillsyn över folkskolor, fortsättningsskolor, statliga realskolor, högre kommunala skolor samt yrkesskolor som anordnats av landstingskommun. Det åligger länsskolnämnd bl. a. att efter erforderligt samråd med övriga samhällsplanerande myndigheter och institutioner inom länet sörja för en ändamålsenlig planering av skolväsendet.

Beträffande länsskolnämndernas planeringsverksamhet kommer den nya organisationen av skolväsendets centrala ledning att i huvudsak innebära en utvidgning endast i vad avser sjöbefälsutbildningen och utbildningen inom vissa vårdområden. De under lantbruksstyrelsen och skogsstyrelsen sorterande yrkesskolorna kommer således att alltjämt undantagas från nämndernas tillsyn. Samma blir förhållandet med de statsunderstödda folkhögskolorna, vilka liksom hittills under inseeende av skolöverstyrelsen kommer att ledas av särskilda lokalstyrelser.

Det kan i detta sammanhang omnämnas, att i av skolöverstyrelsen den 1 juni 1961 utgivna anvisningar för planering av byggnadsföretag inom det allmänna skolväsendet bl. a. framhållits angelägenheten av att en samordning så långt möjligt kommer till stånd vid lokaliseringen av skolanläggningar och vissa andra allmännyttiga institutioner. Skolöverstyrelsen har härom uttalat bl. a. följande.

Vid bestämmandet av en skolas placering inom skolorten bör vederbörlig hänsyn tagas även till skolans uppgift att vara ett naturligt centrum för ortens bildningsverksamhet, då skollokaler i mån av behov skall ställas till förfogande för sådan verksamhet. Ofta kan det vara god ekonomi att dimensionera och utforma vissa lokaler med hänsyn härtill. Då en skolbyggnad projekteras, bör det därför undersökas huruvida behov av lokaler för det allmänna (allmänna samlingslokaler) föreligger och lämpligen bör tillgodoses i samband med skolbyggnadsföretaget. Så kan t. ex. skolans samlings-sal göras användbar som teater- och konsertlokal. Det kan även tänkas att en samlings-sal för det allmänna i omedelbar närhet av en skola utformas för att fungera som aula och skrivsal för skolans elever. Motsvarande gäller anläggningar för gymnastik och idrott. Det kan också vara lämpligt att anskaffa lokaler för folkbibliotek och folktandvård i anslutning till skolan. Om exempelvis (L)MH-skola och yrkesskola förlägges nära varandra kan samarbete ske i fråga om såväl lärare som vissa lokaler.

Som exempel på de fördelar som står att vinna genom en samplanering på här berörda områden kan nämnas vissa skolbyggnader m. m. som nyligen uppförts i byn Stöllet i Norra Ny kommun i Värmlands län. Härom torde få lämnas följande redogörelse.

På grund av det ringa invånarantalet i nyssnämnda kommun har därstädes icke kunnat anordnas ett fullständigt högstadium för grundskolan utan endast ett s. k. glesbygdshögstadium. För en sådan form av grundskola är lokaltilldelningen mycket beskuren, särskilt i fråga om specialsalar och institutionslokaler. I samband med att länsskolnämnden planlade byggandet av nämnda grundskola erhöll nämnden kännedom om att Värmlands läns landsting beslutat bygga en ny folkhögskola i norra Värmland. Länsskolnämnden tog med anledning härav kontakt med landstinget i syfte att intressera detta för att förlägga den nya folkhögskolan till Stöllet. Nämnden lade samtidigt fram förslag till landstinget om hur lokalfrågorna för de båda skolorna skulle kunna samordnas. Vid samma tidpunkt hade också länets skogsvårdsstyrelse planer på att bygga en ny skogsbruksskola i norra delen

av länet samt Norra Ny kommun att uppföra en för allmänheten avsedd samlingslokal. På initiativ av länskolnämnden beslöt de berörda myndigheterna att i samverkan koncentrera hela den här nämnda byggnadsverksamheten till Stöllet och att samordna dispositionen av de blivande lokalerna. Resultatet av samarbetet har bl. a. blivit att staten och kommunen gemensamt uppfört en skolbyggnad, inrymmande teorisalrar för såväl grundskolan som skogsbruksskolan, vissa administrationslokaler samt en skolverkstad. Kommunen har byggt en samlingssal som tillika användes som gymnastiksal. I direkt anslutning till denna har förlagts grundskolans skolmåltidslokaler, vilka samtidigt utnyttjas som serveringsutrymme för samlingslokalen och som möteslokal för sammanträden m. m. Samlingssalen användes för gymnastikundervisning av alla tre skolorna och utnyttjas för samma ändamål även av den till Stöllet förlagda bygdeskolan för årskurserna 1—6. Salen har försetts med rymliga scenutrymmen, vilket gör det möjligt att ta den i anspråk även för teaterverksamhet både för skolorna själva och för den s. k. bygdeteatern. Folkhögskolans olika lokaler för hushållsgöromål och textilslöjd samt för fysik och kemi utnyttjas jämväl för grundskolans undervisning i dessa ämnen. Den till grundskolans byggnader förlagda skolverkstaden användes också för skogsbruksskolans verktygsvård och för den i sistnämnda skolas undervisning ingående mekaniska utbildningen. Såväl folkhögskolan som skogsbruksskolan är internatskolor med skilda elevhem. Elevernas utspisning är emellertid ordnad gemensam och förlagd till folkhögskolan. Slutligen kan nämnas att viss samordning de tre skolorna emellan också förekommer beträffande lärar- och vaktmästarpersonal.

Ett annat exempel på värdet av samplanering på skolbyggandets område utgör den för en tid sedan uppförda sjöbefälsskolan i Kalmar. Genom att samråd med länskolnämnden på ett tidigt stadium ägde rum i fråga om planeringen av denna skola skapades förutsättningar för ett gemensamt utnyttjande av lokaler med det vid samma tidpunkt planerade tekniska gymnasiet i Kalmar. Samplaneringen har möjliggjort att en och samma samlingssal, skrivsal och maskinhall kan användas av båda skolorna, varigenom de totala byggkostnaderna kunnat reduceras med omkring 1 milj. kronor. Därtill kommer avsevärda besparingar i fråga om skolornas driftskostnader.

Revisorernas uttalande. Vid årets riksdag har beslut fattats om en genomgripande omorganisation av skolväsendets centrala ledning av innebörd att skolöverstyrelsens och överstyrelsens för yrkesutbildning verksamhetsområden fr. o. m. den 1 juli 1964 kommer att inordnas under ett enda ämbetsverk, kallat skolöverstyrelsen. Enligt det kommittébetänkande som ligger till grund för riksdagsbeslutet skulle det nya ämbetsverket utöva den cen-

trala ledningen av såväl det allmänna skol- och folkbildningsväsendet som all egentlig yrkesutbildning. Såsom framgått av den tidigare lämnade redogörelsen har emellertid betydelsefulla avsteg gjorts från denna tanke, framför allt därigenom att lanthushållningsstyrelsen och skogsstyrelsen åtminstone tills vidare skall bibehållas vid sin nuvarande uppgift att svara för tillsynen över yrkesutbildningen inom jordbruk och skogsbruk. Detta innebär i sin tur att skolöverstyrelsens regionala organ, länsskolnämnderna, icke på egen hand kommer att kunna påverka planeringen m. m. av lantbruksskolor, lanthushållsskolor, mejeriskolor och trädgårdsskolor samt skogsskolor och skogsbruksskolor. Liksom hittills kommer icke heller de statsunderstödda folkhögskolorna att stå under länsskolnämndernas överinseende.

Enligt instruktionen för länsskolnämnderna åligger det dessa bl. a. att efter erforderligt samråd med övriga samhällsplanerande myndigheter och institutioner inom respektive län sörja för en ändamålsenlig planering av skolväsendet. Det kan i detta sammanhang omnämnas att skolöverstyrelsen år 1961 utfärdat särskilda anvisningar för planering av byggnadsföretag inom det allmänna skolväsendet, i vilka bl. a. understrukits angelägenheten av att föreliggande möjligheter till samarbete i fråga om såväl lärare som lokaler tillvaratages genom att byggnader för exempelvis grundskolor och yrkesskolor uppföres i närheten av varandra. I anvisningarna har också framhållits betydelsen av att en samordning så långt möjligt kommer till stånd vid lokaliseringen av skolanläggningar och vissa andra allmännyttiga institutioner.

Revisorerna har i det föregående lämnat exempel på vilka fördelar som står att vinna genom en samplanering på här berörda område. Bl. a. har nyligen på initiativ av länsskolnämnden i Värmlands län en samordning kommit till stånd vid uppförandet av en grundskola, en folkhögskola och en skogsbruksskola i byn Stöllet i Norra Ny kommun. Genom att koncentrera bebyggelsen till en enda plats har här ett fruktbarande samarbete etablerats de tre skolformerna emellan, vilket möjliggjort ett effektivt och ekonomiskt utnyttjande av såväl lokaler som lärar- och vaktmästarpersonal. I samplaneringen har också kommunen deltagit genom att inom skolområdet uppföra en för allmänheten avsedd samlingslokal, som emellertid tillika utnyttjas av skolorna för gymnastik, skolmåltidsverksamhet etc. Ett annat exempel på värdet av samplanering på skolbyggandets område utgör sjöbefälsskolan och tekniska gymnasiet i Kalmar, vilka byggts på ett sådant sätt att samlingsal, skrivsal och maskinhall kan användas gemensamt av båda skolorna. Enligt vad revisorerna inhämtat har genom denna samordning de totala byggkostnaderna för de två skolorna kunnat reduceras med omkring 1 milj. kronor, vartill kommer avsevärda besparingar i fråga om skolornas driftskostnader.

Som förut nämnts åligger det länsskolnämnderna att vid planeringen av under dem lydande skolor samråda med övriga samhällsplanerande myndig-

heter och institutioner inom respektive län. Någon motsvarande skyldighet åvilar icke lantbruksstyrelsen och skogsstyrelsen i fråga om de under dem sorterande yrkesskolorna. Huvudmännen för de statsunderstödda folkhögskolorna är i sin planeringsverksamhet icke heller bundna i nu nämnt avseende. Revisorerna har också genom förfrågningar hos olika länsskolnämnder fått bekräftat, att i ett stort antal fall yrkesskolor av nyss nämnt slag och folkhögskolor under senare år uppförts utan att samråd ägt rum med vederbörande länsskolnämnd.

Med hänsyn till de avsevärda besparingar och de fördelar i övrigt som kan vinnas genom en samordnad lokalisering av skolanläggningar och andra allmännyttiga institutioner är det enligt revisorernas mening angeläget, att en sådan samordning kommer till stånd i de fall förutsättningar därför är för handen. Föreskrifter torde därför böra utfärdas av innebörd, att samtliga för här ifrågavarande byggnadsverksamhet ansvariga myndigheter och huvudmän skall ha skyldighet att, i den mån nämnda verksamhet helt eller delvis bestrides med statsmedel, inbördes samråda innan beslut fattas i berörda byggnadsfrågor.

§ 25

Vissa bidrag till kostnaderna för konstfackskolan

År 1945 beslöt riksdagen (skr. nr 500) att dåvarande tekniska skolan i Stockholm skulle omorganiseras och under benämningen konstfackskolan fortsätta sin verksamhet i enlighet med de ändrade riktlinjer som angavs i den samma år framlagda propositionen nr 296.

Tekniska skolan, som ledde sin upprinnelse från år 1844, åtnjöt redan tidigt bidrag från Stockholms stad, till en början i form av ett årligt hyresbidrag. Detta bidrag ersattes år 1868 med ett engångsbidrag på 160 000 kronor. Då skolan år 1890 utvidgades med en maskinyrkesskola, beviljade staten och staden hälften av de härför erforderliga medlen. I åtskilliga fall då skolan därefter erhöll ökade anslag av olika slag delades dessa ökningar lika mellan staten och staden, under det att staten i en del fall ensam beviljade de höjda anslagen. Fram till år 1945 förelåg emellertid icke några enhetliga principer efter vilka stadens bidrag till den här berörda verksamheten utgick.

I samband med omorganisationen av tekniska skolan till konstfackskolan träffades år 1945 mellan staten och Stockholms stad ett avtal, i vilket grunderna för fördelningen av kostnaderna för konstfackskolans drift sammanfattades och preciserades. Samma år utfärdade Kungl. Maj:t en provisorisk, ännu gällande stadga för konstfackskolan. Enligt denna stadga har skolan till ändamål att meddela undervisning i de läroämnen som är nödvändiga för en på insikt grundad utövning av konstindustri och konsthantverk (nyttokonst) samt att utbilda lärare i teckning och välskrivning. Konstfackskolan omfattar konstindustriell dagskola, konstindustriell aftonskola och högre konstindustriell skola samt teckningslärarinstitutet.

Det förenämnda avtalet mellan staten och Stockholms stad, vilket i vissa smärre avseenden ändrades år 1947, hade följande innehåll.

1. Staten svarar för kostnaderna för den högre konstindustriella skolan och teckningslärarinstitutet.

2. Staden bidrager årligen med ett belopp av 38 000 kronor till lokalkostnaderna för de konstindustriella dag- och aftonskolorna, varvid staten svarar för kostnaderna för reparationer och underhåll av lokalerna.

3. I fråga om övriga kostnader för dag- och aftonskolorna svarar staden:

a) beträffande aftonskolan för samtliga kostnader, dock med rätt för staden att tillgodoräkna sig dels de elevavgifter, som erläggas av elever i aftonskolan, dels ock ett belopp, motsvarande det statsbidrag, som skulle hava utgått, därest skolan varit anordnad i stadens regi med rätt till statsbidrag enligt de för kommunala lärlings- och yrkesskolor gällande grunderna; samt

b) beträffande dagskolan för kostnaderna för möbler och inredning.

4. I fråga om stadens bidrag till avlöning av lärare vid aftonskolan skall iakttagas *dels* att, beträffande lärare med pensionsrätt enligt allmänna tjänstepensionsreglementet och allmänna familjepensionsreglementet, staten, som svarar för dessa lärares pensionering, skall äga tillgodoräkna sig den vederbörande lärare enligt civila icke-ordinariereglementet tillkommande lönen utan avdrag för pensionsavgifter, *dels ock* att, därest undervisning i aftonskolan i något ämne meddelas av ordinarie facklärare vid konstfackskolan, staden för sådan undervisning icke skall vidkännas högre kostnad än den, som skulle uppkommit, om ifrågakvarande undervisning meddelats av extra ordinarie facklärare med lön enligt 21 löneklassen av löneplan Eo civila icke-ordinariereglementet.

5. Staden äger i anslutning till vad i mom. 3 sägs tillgodoräkna sig — förutom vid den konstindustriella aftonskolan uppburna elevavgifter — *dels* för varje undervisningstimme i första klassen 2 kronor 35 öre, *dels* för varje undervisningstimme i andra och tredje klasserna 2 kronor 55 öre, *dels ock* för anskaffning av stadigvarande undervisningsmateriel ett belopp, motsvarande halva kostnaden för densamma.

Därest grunderna för statsbidrag till kommunala anstalter för yrkesundervisning ändras under avtalstiden, skall motsvarande ändring ske i fråga om den rätt, som enligt detta moment tillkommer staden.

6. Staden skall beträffande de med konstfackskolans administration förbundna kostnaderna bestrida *dels* en tredjedel av de verkliga kostnaderna för avlöning av rektor och övriga tjänstemän, för bränsle, vatten och renhållning samt för övriga expenser, därvid i fråga om tjänstemän med pensionsrätt enligt allmänna tjänstepensionsreglementet och allmänna familjepensionsreglementet skall iakttagas, att såsom verklig kostnad skall anses den enligt civila avlöningsreglementet eller civila icke-ordinariereglementet vederbörande tillkommande lönen utan avdrag för pensionsavgifter, *dels ock* hela kostnaden för lyse för månaderna maj och september samt halva kostnaden för månaderna januari—april och oktober—december.

7. Staden skall gälda en tredjedel av de verkliga kostnaderna för sådana inventarier och sådan stadigvarande undervisningsmateriel, inberäknat kostnaderna för anskaffning för biblioteket, som nyttjas av konstindustriella aftonskolan gemensamt med de övriga skolorna, dock med rätt för staden att jämlikt mom. 5 tillgodoräkna sig ett belopp, motsvarande hälften av den enligt vad nyss sagts staden åvilande kostnaden för stadigvarande undervisningsmateriel.

8. Upprättat statförslag för konstfackskolan skall årligen, innan detsamma av Kungl. Maj:t förelägges riksdagen, delgivas staden för godkännande i de delar, som föranleda kostnader, vilka enligt detta avtal skola gäldas av staden. Sålunda av staden godkända utgiftsposter må, med undantag av kostnader för rörligt tillägg och kristillägg, sjukvård m. m. samt bränsle, lyse och vatten, icke överskridas utan stadens medgivande.

9. I mom. 2 angivet bidrag till lokalkostnaderna skall av staden inbetalas till byggnadsstyrelsen med 9 500 kronor å första helgfria dag i juli, oktober, januari och april med början i juli 1945.

Belopp, upptagna såsom *Särskilda uppbördsmedel: Bidrag från Stockholms stad* i av Kungl. Maj:t fastställda avlönings- och omkostnadsstater, skola av staden inbetalas till konstfackskolan med en fjärdedel av respektive poster å första helgfria dag i juli, oktober, januari och april. Vid inbetalningarna i oktober och i april gottgöres staden de vid konstindustriella

aftonskolan under närmast förflutna sex månader uppburna elevavgifterna. Avräkning för budgetår skall äga rum snarast möjligt efter dess utgång och i varje fall inom juli månad.

10. Vid intagning av elever i konstindustriella aftonskolan skola sökande, som äro mantalsskrivna i Stockholms stad, såframt de fylla fordringarna för inträde i skolan, äga företräde framför andra sökande.

11. Detta avtal gäller för en tid av fem år, räknat från och med den 1 juli 1945. Uppsäges detsamma icke av någondera parten minst ett år före avtalstidens utgång, skall det anses förlängt för en tid av fem år för varje gång.

T. o. m. budgetåret 1959/60 erlade Stockholms stad till staten betalning i enlighet med det ovan återgivna avtalet. Sistnämnda budgetår uppgick stadens bidrag till i runt tal 409 000 kronor, varav 38 000 kronor utgjorde stadens andel av konstfackskolans hyreskostnader.

Sedan överstyrelsen för yrkesutbildning i sina anslagsäskanden för budgetåret 1957/58 ifrågasatt, om icke avtalet med Stockholms stad borde revideras med hänsyn till de från och med budgetåret 1955/56 beslutade ändringarna i grunderna för den statliga bidragsgivningen till yrkesundervisningen, tillkallade chefen för ecklesiastikdepartementet med Kungl. Maj:ts bemyndigande en sakkunnig för att utreda frågan om den framtida fördelningen mellan staten och staden av kostnaderna för konstfackskolan och därmed sammanhängande frågor. Den sakkunnige erhöll även i uppdrag att på statens vägnar upptaga förhandlingar med staden om de ändringar av ifrågavarande avtal till vilka utredningen kunde giva anledning. Enligt vad revisorerna inhämtat har nämnda utredningsuppdrag ännu icke slutförts. Vidare kan nämnas att samarbetsavtalet genom uppsägning från båda parter sida upphört att gälla från och med den 1 juli 1960. Stockholms stad har för tiden därefter icke utbetalat något bidrag till konstfackskolans drift.

Revisorernas uttalande. År 1945 träffades mellan staten och Stockholms stad ett avtal, varigenom staden förband sig att efter vissa i avtalet angivna grunder utgiva bidrag till driften av konstfackskolan i Stockholm. Denna bidragsgivning var i och för sig icke någon ny företeelse. Staden hade nämligen på liknande sätt under flera decennier deltagit i kostnaderna för tekniska skolan i Stockholm, som år 1945 omorganiserades och sedan fortsatte sin verksamhet under benämningen konstfackskolan. Det nyssnämnda avtalet innebar emellertid en sammanfattning och precisering av de principer enligt vilka staden ansågs ha skyldighet att bidra till den ifrågavarande verksamheten.

Enligt den av Kungl. Maj:t år 1945 utfärdade, ännu gällande stadgan för konstfackskolan ingår i denna konstindustriell dagskola, konstindustriell aftonskola och högre konstindustriell skola samt teckningslärarinstitutet.

Anledningen till den här berörda bidragsgivningen från Stockholms stads

sida är bl. a. att undervisningen vid den konstindustriella aftonskolan bedömes vara en huvudsakligen kommunal angelägenhet. De flesta av eleverna där är nämligen mantalsskrivna i Stockholm. Till viss del torde också den vid den konstindustriella dagskolan bedrivna undervisningen närmast vara ett kommunalt intresse.

Såsom framgått av den tidigare lämnade redogörelsen har det förenämnda samarbetsavtalet mellan staten och Stockholms stad genom uppsägning från båda parter sida upphört att gälla från och med den 1 juli 1960. Staden har på grund härav utbetalat bidrag blott t. o. m. budgetåret 1959/60. Nämnda budgetår uppgick bidraget till i runt tal 409 000 kronor, varav 38 000 kronor utgjorde hyresbidrag.

I detta sammanhang kan omnämnas att chefen för ecklesiastikdepartementet, i anledning av de från och med budgetåret 1955/56 beslutade ändringarna i det statliga systemet för bidrag till yrkesskoleundervisningen, år 1957 tillkallade en sakkunnig med uppgift att utreda frågan om den framtida fördelningen mellan staten och Stockholms stad av kostnaderna för konstfackskolan och därmed sammanhängande frågor. Den sakkunnige erhöll också i uppdrag att på statens vägnar upptaga förhandlingar med staden om de ändringar av ifrågavarande avtal till vilka utredningen kunde giva anledning. Enligt vad revisorererna inhämtat har den sakkunnige ännu icke slutfört vare sig utredningsuppdraget eller förhandlingarna med Stockholms stad.

Revisorerna anser det i hög grad otillfredsställande att något nytt avtal icke träffats med Stockholms stad, trots att mer än tre år förflutit sedan det gamla avtalet upphörde att gälla. På grund härav har som förut nämnts från och med budgetåret 1960/61 något bidrag från staden över huvud taget icke utbetalats. Förhållandet framstår så mycket mer anmärkningsvärt som väsentligt utvidgade och avsevärt dyrbarare lokaler ställts till de konstindustriella dag- och aftonskolornas förfogande i och med att konstfackskolan år 1958 inflyttade i nya lokaler. Det inkomstbortfall statsverket fått vidkännas under den tid stadens bidrag icke utbetalats torde, enligt vad revisorererna inhämtat, icke understiga ett sammanlagt belopp av 2 milj. kronor.

Enligt revisorerernas mening är det mot bakgrunden av det anförda angeläget att det nyssnämnda utredningsuppdraget utan ytterligare dröjsmål slutföres och att ett nytt samarbetsavtal snarast träffas med Stockholms stad.

Jordbruksdepartementet

§ 26

Den koncentrerade jordbruksrationaliseringen i norrlandslänen

Genom beslut av 1959 års vårriksdag fastställdes vissa nya regler för det statliga stödet till rationalisering på jordbrukets område. Verkställda utredningar rörande lönsamhetsutvecklingen för jordbruket hade utvisat en fortskridande märkbar ekonomisk överlägsenhet för de större gårdsenheterna, under det att innehavare av mindre enheter icke lyckats åstadkomma motsvarande procentuella höjning av sin inkomststandard. Enligt beslutet skulle de statliga rationaliseringsmyndigheterna i huvudsak bedriva sin verksamhet enligt dittills gällande allmänna riktlinjer. De skulle alltså sikta till att göra brukningsenheterna lämpade att under överskådlig tid kunna bestå som självständiga jordbruk. Dittills hade emellertid lantbruksorganisationen i princip haft att befrämja tillkomsten av basjordbruk. Med hänsyn till framför allt den tekniska utvecklingen syntes emellertid därigenom alltför trånga gränser ha dragits för verksamheten, och det syntes vara av vikt att underlätta strävandena att åstadkomma en storleksrationalisering i riktning mot tvåfamiljsjordbruk. De ändringar som företogs på detta område år 1959 innebar främst att lantbruksorganisationens uppgifter vidgades till att befrämja tillkomsten av sådana större brukningsenheter. Vidare lättades villkoren för erhållande av statsgaranterade driftslån genom höjning av maximibeloppet och förlängning av amorteringstiden.

Vid 1960 års riksdag tillfördes den statliga jordbruksrationaliseringen ett nytt inslag i och med statsmakternas beslut om koncentrerad jordbruksrationalisering i vissa norrlandslän. Det särskilda stödet till jordbruket i Norrland hade under några år varit föremål för utredningar i skilda sammanhang, och olika förslag till om disposition av de för ändamålet anvisade medlen hade framlagts, bl. a. av lantbruksstyrelsen, statens jordbruksnämnd och vissa särskilda utredningar. Dessa frågor upptogs till behandling i propositionen 1960:62. Departementschefen erinrade därvid bl. a. om att statistiken över förändringarna i fråga om åkerarealen per brukningsenhet för enheter med mer än två hektar åker utvisade en mindre arealökning i norra Sverige än i övriga delar av landet. Antalet brukningsenheter med två till tio hektar åker utgjorde i norra Sverige icke mindre än 87 procent av hela antalet jordbruksfastigheter med mer än två hektar åker. De speciella betingelserna för jordbruket i övre Norrland men även i vissa andra norrländska bygder borde föranleda ökad uppmärksamhet från statsmakternas sida. Sedan åtskilliga år utgick särskilt statsstöd i skilda former till det norrländska jordbruket. För de två sistförflutna budgetåren hade medelsanvisningen under reservationsanslaget

Bidrag till produktionsbefrämjande åtgärder i Norrland m. m. uppgått till 1 250 000 kronor. De under samma tid ur anslaget Prisreglerande åtgärder på jordbrukets område utgående fraktbidragen för fodersändningar till Norrbottens och Västerbottens län kunde uppskattas till ett sammanlagt värde av ca 1 300 000 kronor per år. Ur förstnämnda anslag skulle enligt gällande principer 500 000 kronor utbetalas till de olika hushållningssällskapen i Norrland samt i Värmlands och Kopparbergs län att användas för produktionsfrämjande åtgärder i allmänhet på jordbrukets område, och de inom denna ram utbetalade medlen vore att anse som en förstärkning av det allmänna omkostnadsbidrag som sällskapen årligen erhö.

Vissa av de gällande stödformerna syntes emellertid icke längre vara så tids- och ändamålsenliga som önskvärt vore. Det borde vara möjligt att inom ramen för det dåvarande stödets totala omfattning kunna utnyttja tillgängliga medel på ett för samhällslivet i berörda områden effektivare sätt. Vid planläggningen av de statliga insatserna måste i om möjligt högre grad än dittills beaktas inte blott de allmänt jordbruksekonomiska och de företagsekonomiska förhållandena utan också de näringspolitiska, befolkningspolitiska och sociala skäl som talade för att bistånd lämnades för tillskapande i vissa trakter av förutsättningar för en i sig själv lönsam jordbruksproduktion. Det syntes även vara av vikt att stort intresse ägnades spörsmålen om lämpligaste produktionsinriktning och om rationellare driftsmetoder vid jordbruken inom ifrågavarande norrländska områden.

I syfte att söka uppnå ett effektivare utnyttjande av förenämnda anslagsmedel borde enligt propositionen förfaras så, att en väsentlig del av de statliga insatserna koncentrerades till vissa utvalda geografiska områden för att där genom driftrationalisering samt inre och yttre rationalisering medverka till uppbyggnaden av fullt bärkraftiga, på längre sikt bestående brukningsenheter. Kombinationen jord- och skogsbruk måste självfallet beaktas i sammanhanget. Medelst särskilt finansiellt stöd samt råd och upplysningar borde staten bidra till att vederbörande jordbrukare kunde på ett från allmän synpunkt tillfredsställande sätt genomföra uppbyggnads- och omställningsprocessen. Genom att efter hand förlägga verksamheten till nya områden allteftersom rationaliseringsarbetet slutfördes inom de tidigare bearbetade kunde så småningom ett nät av upprustade jordbruk skapas i bygder där det befunnas önskvärt och ändamålsenligt att för framtiden vidmakthålla en jordbruksproduktion av nämndvärd omfattning. Gårdarna inom de med ifrågavarande särskilda statsstöd rationaliserade jordbruksområdena kunde även tjäna som mönster för jordbrukare inom andra områden i och utanför Norrland. Vid val av rationaliseringsområden borde i första hand sådana trakter ifrågakomma, där förutsättningarna för att jordbruksdriften skulle bestå på lång sikt vore stora, samtidigt som rationaliseringsbehovet vore uppenbart. För att ej medelsresurserna skulle splittras på ett mindre ändamålsenligt sätt, syntes de föreslagna koncentre-

rade rationaliseringsinsatserna med stöd av statsanslag tills vidare böra göras endast inom Norrbottens, Västerbottens, Jämtlands och Västernorrlands län. Det borde ankomma på lantbruksnämnden, hushållningssällskapet, lantmäterimyndigheten samt skogsvårdsstyrelsen inom respektive län att gemensamt utarbeta förslag till lämpliga rationaliseringsområden samt för varje område plan beträffande avsedda rationaliseringsåtgärder. I dylika planer borde upptagas såväl de rationaliseringsåtgärder vilka avsågs finansierade med statsbidrag som övriga sådana åtgärder. Angivna, för flera länsorgan gemensamma uppgifter borde lämpligen diskuteras vid det organiserade samråd som jämlikt 1959 års riksdagsbeslut inom varje län borde förevara mellan nyssnämnda organ, och företrädare för kommuner och jordbrukargrupper kunde även beredas tillfälle att deltaga. Upprättade förslag till rationaliseringsområden och till tidsplan för de tilltänkta åtgärderna samt summarisk totalkalkyl över kostnaderna för de statliga insatserna inom respektive områden borde underställas Kungl. Maj:t för prövning och godkännande.

Vad beträffade den statliga ekonomiska stödgivningen till åtgärder inom rationaliseringsområdena borde denna i första hand ske med tillämpning av de för det allmänna rationaliseringsstödet gällande författningsbestämmelserna samt med utnyttjande av de för sagda stöd avsedda riksstatsanslagen, lånefonderna och kreditgarantiramarna. Med hänsyn till de speciella förhållanden som vore för handen i övre Norrland borde härutöver utgå statsbidrag som förstärkning av de till vederbörande ändamål beviljade bidragen eller som finansiellt bistånd för genomförande av åtgärder som ej kunde erhålla statliga bidrag jämlikt reglerna för det allmänna rationaliseringsstödet. Med hänsyn till det aktuella behovet av driftsrationalisering borde vederbörligt anslag kunna användas för statsbidrag även till alla slags åtgärder som tillhörde denna rationaliseringsform. Utan Kungl. Maj:ts medgivande borde det sammanlagda statsbidragsbeloppet till en och samma fastighet ej överstiga 60 procent av de totala rationaliseringskostnaderna. Härvid förutsattes att bidrag till täckande av utgifter för yttre rationalisering utgick enligt gällande generella regler.

Bestämmelser beträffande nyssnämnda, för övre Norrland särskilt avsedda statliga rationaliseringsstöd borde ej införas i någon författning. Totalkostnad och planer i stort borde enligt det föregående fastställas av Kungl. Maj:t för varje rationaliseringsområde. Inom den därigenom angivna ramen syntes det få ankomma på vederbörande regionala organ att i samråd utforma de mera detaljerade stödgrunder som befundes böra gälla i varje enskilt fall.

För att vinna så tillfredsställande och snara resultat som möjligt av rationaliseringsarbetet vore det angeläget att ett betydande belopp ställdes till förfogande. I propositionen föreslogs att för utlämnande av bidrag utöver vad som kunde beviljas enligt bestämmelserna i rationaliseringskun-

görelsen ett belopp av ca 1 000 000 kronor beräknades för budgetåret 1960/61. Härjämte borde medel beräknas för utrednings- och planläggningskostnader, för avlöning av tillfällig expertis och annan personal ävensom för resekostnader och expenser, hänförliga till anlitande av dylik arbetskraft. Då sistnämnda administrativa kostnader beräknades uppgå till 300 000 kronor, skulle för den koncentrerade rationaliseringsverksamheten i sin helhet beräknas 1 300 000 kronor för budgetåret 1960/61. Till ett belopp av 800 000 kronor borde sagda anvisning finansieras genom ianspråktagande av medel som med dittills gällande ordning skulle ha utgått över anslaget till Prisreglerande åtgärder på jordbrukets område såsom fraktbidrag för fodermedelssändningar till de båda nordligaste länen. En fullständig avveckling av fraktbidragen borde likväl ej komma i fråga, men sistnämnda bidragsform syntes för kommande budgetår böra begränsas. Kostnaderna för såväl den koncentrerade rationaliseringen som för fraktbidragen borde i fortsättningen bestridas av anslaget till Bidrag till produktionsbefrämjande åtgärder i Norrland m. m.

1960 års riksdag godkände de grunder för koncentrerad rationaliseringsverksamhet som i propositionen föreslagits. I anledning av jordbruksutskottets utlåtande (nr 18) och dess memorial (nr 32) beräknades för verksamheten ett belopp av 1 050 000 kronor vara tillräckligt för den omfattning som verksamheten kunde väntas få under det första året.

För budgetåret 1961/62 beräknades under anslaget Bidrag till produktionsbefrämjande åtgärder i Norrland m. m. 2 050 000 kronor för ifrågasvarande koncentrerade jordbruksrationalisering och för budgetåret 1962/63 ett belopp av 3 050 000 kronor. I samband med äskande av anslag för sistnämnda budgetår erinrade föredragande departementschefen om att vissa frågor rörande Tornedalen i annat sammanhang förelagts riksdagens prövning. I anslutning därtill syntes det angeläget att takten höjdes i jordbrukets rationalisering i denna del av Norrbottens län. Särskild vikt borde fästas vid strukturrationaliseringar och driftsomläggningar. Den yttre rationaliseringen borde i första hand syfta till att väsentligt öka jordbruksfastigheternas areal. I de fall det vore möjligt med hänsyn till avsättningsförhållandena m. m. borde övergång till specialproduktion övervägas. Förutsättningarna för gemensamt utnyttjande av vissa byggnader och maskiner borde även prövas. — Gentemot vad som sålunda uttalats gjorde riksdagen icke någon erinran.

I statsverkspropositionen till innevarande års riksdag framlades förslag om medelsanvisning för ytterligare utveckling av ifrågasvarande verksamhet under budgetåret 1963/64. Samtidigt lämnades en redogörelse i stora drag för verksamhetens fortgång. Av det belopp å tillhopa 6 150 000 kronor som under tre budgetår anvisats för ändamålet hade intill den 1 oktober 1962 av Kungl. Maj:t avdelats sammanlagt 3 070 000 kronor för rationaliseringsbidrag. Av angivna totalbelopp hade emellertid ännu icke hälften hunnit

fördelas till olika företag i form av beviljade bidrag. Fördelningen på de fyra länen av nu angivna belopp framgår av följande uppställning.

<i>Län</i>	<i>Tilldelade belopp</i>	<i>Beviljade bidrag</i>
Norrbottnens län	1 160 000	766 195
Västerbottnens län	900 000	111 215
Jämtlands län	560 000	479 185
Västernorrlands län	450 000	201 934
Summa kronor	3 070 000	1 558 529

Av dessa bidrag avsåg 902 000 kronor ekonomibygnader, 254 000 kronor jordbruks- och skogsbruksmaskiner, 211 000 kronor dikning, 45 000 kronor djurinköp och 25 000 kronor jordbruksvägar; för stenröjning och nyodling hade åtgått tillhoppa 12 000 kronor och för övrig driftsrationalisering 111 000 kronor, allt i runda tal.

Av anvisade medel å 6,15 milj. kronor hade vidare 1 072 000 kronor av Kungl. Maj:t disponerats till expertis, personal, planläggning m. m. Av dessa medel hade under de två första budgetåren närmare 450 000 kronor tagits i anspråk.

För innevarande budgetår anvisade riksdagen med bifall till Kungl. Maj:ts förslag för den koncentrerade jordbruksrationaliseringen 3 200 000 kronor.

I enlighet med vad som förutsattes då riktlinjerna för denna verksamhet uppdrogs behandlas planeringsuppgifterna i de olika länen, efter inledande förberedelser inom länsorganen, av en arbetsgrupp som består av yttre konsulenten hos lantbruksnämnden, en konsulent från hushållningssällskapet, en lantmätare inom lantmäteriets specialenhet samt en jägmästare från skogsvårdsstyrelsen. Ärendena behandlas sedan i vederbörande länsråd. De färdigställda förslag som skall underställas Kungl. Maj:ts godkännande översändes samtidigt till envar av de nämnda länsorganens överordnade centrala myndigheter, vilket innebär att lantbruksstyrelsen, lantmäteristyrelsen och skogsstyrelsen erhåller var sitt exemplar av förslaget. Ärendena beredes i första hand av lantbruksstyrelsen, och de nämnda centrala myndigheterna avgiver gemensamt yttrande till Kungl. Maj:t.

Utöver den personal som länsorganen normalt förfogar över har, såsom redan nämnts, viss extra personal anställts för ifrågavarande uppgifter. För varje län har sålunda anställts en instruktör för den yttre rationaliseringen och en skogsmästare. Vidare har anställts två byggnadskonsulenter (för ekonomibygnader) och två instruktörer för potatisodling, envar med två län som verksamhetsområde. Gemensamt för samtliga län finnes en ekonomikonsulent och en ritare och för insatserna i Tornedalen en konsulent och en instruktör. Slutligen har för verksamheten i Västerbottnens län anställts en instruktör. Kostnaderna för denna personal uppgick under budgetåret 1960/61 till 45 000 kronor, under budgetåret 1961/62 till 395 000 kronor och under budgetåret 1962/63 till 540 000 kronor.

Den koncentrerade rationaliseringsverksamhet som nu beskrivits i sina huvuddrag och som givits arbetsnamnet KR-verksamheten påbörjades alltså budgetåret 1960/61. Vederbörande arbetsgrupper i de olika länen lämna regelbundet rapporter om verksamhetens fortgång. De senaste rapporterna avser läget den 1 oktober 1963. Revisorerna, som tagit del av dessa rapporter och även vid besök studerat vissa KR-företag, lämnar i det följande en redogörelse för verksamheten i de olika länen. Vissa uppgifter, särskilt beträffande driftsrationaliseringen, har därvid återgivits i summarisk form. Det må framhållas att driftsrationaliseringen som regel ej avsett endast de fastigheter som utsetts som kärnor i ett blivande KR-område utan sträckt sig åtskilligt längre. Sådana åtgärder som exempelvis uppgörande av driftsplaner och växtodlingsplaner, deltagande i mjölkkontroll och organiserandet av gemensam maskin användning har vanligen omfattat hela byar eller brukningsområden, och även de mindre jordbruk som ej ansetts lämpade för utveckling med stöd av rationaliseringsmedel har alltså kunnat dra nytta av dylik verksamhet.

I fråga om de beräknade kostnaderna för KR-verksamheten och de utgående statsbidragen är att märka, att de redovisade beloppen endast utvisar verkställda och förestående investeringar för inre rationalisering och driftsrationalisering, vilket i detta sammanhang ansetts som det i kostnads-hänseende väsentliga. Uppgifter rörande kostnaderna för den yttre rationaliseringen finnes icke sammanställda av arbetsgrupperna. Sådana kostnader har givitvis förekommit, exempelvis i samband med markköp och lantmäteriförrättningar. Då utgifterna för markköp i huvudsak kan förutsättas bli återgåldade efter hand som överlåtelse sker till jordbrukarna eller också kvarstår som en tillgång i form av lantbruksnämndernas markinnehav, torde emellertid de kostnader för yttre rationalisering som slutligt skall bestridas av statsverket icke vara av större omfattning. Utgifter av denna natur avföres på det ordinarie rationaliseringsanslaget.

Västernorrlands län

Den koncentrerade rationaliseringen i detta län har hittills inriktats på 15 olika områden och avsett 26 brukningsenheter. Inom några områden har endast en enstaka gård blivit föremål för rationalisering, inom andra områden två eller tre gårdar och i ett område fyra gårdar. Före rationaliseringen har dessa gårdar omfattat en sammanlagd åkerareal av 273 hektar eller i genomsnitt 9,1 hektar per gård, och efter verkställd yttre rationalisering — inköp av tillskottsjord eller samköp av mindre gårdar — omfattar brukningsenheterna 513 hektar åker eller i genomsnitt 19,7 hektar. Endast 12 av de rationaliserade gårdarna innehåller 20 hektar åker eller mera. Några av de angivna tillskottsarealerna har icke kunnat sammanläggas med rationaliseringsfastigheten utan utgöres av mark som arrenderas på längre tid. Vidare väntas i nio fall ytterligare tillskottsjord kom-

ma att tillföras de angivna 26 rationaliseringsobjekten inom dessa områden, varjämte ytterligare fyra objekt inom andra områden väntas bli tillförda tillskottsjord i samband med koncentrerad rationalisering.

Av rationaliseringsobjekten i detta län har flertalet en någorlunda god tillgång på skog. Den genomsnittliga skogsarealen utgjorde före rationaliseringen 77 hektar, och genom rationaliseringen har gårdarna i genomsnitt tillförts ytterligare 25 hektar skog vardera. Fortsatt utökning även av skogsarealen väntas äga rum inom nära förestående tid.

Inom flertalet av de områden där KR-verksamheten sålunda bedrivits har lantbruksnämnden alltjämt kvar vissa arealer åker- och skogsmark som rationaliseringsreserv, vilken avses skola användas efter hand som förutsättningar visar sig föreligga för fortsatt utveckling.

Jämsides med den yttre rationaliseringen har ifrågavarande brukningsenheter blivit föremål för driftsrationalisering. Ekonomibygnader har färdigställts på fyra gårdar och påbörjats eller projekterats på ytterligare 15 gårdar. Dikning har ej färdigställts på någon gård men påbörjats eller projekterats på 16 gårdar. Driftsrationalisering i övrigt har helt eller delvis genomförts på flertalet enheter; denna verksamhet avser sådana åtgärder som upprättande av driftskalkyl, markkartering, växtodlingsplan, mjölkkontroll och mekanisering, köp av avelsdjur, driftsgrensrådgivning och bokföring. Kurser, ofta av fem dagars varaktighet, har anordnats i olika ämnen. Gemensam maskinanvändning har organiserats på 13 gårdar, i vissa fall med åtskilliga deltagare.

Såvitt gäller det skogliga området har skogsvärdering företagits i samband med markförvärv och byten. Därvid har grundmaterial insamlats, vilket kan användas vid upprättande av skogsbruksplaner. Skogsvårdsstyrelsen har för närvarande 18 skogsbruksplaner under utarbetande inom objekten. Statsbidrag ur skogsvägsanslaget har beviljats till en 5,3 km lång skogsbilväg för ett av objekten.

Följande sammanställning visar kostnader och medelsbehov för KR-verksamheten i Västernorrlands län.

Åtgärder	Beräknad total kostnad	Beräknat totalt bidrag		Summa beräknat bidrag	Intill den 1/10 1963 beviljat bidrag	
		ur rat.-anslaget	ur KR-anslaget		ur rat.-anslaget	ur KR-anslaget
Ekonomibygnader	2 023 600	186 900	777 500	964 400	114 790	401 410
Dikning	613 700	197 200	117 800	315 000	90 600	52 695
Jordbruksvägar	4 800	2 000	500	2 500	1 920	480
Övrig inre rationalisering	7 700		3 900	3 900		3 850
Jordbruksmaskiner	369 800		137 300	137 300		45 495
Skogsbruksmaskiner						
Djur	62 700		22 900	22 900		5 310
Övrig driftsrationalisering	51 400		25 300	25 300		2 544
Summa kronor	3 133 700	386 100	1 085 200	1 471 300	207 310	511 784

Jämtlands län

Inom Jämtlands län har KR-verksamheten hittills inriktats på tio olika områden, huvudsakligen belägna i storsjöbygden. Inom fyra av dessa områden har den yttre rationaliseringen ännu ej kommit i gång i någon nämnvärd omfattning, ehuru lantbruksnämnden där förvärvat eller avser att förvärva vissa gårdar för rationaliseringens igångsättande. Inom övriga sex områden omfattar rationaliseringen 14 olika gårdar, vilka före verksamhetens början hade en sammanlagd åkerareal av 181 hektar, d. v. s. i genomsnitt 13 hektar per gård. Genom rationaliseringen har dessa gårdar försetts med tillskottsjord i sådan utsträckning, att de numera disponerar sammanlagt 313 hektar eller i genomsnitt 22,3 hektar per gård. Endast sex av angivna brukningsenheter äger efter rationaliseringen en åkerareal av 20 hektar eller mera. Den genomsnittliga skogsarealen utgjorde före rationaliseringen i genomsnitt 69 hektar per gård och uppgår efter rationaliseringen till i genomsnitt 99 hektar per gård. Genom av lantbruksnämnden förvärvad rationaliseringsreserv och genom planerade ytterligare förvärv väntas arealerna av såväl åker som skog komma att framdeles ökas.

Såvitt gäller den inre rationaliseringen har ekonomibyggnader färdigställt endast på två brukningsenheter och är i ytterligare några fall under uppförande. Detta arbete befinner sig eljest på projekteringsstadiet. Dikning och täckdikning har i flertalet fall genomförts. I fråga om driftsrationaliseringen är gemensam maskinanskaffning och inköp av djur genomförda på flertalet håll, och även arbetet med växtodlingsplaner, markkartering samt deltagande i mjölkkontroll och bokföring är jämförelsevis långt hunnet. Inre rationalisering och driftsrationalisering har i viss utsträckning bedrivits även inom de fyra områden där den yttre rationaliseringen ännu icke kommit i gång.

KR-insatserna har enligt nämndens redogörelse i huvudsak berört sådana jordbruksområden inom vilka skogsarealen är av mindre omfattning, och de flesta ägarna till KR-gårdar har varit fullt sysselsatta med uppbyggnaden av jordbruksdelen. Av dessa anledningar har de skogliga åtgärderna kommit i andra hand. I en del fall har någon skogsmark ej försålts utan detta har fått anstå i avvaktan på kommande arronderingsbyten. Vid försäljning av skogsmark till KR-gårdar har nämnden i allmänhet krävt skogsbruksplan för hela den nybildade fastigheten. Nämnden beräknar att ett av områdena skall förses med gemensamhetsskog och att inom en annan KR-grupp ett skogligt samverkansområde skall bildas, i båda fallen med skogar av icke obetydlig areal.

Kostnader och medelsbehov för KR-verksamheten i Jämtlands län framgår av följande sammanställning. Av de beviljade bidragen har intill den 1 oktober 1963 utbetalats i runt tal 500 000 kronor, varav 223 000 kronor enligt rationaliseringskungörelsen och 277 000 kronor av KR-medel.

Åtgärder	Beräknad total kostnad	Beräknat totalt bidrag		Summa beräknat bidrag	Intill den 1/10 1963 beviljat bidrag	
		ur rat.-anslaget	ur KR-anslaget		ur rat.-anslaget	ur KR-anslaget
Ekonomibyggnader	2 513 000	192 800	1 043 000	1 235 800	61 600	377 500
Dikning	1 382 560	560 620	214 590	775 210	215 290	85 865
Jordbruksvägar	104 650	41 520	17 330	58 850	21 320	9 330
Övrig inre rationalisering	195 290	85 560	24 770	110 330	44 480	10 610
Jordbruksmaskiner	329 713		158 965	158 965		74 845
Skogsbruksmaskiner						
Djur	361 700		129 780	129 780		40 980
Övrig driftsrationalisering	166 605		99 890	99 890		94 290
Summa kronor	5 053 518	880 500	1 688 325	2 568 825	342 690	693 420

Västerbottens län

Enligt lantbruksnämndens rapport har KR-verksamheten under de första åren åsyftat att genomföra strukturrationalisering inom ett fåtal områden på sådant sätt att demonstrationsobjekt av något större omfattning skulle åstadkommas, vilka skulle kunna tjäna som upplysning och information och därigenom jämna vägen för arbetet i fortsättningen. Tyngdpunkten har därför lagts på anskaffande av tillräckliga rationaliseringsreserver. Verksamheten har bedrivits inom fyra olika områden, alla belägna i kustbygderna. Ett av dessa områden, Vebomark i Lövångers socken, har emellertid sedan en följd av år varit föremål för lantbruksnämndens rationaliseringssträvanden, och betydande statsbidrag har utgått till torrläggning för att mark till förstärkning av kringliggande brukningsdelar skulle utvinnas. Flertalet av de inom vebomarksprojektet redovisade KR-fastigheterna har försetts med tillskottsmark redan innan KR-verksamheten igångsattes. Om dessa fastigheter frånräknas har den koncentrerade rationaliseringen inom de nämnda fyra områdena hittills avsett 17 fastigheter med en sammanlagd åkerareal före rationaliseringen av 63,5 hektar eller i genomsnitt 7,9 hektar per fastighet. Efter rationaliseringen innehåller dessa fastigheter sammanlagt 165,5 hektar åker, motsvarande 20,7 hektar åker per fastighet. 12 av nämnda 17 fastigheter innehåller efter rationaliseringen 20 hektar åker eller mera. I fråga om skogen har en motsvarande förstärkning ägt rum från i genomsnitt 39 hektar per fastighet till numera 48 hektar per fastighet.

Till nu redovisade resultat kommer dels två fastigheter, vid vilka yttre rationalisering planeras men ännu icke kommit i gång, dels åtta fastigheter inom vebomarksområdet, vilka enligt vad som nyss nämnts redan tidigare förstärkts under lantbruksnämndens medverkan. De sistnämnda innehöll före rationaliseringen i genomsnitt 7,9 hektar åker och 38 hektar

skog men omfattar efter rationaliseringen genomsnittligt 20,7 hektar åker och 49 hektar skogsmark.

Inom samtliga fyra områden besitter lantbruksnämnden alljämt avsevärda markreserver för verksamhetens vidare utveckling.

Med hänsyn till vad som inledningsvis nämndes om verksamhetens inriktning i Västerbottens län är den inre rationaliseringen ännu icke fullföljd i större omfattning. Ekonomibygnader har färdigställts endast på ett fåtal fastigheter; vid flertalet pågår arbetet med byggnadsbeståndet eller har byggnaderna endast projekterats. Erforderliga dikningsåtgärder har färdigställts i något större utsträckning. Av åtgärder för driftsrationalisering är markkartering, upprättande av driftsplaner samt deltagande i mjölkkontroll och bokföring i huvudsak genomförda; djur och gemensamma maskiner har med bidrag av KR-medel anskaffats på ett flertal gårdar.

Inom två av områdena har rationaliseringsgruppen bedrivit planeringsarbete för att åstadkomma gemensamhetsskogar, men dess strävanden har hittills icke mött tillräckligt gensvar hos markägarna. En av dessa planer har tills vidare ställts på framtiden, under det att den andra — som även innefattar projektering av en skogsbilväg — för närvarande omarbetas.

Kostnader och medelsbehov för KR-verksamheten i Västerbottens län framgår av följande sammanställning. Av de beviljade bidragen har intill den 1 oktober 1963 utbetalats närmare 312 000 kronor, varav 74 000 kronor enligt rationaliseringskungörelsen och 238 000 kronor enligt grunderna för koncentrerad rationalisering.

Atgärder	Beräknad total kostnad	Beräknat totalt bidrag		Summa beräknat bidrag	Intill den 1/10 1963 beviljat bidrag	
		ur rat.-anslaget	ur KR-anslaget		ur rat.-anslaget	ur KR-anslaget
Ekonomibygnader	3 684 000	277 900	1 532 600	1 810 500	87 135	538 535
Dikning	943 000	333 200	120 300	453 500	117 425	53 795
Jordbruksvägar	142 000	50 500	18 000	68 500	10 475	6 440
Övrig inre rationalisering	59 870	22 765	6 575	29 340	8 550	2 645
Jordbruksmaskiner	812 000		318 500	318 500		156 473
Skogsbruksmaskiner						
Djur	234 000		123 400	123 400		39 240
Övrig driftsrationalisering	386 000		225 600	225 600		48 614
Summa kronor	6 260 870	684 365	2 344 975	3 029 340	223 585	845 742

Norrbottens län

Verksamheten har inom detta län hunnit avsevärt längre än inom de övriga. Den har omfattat 20 skilda områden, och den yttre rationaliseringen är i huvudsak genomförd för 59 fastigheter. Dessa fastigheter om-

fattade före rationaliseringen 853 hektar åker och 6 357 hektar skog, vilket innebär ett genomsnitt av 14,5 hektar åker och 108 hektar skogsmark. Efter förvärv av tillskottsmark innehåller samma gårdar tillhopa 1 326 hektar åker och 8 090 hektar skogsmark eller i genomsnitt 22,5 hektar åker och 137 hektar skog. Av de 59 fastigheterna innehåller 38 en åkerareal av 20 hektar eller mera. Flertalet av de angivna fastigheterna arrenderar dessutom ytterligare åkermark, i regel mellan 5 och 15 hektar. Genom hos lantbruksnämnden befintlig betydande markreserv kommer verksamheten att ytterligare utvidgas; planering av koncentrerad rationalisering bedrivs för närvarande på ett 40-tal brukningsenheter.

Såvitt gäller den inre rationaliseringen har uppförande eller ombyggnad av ekonomibyggnader påbörjats på 37 fastigheter och dikning påbörjats på 33 fastigheter. Övriga dylika åtgärder, såsom jordbruksvägar, stenröjning m. m., bedrivs på 25 enheter. I fråga om driftsrationaliseringen har gemensam maskin användning ordnats för 11 KR-omåden, och djurinköp har genomförts för 24 enheter. Markkartering har genomförts för 82 procent av fastighetsbeståndet. För 65 enheter har driftsplaner upprättats samt deltagande i mjölkkontroll och bokföring organiserats.

På det skogligen området har ett av KR-områdena försetts med gemensamhetsskog, och för ytterligare ett område utreds möjligheterna för en sådan. Sju samverkansområden har organiserats och ytterligare två planeras. Skogsbilvägar har byggts på tre områden och planeras för tre områden. Skogsbruksplaner har upprättats för elva områden.

I följande sammanställning anges kostnader och medelsbehov för KR-verksamheten i Norrbottens län.

Åtgärder	Beräknad total kostnad	Beräknat totalt bidrag		Summa beräknat bidrag	Intill den 1/10 1963 beviljat bidrag	
		ur rat.-anslaget	ur KR-anslaget		ur rat.-anslaget	ur KR-anslaget
Ekonomibyggnader	7 071 300	631 730	2 876 485	3 508 215	183 530	1 207 165
Dikning	2 678 100	1 075 660	299 260	1 374 920	450 210	111 690
Jordbruksvägar	542 480	206 070	59 670	265 740	77 610	21 900
Övrig inre rationalisering	225 840	66 100	16 560	82 660	30 180	8 570
Jordbruksmaskiner	1 735 700		638 760	638 760		376 620
Skogsbruksmaskiner	22 100		10 550	10 550		6 650
Djur	477 300		156 800	156 800		61 900
Övrig driftsrationalisering	524 230		314 040	314 040		104 100
Summa kronor	13 277 050	1 979 560	4 372 125	6 351 685	741 530	1 898 595

<i>Sammandrag för fyra län</i>		Väster- norrland	Jämt- land	Väster- botten	Norr- botten	Summa (genom- snitt)
Antal områden	st.	15	6	4	20	45
Antal KR-gårdar	st.	26	14	17	59	116
Akerareal före rat. (genomsn.)	ha	9,1	13	7,9	14,5	11,1
Akerareal efter rat. (genomsn.)	ha	19,7	22,3	20,7	22,5	21,3
Skogsareal före rat. (genomsn.)	ha	77	69	39	108	73
Skogsareal efter rat. (genomsn.)	ha	102	99	48	137	96
Beräknad total kostnad	kr.	3 134 000	5 054 000	6 261 000	13 277 000	27 726 000
Beräknat totalt bidrag	kr.	1 471 000	2 569 000	3 029 000	6 352 000	13 421 000
därav ur rat.-anslaget	kr.	386 000	881 000	684 000	1 980 000	3 931 000
därav ur KR-anslaget	kr.	1 085 000	1 688 000	2 345 000	4 372 000	9 490 000
Beviljat t.o.m. 1/10 1963:						
ur rationaliseringsanslaget	kr.	207 000	343 000	224 000	742 000	1 516 000
ur KR-anslaget	kr.	512 000	693 000	846 000	1 899 000	3 950 000

Revisorernas uttalande. Genom beslut av 1960 års riksdag genomfördes för de fyra nordligaste länen vissa betydelsefulla förändringar i fråga om den under statens medverkan bedrivna jordbruksrationaliseringen. Under åren närmast dessförinnan hade jordbruksstatistiken utvisat en förskjutning inom landets jordbruk mot större gårdsenheter, vid vilka ett förhållandevis gynnsammare ekonomiskt resultat kunde utvinnas än vid de mindre enheterna. De norrländska jordbruken, som redan tidigare kännetecknades av ett alltför stort antal små brukningsdelar, hade emellertid icke följt med i denna storleksrationalisering, och framtidsutsikterna för jordbruksnäringen därstädes visade sålunda en ogynnsam tendens som påkallade särskild uppmärksamhet. Enligt Kungl. Maj:ts av riksdagen biträdde mening borde det stöd som i olika former utgick till jordbruksnäringen i Norrland kunna disponeras på ett mera ändamålsenligt sätt, så att en övergång till större brukningsenheter främjades. I syfte att uppnå ett effektivare utnyttjande av anslagna medel borde förfaras så, att en väsentlig del av de statliga insatserna koncentrerades till vissa utvalda geografiska områden för att där genom driftsrationalisering samt inre och yttre rationalisering medverka till uppbyggnaden av fullt bärkraftiga, på längre sikt bestående brukningsenheter. Inom vart och ett av de fyra länen skulle en arbetsgrupp organiseras, bestående av företrädare för lantbruksnämnden, hushållningssällskapet, lantmäterimyndigheten och skogsvårdsstyrelsen, som skulle ha att upprätta planer för lämpliga områden och rationaliseringsåtgärder samt — sedan Kungl. Maj:t godkänt projekten — medverka till deras genomförande. Det ekonomiska stödet till dessa åtgärder borde i första hand lämnas med utnyttjande av de för det allmänna

rationaliseringsstödet avsedda riksstatsanslagen, lånefonderna och kreditgarantierna. Härutöver borde utgå statsbidrag för förstärkning av dessa resurser. Utan Kungl. Maj:ts medgivande borde det sammanlagda statsbidragsbeloppet till en och samma fastighet ej överstiga 60 procent av de totala rationaliseringskostnaderna.

Under de tre år som förflutit, sedan grunderna för denna s. k. KR-verksamhet i de fyra nordligaste länen godkändes, har av de under anslaget till bidrag till produktionsbefrämjande åtgärder i Norrland m. m. anvisade medlen ett sammanlagt belopp av 6,15 milj. kronor beräknats för ändamålet. Revisorerna, som funnit det vara av intresse att taga del av hur dessa medel utnyttjats och hur verksamheten utfallit, har besökt vissa KR-företag samt granskat rapporter över föreliggande planer och bidragsbeslut. Vid de företag som intill den 1 oktober 1963 blivit föremål för storleksrationalisering har den totala rationaliseringskostnaden beräknats till 27,7 milj. kronor och det totala statsbidragsbeloppet till 13,4 milj. kronor. Av bidraget beräknas 3,9 milj. kronor utgå ur rationaliseringsanslaget och 9,5 milj. kronor av KR-medel. Beslut om beviljade bidrag föreligger emellertid hittills endast till ett sammanlagt belopp av 5,5 milj. kronor, och endast omkring 2 milj. kronor har hittills utbetalats.

Den koncentrerade rationaliseringen har hunnit längst i Norrbottens län, där verksamheten erhållit lika stor omfattning som inom de övriga tre länen tillsammans. Storleksrationalisering har i Norrbottens län genomförts på ett 20-tal områden och avsett ett 60-tal fastigheter. Inom Väster-norrlands, Jämtlands och Västerbottens län har yttre rationalisering genomförts på respektive 26, 14 och 17 brukningsenheter. Inom samtliga län pågår dock arbete med storleksrationalisering av ytterligare ett antal fastigheter. I ett mindre antal fall är den inre rationaliseringen färdigställd; som regel pågår arbetet med uppförande av ekonomibyggnader och maskinanskaffning m. m. eller är sådana åtgärder alltjämt endast projekterade. Driftsrationalisering på de med tillskottsjord försedda gårdarna är i stor utsträckning fullföljd. På grund av rationaliseringens omfattning i Norrbottens län svarar detta län för ungefär hälften av de sammanlagda beräknade kostnadsbeloppen och av de hittills beviljade bidragen.

För bedömningen av resultatet av strukturrationaliseringen må framhållas, att flertalet av de i lantbruksnämndernas sammanställningar redovisade objekten torde utgöras av brukningsområden eller enheter som lantbruksnämnderna redan tidigare bearbetat med yttre rationalisering, ehuru det åsyftade resultatet icke kunnat uppnås med tidigare gällande resurser och bidragsgrunder. Med de ökade stödmöjligheter som står till förfogande genom KR-verksamheten har förutsättningar erhållits för genomförande av sådana tidigare påbörjade projekt.

De rationaliserade brukningsenheterna har i många fall tillförts icke obetydliga arealer tillskottsjord. De har i utgångsläget haft en åkerareal

av mellan 8 och 14,5 hektar och innehåller efter förstärkningen mellan 19,7 och 22,3 hektar åker. De angivna arealerna utgör genomsnitt för länen, och betydande avvikelser förekommer givetvis i de enskilda fallen. Sålunda innehåller närmare hälften av enheterna en åkerareal mindre än 20 hektar, och ett mindre antal enheter har åkerarealer understigande 15 hektar. Det synes kunna ifrågasättas om dessa brukningsdelar fyller kravet att utgöra på lång sikt bestående jordbruksfastigheter, på sätt förutsattes då KR-verksamheten påbörjades. Samtidigt må dock framhållas att fastigheterna nästan genomgående är utrustade med skog; den genomsnittliga skogsarealen utgjorde före rationaliseringen mellan 39 och 108 hektar och har efter rationaliseringen utökats till mellan 48 och 137 hektar, även dessa storlekar angivna som genomsnitt för varje län. Vidare disponerar lantbruksnämnderna över icke obetydliga markreserver för ytterligare storleksrationalisering, och de angivna yttinnehållen utvisar alltså i vissa fall icke gårdarnas slutliga struktur.

Då den ifrågavarande verksamheten bedrivits endast under en jämförelsevis kort tid, anser revisorerna det ännu för tidigt att fälla något mera bestämt omdöme om det uppnådda resultatet. Revisorerna har likväl funnit det vara av intresse att lämna den i det föregående intagna redogörelsen, vilken möjliggör en överblick av verksamheten. Revisorerna vill här till endast foga vissa reflexioner rörande kostnaderna för KR-verksamheten. Den totala investering av 27,7 milj. kronor som föreliggande projekt avser innebär en kostnad per rationaliserad fastighet som uppgår till i Väster-norrlands län 105 000 kronor, i Jämtlands län 187 000 kronor, i Västerbottens län 232 000 kronor och i Norrbottens län 108 000 kronor. Till dessa investeringar beräknas staten lämna bidrag för varje rationaliserad fastighet med i Väster-norrlands län 49 000 kronor, i Jämtlands län 95 000 kronor, i Västerbottens län 112 000 kronor och i Norrbottens län 52 000 kronor. Detta motsvarar en investering i de slutligt rationaliserade fastigheterna som i flertalet fall per hektar åker varierar mellan 4 000 och 10 000 kronor. Nu nämnda belopp avser endast den inre rationalisering och driftsrationalisering som upptagits i de länsvis redovisade tabellerna. Däri har alltså ej inräknats kostnaderna för markförvärv, liksom ej heller hänsyn har tagits till utgifterna för den statliga administrationen. Då de investeringar som sålunda företagits eller förestår beträffande de berörda norrländska jordbruken är synnerligen omfattande, synes det angeläget, såväl från statsverkets synpunkt som för vederbörande jordbrukare själva, att det eftersträfvade syftet verkligen vinnes, d. v. s. att enheterna utvecklas till ekonomiskt lönsamma och på lång sikt bestående brukningsenheter. Revisorerna anser det önskvärt att, efter hand som gårdarna färdigställs och förses med ekonomibyggnader och maskinutrustning samt driftsrationaliseringen helt genomföres, det ekonomiska utfallet noga följes från vederbörande myndigheters sida. Att lönsamhetsutvecklingen på de olika objekten ägnas

fortlöpande uppmärksamhet synes påkallat även med hänsyn till att den koncentrerade rationaliseringen är avsedd att efter hand genomföras inom nya områden, såväl i de nu berörda länen som i andra län.

I den nu beskrivna koncentrerade rationaliseringen är ett flertal centrala och lokala myndigheter engagerade, och även i övrigt blir verksamheten föremål för stort intresse. Revisorerna har iakttagit att de för ändamålet organiserade arbetsgrupperna och även annan personal, särskilt hos lantbruksnämnderna, i stor utsträckning belastas med uppgiftslämning och rapportering för att verksamheten skall kunna följas av de olika intressenterna. Det synes vara en icke oväsentlig uppgift att detta arbete underlättas genom fastställande av ett enhetligt och överskådligt rapportsystem, så att det administrativa arbetet i möjligaste mån förenklas och en effektiv arbetsrutin kan tillämpas. En förutsättning härför är att vederbörande myndigheter på förhand meddelar, vilka uppgifter som för deras räkning är av behovet påkallade. Först genom ett enhetligt system i detta hänseende torde möjligheter föreligga att närmare studera orsakerna till de påtagliga skiljaktigheter de olika länen emellan som nu redovisats i fråga om totalkostnaderna per brukningsenhet och per arealenhet.

§ 27

Den yttre jordbruksrationaliseringen i Örebro län

Enligt kungörelsen 1948:342 angående statligt stöd till jordbrukets yttre och inre rationalisering m. m. förstås med yttre rationalisering sådana fastighetsregleringsåtgärder som avser att skapa ökade möjligheter till rationell brukning genom förändring av brukningsenhets storlek eller förbättring av dess ägosammansättning eller genom förbättring i övrigt av ägoanordningen.

Enligt kungörelsen skall lantbruksnämnderna genom råd och upplysningar verka för genomförande av yttre rationaliseringsåtgärder samt biträda vid planläggning av sådana åtgärder. Lantbruksstyrelsen och lantbruksnämnderna skall vidare ha till uppgift att, där yttre rationalisering erfordras för att skapa tillfredsställande försörjningsmöjligheter, underlätta bildandet av till storlek och ägoanordning ändamålsenliga brukningsenheter genom sammanslagning eller komplettering med jordbruksjord eller skogsmark ävensom att i övrigt främja yttre rationalisering av brukningsenheter som icke är lämpade för sitt ändamål. För att tillgodose nämnda syfte skall styrelsen och nämnderna verka för att sådana brukningsenheter bildas, vilka huvudsakligen kan skötas av en eller två män utan anlåtande av arbetskraft utanför deras familjer och tillika kan bereda samma arbetsinkomst som erbjudes inom jämförbara näringsgrenar. Myndigheterna skall även främja förbättrad ägoanordning på sådana brukningsenheter. Motsvarande verksamhet på större brukningsenheter än nu sagts skall bedrivas endast om särskilda omständigheter föranleder därtill.

Lantbruksnämnd må bl. a. för rationaliseringsändamål inköpa mark, inlösa mark enligt vad som stadgas i jordförvärvslagen samt överlåta av nämnden förvärvad mark. Till vissa rationaliseringsåtgärder må lantbruksnämnd vidare enligt rationaliseringskungörelsen lämna ekonomiskt stöd. Sålunda må lånegaranti lämnas för att underlätta förvärv av mark för rationaliseringsändamål. Statsbidrag vid förvärv av mark för dylikt ändamål må även utgå, dock högst med belopp som motsvarar skillnaden mellan å ena sidan den av lantbruksnämnden betingade eller godkända köpeskillingen och å andra sidan det värde fastigheten eller fastighetsdelen kan anses äga för den brukningsenhet till vilken den skall läggas.

Riksdagens revisorer har ansett det vara av intresse att bilda sig en uppfattning om storleksrationaliseringens omfattning och bedrivande inom en lantbruksnämnd och har i detta syfte tagit del av den yttre rationaliseringen i Örebro län. Nämnda län har utvalts av flera anledningar; dels torde Örebro län med hänsyn till belägenhet och struktur vara tämligen representativt för stora delar av landet i övrigt, eftersom det innehåller

ler såväl brukningsenheter av slättbygdskaraktär som jordbruk i skogsbygder, dels har revisorerna, såsom framgår av nästföljande paragraf i årets berättelse, haft anledning att i annat sammanhang intressera sig för den yttre rationaliseringen i detta län. Innan revisorerna redogör för rationaliseringen i Örebro län, må först lämnas de uppgifter för verksamheten i landet i dess helhet som intagits i följande tabeller.

Antal storleksrationaliserade brukningsenheter; hela landet.

År	Antal brukningsenheter	Summa areal, hektar				Medelareal, hektar			
		åker		skog		åker		skog	
		före åtgärd	efter åtgärd	före åtgärd	efter åtgärd	före åtgärd	efter åtgärd	före åtgärd	efter åtgärd
1957	2 280	25 699	34 617	78 858	105 426	11,3	15,2	35	46
1958	2 160	26 282	35 666	82 134	110 227	12,2	16,5	38	51
1959	2 517	34 646	47 025	97 480	131 745	13,8	18,7	39	52
1960	2 618	35 910	48 082	125 341	160 758	13,7	18,4	48	61
1961	2 797	40 117	54 546	117 069	159 116	14,3	19,5	42	57
1962	3 041	51 500	68 742	139 574	189 431	16,9	22,6	46	62

Fördelning på storleksgrupper åker 1962

högst 2 hektar	203	216	592	6 828	10 937	1,1	2,9	34	54
2,1— 5 »	440	1 706	3 341	15 916	28 041	3,9	7,6	36	64
5,1—10 »	824	6 472	10 756	37 058	52 892	7,8	13,0	45	64
10,1—15 »	611	7 829	11 662	19 757	27 347	12,8	19,1	32	45
15,1—20 »	345	6 117	8 312	10 097	13 498	17,7	24,1	29	39
20,1—25 »	201	4 626	6 339	6 089	7 649	23,0	31,5	30	38
25,1—30 »	125	3 495	4 372	7 984	9 433	28,0	35,0	64	75
30,1 och över	292	21 040	23 367	35 845	39 634	72,1	80,0	123	136

Rationalisering på grund av lantbruksnämndernas aktiva ingripande år 1962; hela landet. (Kod 1—7 samt 9—11 enl. kodsystemet.)

Storleksgrupper efter åkerareal före åtgärd	Antal brukningsenheter	Summa areal, hektar				Medelareal, hektar			
		åker		skogsmark		åker		skogsmark	
		före åtgärd	efter åtgärd	före åtgärd	efter åtgärd	före åtgärd	efter åtgärd	före åtgärd	efter åtgärd
högst 2 hektar	56	67	156	1 664	3 774	1,2	2,8	30	67
2,1— 5 »	242	956	1 771	10 230	18 850	4,0	7,3	42	78
5,1—10 »	539	4 270	6 989	21 934	33 411	7,9	13,0	41	62
10,1—15 »	428	5 481	8 235	14 556	20 597	12,8	19,2	34	48
15,1—20 »	223	3 986	5 475	6 868	9 147	17,9	24,6	31	41
20,1—25 »	133	3 048	4 299	4 396	5 548	22,9	32,3	33	42
25,1—30 »	75	2 101	2 638	3 197	4 039	28,0	35,2	43	54
30,1 och över	118	5 901	6 783	8 751	10 149	50,0	57,5	74	86
Summa	1 814	25 809	36 347	71 596	105 515	14,2	20,0	39	58

Till grund för lantbruksstyrelsens årliga statistik över rationaliseringsverksamheten inom länen ligger vissa av lantbruksnämnderna uppräta-
de rapporter, som upptar samtliga för yttre rationalisering företagna åtgärder, uppdelade i elva med kodnummer försedda grupper. I det följande redovisas dessa uppgifter såvitt gäller de inom Örebro län vidtagna åtgärder under åren 1957—1962.

Kod 1. Lantbruksnämnden *säljer egna fastigheter* eller delar därav.

Tabeller över årsresultaten och sammandrag för samtliga år har intagits i det följande. Till de där lämnade uppgifterna må fogas följande anmärkningar. År 1960 har 3,8 hektar åker och 16 hektar skog försålts för sammanläggning med ett större skogskomplex, innehållande 6 hektar åker och 4 419 hektar skogsmark. Då ett fastighetskomplex av denna storlek icke tillhör lantbruksnämndernas normala verksamhetsobjekt, har detta fall icke medtagits i sammanställningen. Därigenom har även en missvisande förskjutning av arealuppgifterna beträffande genomsnittet av befintlig skogsmark kunnat undvikas.

Vissa rationaliseringsfall är hänförliga till både kod 1 och kod 2, d. v. s. nämnden har sålt sina egna fastigheter eller delar därav och samtidigt lämnat köparen visst statligt stöd i form av kreditgaranti, avskrivningslån eller bidrag. Då stödmomentet i detta sammanhang ansetts vara det väsentliga, har dessa fall redovisats i tabellerna under kod 2. Samtidigt måste dock åtgärderna beaktas om man vill erhålla en fullständig uppgift om försäljningsverksamheten enligt kod 1. Nu ifrågavarande fall är 16 till antalet, av vilka 10 fall medfört tillskott av åkerjord (genomsnitt 6,7 hektar) och 15 fall medfört tillskott av skogsmark (genomsnitt 23,9 hektar). Tillskottet av åker är i dessa fall i genomsnitt högre än vad som redovisas i sammandraget över kod 1; om fallen inräknades i nämnda sammandrag skulle det genomsnittliga tillskottet av åker höjas från 3,9 till 4,5 hektar. Beträffande skogsmarken stämmer arealtillskottet däremot tämligen väl överens med det som redovisats under kod 1 och torde alltså icke nämnvärt inverka på de genomsnittliga arealvärden som erhållits i sistnämnda sammandrag. Några av ifrågavarande 16 fall avser i likhet med rationaliseringsfallen under kod 1 i övrigt mycket små arealer. Hälften av de 16 brukningsenheterna omfattar efter rationaliseringen högst 20 hektar.

Kod 2. Lantbruksnämnden underlättar förvärv genom att *bevilja köparen statligt stöd* i form av lånegaranti, avskrivningslån eller direkt bidrag.

Dessa rationaliseringsåtgärder, vilka vid sidan av de åtgärder som redovisats under kod 1 torde vara de för rationaliseringsverksamheten väsentligaste, har sammanfattats i två tabeller i det följande.

Kod 3 och 4. Lantbruksnämnden underlättar förvärv genom att ifrågasätta expropriation (kod 3) eller åtgärd enligt uppsiktslagen (kod 4).

Några fall av denna natur redovisas icke av lantbruksnämnden under åren 1957—1962.

Kod 5. Lantbruksnämnden underlättar förvärv genom att *påverka säljaren med erbjudande om kompensation* i form av andra fastigheter (t. ex. i samband med bolagsförvärv).

Under denna kod redovisas tre rationaliseringsåtgärder, samtliga från år 1959. I genomsnitt har de tre fastigheterna förstärkts med 10 hektar åker och 20 hektar skogsmark. De innehåller efter åtgärden mellan 19 och 27 hektar åker samt mellan 52 och 70 hektar skogsmark.

Kod 6. Lantbruksnämnden underlättar förvärv genom att *rekommendera* domänverket, kyrkan m. fl. att försälja statliga eller ecklesiastika fastigheter.

Dylika rekommendationer har under den berörda tidsperioden i ett fall lett till bildandet av en brukningsenhet med 26,5 hektar åker och 35 hektar skogsmark.

Kod 7. Lantbruksnämnden underlättar förvärv genom att *taga initiativ till förhandlingar* med säljare av lämpliga fastigheter och lämpliga köpare av dessa fastigheter.

De åtgärder som avses under denna kod har under åren 1957—1962 berört 13 fastigheter, av vilka 12 erhållit tillskott av åkerjord och 8 erhållit tillskott av skogsmark. Genomsnittsarealerna för tillskottsmarken utgör beträffande åker 6,9 hektar och beträffande skogsmark 15,2 hektar. Tillskotten av åker uppgår i två fall till högst 2 hektar och i ytterligare två fall till mellan 2 och 4 hektar. Hälften av antalet berörda jordbruk innehåller efter rationaliseringen högst 20 hektar, därav 2 enheter mindre än 10 hektar, 3 enheter mellan 10 och 15 hektar samt 2 enheter mellan 15 och 20 hektar.

Kod 8. Lantbruksnämnden *meddelar jordförvärvstillstånd* i samband med rationalisering på jordbrukarens eget initiativ.

Rationalisering på jordbrukarens eget initiativ är det ojämförligt vanligaste. Under den nu behandlade sexårsperioden har antalet rationaliseringsfall under denna kod uppgått till 374. Följande uppställning visar de berörda arealernas summor och genomsnitt.

	Åker		Skogsmark	
	antal	hektar	antal	hektar
Summa före åtgärd	368	8 074	352	22 862
Summa tillägg	324	2 310	284	3 959
Summa efter åtgärd	368	10 383	360	26 821
Genomsnitt före åtgärd		21,6		61,1
Genomsnitt tillägg		7,1		15,6
Genomsnitt efter åtgärd		27,8		71,7

Även den rationalisering som kommer till stånd utan lantbruksnämndens

medverkan omfattar en mängd smärre arealer. Av de 324 fall i vilka brukningsdelar erhållit tillskott av åkermark avser icke mindre än 152 fall arealförstärkningar med högst 4 hektar åker, därav 71 fall med högst 2 hektar, 46 fall med mellan 2 och 3 hektar samt 33 fall med mellan 3 och 4 hektar. De rationaliserade gårdarnas åkerareal efter åtgärd är även i åtskilliga fall begränsad. Sålunda innehåller 85 gårdar en åkerareal av högst 10 hektar, 62 gårdar en åkerareal mellan 10 och 15 hektar samt 55 gårdar en åkerareal mellan 15 och 20 hektar.

Utökning med skogsmark har ägt rum i 284 fall, av vilka 111 fall avser tillskott med högst 6 hektar, därav 37 fall med tillskott om högst 2 hektar, 43 fall med tillskott mellan 2 och 4 hektar samt 31 fall med tillskott mellan 4 och 6 hektar. Att genomsnittsvärdena av såväl tillskottsmark som markarealer efter rationalisering är jämförelsevis stora — avsevärt större än de värden som redovisats vid rationaliseringen under kod 1—7 — sammanhänger med att under kod 8 förekommer rationaliseringsåtgärder på sådana större fastighetsobjekt som författningsenligt ej är föremål för lantbruksnämndens aktiva rationaliseringsverksamhet.

Kod 9—11. Lantbruksnämnden vidtager en eller flera åtgärder enligt punkterna 1—8 ovan och har *dessförinnan förhindrat annan* köpare att förvärva ifrågavarande fastighet genom att vägra jordförvärvstillstånd eller visst statligt stöd.

Av angivna åtgärds kombinationer har den sistnämnda, nämligen att lantbruksnämnden för åtgärden vägrat statligt stöd, förekommit endast en gång under perioden 1957—1962. Däremot har jordförvärvstillstånd vägrats i 19 fall i samband med annan åtgärd. 15 av dessa fall har avsett avslag enligt 5 § jordförvärvslagen, d. v. s. under motivering att egendomen ansetts böra tagas i anspråk för storleksrationalisering.

Kod 1. Lantbruksnämnden säljer sina egna fastigheter eller delar därav.

	Före åtgärd, areal i hektar	Tillägg genom åtgärd		Efter åtgärd	
		antal	areal i hektar	antal	areal i hektar
1957. Summa åker	233,9	8	26,5	10	260,4
» skog	132,7	9	39,4	10	172,1
Genomsnitt åker	23,4		3,3		26,0
» skog	13,3		4,4		17,2
1958. Summa åker	26,5	1	1,0	3	27,5
» skog	127,0	3	35,2	3	162,2
Genomsnitt åker	8,8		1,0		9,2
» skog	42,3		11,7		54,1
1959. Summa åker	51,5	2	2,5	4	54,0
» skog	41,0	4	12,6	4	53,6
Genomsnitt åker	12,9		1,2		13,5
» skog	10,2		3,1		13,4

	Före åtgärd, areal i hektar	Tillägg genom åtgärd		Efter åtgärd	
		antal	areal i hektar	antal	areal i hektar
1960. Summa åker	205,0	7	23,5	10	228,5
» skog	285,2	7	66,0	10	351,2
Genomsnitt åker	20,5		3,4		22,9
» skog	28,5		9,4		35,1
1961. Summa åker	152,4	11	59,7	12	212,1
» skog	234,3	10	94,9	12	329,2
Genomsnitt åker	12,7		5,4		17,7
» skog	19,5		9,5		24,4
1962. Summa åker	316,3	11	43,9	15	360,2
» skog	391,0	10	93,0	15	484,0
Genomsnitt åker	21,1		4,0		24,0
» skog	26,0		9,3		32,3

Kod 1. Sammandrag.**1957—1962**

Summa åker	985,6	40	157,1	54	1142,7
» skog	1211,2	43	341,1	54	1552,3
Genomsnitt åker	18,6		3,9		21,2
» skog	22,4		7,9		28,7

Antal rationaliseringsfall

Tillskott av åker högst 1 hektar	4
» » » 1,1—2 hektar	12
» » » 2,1—3 hektar	9
Tillskott av skog högst 2 hektar	16
» » » 2,1—4 hektar	5
» » » 4,1—6 hektar	3
Gårdarnas åkerareal efter rationaliseringsåtgärd:	
högst 10 hektar	21
10,1—15 hektar	5
15,1—20 hektar	8

Kod 2. Lantbruksnämnden underlättar förvärv genom att bevilja köparen statligt stöd i form av lånegaranti, avskrivningslån eller direkt bidrag.

	Före åtgärd, areal i hektar	Tillägg genom åtgärd		Efter åtgärd	
		antal	areal i hektar	antal	areal i hektar
1957. Summa åker	119,0	8	50,0	8	169,0
» skog	89,0	6	54,8	7	143,8
Genomsnitt åker	14,9		6,3		21,1
» skog	12,7		9,1		20,5

	Före åtgärd, areal i hektar	Tillägg genom åtgärd		Efter åtgärd	
		antal	areal i hektar	antal	areal i hektar
1958. Summa åker	45,5	4	31,0	4	76,5
» skog	124,5	3	39,0	4	163,5
Genomsnitt åker	11,4		7,8		19,1
» skog	31,1		13,0		40,9
1959. Summa åker	100,1	7	70,5	7	170,6
» skog	89,5	4	31,5	7	121,0
Genomsnitt åker	14,3		10,1		24,4
» skog	12,8		7,9		17,3
1960. Summa åker	248,7	11	133,6	12	382,3
» skog	450,1	11	179,3	12	629,4
Genomsnitt åker	20,7		12,1		31,8
» skog	37,5		16,3		52,5
1961. Summa åker	168,4	8	83,5	9	251,9
» skog	259,4	7	193,5	9	452,9
Genomsnitt åker	18,7		10,4		28,0
» skog	28,8		27,6		50,3
1962. Summa åker	638,8	27	302,7	31	941,5
» skog	833,0	25	487,0	31	1320,0
Genomsnitt åker	20,6		11,2		30,4
» skog	26,9		19,5		42,6

Kod 2. Sammandrag.

1957—1962

	Före åtgärd, areal i hektar	Tillägg genom åtgärd		Efter åtgärd	
		antal	areal i hektar	antal	areal i hektar
Summa åker	1320,5	65	671,3	71	1991,8
» skog	1845,5	56	985,1	70	2830,6
Genomsnitt åker	18,6		10,3		28,1
» skog	26,4		17,6		40,4

Antal rationaliseringsfall

Tillskott av åker högst 2 hektar 3
 » » » 2,1—4 hektar 10
 » » » 4,1—16 hektar 5

Tillskott av skog högst 2 hektar 5
 » » » 2,1—4 hektar 3
 » » » 4,1—6 hektar 5

Gårdarnas åkerareal efter rationaliseringsåtgärd:

högst 10 hektar 6
 10,1—15 hektar 6
 15,1—20 hektar 9

Revisorernas uttalande. Enligt de principer som låg till grund för 1947 års beslut om jordbrukets med statligt stöd bedrivna yttre och inre rationalisering skulle lantbruksnämndernas rationaliseringsverksamhet syfta till att genom sammanläggning och förstärkning av brukningsenheter åstadkomma på längre sikt bärkraftiga jordbruk. Det s. k. basjordbruket med en areal av 20 hektar åker angavs då som det mål mot vilket rationaliseringen skulle inriktas. År 1959 fastställdes vissa nya regler för det statliga stödet till jordbrukets rationalisering. Med hänsyn främst till den tekniska utvecklingen på jordbrukets område och till kravet på en högre lönsamhet för jordbruksnäringen ansågs det därvid angeläget att eftersträva större brukningsenheter än tidigare, och lantbruksorganisationens uppgifter vidgades i enlighet därmed.

Revisorerna har velat bilda sig en uppfattning om hur den yttre rationaliseringen bedrivs genom att närmare taga del av verksamheten vid ett län och har i detta syfte som exempel valt Örebro län, vilket till åkerarealens omfattning och struktur kan anses tämligen representativt för landet i övrigt. I det föregående har lämnats en redogörelse för den yttre rationaliseringen inom nämnda län under åren 1957—1962, varjämte vissa uppgifter för landet i dess helhet återgivits för att möjliggöra en jämförelse. För hela landet utgjorde medelarealen av den åkermark som genom yttre rationalisering tillfördes brukningsenheterna i början av den ifrågavarande sexårsperioden mellan 4 och 5 hektar, men det genomsnittliga tillskottet ökade mot slutet av perioden till mellan 5 och 6 hektar. Den genomsnittliga arealen åkermark på de gårdar som undergått storleksrationalisering utgjorde vid periodens början omkring 15 hektar och steg efter hand till över 22 hektar. Härvid är att märka, att för landet i dess helhet ungefär hälften av denna rationaliseringsverksamhet utgjordes av åtgärder till vilka lantbruksnämnderna medverkat i en eller annan form, främst genom beviljande av kreditgaranti, lån eller bidrag eller genom försäljning av jord som av nämnderna förvärvats för rationaliseringsändamål. Den återstående hälften av rationaliseringsresultatet under perioden genomfördes däremot på jordbrukarnas eget initiativ, varvid lantbruksnämnderna medverkade endast genom att meddela förvärvstillstånd.

Inom Örebro län har huvuddelen av den under åren 1957—1962 bedrivna yttre rationaliseringen ägt rum på jordbrukarnas eget initiativ; antalet sådana fall motsvarar ungefär tre fjärdedelar av hela antalet rationaliserade enheter, under det att lantbruksnämnden genom aktiva åtgärder medverkat vid endast omkring en fjärdedel av antalet rationaliseringsfall. De inom Örebro län redovisade arealtillskotten av åkerjord är — såsom även varit att vänta — jämförelsevis betydande i de fall, där lantbruksnämnden i samband med rationaliseringen beviljat statligt stöd i form av kreditgaranti eller på annat sätt (i genomsnitt 10,3 hektar), men däremot mindre omfattande då lantbruksnämnden försålt fastigheter eller fastighetsdelar för

förstärkningsändamål (i genomsnitt 3,9 hektar). Vid båda alternativen inrymmer emellertid rationaliseringsverksamheten ett betydande antal fall, där tillskottet gällt endast helt obetydliga arealer. Av de 40 rationaliseringsfall där nämnden tillhörig åkermark försålts har sålunda 16 fall avsett tillskott om högst 2 hektar åker och ytterligare 9 fall avsett tillskott omfattande mellan 2 och 3 hektar åker. Även försäljning av skogsmark har i åtskilliga fall gällt smärre områden. Mer än hälften av den från nämnden till jordbrukare försålda skogsmarken har omfattat lotter om högst 6 hektar.

De brukningsenheter som i Örebro län försetts med tillskottsjord i samband med att lantbruksnämnden beviljat statligt rationaliseringsstöd har i allmänhet genom rationaliseringen erhållit en arealstorlek, som stämmer väl överens med riktlinjerna för rationaliseringsverksamheten. Genomsnittet är i dessa fall drygt 28 hektar. Vid de rationaliseringar som åstadkommits genom nämndens markförsäljning har även i regel godtagbara enheter bildats; omkring 21 hektar utgör den genomsnittliga åkerarealen. Bland rationaliseringsfallen finnes emellertid ett icke ringa antal enheter, där denna storlek icke uppnåtts genom den företagna åtgärden. I den förstnämnda rationaliseringsgruppen (stödalternativet), som omfattar 65 med åker försedda enheter, ingår 21 fastigheter som har högst 20 hektar åker, och flertalet av dessa innehåller åtskilligt mindre åkerareal. I den sistnämnda gruppen, där 40 fastigheter förstärkts genom lantbruksnämndens försäljningar, har endast 6 fastigheter mer än 20 hektar åker. Av de återstående 34 enheterna innehåller 21 fastigheter högst 10 hektar åker.

Revisorerna är medvetna om att den här för en sexårsperiod redovisade rationaliseringsverksamheten ej innebär ett slutgiltigt resultat utan att den beträffande åtskilliga brukningsenheter kan antagas utgöra en etapp i en fortskridande utveckling. Det torde också vara uppenbart att lantbruksnämnderna föredrager att medverka till en mindre förstärkning, även om en bestående brukningsenhet ej bildas, framför möjligheten att någon förstärkning alls icke åvägbringas. Vidare synes inom Örebro län ett tämligen omfattande och resultatgivande arbete ha nedlagts på jordbrukens förstärkning med skogsmark. Revisorerna har likväl erhållit intrycket att i nämndens rationaliseringsarbete ingått ett påfallande stort antal smärre åtgärder, vilka endast i ringa mån lett till de resultat som åsyftades med 1947 års principbeslut för den yttre rationaliseringen och i än mindre grad motsvarar 1959 års utvidgade normer. Revisorerna vill därför understryka vikten av att rationaliseringsverksamheten i högre grad än hittills inriktas på åstadkommande av brukningsenheter som med dagens betraktelsesätt kan väntas bli bestående på längre sikt.

Herr *Per Svensson* har icke deltagit i behandlingen av förevarande ärende.

§ 28

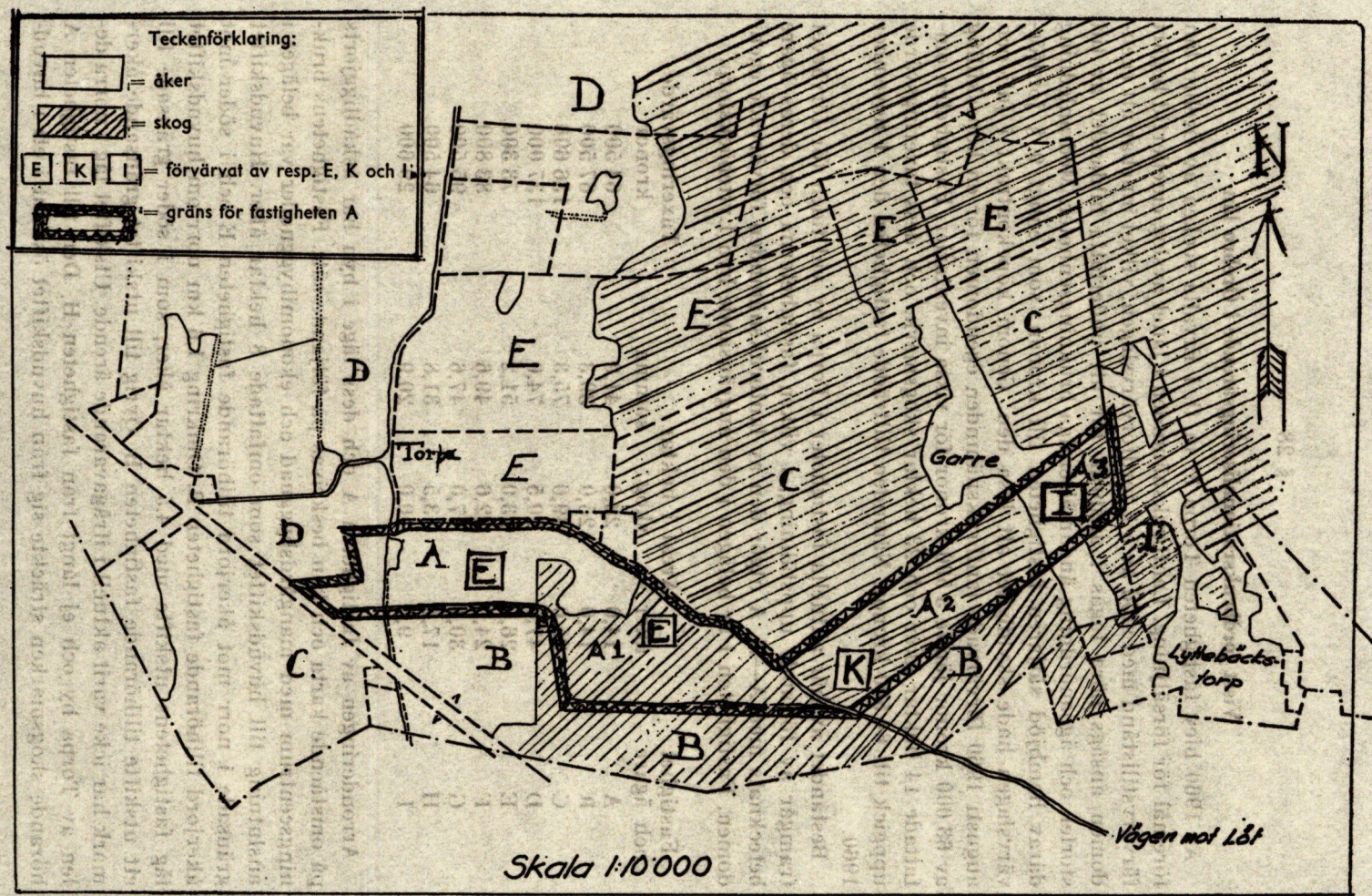
Visst jordbruksrationaliseringsärende i Örebro län

År 1960 blev fastigheten Torpa 3¹ m. fl. i Ervalla socken av Örebro län föremål för försäljning. Lantbruksnämnden i länet avslög emellertid begärt förvärvstillstånd med stöd av 5 § jordförvärvslagen, vilket innebar att egendomen ansågs böra tagas i anspråk för att underlätta bildandet av till storlek och ägoanordning ändamålsenliga brukningsenheter. Med anledning därav hembjöd säljaren fastigheten till kronan, som enligt 9 § jordförvärvslagen hade skyldighet att lösa den. Genom köpekontrakt i juli och augusti 1960 förvärvade lantbruksnämnden egendomen för en köpeskilling av 68 000 kronor jämte 3 500 kronor för vissa inventarier. Fastigheten omfattade 14 hektar åker och 23 hektar skogsmark, och dess taxeringsvärde uppgick till 64 500 kronor. Nämnden tillträdde fastigheten den 1 november 1960.

Beståndet av här aktuella fastigheter i Torpa by vid tiden för förvärvet framgår av följande uppställning, i vilken fastigheterna och deras ägare betecknats med A—H. A utgör den av lantbruksnämnden förvärvade egendomen. Fastigheten I är belägen i den angränsande byn Lyttebäckstorp.

Fastighet och ägare	Areal i hektar			Taxeringsvärde kronor
	åker	skog	summa	
A	14,0	23,0	41,0	64 500
B	14,0	25,0	39,3	67 500
C	25,0	49,0	75,3	136 600
D	47,0	20,5	74,0	137 000
E	26,5	23,0	51,2	73 300
F	24,0	22,6	49,6	83 800
G	30,1	17,0	47,6	95 500
H	17,6	13,5	31,8	64 500
I	9,5	10,0	20,9	29 600

Arronderingen av fastigheten A och dess läge i byn har åskådliggjorts på omstående karta och kan beskrivas på följande sätt. Fastighetens brukningscentrum med mangårdsbyggnad och ekonomibygnader var beläget i anslutning till huvudskiftet som omfattade 8 hektar åker. Huvudskiftet gränsade i norr mot åkerjord tillhörande fastigheten E och i söder mot åkerjord tillhörande fastigheten B. Omkring 1,6 km norr om huvudskiftet låg fastighetens utskifte med 4,5 hektar åker, som i söder gränsade till ett utskifte tillhörande fastigheten B. Övrig till utskiftet gränsande åkermark har icke varit aktuell i ifrågavarande ärende. Utskiftet låg i norra delen av Torpa by och ej långt från fastigheten H. Den till fastigheten A hörande skogsmarken sträckte sig från huvudskiftet österut i ett i huvud-

sak sammanhängande långsmalt skifte, som med hänsyn till den uppdelning som marken sedermera undergick kan sägas bestå av tre delar. Den första omfattade 9 hektar skog mellan huvudskiftet och vägen Torpa—Löt, här betecknad A1, och den andra omfattade ca 11 hektar från vägen och nordöstut, här kallad A2. Båda dessa områden gränsade i norr mot skogsmark tillhörande fastigheten C och i söder mot skogsmark tillhörande fastigheten B. Nordost om skogsområdet A2 låg ett tredje till fastigheten A hörande åkerskifte om 1,5 hektar åker, betecknat »skiftet vid Garre», och ytterligare mot nordost vidtog slutligen den återstående delen av fastighetens skogsmark, ett skifte om ca 2 hektar som betecknas A3. Öster om A3 låg byn Lyttebäckstorp, där fastigheten I:s ägor var belägna.

Lantbruksnämndens preliminära avsikt med den förvärvade fastigheten var att den i främsta rummet skulle användas för förstärkning av fastigheterna C och D, under det att fastigheten B bl. a. med hänsyn till byggnadsbeståndets beskaffenhet icke ansågs böra tillföras mera åkerjord. Under år 1961 utarrenderades dels hemskiftet om 8,5 hektar åker till ägaren D, dels »skiftet vid Garre» om 1,5 hektar åker till ägaren C, dels utskiftet om 4,5 hektar åker till ägaren H. Beträffande det sistnämnda utskiftet förelåg yrkande om arrendering även från en annan markägare i byn, nämligen G, vilkens ägor var mera närbelägna till utskiftet än fastigheten H. Genom nämndens beslut kom emellertid G icke i fråga för arrende; gentemot beslutet reserverade sig lantbruksdirektören, och den föredragande lantbrukskonsulenten anmälde avvikande mening. G anförde även besvär över beslutet hos lantbruksstyrelsen, vilken dock i skrivelse den 15 december 1961 meddelade att talan mot beslut av denna karaktär icke kunde anföras.

I november 1961 sålde lantbruksnämnden mangårdsbyggnaden med tillhörande tomtområde på fastigheten A till dess förra ägare. Köpeskillingen utgjorde 11 000 kronor.

Med skrivelse den 15 december 1962 uppdrog lantbruksstyrelsen åt lantbruksnämnden att vidtaga åtgärder för att slutligt avveckla sitt fastighetsinnehav i Torpa. Enligt den av lantbruksnämnden i ärendet lämnade redogörelsen tog nämnden med anledning därav kontakt med ägare till angränsande fastigheter för att undersöka möjligheterna att snarast möjligt försälja egendomen. Därvid rekommenderades ägarna C och D att inkomma med anbud på hela eller delar av fastigheten. C förklarade att han möjligen kunde tänka sig att köpa nordöstra delen av fastighetens skogsskifte för 18 000 kronor, under det att D förklarade sig icke villig att avgiva något anbud på vare sig hela eller del av fastigheten. Det sistnämnda överensstämmer icke med D:s redogörelse för vad som förekommit. Enligt D skulle denne ha framhållit att fördelningen av fastighetens ägor borde bli föremål för gemensamma överläggningar mellan de jordbrukare i byn som hade intresse av förstärkning med ytterligare mark.

Vid tiden för sammanträde med lantbruksnämndens yttre delegation den

23 februari 1962 hade under hand inkommit anbud från följande personer.

1. Ägaren C hade avgivit anbud å 18 000 kronor för 11,2 hektar av fastighetens skogsmark (nordöstra delen = A2) jämte 1,5 hektar åker vid »Garre», det sistnämnda utgörande den mark som C redan arrenderade.

2. Ägaren D hade avgivit anbud på 40 000 kronor för hela fastigheten utom den redan försålda mangårdsbyggnaden och det utskifte om 4,5 hektar som arrenderades av H.

3. Ägaren B (eller rättare en av delägarna i det dödsbo som utgjorde ägaren B) hade anmält att han hade intresse av att förvärva delar av fastigheten för förstärkning av fastigheten B.

Yttre delegationen beslöt dels att icke antaga de anbud som avgivits av C och D, dels att förhandlingar skulle upptagas med ägaren B angående försäljning av fastigheten med undantag för mangårdsbyggnaden och det utskifte som arrenderades av H.

Till lantbruksnämndens sammanträde den 3 mars 1962 hade anbud inkommit från delägaren B å 45 000 kronor för hela fastigheten med ovan nämnda undantag. Ägaren C hade vid denna tidpunkt höjt sitt anbud från 18 000 till 21 500 kronor. Nämnden beslöt dock att icke antaga något av dessa anbud.

Vid lantbruksnämndens sammanträde den 3 april 1962 upptogs till prövning följande anbud.

1. En ny spekulant — K — som var delägare i ett dödsbo, vilket innehade fastigheten K med en areal av 12 hektar åker och 5 hektar skogsmark, belägen omkring 2 km från fastigheten A, hade inkommit med ett anbud å 24 000 kronor för den del av skogsmarken som låg mellan vägen Torpa—Löt och åkerskiftet vid Garre (= A2).

2. Ägaren till fastigheten E hade inkommit med ett anbud å 30 000 kronor för 8 hektar åker och 9 hektar skogsmark (A1). Detta utgjorde hela fastigheten A med undantag av dels mangårdsbyggnaden med tomt, dels det norra utskiftet om 4,5 hektar åker, dels skogsmarken norr om vägen Torpa—Löt med det där befintliga åkerskiftet Garre.

3. Ägaren I hade inkommit med anbud å 3 500 kronor för åkerjorden vid Garre om 1,5 hektar samt den del av fastighetens skogsmark som gränsade till fastigheten I (= A3).

4. Ägaren D hade inkommit med två anbud, det ena å 23 000 kronor för nordöstra skogsskiftet med tillhörande åkerjord vid Garre (A2 + A3), det andra å 19 000 kronor för skogsmarken mellan åkerjorden vid Garre och vägen mellan Torpa och Löt (A2). Det sistnämnda anbudet höjdes under hand till 22 500 kronor.

5. Ägaren C hade inkommit med ett anbud å 28 000 kronor för nordöstra skogsskiftet jämte åkerjorden vid Garre (A2 + A3).

Vid prövningen av anbuderna ansåg nämnden att den icke kunde beakta ägaren C:s anbud å 28 000 kronor mot bakgrunden av det anbud, som C

tidigare avgivit för samma skogsmark jämte åkerskifte, och med hänsyn till att C tidigt blivit informerad om virkesförrådets storlek m. m.

Lantbruksnämnden beslöt att antaga de tre anbud som angivits under punkterna 1, 2 och 3 ovan. Detta innebar att ägaren E, som tidigare hade 26,5 hektar åker och 23 hektar skog, fick inköpa 8,5 hektar åker och 9 hektar skog. Vidare fick ägaren I, som tidigare hade 9,5 hektar åker och 10 hektar skog belägna i Lyttbäckstorp öster om Torpa, inköpa 1,5 hektar åker och ungefär 2 hektar skog, den sistnämnda gränsande intill fastigheten I. Slutligen fick ägaren K, som tidigare ägde 12 hektar åker och 5 hektar skog, inköpa omkring 11 hektar skog. Den sammanlagda köpeskillingen för dessa tre överlåtelser utgjorde 57 500 kronor, vilket tillsammans med köpeskillingen för den tidigare försålda mangårdsbyggnaden utgjorde tillhoppa 68 500 kronor. I lantbruksnämndens ägo kvarstår alltså omkring 4,5 hektar åker, d. v. s. det utskifte som arrenderas av ägaren H. Nämnda arrende gäller för en tid av fem år.

Vice ordföranden i lantbruksnämnden reserverade sig mot beslutet och erinrade om att han i anledning av en fråga från D inkommen framställning om opartisk undersökning av vissa mellanhavanden mellan denne och lantbruksnämnden yrkat, att handlingarna tillika med inom kansliet utarbetade förklaringar skulle utan något nämndens eget ståndpunktstagande eller annan åtgärd överlämnas till lantbruksstyrelsen för dess prövning och eventuella åtgärd.

I skrivelse till lantbruksstyrelsen den 24 april 1962 begärde härefter D viss utredning rörande lantbruksnämndens åtgärder i samband med försäljningen av fastigheten A. Sedan lantbruksnämnden den 30 augusti 1962 lämnat en redogörelse för ärendet — vilken redogörelse även legat till grund för den i det föregående av revisorerna lämnade beskrivningen — meddelade lantbruksstyrelsen i skrivelse till lantbruksnämnden den 7 december 1962 sina synpunkter på ärendets handläggning.

Styrelsen anförde i nämnda skrivelse till en början att nämnden vid den ifrågavarande försäljningen tillämpat anbudsförfarande inom en grupp jordbrukare. Styrelsen ville i anledning därav erinra om att lantbruksnämndens primära uppgift i den aktiva inköps- och försäljningsverksamheten vore att disponera de fastigheter som förvärvats för rationaliseringsändamål på sådant sätt, att det från strukturrationaliseringssynpunkt lämpligaste resultatet om möjligt uppnåddes. Vidare hade nämnderna av statsmakterna givits befogenheter att främja den yttre rationaliseringen icke enbart genom bidrags- och långivning utan även indirekt genom att i inköps- och försäljningsverksamheten göra förluster om så vore nödvändigt för att nå goda resultat. Av detta följde att verksamheten icke skulle drivas enligt rent affärsmässiga principer, även om statsverkets intressen givetvis skulle tillgodoses så långt det vore möjligt utan att huvudsyftet förfelades. Lantbruksnämnderna, som förfogade över erforderlig/

primärmaterial och expertis för värdering av fastigheter eller fastighetsdelar, borde som regel själva åsätta varje försäljningsobjekt ett skäligt värde och utbjuda det till den jordbrukare som med hänsyn till verksamhetens syfte i första hand borde beredas tillfälle att köpa objektet i fråga. Denne borde även få tillgång till de primäruppgifter som erfordrades för att kunna bedöma ett eventuellt förvärv från företags- och privatekonomisk synpunkt. Vidare borde han medgivnas skälig tidsfrist för förhandlingar med nämnden om villkoren för överlåtelsen. Om den först tillfrågade jordbrukaren av olika skäl icke komme att förvärva objektet, kunde nämnden antingen dröja med avyttringen eller vända sig till annan jordbrukare, som med hänsyn till målet för verksamheten kunde anses komma i fråga som köpare. — Styrelsen ville slutligen understryka att det nu återgivna uttalandet icke gällde försäljningar som icke skedde i rationaliseringssyfte, såsom försäljningar av överblivna byggnader med tomt eller av fastigheter som av skilda orsaker icke kunde utnyttjas i rationaliseringsverksamheten.

Den 18 december 1962 översände lantbruksstyrelsen till D för kännedom en avskrift av den till lantbruksnämnden ställda skrivelsen. Med anledning därav framhöll D i en ny skrivelse till lantbruksstyrelsen den 22 januari 1963 att han icke av styrelsens skrivelse kunnat klart utläsa resultatet av utredningen. Ej heller hade han vid ett telefonsamtal med en tjänsteman hos lantbruksstyrelsen fått besked om huruvida lantbruksnämnden vid ärendets behandling förfarit felaktigt eller ej. Lantbruksstyrelsen svarade den 15 februari 1963 att styrelsen i sin skrivelse till lantbruksnämnden angivit den ordning som borde tillämpas vid lantbruksnämndens försäljning av mark och att styrelsen därmed slutbehandlat ärendet.

Revisorernas uttalande. Sedan en jordbruksfastighet omfattande 14 hektar åker och 23 hektar skogsmark i Ervalla socken av Örebro län år 1960 försålts till ny ägare, avlog lantbruksnämnden i länet begärt förvärvstillstånd under hänvisning till 5 § jordförvärvslagen, vilket innebar att nämnden ansåg egendomen erforderlig för rationalisering av angränsande jordbruk. Efter avslaget hembjöds egendomen till lantbruksnämnden, som enligt 9 § nämnda lag i detta läge hade skyldighet att inträda som köpare för det avtalade priset, 68 000 kronor.

Emedan klarhet om den framtida dispositionen av fastigheten ej genast kunde erhållas, utarrenderades åkerjorden år 1961 till innehavare av angränsande eller närbelägna jordbruk. Sedan en jordägare ingivit klagomål till lantbruksstyrelsen rörande viss arrendefråga, uppdrog styrelsen åt lantbruksnämnden att snarast avveckla sitt fastighetsinnehav i byn. Några ägare till angränsande fastigheter, bl. a. de som i den ovan lämnade redogörelsen betecknats C och D, anmodades med anledning därav av lantbruksnämnden att inkomma med anbud på hela fastigheten eller delar därav, dock utan att nämnden till någon av de tillfrågade angav den köpe-

skilling som nämnden för sin del ansåg godtagbar. På grund av den tveksamhet som sålunda rådde rörande prisförhållandena lämnade de tillfrågade jordbrukarna till en början tämligen låga bud, vilka, om de antagits, icke skulle ha givit nämnden full täckning för den köpeskilling som nämnden erlagt. Flera sådana anbud avslogs vid nämndens sammanträden i februari och mars 1962.

I april 1962 förelåg nya anbud, och nämnden fattade då beslut om försäljning av hela fastigheten utom ett utskifte om 4,5 hektar åker, för vilket ett flerårigt arrendekontrakt alltjämt var gällande. Nämndens beslut innebar att en markägare, betecknad E, som tidigare ägde 26,5 hektar åker och 23 hektar skogsmark, för 30 000 kronor inköpte 8,5 hektar åker och 9 hektar skog, varav åkerjorden gränsade intill köparens tidigare ägor. Vidare fick en ägare I, som tidigare hade 9,5 hektar åker och 10 hektar skog, för 3 500 kronor inköpa 1,5 hektar åker och ungefär 2 hektar skog, den sistnämnda gränsande intill det tidigare innehavet. Slutligen fick en ägare K, som tidigare innehade en gård om 12 hektar åker och 5 hektar skogsmark belägen omkring 2 km från den aktuella fastigheten, för 24 000 kronor förvärva omkring 11 hektar skogsmark.

Vid sammanträdet förelåg ytterligare två anbud, vilka genom lantbruksnämndens beslut icke blev antagna. Det ena, avgivet av D, avsåg huvudsakligen viss skogsmark och låg något lägre än de anbud som slutligen godtogs. Det andra, avgivet av C, avsåg en köpeskilling av 28 000 kronor för all den mark som genom nämndens beslut överläts till I och K, d. v. s. omkring 1,5 hektar åker och omkring 13 hektar skog. Detta anbud låg alltså 500 kronor över summan av de av nämnden accepterade köpeskillingarna för samma markområden. Lantbruksnämnden uttalade i beslutet i denna del, att det av C lämnade anbudet icke kunde beaktas mot bakgrunden av det anbud som C tidigare avgivit för samma skogsmark jämte åkerskifte (18 000 kronor) och med hänsyn till att C blivit informerad om virkesförrådets storlek m. m.

Sedan D i skrivelse till lantbruksstyrelsen hemställt om utredning rörande lantbruksnämndens åtgärder i samband med ifrågavarande försäljning och nämnden avgivit förklaring, erinrade lantbruksstyrelsen i skrivelse till nämnden om den ordning som borde tillämpas vid strukturrationalisering av nu ifrågavarande natur. Styrelsen framhöll att lantbruksnämndernas primära uppgift vore att disponera de fastigheter som förvärvats för rationaliseringsändamål på sådant sätt, att det från rationaliseringssynpunkt lämpligaste resultatet om möjligt uppnåddes. Lantbruksnämnderna borde själva åsätta varje försäljningsobjekt ett skäligt värde och utbjuda det till den jordbrukare som med hänsyn till syftet med verksamheten borde ifrågakomma för förstärkning och först därefter vända sig till annan jordbrukare. — Jordbrukaren D, vilkens framställning till lantbrukstyrelsen föranlett styrelsens nyssnämnda uttalande, underrättades

om styrelsens mening genom en avskrift av skrivelsen. Av den följande skriftväxlingen mellan D och lantbruksstyrelsen framgår dock, att D icke nått klarhet om huruvida lantbruksstyrelsen funnit nämndens handläggning riktig eller ej.

Revisorerna vill för egen del till en början framhålla, att lantbruksnämnderna icke sällan torde möta vissa svårigheter med att erhålla godtagbara anbud på fastigheter som inköpts i rationaliseringssyfte. Kretsen av lämpliga spekulanter — d. v. s. jordbrukare med personliga förutsättningar och med ägor av sådan beskaffenhet och belägenhet att en sammanläggning till för framtiden bestående jordbruk kan erhållas — är av naturliga skäl högst begränsad. Vanligen rör det sig om endast en eller ett fåtal jordbrukare. Det är förståeligt att dessa är angelägna att uppnå en från deras synpunkt fördelaktig uppgörelse och därför ofta ställer sig avvaktande vid anbudsgivningen. Denna företeelse torde kunna betraktas som tämligen normal i rationaliseringsarbetet. Å andra sidan har lantbruksnämnderna möjlighet att på förhand bland tänkbara köpare efterhöra intresset för ytterligare jordförvärv och överenskomma om priser, innan avslag på förvärvstillstånd enligt 5 § jordförvärvslagen meddelas och nämnderna riskerar att tvångsvis få inlösa egendomarna. Sedan en fastighet övertagits av nämnden bör om möjligt den ordning tillämpas som lantbruksstyrelsen i sin skrivelse angivit, d. v. s. att fastigheten eller delar därav åsättes ett pris som nämnden finner skäligt. Då nämnden icke av rationaliseringsskäl har anledning att gynna en jordbrukare framför andra spekulanter utan flera jordbrukare har likvärdiga förutsättningar att erhålla förstärkning med tillskottsjord, bör givetvis dessa beredas samma möjligheter att lämna anbud på försäljningsobjektet.

Enligt revisorernas mening har lantbruksnämnden i Örebro län icke handlagt ifrågavarande ärende på ett tillfredsställande sätt. Det synes icke överensstämma med principerna för rationaliseringsverksamheten, att delar av ifrågavarande fastighet slutligt tillskiftats sådana brukningsenheter som icke ens efter tillköpet på långt när fyller kravet på att utgöra bärkraftiga jordbruk, speciellt som samtidigt intresse förefanns hos andra spekulanter som fyllde dessa krav. Revisorerna åsyftar härvid främst försäljningen av mer än hälften av skogsmarken till ägaren K. Lantbruksnämnden har visserligen erhållit ett fördelaktigt pris på egendomen, eftersom de hittills gjorda försäljningarna redan inbringat mer än den köpeskilling som nämnden erlagt för fastigheten och ett åkerskifte om 4,5 hektar alltså återstår i nämndens ägo. En av de intresserade jordbrukarna har emellertid på en del av fastigheten avgivit anbud som översteg det pris som nämnden antagit. Att förstnämnda anbud icke beaktats av nämnden synes enligt nämndens förklaring ha berott på att anbudsgivaren tidigare på samma fastighetsdel lämnat ett alltför lågt anbud. Enligt revisorernas mening är detta en ovidkommande omständighet, och det synes

revisorerna anmärkningsvärt att den tillmätts betydelse vid ärendets avgörande. Lantbruksnämndernas uppgift måste under alla förhållanden vara att åstadkomma från rationaliseringssynpunkt bästa resultat, icke att utsetta vederbörande för påföljder på grund av anbudsgivning som nämnderna icke funnit tillfredsställande. Då enligt vad revisorerna förspört ett sådant tillvägagångssätt har tillämpats även av andra nämnder, har revisorerna velat understryka att det icke har stöd i någon författning eller i för lantbruksnämnderna gällande instruktioner.

Revisorerna anser även att jordbrukaren D bort erhålla otvetydigt besked om lantbruksstyrelsens ställningstagande i ärendet.

Tarvs sambruksförening

År 1950 inköpte lantbruksstyrelsen egendomen Tarv i Knutby socken, Stockholms län, i avsikt att upplåta gården för samjordbruk. Gården var enligt en i samband med köpet lämnad beskrivning belägen norr om Rimbo, 5 km nordost om Knutby station. Den bestod av ett sammanhängande skifte om 358 hektar, varav 212 hektar åker, 8 hektar tomt, 115 hektar skogsmark samt 23 hektar bete och annan mark. Huvuddelen av åkern innehöll styv lera eller mellanlera. Marken var genomdragen av ett stort avloppsdike, som förband två närbelägna sjöar, samt ett stort antal öppna diken. Såväl befintliga täckdiken som det nämnda större avloppsdiket var i behov av rensning och översyn. Åkrarnas hävd var delvis god och delvis mindre god; betesmarken var ej kultiverad. Skogsmarken hade en bonitet av 3,75 och en virkestillgång av 80 m³sk per hektar. Under den närmaste 10-årsperioden beräknades uttaget från skogen kunna uppgå till 200—300 m³sk per år. Gårdens huvudbyggnad om 9 rum och kök var i gott skick men syntes icke lämpa sig som bostad för ett samjordbruk. Byggnadsbeståndet i övrigt — flyglar och lantarbetarbostäder samt ladugård för 100 djur och stall för 30 hästar — var tämligen nedgånget och i behov av reparation eller ombyggnad. Från ett på gården befintligt grustag hade 7 000 m³ uttagits under de tre senaste åren.

Lantbruksstyrelsen lät före förvärvet värdera egendomen. Styrelsens värderingsmän uppskattade värdet till 475 000 kronor, varav för åker och byggnader 360 000 kronor, för skog 90 000 kronor och för grustäkt 25 000 kronor. Lantbruksnämnden i Stockholms län, som även ombesörjde värdering av gården, stannade vid ett värde av 380 000 kronor, varvid beräknades att gården i upprustat skick skulle vara värd 540 000 kronor; därifrån drogs den beräknade kostnaden för reparationer samt dikes- och avloppsrensning eller 160 000 kronor. — 1957 års taxeringsvärde uppgick till 417 900 kronor, varav 65 200 kronor utgjorde skogsvärde.

Fastigheten förvärvades härefter av lantbruksstyrelsen för 425 000 kronor enligt köpekontrakt den 19 december 1950 och med tillträde den 14 mars 1951. I fastigheten placerade lån till ett belopp av något mer än 200 000 kronor övertogs av köparen. I avvaktan på att den planerade sambruksföreningen skulle organiseras utarrenderades fastigheten till en början. Enligt uppgörelsen med arrendatorn ålåg det denne att utföra visst arbete för att förbättra hävden.

Vissa smärre arealer åker och annan mark frånsåldes under de närmaste åren till kringliggande jordbruk. Grustäkten förvärvades av vägförvaltningen och skogsskötseln uppdrogs åt skogsvårdsstyrelsen i länet.

Redan vid lantbruksstyrelsens förvärv av egendomen förutsågs att omfattande byggnadsåtgärder måste vidtagas för att bringa byggnadsbeståndet i ett fullgott skick. Inom lantbruksnämnden uppgjordes ett byggnadsprogram enligt tre olika alternativ, av vilka nämnden rekommenderade det mest omfattande att utföras under en femårsperiod. Enligt detta alternativ skulle fem enfamiljsbostäder uppföras för en kostnad av 30 000 kronor vardera, vartill kom vissa reparationer för 6 000 kronor samt ordnande av vattentäkt och ledning för 10 000 kronor, alltså totalt 166 000 kronor.

Mot slutet av år 1951 började planerna att bilda en sambruksförening för Tarvs egendom ta fastare form. Ett antal intresserade lantarbetare hade anmält sig som intresserade. Inom lantbruksnämnden uppgjordes en driftsplan, som byggde på en areal av 195 hektar åker och vall. Djurbeståndet beräknades till 2 hästar, 57 mjölkkor, 11 kvigor, 75 gödsvin och 75 smågrisar. Följande ekonomiska kalkyler presenterades.

	Kronor
Bruttoavkastningen	216 241
Omkostnader (enl. spec. nedan)	— 187 337
Nettoinkomst	28 904
Avsättning till reservfond	10 000
Skatter	4 200
Lönstillägg (utöver avtalsenl.)	14 704 = 22 %
<i>Specifikation av omkostnader:</i>	
Arbetskraft: 7 heltidsarbetande + 2 extra	67 500
Utsäde, gödsel	29 000
Underhåll, amortering	33 150
Övrigt	23 000
Prisstegring	2 800
Arrende, 195 ha à 125 kr.	24 375
Räntor 3,6 % à 205 000 kr.	7 380
	<u>187 205</u>
<i>Investeringar:</i>	
Maskiner 127 485: ²¹	65 000
Djur 100 350 kr.	100 000
Rörelsekapital	40 000
	<u>205 000</u>

¹ Nuvärdet = halva återanskaffningsvärdet.

Den 13 november 1951 beviljade lantbruksstyrelsen registrering av Tarvs sambruksförening. Dess ändamål angavs vara att bereda medlemmarna utkomst genom att bedriva föreningsjordbruk på den ovannämnda egendomen. Den upplåtta arealen omfattade 190 hektar åker, ca 23 hektar ängsmark och ca 18 hektar kultiverad betesmark. Antalet föreningsmedlemmar var

fem. Arrendebeloppet beräknades i princip till 25 000 kronor, men med hänsyn till gårdens bristfälliga tillstånd bestämdes arrendet för det första året till 11 000 kronor och skulle därefter successivt höjas, så att det år 1958, när bristerna beräknades vara avhjälpda, uppnått det oreducerade beloppet.

I samband med beslutet om föreningens bildande gjordes i lantbruksstyrelsens protokoll ett allmänt uttalande av innehåll att vissa osäkra faktorer förelåg beträffande föreningens framtidsutsikter. Det ansågs sålunda oklart om de ekonomiska planerna skulle komma att hålla, men det syntes å andra sidan angeläget att den gemensamma driftsformen blev prövad i praktiken. En ledamot av styrelsen anmälde skiljaktig mening och avstyrkte föreningsbildandet, med motivering bl. a. att den skuldbörda som enligt den uppgjorda kalkylen skulle komma att åvila föreningen syntes alltför stor för att företaget skulle ha utsikter att lyckas.

Den 14 december 1951 beviljade lantbruksstyrelsen föreningen statlig kreditgaranti för ett driftslån å 200 000 kronor, avsett för inköp av inventarier, utsäde m. m. På lånet lyftes icke mer än omkring 172 000 kronor.

Åren närmast efter tillträdet verkställdes successivt en del om- och nybyggnader på egendomen samt vissa jordförbättringsåtgärder. En uppställning av dessa kostnader per den 13 april 1954 utvisar följande belopp.

	Verkställt intill den 13/4 1954 (kr.)	Beräknat ytterligare (kr.)
<i>Inköpskostnad</i>	425 000	
<i>Äldre bostäder</i>		
Hammarbacken	10 550	
Mangårdsbyggnad	5 500	
Vatten och avlopp	18 600	
Iordningsställande av befintliga bostäder	11 500	
<i>Nya bostäder</i>		
Hus nr 1	48 700	
Hus nr 2	48 250	
Hus nr 3		46 500
Hus nr 4		46 500
Ombyggnad av Nyvillan		30 000
<i>Driftsbyggnader</i>		
Installation av vattenkoppar	1 200	
Djurstall med gödselstad		55 700
Ensilagesilor		12 000
Traktorgarage		12 600
Maskinhus		13 500

<i>Jordförbättringsåtgärder</i>		
Avloppsförbättringar	43 250	12 000
Täckdikningar	38 950	21 000
<i>Vägar och broar</i>		
Summa kronor	651 500	251 600
Totalt kronor	903 100	

Enligt beslut av lantbruksstyrelsen den 7 maj 1954 skulle återstående förbättringsåtgärder på byggnader vid egendomen Tarv bedrivas i huvudsaklig enlighet med det förslag som innefattades i ovanstående förteckning, kolumnen »Beräknat ytterligare». De faktiska kostnaderna kom emellertid i fortsättningen att rätt avsevärt avvika från förslaget. Sålunda kom »hus nr 4» icke att bli uppfört, under det att kostnaderna för »ombyggnad av Nyvillan» belöpte sig till avsevärt mer än beräknade 30 000 kronor. Uppförandet av ny ladugård kom att uppgå till omkring 109 000 kronor, inberäknat vissa installationsarbeten.

Föreningen råkade tämligen snart i ekonomiska svårigheter. Dessa förvärrades genom några osedvanligt dåliga skördeår. Efter samråd med lantbruksstyrelsen beslöt föreningen därför, i december 1959 att träda i likvidation, som avslutades den 19 september 1960. Alla borgenärer fick därvid sina fordringar täckta och föreningen förklarades upplöst. Härvid förelåg följande slutredovisning.

<i>Tillgångar</i>	
Kassa, bank, fordringar	5 000
Varulager	44 400
Djur	57 600
Maskiner	66 000
Insatser	15 300
Summa kronor	188 300

<i>Skulder</i>	
Leverantörer	13 700
Växlar	7 000
Räntor	6 000
Arrende	23 600
Likvidationskostnader	5 000
Lån (långfristigt)	133 000
Summa kronor	188 300

Redan i samband med avvecklingen av den äldre föreningen dryftade medlemmarna och företrädare för vederbörande myndigheter möjligheterna att fortsätta driften vid Tarv i föreningsform. Den 8 mars 1960 beviljade lantbruksstyrelsen registrering av Tarvs nya sambruksförening. De fem medlemmarna var desamma som i den äldre föreningen.

Vid rekonstruktion av föreningen torde två frågor ha stått i förgrunden. Den ena gällde frågan om driftslånet, på vilket enligt vad som framgår av det föregående hade lyfts omkring 172 000 kronor och som efter två amorteringsfria år skulle slutbetalas på 10 år. Lantbruksstyrelsen hade tidigare uppmärksammat att gällande snäva bestämmelser om amorteringstider för driftskredit föranlett svårigheter för vissa sambruksföreningar och hade redan år 1952 framlagt förslag om en uppmjukning, ett förslag som emellertid då icke ledde till resultat. Sedan frågan upptagits på nytt hade 1959 års riksdag godkänt nya regler, som medgav en 20-årig amorteringstid. Det var emellertid oklart i vad mån dessa bestämmelser var tillämpliga på äldre föreningar, för vilka jordupplåtelse och driftslån redan var ordnade. Om föreningen likviderades och en ny förening bildades, förelåg däremot inga formella betänkligheter. — Den andra frågan avsåg den för föreningen gällande driftsplanen. Om en ny förening bildades skulle en översyn av denna plan och en omläggning av driften lättare kunna genomföras. En vid rekonstruktionen föreliggande analys av den tidigare driften jämte förslag till ny plan utvisade bl. a. följande. 1) Ladugården med plats för 35 mjölkkor var ofullständigt utnyttjad; det begränsade utrymmet för småkalvar innebar även en hämmande faktor. 2) Ladan, som inrymde en del av ungdomjuren, skulle kunna utnyttjas bättre och medgiva högre köttproduktion. 3) Mjölkkornas avkastning var tillfredsställande. 4) Växtodlingens avkastning var obetydligt lägre än medeltalet för trakten. 5) Arbetsförbrukningen i växtodlingen var låg men vid djurskötseln hög. 6) Det förelåg stor säsongvariation i arbetsförbrukningen, vilket medförde svårigheter för arbetsstyrkans sysselsättning under vinterhalvåret; sysselsättning utanför gården borde utgöra ett viktigt komplement för försörjningen.

Utöver angivna analys innehöll driftsplanen vissa råd för framtiden, gällande djurskötseln samt odling av potatis och höstsådda grödor. Samtidigt konstaterades ett investeringsbehov av 49 000 kronor, varav för djur 16 000 kronor, för utsäde 11 000 kronor, för gödselmedel 14 000 kronor och för maskiner 2 000 kronor, varjämte en förlust på 6 000 kronor skulle täckas.

Samtidigt med registreringen beviljade lantbruksstyrelsen den nya föreningen statlig kreditgaranti för ett driftslån å 250 000 kronor, avsett att amorteras på 20 år och att användas för inköp av inventarier, utsäde m. m. I maj samma år undertecknades arrendekontrakt å egendomen. Den nu upplåtna arealen uppgick till 182 hektar åker, ca 23 hektar ängsmark och ca 18 hektar kultiverad betesmark. Arrendeavgiften bestämdes till 23 600 kronor per år.

Redan av den första förvaltningsberättelsen, avseende tiden den 26 mars — den 31 december 1960, framgick att föreningens verksamhet under sagda tid givit dåligt resultat; driften hade lämnat ett underskott å omkring 41 500 kronor. Förlusten var icke föranledd av att föreningen övertagit

oreglerade skulder från den tidigare föreningen utan syntes enligt lantbruksstyrelsens bedömning ha orsakats av bl. a. dåligt skördeutfall och var alltså en ren driftsförlust. Förlusten balanserades vidare i ny räkning.

Efter rådslag med bl. a. revisorn i föreningen ansåg lantbruksstyrelsen att föreningen trots de angivna förhållandena borde få tillfälle att fortsätta driften ännu någon tid.

I början av år 1962 lämnade två av medlemmarna föreningen i strid mot stadgarnas föreskrifter. En ny medlem antogs senare under året, och föreningen fick tillstånd att fortsätta driften med endast fyra medlemmar. Verksamheten under år 1961 hade emellertid givit till resultat ett underskott av 10 336 kronor. Tillsammans med tidigare balanserade förlust uppgick underskottet vid årsskiftet 1961—1962 till 51 838 kronor. Det av medlemmarna vid samma tidpunkt inbetalade insatskapitalet utgjorde 10 486 kronor. Enligt stadgarna och sambruksföreningslagen hade föreningen skyldighet att träda i likvidation när tre fjärdedelar av insatskapitalet var förbrukade. Denna förutsättning var alltså mer än väl uppfylld vid sagda årsskifte; rätteligen hade sådan skyldighet förelegat redan under år 1961.

Den 3 januari 1962 medgav lantbruksstyrelsen nedsättning i arrendavgiften för det löpande arrendeåret med 2 500 kronor.

I skrivelse den 6 augusti 1962 till chefen för jordbruksdepartementet anmälde lantbruksstyrelsen nu angivna förhållanden och underströk därvid, att det dåliga ekonomiska utfallet uppkommit redan innan amorteringsskyldighet inträtt beträffande det statsgaranterade driftslånet. Denna amorteringsskyldighet skulle påbörjas under år 1962 med 10 500 kronor. Enligt vad den långivande kreditinrättningen meddelat hade hälften av den på året belöpande amorteringen erlagts den 18 juni 1962. Lantbruksstyrelsen bedömde det emellertid som tämligen utsiktslöst att föreningen skulle kunna nedbringa den nyssnämnda förlusten på ett sådant sätt, att den kom i stadgeenligt förhållande till insatskapitalet, och hade därför för avsikt att tillråda föreningen att träda i likvidation. — I en kompletterande skrivelse till departementschefen framhöll lantbruksstyrelsen, att föreningens ekonomiska läge delvis syntes kunna förklaras av att den bristande följsamheten mellan prisutvecklingen på jordbrukets produkter och dess löner blev särskilt märkbar för sambruksföreningar, som med hänsyn till gällande bestämmelser icke hade samma möjligheter som en enskild jordbrukare att anpassa lönenivån och avskrivningarna på inventarier till variationerna i skördeutfallet.

I december 1962 erhöll föreningen på begäran ytterligare anstånd med erläggande av resterande del — 9 100 kronor — av det arrende som förfallit till betalning den 15 december 1961.

I början av innevarande år beslöt föreningen att träda i likvidation fr. o. m. den 1 februari. Gården har därefter drivits »i likvidation» av en av föreningens tidigare medlemmar jämte tre anställda. Då företaget ej

avvecklats är det icke möjligt att bedöma det slutliga utfallet, men tillgångarnas värde beräknas knappast förslå till återgåldande av driftslånet å 250 000 kronor. Företaget har ej heller gäldat arrendebeloppet å 23 600 kronor för föregående arrendeår, varjämte innevarande års arrendebelopp förfaller till betalning i december 1963. Resultatet av innevarande års drift bedömes dock bli gynnsammare än de tidigare årens, bl. a. har djurkapitalet ökat med omkring 14 000 kronor. Det är för närvarande ovisst huruvida företaget skall beredas tillfälle att fortsätta.

I anledning av propositionen nr 118 till innevarande års riksdag genomfördes fr. o. m. den 1 juli 1963 vissa ändringar i reglerna för stöd åt sambruksföreningar. I propositionen erinrades om att efter tillkomsten av sambrukslagen fem sådana föreningar bildats. Av dessa hade två föreningar arrenderat mark av kommuner, nämligen Lessebo sambruksförening i Kronobergs län och Ryds sambruksförening i Östergötlands län. Den förstnämnda hade tidigare upphört och den senare var på väg att avvecklas, i båda fallen beroende på att kommunerna skulle disponera marken på annat sätt och arrendena till följd därav icke förnyats. De övriga tre föreningarna — Tarv i Stockholms län, Hörnsjöfors i Västmanlands län och Gudhem i Skaraborgs län — arrenderade mark av staten. De fåtaliga sambruksföreningarna hade haft att kämpa med ekonomiska svårigheter till följd av bl. a. de dåliga skördeutfallen under större delen av 1950-talet. Trots detta syntes råda ett visst intresse för bildande av nya föreningsjordbruk. Utvecklingstendensen inom jordbruket mot större brukningsenheter tydde också på att sambruksdrift kunde ha framtiden för sig.

De förändringar som innevarande år genomfördes på området innebar att Kungl. Maj:t skulle äga i särskilda fall medgiva, att antalet medlemmar i sambruksförening finge vara tre eller fyra. I första hand borde dock eftersträvas att storleksrationalisera den aktuella brukningsenheten och upprätthålla kravet på minst fem medlemmar. Statlig garanti skulle även kunna beviljas för lån till insats i sambruksförening, dock högst för lånebelopp som motsvarade två tredjedelar av insatsen och icke översteg 10 000 kronor. Vidare framhölls i propositionen att föreningsjordbruk redan från starten behövde bästa möjliga driftsledning. Även om lantbruksstyrelsen icke skulle obehörigen blanda sig i föreningens interna angelägenheter, syntes styrelsen icke kunna undgå att beakta, huruvida tillgång funnes till kompetent driftsledning då statligt ekonomiskt stöd beviljades föreningen. — Riksdagsbeslutet innebar slutligen ett godkännande av vissa förslag om möjlighet till avskrivning av sådan medlems lönefordran, som på grund av dåligt ekonomiskt resultat icke kunnat uttagas, om upprättande av resultatanalyser och om uppmjukande av likvidationstvånget.

Statsverkets samtliga inkomster samt kostnader för förvärv, upprustning och drift av egendomen Tarv framgår av omstående tabell. Vid beräk-

ningen har lantbruksstyrelsens uppgifter till den i det föregående intagna kostnadsuppställningen godtagits såvitt gäller tiden fram till den 13 april 1954, under det att för tiden därefter en genomgång av räkenskapsmaterialet företagits.

	Inkomster (kr.)	Utgifter (kr.)
Inköpskostnader		425 000
Inkomst av försåld mark	27 000	
Upprustning av föreningsjordbruket:		
a) byggnader	411 454	
b) jordförbättring	116 604	
c) övrigt	1 845	
Summa för upprustning		529 903
Skogen	23 350	13 229
Grusförsäljning	5 863	
Arrende för jordbruket	135 600	
Arrendenedsättning för vissa brister		20 000
Egendomen i övrigt:		
Hyror för överloppshus, försäljning av inventarier och elkraft m. m.	32 532	
Underhåll, upprustning av överloppshus, skatter, räntor på lån, inventarier, div. omföringar m. m.		84 505
Summa kronor	224 345	1 072 637

Revisorernas uttalande. År 1950 inköpte lantbruksstyrelsen egendomen Tarv i Stockholms län för en köpeskilling av 425 000 kronor. Gården, som omfattar omkring 190 hektar åker samt 40 hektar äng eller kultiverad betesmark, förvärvades i syfte att där anordna ett samjordbruk, och i enlighet med planen upprättades i slutet av år 1951 arrendekontrakt med en för ändamålet nybildad sambruksförening. Av ett samtidigt beviljat driftslån lyfte föreningen 172 000 kronor. Fastigheten erfordrade en tämligen omfattande upprustning beträffande såväl byggnader som åkerjord, och en sådan kom efter hand till utförande för en kostnad av omkring 530 000 kronor. Skogsmarken ingick ej i arrendeupplåtelsen.

Driften vid Tarv utföll emellertid icke gynnsamt. Sedan det ekonomiska resultatet efter några dåliga skördeår försämrats, trädde föreningen i likvidation i december 1959. En i detta sammanhang företagen driftsanalys utvisade åtskilliga brister i driftsplanen för gården. En omläggning till ett mera lönsamt brukningssystem, där gårdens resurser bättre tillvaratogs, förutsatte dock en större kapitalinsats. I mars 1960 bildades med samma delägare som tidigare en ny sambruksförening, som beviljades driftslån på 250 000 kronor. Härigenom täcktes det erforderliga kapitalbehovet, och föreningen kom samtidigt i åtnjutande av den längre amorteringstid — 20 år — som då möjliggjorts genom ändrade regler för dylika lån.

Även i fortsättningen visade sig emellertid samjordbruket på Tarv föga lönsamt. År 1960, som missgynnades av dålig skörd, utföll med förlust på 41 500 kronor och år 1961 med förlust på 10 300 kronor. Då dessa förluster uppkommit redan innan amorteringsskyldigheten på driftslånet inträtt och föreningen under år 1962 hade svårigheter att erlægga förfallet arrendebelopp, ansåg lantbruksstyrelsen det utsiktslöst att med ytterligare anstånd förbättra föreningens läge. På styrelsens tillrådan trädde föreningen i likvidation den 1 februari 1963. Driften har därefter uppehållits övergångsvis, enligt uppgift med något bättre resultat än tidigare.

Tanken att genom samjordbruk möjliggöra för inom jordbruket sysselsätta med begränsade tillgångar att komma i åtnjutande av stordriftens fördelar har icke vunnit enhälligt anslutning. Det har ifrågasatts om systemet över huvud taget lämpar sig för förhållandena i vårt land. Att så ringa antal samjordbruk igångsatts sedan sambrukslagens tillkomst år 1948 tyder på att de kritiska synpunkterna icke saknat grund. De ekonomiska svårigheter som samjordbruken haft att möta har dock i allmänhet kunnat bemästras. De båda samjordbruk som arrenderat mark av kommuner, nämligen Ryd i Östergötlands län och Lessebo i Kronobergs län, har infriat de förhoppningar som delägarna ställt på dem. Av de tre samjordbruk för vilka staten står som markägare har Hörnsjöfors i Västmanlands län och Gudhem i Skaraborgs län hittills utvecklats tillfredsställande, ehuru det sistnämnda företaget ännu icke prövats under något större antal år. Endast Tarv har, som framgår av redogörelsen, haft svårigheter av sådan omfattning och varaktighet att företaget måste betecknas som föga lyckat.

Tarvs egendom omfattar ca 200 hektar åker eller till åker omräknad betesmark och äng, d. v. s. ca 40 hektar åker per delägare. Den har efter förvärvet upprustats och försetts med driftskapital intill ett belopp av ca 150 000 kronor per delägare och synes alltså både i fråga om storlek och kapitalinsats väl fylla kravet på ett modernt jordbruk. Ett flertal dåliga skördeår har givetvis medverkat till det dåliga resultatet vid Tarv, men detta måste i övrigt antagas sammanhånga med driftens planläggning och utförande. Såvitt gäller tiden före år 1960, då föreningen ombildades, synes nämnda antagande också bestyrkas av en framlagd driftsanalys. Därest ett samjordbruk vid Tarv även i fortsättningen skall drivas med statligt stöd, synes det revisorerna påkallat att en mera ingående analys företages beträffande driftens uppläggning och de ekonomiska förhållandena, varvid även tillgången på arbetstillfällen utanför jordbruket samt uttagen från företaget av löner och vinst synes bära ägnas uppmärksamhet. Det torde gagna sambruksidén att en öppen redovisning av dessa förhållanden kommer till stånd. Det bör i detta sammanhang nämnas att det vid samjordbruken icke föreligger samma möjlighet som vid enskilt jordbruk att under år med dålig avkastning minska det egna uttaget för arbetsinsatsen, i vart fall icke då medlemmarna garanterats viss löneinkomst. Genom de under inneva-

rande år vidtagna ändringarna i reglerna för avskrivning av lönefordran vid samjordbruk, torde större förutsättningar än tidigare förefinnas för föreningarna att i detta avseende erhålla balans i ekonomin.

Sedan samjordbruken i Ryd och Lessebo numera avvecklats tillämpas denna driftsform, bortsett från Tarv, vid endast två gårdar i vårt land. Med hänsyn till den ytterst ringa utsträckning i vilken samjordbruk sålunda kommer till användning anser revisorerna det motiverat, att driftsformen prövas i ytterligare ett antal fall där intresse visar sig förefinnas. Svårigheten att erhålla lämpliga gårdar torde härvid utgöra en betydelsefull faktor. Vid start av nya sambruk bör beaktas betydelsen av att antalet delägare är anpassat efter behovet av arbetare med full sysselsättning hela året samt att byggnadsbeståndet är sådant, att företagets ekonomi icke redan från början belastas med förräntningen av kostnaderna för en omfattande nybyggnad.

Ersättning för mistad fiskerätt

Vid 1950 års höstriksdag antogs två lagar om rätt till fiske och om gräns mot allmänt vattenområde, vilka båda trädde i kraft den 1 januari 1951. Det förutsattes härvid att, i den mån de nya lagreglerna medförde intrång i enskild rätt, ersättning därför skulle utgå av statsmedel. Bestämmelser om sådan ersättning meddelades i en samtidigt utfärdad lag om ersättning för mistad fiskerätt m. m. (SFS 1950:599). Enligt lagen skulle ersättningsanspråken framställas före den 1 januari 1956 och upptagas av särskilda nämnder, s. k. fiskevärderingsnämnder. Dylika nämnder skulle inrättas för län eller annat område som Kungl. Maj:t bestämde.

Ersättning för mistad fiskerätt har utgått till enskilda sakägare även vid tidigare ändringar i fiskerätten. Så skedde åren 1928, 1930 och 1932, då frågan bl. a. gällde ersättning för mistad rätt till strömmingsfiske. För detta ändamål har ett anslag funnits uppfört på riksstatens nionde huvudtitel, betecknat Ersättning till strandägare för mistad fiskerätt m. m. Anslaget kom i fortsättningen att anlitas för de ersättningar som skulle utbetalas enligt 1951 års ersättningslag. Även kostnaderna för fiskevärderingsnämnderna skulle bestridas därifrån.

I förarbetena till 1950 års fiskerättsreform anförde fiskerättskommittén (SOU 1947:47) följande i fråga om ersättningsbeloppens väntade storlek.

Vad angår storleken av de ersättningsbelopp som statsverket skulle få vidkännas, om den föreslagna nya lagstiftningen genomföres, ställer det sig uppenbarligen mycket vanskligt att ens approximativt söka göra någon förhandsberäkning därav. Alltför många faktorer, vilka ej kunna i förväg bestämmas, spela härvid in. Visst intresse erbjuda i detta sammanhang de siffror som ersättningarna uppvisa i anledning av 1928, 1930 och 1932 års lagändringar. Sammanlagda beloppet av dessa ersättningar under tiden till och med maj månad 1947 utgjorde i det närmaste 482 000 kronor; därav uppges ha belöpt på västkustfisket i runt tal 377 000 kronor och på strömmingsfisket vid östersjökusten (1932 års lagändring) omkring 105 000 kronor.

Vidkommande den nu ifrågasatta lagstiftningen har enligt vad tidigare utvecklats hummerfiskets frigivande beräknats medföra ersättningssskyldighet för statsverket med belopp, vilka sammanlagt knappast böra överstiga 3/4 milj. kronor men väl kunna stanna betydligt därunder. Jämförelsevis ansemliga ersättningar kunna även väntas komma att utgå för vissa strömmingsfisket vid norrlandskusten ävensom för fisket med fast redskap på en del ställen särskilt i Norrbottens och Kalmar län samt i Hjälmaran, vilka falla utanför den nya frivattensgränsen men med viss sannolikhet för närvarande omfattas av enskild fiskerätt. Sammanlagt torde det ej vara att vänta, att ersättningarna — inberäknat dem som avse hummerfisket —

skola överstiga ett belopp av 2 milj. kronor. Denna kostnadssumma kommer naturligtvis ej att utgå på en gång utan fördela sig på ett flertal år.

I propositionen 1950:60 framhöll chefen för jordbruksdepartementet bl. a. att en tillfredsställande lösning inte kunde vinnas utan att enskilda rättsägare i viss utsträckning åsamkades förluster, för vilka de borde hållas skadeslösa av statsmedel. Gjorda förhandsberäkningar om totalkostnaden kunde av flera skäl endast bli approximativa och kunde därför i praktiken komma att behöva justeras i ena eller andra riktningen. Emellertid syntes kostnaderna icke bli av sådan storleksordning att de icke mer än väl uppvägdes av det allmänna intresset av fiskets och fiskevårdens främjande. Departementschefen ämnade för övrigt föreslå vissa jämkningar i kommittéförslaget, ägnade att något minska ersättningsanspråken.

I en kungörelse 1951:9 utfärdades föreskrifter om fiskevärderingsnämnder och deras verksamhet. Fiskevärderingsnämnder skulle inrättas för följande tio områden:

1. Norrbottens och Västerbottens län,
2. Västernorrlands och Jämtlands län,
3. Saltsjö kusterna av Gävleborgs och Uppsala län,
4. Saltsjö kusterna av Stockholms och Gotlands län,
5. Saltsjö kusterna av Södermanlands och Östergötlands län,
6. Kalmar och Blekinge län,
7. Kristianstads och Malmöhus län,
8. Hallands samt Göteborgs och Bohus län,
9. Mälaren och Hjälmaren,
10. Väner och Vättern.

I kungörelsen stadgades att ersättningsanspråk som ankom på nämndens prövning skulle framställas före den 1 januari 1956, vid påföljd att talerätten eljest förlorades. Kronans talan i ersättningsfrågor bevakas enligt kungörelsen av kammarkollegiet. Utredning utöver den av sökanden ingivna kan av nämnden inhämtas i form av yttranden från statens fiskeritjänsteman eller annan sakkunnig myndighet. Efter den förberedande utredning som inhämtas genom yttranden m. m. utsättes förhandling inför nämnden, varefter ärendet företages till avgörande. Den av nämnden bestämda ersättningen utbetalas av vederbörande länsstyrelse.

En utsträckning av tiden för framställning av ersättningsanspråk för förlorad fiskerätt vidtogs år 1955. I början av nämnda år hade advokaten Olof Chrysander i Uppsala hemställt att tidsfristen måtte utsträckas, och i yttrande över framställningen hade fyra av ordförandena i fiskevärderingsnämnderna tillstyrkt denna. Då ersättningsfrågorna visat sig mera vidlyftiga och komplicerade än man från början haft anledning att räkna med och då det på vissa håll visat sig svårt för dem som kunnat vara berättigade till gottgörelse att tillfredsställande förbereda sin ersättningstalan före utgången

av den först stadgade fristen, framflyttades därför tidsfristen till den 1 januari 1958 (prop. 1955:216).

År 1957 genomfördes ytterligare lagändringar på området. Sålunda infördes klagorätt även för kronan gentemot fiskevärderingsnämnds beslut (prop. 1957:129), och vidare ombildades nämnderna till specialdomstolar (prop. 1957:191). Med dessa ändringar åsyftades främst att möjliggöra en riktigare och enhetligare rättstillämpning vid avgörandet av ersättningsfrågorna. Klagorätten förutsattes härvid komma att utnyttjas med återhållsamhet och i huvudsak användas endast då den påstådda fiskerättens art och omfattning var osäker, då principfråga förelåg och då utdömd ersättning avsevärt översteg vad som kunde anses rimligt. Ombildningen av nämnderna till domstolar medförde att vittnesbevisning i egentlig mening kunde upptagas vid värderingsnämnderna och att antalet instanser minskades från fyra till tre.

Enligt förslag i propositionen nr 127 genomfördes vid 1956 års riksdag två jämkningar i fiskerättslagen. Den ena avsåg fiske vid Blekinge läns södra kust. Kungl. Maj:t skulle äga förordna att vid viss fiskeplats fiske med fast redskap skulle få bedrivas på allmänt vatten i samma omfattning som före den 1 januari 1951 skett med stöd av skattläggning eller annan särskild rättsgrund eller av gammal sed. Sådana förordnanden, som skulle komma att medföra att avsevärda belopp i ersättning för mistad fiskerätt inbesparades, har utfärdats för ett tiotal fiskeplatser. Den andra i propositionen berörda frågan avsåg snörpvadsfiske. Enligt dittills gällande lag fick sådant fiske av varje svensk medborgare bedrivas i enskilt vatten på ett avstånd av minst 300 m från stranden (eller utanför kurvan för 3-metersdjupet). Jämkningsen innebär att fiske med snörpvad vid Blekinge läns södra kust i stället skulle vara fritt på allt enskilt vatten som hade större djup än 6 m. Strandägare eller annan innehavare av enskild fiskerätt, vilken fick denna rätt inskränkt eller eljest tillskyndats skada på grund av lagändringen, skulle kunna få ersättning av statsmedel. De ersättningsanspråk som hänförde sig till nu nämnda lagändringar skulle anmälas till värderingsnämnderna senast den 30 juni 1961.

1958 års besparingsutredning berörde i sitt år 1959 avgivna betänkande (SOU 1959:28) 1950 års fiskerättslagstiftning och möjligheterna att åstadkomma en begränsning av den ersättningsskyldighet som till följd härav åvilade staten. Utredningen erinrade om att storleken av de till fiskevärderingsnämnderna anmälda ersättningsanspråken i mitten av år 1956 uppskattats till mer än 27 milj. kronor och att t. o. m. juni 1959 utbetalats ca 9 milj. kronor i ersättningsbelopp och rättegångskostnader. Då statsverket sålunda redan orsakats utgifter långt utöver vad som förutsetts och stora anspråk alltjämt kvarstod oreglerade, hade utredningen ansett sig böra ifrågasätta en omprövning av 1950 års fiskerättslagstiftning.

Besparingsutredningens förslag anmäldes i 1960 års statsverksproposition. Chefen för jordbruksdepartementet framhöll därvid, att 1957 års reformer, varigenom klagorätt infördes för kronan samt fiskevärderingsnämnderna ombildades till domstolar, måste ha givit klart uttryck för statsmakternas önskan, att ersättningsfrågorna skulle prövas med största omsorg och att kronans intressen skulle beaktas bättre än vad från början varit möjligt. Ett uppgivande av 1950 års reformer och återgång till det rättsläge, som varit rådande före år 1951, kunde av rättsliga skäl bemötas med tungt vägande invändningar. Men även i ekonomiska hänseenden — vilket torde ha varit bestämmande för besparingsutredningen — skulle en sådan åtgärd medföra avsevärda olägenheter såväl för enskilda som för staten. Under de ca nio år som 1950 års fiskerättslagar varit gällande hade en anpassning skett till det nya rättsläget. På många håll hade de nya reglerna föranlett investeringar i båtar och redskap, som eljest inte skulle ha kommit till stånd. Vidare hade under åren efter de gällande reglernas tillkomst skador förorsakats, för vilka staten skulle svara. Att återställa tidigare gällande fiskerättsförhållanden endast för de strandägare, som ännu icke fått sina ersättningsanspråk definitivt prövade, syntes komma att leda till ett nära nog kaotiskt tillstånd med betydande rättsosäkerhet. Departementschefen ansåg sig därför icke kunna biträda besparingsutredningens förslag om revidering av ifrågavarande lagar.

Tredje lagutskottet uttalade i sitt av riksdagen godkända utlåtande (1960: 15) att det icke kunde ifrågakomma att ändra dessa lagar, vare sig lagarna om gräns mot allmänt vattenområde och om rätt till fiske eller lagen om ersättning för mistad fiskerätt, på sådant sätt att de principer som låge till grund för lagarna rubbades. För att åstadkomma någon ändring beträffande ersättningsbeloppen återstode då enligt utskottet endast att undersöka huruvida sistnämnda lag tillämpats på ett sätt som icke avsågs vid dess tillkomst och att genom förtydliganden eller på annat sätt söka få en ändring till stånd.

Lagutskottet berörde i detta sammanhang även frågan om det sätt varpå kronans talan bevakades i mål om ersättning för mistad fiskerätt. Efter 1957 års reform hade kronan ställning av part och kunde fullfölja talan mot fiskevärderingsnämnds avgörande. Beträffande många frågor syntes anledning föreligga att talan prövades i högre instans, särskilt med tanke på de stora belopp om vilka fråga vore. Av anförda skäl vore det angeläget att kammarkollegiet, som förde kronans talan i mål av detta slag, tillförsäkrades högt kvalificerad och tillräcklig personal ävensom i övrigt tillräckliga ekonomiska resurser för att på bästa sätt kunna tillvarata kronans rätt.

I sitt utlåtande uttalade tredje lagutskottet vidare, att inom Kungl. Maj:ts kansli borde göras en undersökning beträffande de i ersättningsmål tillämpade principerna för beräkning i olika fall av värdet av den förlorade fiskerätten samt huruvida dessa principer stode i överensstämmelse med la-

gen och dess motiv. Vidare borde övervägas om något kunde göras för att ytterligare öka kronans möjligheter att tillvarata sin rätt. Uttalandet föranleddes närmast av ett motionsvis framfört yrkande om att i lagen om ersättning för mistad fiskerätt borde införas uttrycklig föreskrift om att vid ersättningens bestämmande skulle beaktas ej blott den förlust av fiskerätt som ägaren vidkändes utan även den utvidgning av rätten till fritt eller enskilt fiske som ägaren kunde ha vunnit. Även denna fråga borde enligt utskottets mening göras till föremål för utredning, men önskemålet om en undersökning rörande praxis i fiskeersättningsmål hade en mera allmän räckvidd.

I syfte bl. a. att erhålla underlag för bedömningen av dessa av tredje lagutskottet berörda frågor anordnades genom justitiedepartementets försorg i juni 1960 en konferens, i vilken förutom företrädare för departementet ordförandena i fiskevärderingsnämnderna deltog och vid vilken vissa i ersättningsmål uppkommande principspörsmål behandlades. Beträffande den nyss berörda frågan om kvittning av nytta mot skada rådde därvid icke någon tvekan om att en avräkning skulle göras i det fall att för en och samma fiskerättsägare gränsen för det enskilda vattenområdet på ett ställe förskjutits inåt och på ett annat utåt. När det däremot gällde den ökade rätt till fritt fiske som sökande vunnit, ansågs riktigheten av en dylik kvittningsprincip kunna ifrågasättas, eftersom det innebar att den ersättningssökande finge vidkännas avdrag för en förmån som de flesta åtnjöte utan någon motprestation. Det ansågs dock allmänt befogat att i många fall vid ersättningens bestämmande taga viss hänsyn till allemansrätten, ehuru några närmare riktlinjer för sådan kvittning ej ansågs kunna fastställas.

Av den vid konferensen förda diskussionen framgick i övrigt att det i fråga om förfarandet vid fiskevärderingsnämnderna och den av nämnderna tillämpade bedömningen av ersättningsfrågorna hade hunnit utbilda sig en viss praxis, vilken dock gav utrymme för betydande avvikelser bl. a. med hänsyn till olikheter i fråga om fiskslag, fångstmetoder m. m. Följande redogörelse från en fiskevärderingsnämnd torde ge en bild av huvuddragen av föreliggande problem.

När efter preskriptionstidens utgång den 1 januari 1956 mål i större omfattning började inkomma — nämnden hade omkring 250 mål — gjordes vissa överväganden rörande erforderliga utredningar, varvid nämnden fann att det grundläggande borde vara en undersökning om de faktiska fångsterna fem år före och fem år efter bestämmelsernas ikraftträdande, d. v. s. åren 1946—1955. I flera domar gjordes därefter **principiella uttalanden** om värderingsgrunderna. Till grund för uppskattningen av den skada vederbörande fastighetsägare lidit genom den nya lagstiftningen borde enligt nämndens uppfattning läggas den avkastning som rimligen kunde erhållas vid ett från ekonomisk synpunkt rationellt utnyttjande av fiskevattnet. För beräkning

av denna avkastning — nettointäkten — har man utgått från den sannolika bruttoavkastningen för år, uträknad i pengar, och därifrån dragit såväl kostnaderna för redskap, båtar, drivmedel och andra anordningar för fisket som värdet av den vid fisket insatta arbetskraften. Bruttoavkastningen har beräknats på grundval av uppgifter omfattande ett flertal år och avseende den myckenhet fisk som faktiskt fångats. I den mån det befunnits att vederbörande fastighetsägare, såsom förhållandena i verkligheten gestaltat sig, ej till följd av de nya bestämmelserna gått miste om hela den på nämnda sätt beräknade bruttoavkastningen, har denna nedsatts i motsvarande omfattning. De avdrag från bruttoavkastningen för omkostnader och värdet av insatt arbetskraft, som skulle göras vid nettointäktens uträknande, har bedömts efter den pris- och lönenivå som varit förhärskande under de år bruttoavkastningen avsåg; dock har även för nettointäktens beräkning vederbörlig hänsyn tagits till förhållandena under den tid som förflutit sedan de nya bestämmelserna trätt i kraft. Den årliga nettointäkt som erhöles genom angivna beräkningar utgjorde — kapitaliserad efter 4 procent och omräknad med hänsyn till penningvärdets fall från årsskiftet 1950—1951 — den ersättning som utgått till fastighetsägaren. Med hänsyn till att beräkningar av förevarande slag ofta måste komma att brista i exakthet har det ansetts vara av intresse att om möjligt kontrollera skäligheten av det erhållna resultatet. En dylik kontroll har stundom kunnat göras genom att den uträknade nettointäkten jämförts med storleken av det arrende som — om de äldre bestämmelserna alltjämt varit gällande — skulle ha kunnat påräknas vid en utarrendering av fiskevattnen. En annan kontrollmöjlighet förelåg om man genom en undersökning kunde vinna klarhet om fiskerättens inflytande på fastighetsvärdena. Beräkningen av bruttoavkastningen har som nämnts grundats på det faktiska fisket under en tioårsperiod, och därvid har nämnden utgått från att två tredjedelar därav borde vara ersättningsgilla. Från dessa två tredjedelar har därefter avdrag för omkostnader och arbetsinsatser gjorts med olika procentsatser, nämligen 75 procent för strömmingsfiske, 60 procent för fjällfiske och 40 procent för sportfiske. Härjämte har i vissa fall en justering ansetts böra vidtagas med hänsyn till den minskade lönsamheten; särskilt i fråga om strömmingsfisket har en uppräknings med 10 procent av det till årsskiftet 1950—1951 nollställda nettot ansetts motiverad. I den slutliga ersättningen har sedan ingått komensation för penningvärdets fall, som uppskattats till omkring 50 procent.

I fråga om förfarandet vid fiskevärderingsnämnderna må nämnas att för ersättningsmålen erforderlig utredning som regel har brukat inhämtas genom nämndernas egen försorg. Innan nämnderna ombildades till specialdomstolar var detta en naturlig arbetsform, men även därefter har flerstädes samma förfarande tillämpats av praktiska skäl. Den första åtgärden har som regel avsett att inhämta lantmäteriteknisk utredning från över-

lantmätaren eller annan befattningshavare i syfte att klarlägga fastighetsgränserna och inverkan av den nya lagen om gräns mot allmänt vattenområde. Vidare har nämnderna själva brukat inhämta fiskeriteknic utredning, vanligen från hushållningssällskapens fiskerikonsulenter (frågor om i vattnet förekommande fiskslag, fångstmetoder, fångsternas storlek under ett antal år, priser m. m.). Härjämte har yttranden av vederbörande statens fiskerikonsulent och eventuellt fiskeristyrelsen brukat inhämtas. Sökandena har härefter vanligen kunnat närmare precisera sina ersättningsyrkanden och ange de omkostnader som avdrages innan nettoförlusten beräknats. Med nu angivna utredningar m. m. har ärendena överlämnats till kammarkollegiet för yttrande. Sedan sökanden beretts tillfälle till påminnelser har muntlig förberedelse vidtagit med eventuell förlikning eller också har målet gått till huvudförhandling, varvid fiskerikonsulenten, kammarkollegiets sakkunnige och de personer som utnyttjat fiskevattnet kunnat höras som vittnen.

Såsom nämnts utgör den i det föregående lämnade redogörelsen för vissa bedömningsprinciper vid nämnderna och förfarandet i fiskeersättningsmålen endast exempel. I båda dessa hänseenden förekommer åtskilliga avvikelser, främst såvitt gäller ersättningsfrågorna. Vid den nyssnämnda konferensen kom sålunda skilda meningar till uttryck i ett flertal för ersättningsens bestämmande betydelsefulla frågor. Exempel härpå utgjorde frågan i vad mån ersättningen borde begränsas till den skada som åsamkades själva fastigheterna till följd av inskränkningar i fiskerätten. I dylikt fall borde totalskadan kunna beräknas för samtliga fastigheter i ett skifteslag, varefter ersättningen fördelades på fastigheterna efter deras andelar i fisket och utan hänsyn till i vad mån fiskerätten utnyttjats eller icke. Om därjämte hänsyn skulle tagas till det intrång som vållats de delägare som i högre grad än andra verkligen utnyttjat fisket, måste en annan fördelningsgrund tillämpas om icke dubbelbetalning skulle uppkomma. Även för beräkningen av penningvärdets fall och för utdömande av ränta från den nya lagens ikraftträdande fanns olika beräkningsalternativ. En nämnd har räknat med 1950 års fiskpriser och medgivit 5 procent ränta, en annan har — med stöd av högsta domstolens dom — räknat med 4 procent ränta, varvid beräkningen dock grundats på fiskpriserna under åren 1953—1958. Den sistnämnda beräkningen, som medgivits av kammarkollegiet, har givit ett högre ersättningsbelopp på grund av fiskprisernas stegring. — I de fall då fiskerätter i större omfattning varit utarrenderade åren närmast före 1951 har givetvis ett underlag erhållits för beräkning av värdet på den förlorade fiskerätten. Likaså har vissa jämförelser kunnat göras med arrendebeloppen på angränsande vatten. Tillfälliga omständigheter och senare inträffade förhållanden måste emellertid förutsättas öva inflytande på arrendebeloppen, och då därjämte arrendemetoden genomgående givit väsentligt

lägre resultat än avkastningsmetoden, har någon enighet om arrendemetodens värde icke uppnåtts. Den har emellertid regelmässigt kommit till användning i vissa fall, bl. a. beträffande hummerfisket på västkusten. I andra fall har beräkningen utförts enligt båda metoderna och ersättningen bestämts skönsmässigt till belopp som legat mellan de båda erhållna värdena. — Vidare diskuterades på konferensen den inverkan som fiskerätten hade på fastigheternas marknadsvärden och taxeringsvärden. Därvid framhölls att dessa värden som regel i rätt ringa mån minskades av att fiskerätten begränsades, i vart fall när det icke gällde självständiga fiskefastigheter, under det att fiskerätter som sådana kunde betinga rätt höga priser. Den av nämnderna framräknade ersättningen för en förlorad fiskerätt kunde i vissa fall bli högre än taxeringsvärdet år 1950 för hela fastigheten. På grund härav syntes goda skäl kunna anföras för att — åtminstone då det gällde fiskerätter som åtföljde innehavet av en fastighet — vid värderingen fästa stort avseende vid att fiskerätten endast i ringa mån påverkade fastighetsvärdet. Å andra sidan framhölls att det angivna resultatet vore en följd av den tillämpade beräkningsmetoden och att samma effekt uppträdde även i expropriationsmål. Om man vid delexpropriationer delade upp en fastighet i olika funktioner, som värderades var för sig, kom man i de flesta fall fram till en mycket stor övervärdering.

Slutligen framhölls vid konferensen, att kammarkollegiet syntes vara dåligt utrustat med expertis för de uppgifter som i detta hänseende ålåg kollegiet. I en med anledning av konferensen av kammarkollegiet sammanställd promemoria av den 6 oktober 1960 har kollegiet instämt i nämnda uttalande. Den knappa tillgången på experter på detta område hade haft till följd att kollegiet dittills — fränsett två statistiska experter som hade till uppgift att undersöka fiskets lönsamhet — endast haft tillgång till en fiskerisakkunnig, nämligen domänstyrelsens fiskevårdskonsulent, vilken emellertid endast kunnat åtaga sig att såsom extrauppdrag jämsides med sin ordinarie tjänst arbeta åt kollegiet och av olika skäl använts som expert huvudsakligen vid upplands- och sörmlandskusterna. Vid ett tillfälle hade kollegiet därjämte i fråga om fiske i Bråviken anlitat en f. d. fiskerikonsulent i Linköping. Det vore därför mycket angeläget att kollegiet finge tillgång till fiskerisakkunnig expertis. Visserligen hade på konferensen givits uttryck åt den uppfattningen att de hittillsvarande av hushållningssällskapens fiskerikonsulenter gjorda utredningarna vore objektiva, men detta överensstämde icke med kollegiets uppfattning. Det låge i sakens natur att konsulenternas yrke och allmänna uppgifter att biträda de fiskande i respektive län omedvetet övade inflytande på deras utredningar. Då kollegiet saknade egen fiskeriexpertis hade kollegiet i viss utsträckning anlitat vederbörande landsfiskal för att få fram objektiva synpunkter på fiskeförhållandena i de aktuella fallen.

I anledning av en till 1960 års riksdag vid höstsessionen framlagd proposition (nr 180) genomfördes fr. o. m. år 1961 den ändringen i lagen om ersättning för mistad fiskerätt, att sökandepart i ersättningsmål kunde erhålla förskott på rättegångskostnad att utgå i avräkning på den kostnadsersättning som slutligen kunde komma att fastställas. I detta sammanhang lämnades på grundval av vad som framkommit vid konferensen i juni samma år och kammarkollegiets i anledning därav avgivna promemoria vissa upplysningar rörande praxis i fråga om ersättning för mistad fiskerätt. Departementschefen uttalade bl. a., att grundsatsen om beaktande i viss utsträckning av nytta som den ersättningsberättigade vunnit vore accepterad i praxis men att förhållandena vore så växlande att utrymme måste finnas för beaktande av omständigheterna i varje särskilt fall. Det hade dock icke framkommit något som gav stöd för att dittillsvarande praxis avvek från vad som förutsatts vid lagstiftningens antagande, och någon lagändring i denna del vore därför ej aktuell. Beträffande de principer som i övrigt låge till grund för beräkningen av värdet av den förlorade fiskerätten hade det icke varit möjligt att redan till riksdagens höstsession medhinna en undersökning av ett större antal avgöranden i ersättningsmål. Det vore här till stor del fråga om spörsmål av invecklad och svårbedömd natur, där praxis ännu icke syntes ha stabiliserat sig, men ej heller i detta hänseende borde det komma i fråga att genom lagändring rubba gällande principer.

I sitt av riksdagen godkända utlåtande (nr 34) uttalade tredje lagutskottet, att vad som vid den nämnda konferensen förekommit angående införskaffande av sakkunnigbevisning syntes innefatta garanti för den likformighet i handläggningen av sådana frågor, som utskottet genom sitt tidigare uttalande i detta hänseende velat främja. Departementschefens uttalande härutinnan föranledde därför ingen erinran från utskottets sida. Utskottet uttalade vidare sin tillfredsställelse över vad departementschefen anfört i anledning av den i det tidigare utlåtandet väckta frågan om förstärkning av kronans resurser för tillvaratagande av sin rätt i fiskeersättningsmålen. Det syntes ligga i kammarkollegiets intresse och inom ramen för dess möjligheter att företaga den av utskottet ifrågasatta, inom departementet då ej medhunna undersökningen av ett större antal avgöranden i fiskeersättningsmål och därmed att verka för en sådan tillämpning av ersättningslagen som utskottet förutsatt.

I statsverkspropositionen till 1961 års riksdag erinrades om kammarkollegiets medelsbehov för nu nämnda ändamål. Vid behandlingen av kollegiets anslagsbehov uppräknades anslagsposten till arvoden och särskilda ersättningar med 75 000 kronor med hänsyn till angelägenheten av att kollegiet utrustades med ytterligare expertis för fiskeersättningsmålen. Av beloppet avsågs 45 000 kronor för fiskeribiologisk expertis och 30 000 kronor för statistisk expertis med uppgift bl. a. att undersöka fiskets lönsamhet. Förhoppningarna om en förstärkning av personalen har emellertid icke infriats.

Kollegiet har icke heller i fortsättningen lyckats anskaffa någon fiskeribiolog såsom heltidsanställd sakkunnig utan har såsom tidigare allenast i begränsad utsträckning haft tillgång till den hos domänstyrelsen anställda fiskevårdskonsulenten. I fråga om den statistiska expertisen har läget snarare försämrats genom att en av de båda befattningshavare som tidigare anlitats tidvis icke stått till förfogande.

Antalet till de olika nämnderna inkomna ersättningsmål och den omfattning i vilken dessa hunnit slutbehandlas framgår av följande uppställning, som visar läget i september 1963.

<i>Fiskevärderingsnämndens område</i>	<i>Inkomna mål</i>	<i>Avgjorda mål</i>	<i>Kvarstående mål</i>
Norrbottnens och Västerbottnens län	269	172	97
Västernorrlands och Jämtlands län	166	41	125
Gävleborgs och Uppsala län	87	42	45
Stockholms och Gotlands län	317	54	263
Södermanlands och Östergötlands län	32	13	19
Kalmar och Blekinge län	156	75	81
Kristianstads och Malmöhus län	4	4	—
Hallands samt Göteborgs och Bohus län	410	409	1
Vänern och Vättern	91	91	—
Mälaren och Hjälmarén	118	93	25
Summa	1 650	994	656

Det må nämnas att det höga antalet mål hos nämnden i Hallands samt Göteborgs och Bohus län icke är jämförbart med de antal som redovisas av övriga nämnder. Hos flertalet nämnder har nämligen de ersättningsanspråk som inkommit från varje skifteslag registrerats som endast ett mål, varvid i samma mål ofta förekommit flera, stundom ett mycket stort antal delägare. Hos nämnden på västkusten har däremot varje inkommen ansökan redovisats som ett särskilt mål, vilket berott på att fiskena på denna kuststräcka vanligen varit skiftade eller sämjedelade, varför varje ersättningsanspråk har handlagts som särskilt mål. Av de många icke avgjorda målen hos nämnden för Stockholms och Gotlands län avser flertalet mistade strömmingsfischen i Stockholms skärgård. En mängd dylika sinsemellan likartade mål har fått anstå tills vidare i avbidan på att en högsta domstolens dom i ett dylikt mål skulle kunna användas som prejudikat. Sedan denna dom meddelats i juli 1963 väntas behandlingen av likartade yrkanden för denna del av kusten kunna bringas till avgörande i ökad utsträckning.

Såsom tidigare nämnts utbetalas utdömda ersättningsbelopp för mistad fiskerätt från det på riksstatens nionde huvudtitel uppförda förslagsanslaget Ersättning till strandägare för mistad fiskerätt m. m. Medel som be-

räknades erforderliga till följd av 1950 års lagändringar har upptagits på detta anslag fr. o. m. budgetåret 1952/53. Anvisade anslagsbelopp och belastningen på anslaget fr. o. m. nämnda budgetår framgår av denna uppställning.

<i>Budgetår</i>	<i>Anvisat anslag</i> <i>kronor</i>	<i>Anslagsbelastning</i> <i>kronor</i>
1952/53	300 000	330 341
1953/54	300 000	124 350
1954/55	300 000	786 110
1955/56	300 000	857 198
1956/57	1 000 000	4 995 408
1957/58	1 000 000	1 993 104
1958/59	5 000 000	2 694 437
1959/60	5 000 000	1 224 983
1960/61	5 000 000	2 903 843
1961/62	2 500 000	3 327 189
1962/63	2 500 000	2 583 469
1963/64	4 000 000	
Summa	27 200 000	21 820 432

Från det nämnda anslaget bestrides även vissa utrednings- och administrationskostnader. Den helt övervägande delen av utbetalningarna avser emellertid ersättningar för mistad fiskerätt. Följande uppställning visar vad som fr. o. m. budgetåret 1952/53 utbetalats av de olika länsstyrelserna. Fördelningen lämnar i viss utsträckning upplysning även om vilka belopp som utdömts av de olika värderingsnämnderna och för de olika kuststräckorna. Härvid är dock att märka att i vissa län utbetalningarna avsett fisken såväl vid saltsjökusten som i de stora insjöarna.

<i>Län</i>	<i>Belopp, kronor</i>
Stockholms	3 910 153
Uppsala	3 050 106
Södermanlands	807 780
Östergötlands	200 571
Kalmar	1 100 139
Blekinge	280 506
Kristianstads	33 363
Malmöhus	282 634
Hallands	992 923
Göteborgs och Bohus	2 527 859
Värmlands	3 274
Örebro	180 804
Västmanlands	3 181
Gävleborgs	1 095 920
Västernorrlands	495 497
Västerbottens	3 103 583
Norrbottnens	2 534 045
Summa	20 602 338

Revisorernas uttalande. 1950 års lagar om gräns mot allmänt vattenområde och om rätt till fiske medförde beträffande den allmänna fiskerätten betydande förändringar, vilka främst innebar rätt för envar att fiska på vatten som tidigare varit förbehållna enskilda fastighetsägare. Genom den samtidigt genomförda lagen om ersättning för mistad fiskerätt åtog sig statsverket att bereda tidigare fiskerättsägare gottgörelse för det intrång som förorsakats dem genom de nämnda lagändringarna. Under förarbetena till lagstiftningen hade fiskerättskommittén i sitt år 1947 avgivna betänkande uppskattat det sammanlagda beloppet av dessa ersättningar till omkring 2 milj. kronor. Värderingen, som grundades bl. a. på vissa tidigare genomförda partiella reformer på fiskerättens område, godtogs vid 1950 års beslut, ehuru samtidigt underströks att bedömningen av kostnaderna var vansklig och att beloppet måste betraktas som approximativt.

För behandlingen av ersättningsmålen inrättades tio s. k. fiskevärderingsnämnder, därav åtta för de yttre kusterna och två för de fyra större insjöar som berördes av ändringarna i gränsen mot allmänt vattenområde. Anspråk på ersättning skulle framställas hos vederbörande värderingsnämnd före viss tid, som först bestämdes till den 1 januari 1956 men senare utsträcktes med två år. Genom vissa i rätten till fiske vidtagna jämkningar av lokal räckvidd har ersättningsyrkanden berörande smärre kustområden kunnat inkomma t. o. m. den 30 juni 1961.

1958 års besparingsutredning framhöll i sitt betänkande, att anmälda anspråk på ersättningar för mistad fiskerätt redan i mitten av år 1956 uppskattades till 27 milj. kronor, ett belopp som vida översteg vad som vid fiskerättsreformens genomförande beräknats för ändamålet. Besparingsberedningen ifrågasatte med anledning därav en omprövning av 1950 års fiskerättsreform, men förslaget har sedermera icke upptagits av statsmakterna.

Sedan tredje lagutskottet därom uttalat önskemål, anordnades år 1960 en konferens med företrädare för den centrala förvaltningen på detta område samt ordförandena i de olika värderingsnämnderna i syfte att skapa klarhet beträffande de i ersättningsmålen tillämpade principerna, främst i fråga om beräkningen av värdet av förlorad fiskerätt, samt huruvida dessa principer stod i överensstämmelse med lagen och dess motiv. Konferensen utvisade att tämligen olika principer tillämpades av nämnderna på skilda håll i landet. I viss utsträckning låg detta i sakens natur, eftersom olikheter förelåg redan i utgångsläget, exempelvis beträffande fisksorter, fångstmetoder m. m., men i andra fall kunde skilda meningar råda om frågor som icke på dylikt sätt sammanhänge med lokala olikheter, exempelvis om generella värderingsprinciper.

Revisorerna har velat bilda sig en uppfattning om det läge i vilket frågan om ersättning för mistad fiskerätt nu befinner sig och har i detta syfte inhämtat de i det föregående återgivna uppgifterna om medelsförbrukning för ersättningar samt om arbetsbalanser och administrativa förhållanden.

Antalet inkomna ersättningsmål uppgår till 1 650, och av dessa hade 994 mål hunnit avgöras i september 1963. Genom en viss olikhet i registreringsmetoden är den angivna proportionen ej fullt rättvisande; i verkligheten torde icke mer än drygt hälften av antalet ersättningsmål ha avgjorts. Därtill kommer att åtskilliga av de icke avgjorda målen är av mera komplicerad natur. Endast vid tre av värderingsnämnderna var vid nämnda tidpunkt ersättningsmålen i huvudsak slutbehandlade; vid flera nämnder hade det övervägande antalet mål ännu icke avgjorts. De belopp som t. o. m. budgetåret 1962/63 utbetalats i ersättning i anledning av meddelade domar och utredningar i målen uppgick till sammanlagt 21,8 milj. kronor. Med hänsyn till proportionen mellan avgjorda och kvarstående mål kan detta ersättningsbelopp beräknas komma att stiga till det dubbla eller ännu mera, innan samtliga av fiskerätsreformen orsakade ersättningsanspråk är slutligt reglerade.

Enligt revisorernas mening har vissa av de frågor som sammanhänger med ifrågavarande reform fått en högst otillfredsställande utveckling. Främst faller givetvis i ögonen att den kostnadskalkyl som lagts till grund för lagändringen varit så helt orealistisk, att ett uppskattat belopp på 2 milj. kronor numera kan beräknas uppgå till 45 milj. kronor eller däröver. Även om viss del av kostnadsökningen belöper på den pennigvärdeförändring som inträtt sedan kalkylen uppgjordes, måste den angivna differensen betecknas som anmärkningsvärd. Det torde likväl icke vara möjligt att nu avbryta den pågående ersättningsregleringen, vare sig genom att återgå till tidigare gällande bestämmelser eller genom att stanna vid nuläget. Såväl yrkes- som fritidsfisket har nämligen under de år lagarna varit i kraft anpassat sig efter de ändrade förhållandena, och ett avbrott i utvecklingen skulle skapa nya ersättningskrav som med gällande rättsuppfattning svårigen skulle kunna avvisas.

Det torde däremot vara möjligt att i vissa hänseenden åstadkomma en förbättring av det rådande läget. Revisorerna har särskilt uppmärksammat de olägenheter som är förenade med att en så stor del av ersättningsmålen ännu tretton år efter reformens ikraftträdande icke hunnit behandlas. Bland dessa olägenheter må särskilt nämnas att åtskilligt av det bevis- och utredningsmaterial som skall förebringas i målen och läggas till grund för skadornas värdering hinner bli svårtillgängligt eller föråldrat, exempelvis vittnesuppgifter om tidigare fångstförhållanden, vilka kan förutsättas bli allt osäkrare efter hand som tidsavståndet ökar. Det måste därför anses vara en högst angelägen uppgift att på allt sätt söka påskynda utredningen i målen och deras slutliga avgörande. Det har uppgivits att åtskilliga av de anspråk beträffande vilka handläggningen ännu icke hunnit påbörjas föreligger hos värderingsnämnderna endast i form av en kort anmälan, »att ersättning yrkas för intrång» eller liknande. Enligt den arbetspraxis som utbildat sig ankommer det sedan på värderingsnämnden att taga initiativet

till de lantmäteritekniska och andra utredningar som erfordras, och först därefter preciserar sökanden sitt anspråk. Det kan enligt revisorernas mening vara motiverat att sökandeparten snarast förebringa all den utredning som står till hans förfogande, exempelvis angivande av gränser och djup i fiskevatten, fastighets- och delägarförhållanden, beskrivning av fångstmetoder och fångstmängder, avsättningsförhållanden och priser m. m. Det är antagligt att åtskillig tid därigenom skulle sparas och att även bevismaterialet skulle vinna i tillförlitlighet.

Under åren 1960 och 1961, då frågan om fiskerättsersättningen vid flera tillfällen var föremål för riksdagens behandling, riktades uppmärksamheten på bl. a. två omständigheter som i detta sammanhang äger betydelse. Den ena frågan gällde behovet av en undersökning beträffande de i ersättningsmålen tillämpade principerna för beräkning i olika fall av värdet av förlorad fiskerätt m. m.; en konferens i detta syfte anordnades som nyss sagts år 1960 och vissa fakta blev därigenom belysta. Samtidigt ställdes emellertid i utsikt en närmare överarbetning av ett större antal ersättningsmål, vilka skulle kunna tjäna som ledning för det fortsatta arbetet. Den andra frågan gällde det förhållandet att kammarkollegiet, som hade att utföra kronans talan i ersättningsmålen, var otillräckligt utrustat med erforderlig expertis för vissa uppgifter, främst för fiskeribiologiska och statistiska utredningar. För sistnämnda ändamål har också särskilda medel beräknats under kollegiets avlöningsanslag. Revisorerna har funnit att läget i dessa båda avseenden icke förbättrats sedan år 1960. Såsom befarades då den förstnämnda frågan tidigare behandlades av riksdagen, har någon undersökning eller sammanställning av rättspraxis i fiskeersättningsmål icke kommit till stånd, och kammarkollegiets tillgång på speciell sakkunskap för beredning av målen har närmast försämrats under de senaste åren. Då dessa båda frågor ingalunda är oväsentliga för ersättningsmålen avveckling, anser revisorerna att kraftigare ansträngningar är påkallade för att erhålla en tillfredsställande lösning.

Möjligheten att med stöd av gällande lagar bestämma gränserna mellan allmänna och enskilda fiskevatten är en synnerligen invecklad fråga, som ytterligare kompliceras av lokalt betingade särbestämmelser beträffande olika sorters fiske m. m. Betydande osäkerhet råder beträffande allmänhetens rätt att inom olika områden utnyttja den fria fiskerätten. I ersättningsmålen förebringas emellertid en utförlig utredning om fiskeförhållandena inom stora delar av landets fiskevatten, och efter hand som värderingsnämndernas eller överdomstolarnas avgöranden vinner laga kraft erhålles klarhet om det gällande läget inom vattenområdena. Det vore enligt revisorernas mening ändamålsenligt om de resultat som härigenom vinnes kunde successivt åskådliggöras på kartor eller sjökort, vilka gjordes tillgängliga för fiskerierorganisationer, kommuner och enskilda. Det erforderliga grundläggande arbetet därmed torde böra ankomma på fiskevärderingsnämnderna och hushållningssällskapens fiskerikonsulenter.

§ 31

Hjälmare Kanal- och Slussverks Aktiebolag

År 1958 förvärvade staten för domänfondens räkning Hjälmare Kanal- och Slussverks Aktiebolag.

En kanal mellan Mälaren och Hjälmaran med därtill hörande slussverk fanns redan på 1700-talet och kallades då allmänt Arboga grav. Den utgjorde kronans egendom fram till år 1768, då den i helt förfallet skick utan köpeskilling överläts till Örebro stad. En ombyggnad var färdig år 1776, men kanalen förföll på nytt och i början på 1800-talet fordrades en total ombyggnad. Genom aktieteckning av enskilda medborgare bildades ett bolag, till vilket hela det äldre kanal- och slussverket med därunder lagda hemman och lägenheter överläts. I det därefter företagna kanalbygget satte staten mellan åren 1815 och 1823 vissa belopp i form av anslag och lån. Lånen blev sedermera avskrivna.

Genom skrivelse till Kungl. Maj:t den 16 december 1957 hembjöd styrelsen för Hjälmare Kanal- och Slussverks Aktiebolag aktierna i nämnda bolag till inlösen av staten. Bolaget anförde bl. a. att statsverket under 1950-talet genom väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, sedermera sjöfartsstyrelsen, övertagit vissa uppgifter rörande farlederna på Hjälmaran och även bidragit till dessa farleders upprustning och underhåll. Med anledning därav syntes det bolagsstyrelsen ändamålsenligt att staten övertog även Hjälmare kanal.

I remissutlåtande över bolagets framställning anförde domänstyrelsen, att bolaget redan år 1954 under hand ifrågasatt ett statsförvärv av bolagets aktier. De av bolaget ägda och disponerade fastigheterna bildade ett väl arronderat skogskomplex av betydande storlek, och styrelsen hade därför reflekterat på ett inköp, men enär i köpet även inginge det trafikföretag som utgjordes av Hjälmare kanal, hade något förvärv icke kommit till stånd. Med hänsyn till att staten nu tagit del i ansvaret för farlederna i Hjälmaran, ansåg domänstyrelsen att frågan om förvärvet även av kanalen kommit i ett annat läge, och styrelsen vore för sin del intresserad av att förvärva bolagets skogs- och jordbruksfastigheter. Domänstyrelsen hade förhandlat med bolagsstyrelsen om övertagande enbart av fastigheterna, men ett sålunda begränsat förvärv hade icke kunnat genomföras. Vissa kronofastigheters anknytning till kanalrörelsen hade utgjort ett formellt hinder. Eftersom den övervägande delen av tillgångarna utgjordes av skog och skogsmark, hade domänstyrelsen numera närmare undersökt möjligheterna för ett förvärv av bolagets tillgångar genom övertagande av samtliga aktier. För en mera noggrann bedömning av aktiernas värde hade styrelsen låtit verkställa en värdering av kanalen med till densamma hörande fon-

der och nyttigheter samt av bolagets egna skogs-, jordbruks- och andra fastigheter samt övriga tillgångar.

Enligt det instrument som upprättades vid den nu nämnda värderingen var bolagets fastigheter belägna i ett sammanhängande ägoområde inom Arboga stad och Västermo socken. De utgjordes av dels kronofastigheter, till vilka kanalbolaget hade nyttjanderätt, och dels bolagsfastigheter, på vilka bolaget ägde lagfart.

Till kronofastigheterna hörde bl. a. den fastighet som utgjorde Hjälmare kanalområde. På dessa fastigheter i övrigt fanns några smärre industri- anläggningar, som tillsammans utgjorde bolagets bruksrörelse, nämligen träsliperi, varvsanläggning, såg, kvarn och kraftstationer. Till dessa anläggningar hörde bostäder för personal av olika kategorier. Dessutom fanns på kronofastigheterna vissa till skogsbruket hörande byggnader och lägenheter samt ett flertal mindre bostäder, uthyrda som sommarnöjen. På bolagsfastigheterna fanns två fullständiga jordbruk med fullt modernt bestånd av bostäder och ekonomibyggnader. Dessutom fanns ett flertal till skogsbruket hörande byggnader. Fastigheternas sammanlagda taxeringsvärde uppgick till 3 128 100 kronor. Av detta belopp belöpte 617 600 kronor på egentligt jordbruksvärde, 179 500 kronor på skogsmarksvärde och 1 538 100 kronor på skogsvärde. 792 900 kronor utgjorde taxeringsvärdet på övriga fastigheter. På kanalfastigheten fanns taxeringsvärde icke åsatt.

Fastigheterna omfattade 197 hektar åker, 42 hektar tomt, 85 hektar äng och betesmark, 1 580 hektar skogsmark och 125 hektar impediment, d. v. s. sammanlagt 2 029 hektar. Skogsmarken var genomgående tämligen blockig. Den ideala medelboniteten hade på kronofastigheterna uppskattats till 5 och på bolagsfastigheterna till 4,7 fm³. Trädslagsblandningen angiven i procent var på kronofastigheterna för tall 52, för gran 28 och för björk 20 samt på bolagsskogarna respektive 33, 44 och 23.

Följande uppställning visar skogsmarkens och virkesförrådets fördelning på åldersklasser.

Ålders- klass	Kronofastigheterna			Bolagsfastigheterna		
	Areal hektar	Virkesförråd		Areal hektar	Virkesförråd	
		m ³ sk	m ³ sk/ha		m ³ sk	m ³ sk/ha
Kalmark	13			111		
I	40	400	10	124	1 400	11
II	78	5 880	75	225	24 000	106
III	148	22 340	151	174	24 700	142
IV	144	24 000	167	243	40 200	166
V	42	6 830	163	170	25 200	148
VI	7	1 200	172	61	9 700	159
Övst rest	—	600			9 300	
Summa	472	61 250	130	1 108	134 500	121

I fråga om industrianläggningarna anfördes vid värderingen att träsliperi, varvsanläggning, såg och två kraftstationer drevs av bolaget i egen regi liksom även skogsbruket, för vilket senare ändamål en skogvaktare fanns anställd. Jordbruket och kvarnen var utarrenderade. Träsliperiet, som årligen producerade 4 000 ton torr slipmassa, sysselsatte regelbundet 12 man. Varvet sysselsatte fem man utom viss tillfällig arbetskraft. Såganläggningen utnyttjades endast tillfälligtvis. De två kraftstationerna levererade elkraft dels till abonnenter (mot särskild avgift, som senaste året uppgått till omkring 18 000 kronor), dels utan avgift till bolagets samtliga tjänstebostäder, kontor och varv.

Efter företagen utredning åsatte värderingsmannen följande värden, nämligen för jordbruket 439 800 kronor, för skogsbruket 2 176 000 kronor, vilket motsvarade avkastningsvärdet enligt särskilda beräkningar, för övriga fastigheter 773 100 kronor samt för övriga tillgångar 425 700 kronor. Tillhoppa utgjorde detta 3 814 600 kronor. Sedan härifrån dragits vissa avgående poster för bl. a. skatter och lån, erhöles ett resterande värde på 3 022 000 kronor eller avrundat 3 milj. kronor. Efter ytterligare justeringar, bl. a. tillägg för värde på varulager samt avdrag för pensionsavgifter, stannade det sammanlagda värdet på 3 263 000 kronor.

I sitt förutnämnda remissutlåtande den 17 maj 1958 hänvisade domänstyrelsen till den värdering för vilken ovan redogjorts samt överlämnade samtidigt ett mellan styrelsen och bolaget under förbehåll om Kungl. Maj:ts godkännande upprättat köpekontrakt. Styrelsen anförde att enligt den utförda värderingen utgjordes omkring 70 procent av bolagets tillgångar av till jord- och skogsbruk hänförliga värden, varvid borde uppmärksammas att kronofastigheternas värden icke medräknats. Då därjämte ett förvärv av ifrågavarande stora och mycket välbelägna skogskomplex ur de synpunkter styrelsen hade att företräda syntes väl förenligt med kronans intressen och därjämte även var ägnat att lösa mellanhavandet mellan kronan och bolaget, hade styrelsen ansett ett förvärv av bolagets samtliga aktier böra komma till stånd med anlåtande av medel ur domänverkets markfond. En liknande transaktion hade genomförts vid kronans inköp av Laxå bruks aktiebolag. I fråga om den fortsatta driften av företaget ville styrelsen föreslå, att kanalrörelsen, sliperiet, varvsrörelsen och kraftverken tills vidare drevs i bolagsform intill dess utredning om kanalens bibehållande verkställes, medan bolagets jordbruks- och skogsfastigheter samt kronofastigheterna borde överföras till domänverket för att förvaltas enligt för kronoparker gällande grunder. Därest bolaget icke ansågs böra förvaltas i annan ordning, var domänstyrelsen beredd att tillstyrka att aktierna behölls av domänfonden och att bolagets drift underställdes styrelsen.

Ifrågavarande förvärvsärende avgjordes av Kungl. Maj:t den 18 juni 1958. Domänstyrelsen bemyndigades därvid att för kronans räkning inköpa samtliga aktier i Hjälmare Kanal- och Slussverks Aktiebolag mot en köpe-

skilling av 3 milj. kronor jämte en tilläggsköpeskilling av cirka 263 300 kronor samt under i huvudsak de villkor i övrigt som fanns angivna i ett mellan styrelsen och bolaget upprättat preliminärt köpekontrakt. För gäldande av köpeskillingen och övriga med köpet förenade kostnader skulle markfonden anlitas.

Aktierna — till antalet 5 936 — har därefter redovisats som tillgång på domänfonden. De upptogs 1958 till 3 milj. kronor men beloppet höjdes sedermera efter hand som den förutsatta tilläggsköpeskillingen utbetalades. Det för närvarande redovisade värdet utgör 3 434 850 kronor. Någon utdelning på aktierna har icke förekommit.

Efter statsförvärvet har några av industrianläggningarna, nämligen sliperiet och varvet, avvecklats. Elkraftstationerna drivs alltjämt av bolaget, under det att kvarnrörelsen är utarrenderad. Under senare hälften av innevarande år har en avveckling även skett beträffande bolagets administrativa ledning, som från den 1 november i huvudsak överflyttats till Västerås revir. Företaget drivs emellertid alltjämt som ett självständigt bolag, och jordbruks- och skogsdriften har hittills icke införlivats med domänverkets motsvarande förvaltning.

Revisorernas uttalande. Genom Kungl. Maj:ts beslut den 18 juni 1958 förvärvade staten samtliga aktier i Hjälmare Kanal- och Slussverks Aktiebolag. Köpet, som gjordes för domänverkets räkning med anlitanande av markfondens medel, motiverades uteslutande av verkets intresse för det skogsinnehav som ingick i bolagets tillgångar. Med förvärvet följde emellertid, förutom Hjälmare kanal, även två större jordbruk samt viss av bolaget driven bruksrörelse, bestående av träsliperi, varv, kvarn och mindre kraftverk. Av dessa verksamhetsgrenar har de två förstnämnda numera avvecklats.

Det större fastighetskomplex som utgjorde den egentliga anledningen till statens förvärv av kanalbolaget omfattar mer än 2 000 hektar mark, därav 197 hektar åker och 1 580 hektar skogsmark. Skogen innehöll vid tiden för köpet ett virkesförråd av närmare 200 000 m³sk och värderades då inklusive skogsmarken till 2 176 000 kronor. Den utgöres av ett sammanhängande välarronderat skifte, beläget i huvudsak öster om kanalen och inom gränserna för Västerås revir.

I samband med ifrågavarande statsförvärv föreslog domänstyrelsen att kanlrörelsen och den industriella verksamheten i fortsättningen skulle drivas i bolagsform, intill dess utredning om kanalens bibehållande verkställdes, medan jordbruks- och skogsfastigheterna skulle överföras till domänverket för att förvaltas enligt för kronoparker gällande grunder. Såsom framgår av den ovan lämnade redogörelsen har emellertid någon ändring av bolagets driftsformer ännu icke vidtagits i vidare mån än att några rörelsegrenar avvecklats och att den administrativa ledningen överförts till Väster-

ås revir. Då sjöfarten på Hjälmarén och därmed även på kanalen allttjämt äger en viss betydelse för kommunikationerna särskilt med Örebro, torde man även böra räkna med att kanaldriften skall upprätthållas under åtskillig tid framåt.

Revisorerna anser att det icke finnes anledning att ytterligare uppskjuta den rationalisering som skulle ernås om bolagets skogar och jordbruk i största möjliga utsträckning införlivades med domänverkets kronoskogar och jordbruksdomaner. Däremot är revisorerna icke beredda att taga definitiv ställning till frågan om huruvida kanaltrafiken och kvarstående bruksrörelse kan motivera bolagsformens bibehållande i begränsad omfattning. Denna fråga bör emellertid upptagas till prövning snarast och utan att resultatet av den pågående utredningen om organisationen av statens skogsförvaltande och skogsindustriella verksamhet avvaktas.

§ 32

Kontrollen över lotterier

Lotteriförordningen den 19 maj 1939 (nr 207) med däri sedermera vidtagna ändringar innehåller bestämmelser bl. a. om de villkor under vilka lotterier av olika slag må anordnas. Därav framgår att tillstånd till anordnande av lotteri kan meddelas av tre skilda instanser, nämligen dels Kungl. Maj:t, dels länsstyrelse och dels polismyndighet. Därjämte kan under vissa förutsättningar anmälan till polismyndighet vara tillräckligt.

1. Kungl. Maj:ts tillstånd erfordras om lotteriet gäller penningar eller penningars värde. Då vinsterna utgöres av varor fordras Kungl. Maj:ts medgivande om antingen omslutningen, d. v. s. summan av insatserna, uppgår till mer än 50 000 kronor eller också lotteriet skall bedrivas inom mer än ett län.

2. Länsstyrelsen meddelar tillstånd till varulotterier som bedrives inom länet och vilkas omslutning överstiger 5 000 kronor men icke 50 000 kronor. Som ytterligare förutsättning gäller att lotteriet skall anordnas till förmån för välgörande, kulturellt eller allmännyttigt ändamål, för partipolitisk verksamhet eller till understöd och uppmuntran åt svenska konstidkare.

3. Bedrives lotteriet endast inom polismyndighets förvaltningsområde, kan denna myndighet meddela tillstånd till varulotterier därest omslutningen icke överstiger 5 000 kronor. Samma förutsättningar som angivits under punkt 2 gäller dock beträffande ändamålet med lotteriet. Nu ifrågavarande alternativ gäller dock icke inom Stockholms stad.

4. I vissa fall erfordras icke tillstånd för anordnande av lotteri utan det är tillräckligt med en anmälan hos polismyndigheten minst sju dagar innan. Så är fallet om lotteriet anordnas i samband med tillställning till förmån för välgörande, kulturellt eller allmännyttigt ändamål och lotteriet bedrives endast inom för tillställningen avsett område samt omslutningen icke är högre än 3 000 kronor. Anmälan hos polismyndigheten är också tillfyllest under i huvudsak följande förutsättningar, nämligen att lotteriet dels anordnas i samband med tillställning till förmån för nyss nämnda ändamål eller i samband med offentlig nöjestillställning, dels värdet på högsta vinsten ej överstiger 15 kronor, dels vinstfördelning äger rum i omedelbar anslutning till deltagande i lotteriet, dels ock att lottpriset icke överstiger 1 krona.

Beträffande sådant lotteri som anordnas enligt punkt 4, d. v. s. efter endast anmälan hos polismyndigheten, äger nämnda myndighet meddela erforderliga kontroll- och ordningsföreskrifter.

För lotteri som anordnas i samband med utgivande av tryckt periodisk

skrift erfordras icke tillstånd eller anmälan, därest vissa i förordningen angivna förutsättningar är uppfyllda; bl. a. får värdet å högsta vinsten icke överstiga 200 kronor.

Enligt en förordning den 28 september 1928 (nr 376) med däri senast år 1960 (SFS nr 23) vidtagna ändringar utgår särskild skatt på vissa lotterivinster. I fråga om vinst i varu- och tombolalotterier inträder skatteplikt om vinstens värde överstiger 100 kronor, och skatten utgår då med 30 procent på värdet. Skattskyldighet föreligger icke om endast skänkta vinster förekommer i lotteriet, ej heller för uttagna vinster eller för vinster på icke försålda lotter.

Det åligger lotteriets anordnare att inom en månad efter dragningen till generalpoststyrelsen ingiva anmälan om dragningen jämte uppgift om vinster som är underkastade beskattning. Skatten uttages genom stämpelbegräddning. Den myndighet som meddelat tillstånd till lotteri eller mottagit anmälan därom skall till generalpoststyrelsen lämna uppgift om förekomsten av sådant lotteri för vilket enligt vinstplanen skattskyldighet föreligger.

Enligt stämpelförordningen skall vidare, om lotteriets omslutning överstiger 5 000 kronor, för varje lottsedel utgå en stämpelavgift av 10 öre. Befrielse från skyldighet att förse lottsedel med sådan stämpel kan meddelas av generalpoststyrelsen, som därvid lämnar närmare direktiv angående stämpelavgiftens inbetalande.

Den 27 juli 1956 har Kungl. Maj:t utfärdat särskilda s. k. lotteribestämmelser, vilka skall gälla som villkor för varu- och tombolalotterier, dock endast i den mån så särskilt föreskrives i vederbörande tillståndsresolution. Det ankommer alltså på vederbörande tillståndsmyndighet att avgöra, vilka av nämnda bestämmelsers olika punkter som skall anses behövliga i varje särskilt fall.

De nämnda bestämmelserna innehåller till en början gemensamma villkor för varu- och tombolalotterier. Lotteriet skall förvaltas av en styrelse som inom sig utser en föreståndare. De personer som befattar sig med lotteriet får icke bereda sig annan ekonomisk fördel därav än den ersättning som i vederbörlig ordning tillerkännes vederbörande som arvode. Till länsstyrelsen skall överlämnas en av lotteristyrelsens samtliga ledamöter undertecknad förbindelse att ansvara för att lotteriets förpliktelser mot allmänheten uppfylles och att de föreskrifter som gäller för lotteriet noggrant iakttages. Inflytande medel skall snarast möjligt insättas på bankräkning eller postgirokonto och sådana medel får icke användas för representation. Föreskrifter finnes vidare meddelade beträffande vinsternas beskaffenhet och värdering och för inköp av vinster. Lotteriets räkenskaper skall vara avslutade inom tre månader från den dag då vinsterna senast skall vara avhämtade. Redovisning för användningen av lotteriets behållning skall avgivas till vederbörande länsstyrelse. Särskilda föreskrifter meddelas här efter dels för varulotterier och dels för tombolalotterier. Dessa föreskrifter

gäller lotternas beskaffenhet, innehåll och försäljning samt bekantgörandet av hur vinsterna utfallit.

För att underlätta handläggningen av lotteriärenden samt åvägbringa viss likformighet i tillämpningen har två blanketter utgivits på det s. k. länstrycket. Den ena av dessa blanketter (Ser. II. Avd. A nr 183) är avsedd att användas av sökande och anmälare i lotteriärende och innehåller utrymme för uppgifter som bör vara tillgängliga hos vederbörande myndighet, exempelvis om antal lotter, lottpris, antal vinster, vinsternas värde, lotteriets ändamål, försäljningsområde, tid för dragning och dragningsresultatets offentliggörande. Vidare finns på blanketten plats för av myndigheten meddelad kortfattad resolution. På samma blankett finnes även intagna vissa standardbestämmelser, vilka ansetts lämpade att meddela till efterrättelse. Dessa bestämmelser innehåller i huvudsak följande.

Det åligger anordnaren att lämna kontrollanten erforderliga upplysningar och handlingar samt hålla vinsterna tillgängliga för granskning och värdering. Vinstvärdet skall kunna styrkas. Lottförsäljningen får ej påbörjas förrän kontrollanten lämnat sitt medgivande. Lotterianordnarna åligger att föra anteckningar över inkomster och utgifter; de senare skall styrkas med behöriga verifikationer. Räkenskapsanteckningarna, som skall vara avslutade senast två månader efter sista dagen för vinstavhämtningen, skall jämte verifikationer inom samma tid överlämnas till kontrollanten för granskning. Avdrag får göras endast för kostnader som oundgängligen är nödvändiga och får ej göras för t. ex. representation eller liknande ändamål. Den som är ansvarig för lotteri får icke bereda sig ekonomisk fördel därav. Utfallen vinst får ej av eller genom förmedling av lotteriets anordnare eller funktionär inlösas med pengar.

De angivna bestämmelserna skiljer i fortsättningen på större och mindre lotterier. Till de större räknas lotterier med en sammanlagd omslutning överstigande 1 000 kronor. För dessa gäller enligt blanketten följande.

I tombolalotterier skall lotterna tillverkas av papper av god beskaffenhet. Om det gäller lotteri för vilket tillstånd fordras (sålunda ej anmälningslotteri) skall på lotterna med tryck lämnas uppgift om anordnaren. Lotterna skall vara förseglade på betryggande sätt, så att text icke kan avläsas genom uppvikning eller genomlysning, och vara av typ som statens kriminaltekniska anstalt ansett vara tillfredsställande från säkerhetsynpunkt. Samtliga lotter skall vara lika till sitt yttre utseende. Vinst- och nitlotter skall vara åtskilda i förseglade förpackningar, försedda med intyg från tillverkaren beträffande innehållet. Vid försäljningsställe skall, därest vinsterna icke omedelbart utlämnas, finnas anslag utvisande anordnarens namn, kontrollantens namn, tid och sätt för dragningsresultatets offentliggörande samt dag och plats för vinsternas avhämtande. Om s. k. hemliga vinster förekommer skall detta anges på anslaget.

Beträffande andra lotterier än tombolalotterier skall gälla att lotterna, som skall vara tillverkade av papper av god beskaffenhet, skall innehålla tryckt uppgift om tillståndsmyndigheten, anordnaren, kontrollanten, dag för dragningen, dag då dragningslistan utkommer eller eljest tid och sätt

för dragningsresultatets offentliggörande samt plats och senaste dag för vinsternas avhämtande.

Beträffande mindre lotterier, vid vilka omslutningen uppgår till högst 1 000 kronor, är blankettens anvisningar tämligen kortfattade. Där i angives endast att det åligger anordnare som ej iakttagit för större lotterier angivna villkor att föra noggranna anteckningar beträffande varje lottköpare och att överlämna vinsterna till vinnarna.

Den andra i detta sammanhang tillgängliga blanketten »Föreskrifter för lotterikontrollant» (Ser. II. Avd. A nr 184) innehåller bl. a. följande.

Kontrollanten skall utöva tillsyn över att vinster i fråga om beskaffenhet och värde överensstämmer med fastställd vinstplan. Beträffande tombolalotteri skall han tillse att antalet vinst- och nitlotter överensstämmer med fastställd plan och att tillverkaren lämnat intyg om antalet. Beträffande övriga lotterier skall han granska lotternas numrering för undvikande av dubbellotter.

Tombolahjul o. d. skall under tid då försäljning icke pågår förseglas av kontrollanten och förvaras på betryggande sätt. Denne bryter också förseglingen innan försäljningen börjar på nytt. Övriga lotter skall förvaras under kontrollantens försegling. Kontrollanten skall tillse att i tillståndet föreskrivet anslag i förekommande fall finnes uppsatt på försäljningsstället.

Vinstdragningen verkställs under kontrollantens tillsyn. Osålda lotter skall omhändertagas och förstöras av denne och osålda vinster skall antecknas i vinstförteckningen. Kontrollanten skall tillse att allmänheten underrättas om dragningen på i tillståndet föreskrivet sätt.

Kontrollanten har vissa funktioner beträffande skattskyldigheten och stämpelskyldigheten. Han skall vidare granska räkenskaperna och tillse att behållningen inklusive värdet av utlösta vinster kommer ändamålet till godo.

Inom tre månader efter sista dagen för vinstavhämtningen skall kontrollant till tillståndsmyndigheten avgiva skriftlig berättelse rörande kontrolluppdraget, varvid skall angivas bl. a. sättet för vinstvärderingen, antalet osålda lotter, uppkommen behållning och dispositionen av denna.

Rörande förfaringsättet för lotternas försegling har statens kriminaltekniska anstalt i en den 5 april 1954 till chefen för inrikesdepartementet avlåten skrivelse uttalat, att lotterna bör nitas och klistras, att vid klistringen bör användas vatten- och värmebeständigt klistert, att kontroll bör företagas av numreringen av lotterna för undvikande av dubbellotter eller uteslutning av vinstlotter samt att lotterna bör förses med »oblatträck» på baksidan. Skrivelsen har överlämnats till länsstyrelserna för kännedom och vederbörande polismyndigheters underrättande.

Såsom framgår av redogörelsen i det föregående har dessa detaljerade bestämmelser icke influerat i Kungl. Maj:ts år 1956 utfärdade lotteribestämmelser men däremot i de villkor som anges på den i länsstrycket förekommande blanketten nr 183. Enligt uppgift från anstalten saknas särskilda normer för provningen av dylika ärenden. Anstalten bedömer säkerhets-

momenten från fall till fall, men prövningen gäller endast den typ av lott och försegling som i det speciella fallet föreligger för yttrande och kan alltså icke åberopas, om lottypen vid ett senare tillfälle återkommer i ett nytt lotteri, eftersom smärre variationer i tillverkningen kan ändra förutsättningarna för bedömningen. Anstaltens yttrande inhämtas numera i åtskilliga fall, speciellt då det gäller s. k. snabblotterier vid vilka lotterna innehåller såväl lottens egenskap av vinst- eller nitlott som dragningsresultatet.

Riksdagens justitieombudsman företog år 1955 inspektioner av ett antal länsstyrelser och polismyndigheter och ägnade därvid uppmärksamhet åt frågan om kontrollen över lotterier och andra med handläggningen av lotteriärenden uppkommande spörsmål. I sin berättelse över verksamheten nämnda år framhöll justitieombudsmannen att granskningen hade givit anledning till åtskilliga erinringar och påpekanden. Särskilt hade detta gällt lotterikontrollen, som flerstädes syntts behäftad med brister. De särskilda föreskrifter för lotteriers bedrivande som i viss utsträckning meddelades vid sidan av lotteriförordningens allmänna villkor brukade vara tämligen knapphändiga och även inbördes oenhetliga. Någon närmare precisering av kontrollantens uppgifter förekom i allmänhet icke. Både hos tillståndsmyndigheterna och hos kontrollanterna rådde stor osäkerhet om de senares åligganden. Lotteriernas räkenskaper syntes på sina håll icke underkastas någon närmare granskning av kontrollanterna, och kontrollen fullföljdes icke heller av alla tillståndsmyndigheter. Fall hade påträffats där berättelser med synnerligen bristfälligt innehåll utan vidare lagts till handlingarna. Beträffande anmälningslotterier syntes några kontroll- och ordningsföreskrifter över huvud taget icke meddelas. Även beträffande uppgifter och förhållanden som ägde betydelse för skattskyldighetens bedömande hade vissa brister iakttagits.

Revisorerna har från överståthållarämbetet och de olika länsstyrelserna inhämtat uppgifter om antalet av dessa myndigheter under åren 1961 och 1962 beviljade lotteritillstånd samt om den ordning som av dem tillämpas i ärenden av denna natur. Beträffande resultatet av undersökningen må följande redogörelse lämnas. Vad som därvid angivits i fråga om länsstyrelse gäller i tillämpliga delar även överståthållarämbetet.

I ett mindre antal fall har tillstånd till anordnande av lotteri meddelats av Kungl. Maj:t, varjämte åt länsstyrelsen uppdragits att utöva närmare tillsyn över lotteriet och att i vissa fall meddela närmare bestämmelser därför. År 1961 uppgick antalet dylika fall till 180 och under år 1962 till 166.

År 1961 meddelade överståthållarämbetet 581 lotteritillstånd och år 1962 utgjorde motsvarande antal 637. Då polismyndigheten i Stockholm icke

meddelar tillstånd till lotterier, motsvarar de angivna antalen samtliga de tillstånd som inom länen i övrigt lämnats såväl av länsstyrelsen som av vederbörande polismyndighet. Av länsstyrelserna meddelades år 1961 1 090 lotteritillstånd och år 1962 meddelades 1 158 tillstånd av samma myndigheter. Ungefär hälften av länsstyrelsernas tillstånd gällde lotterier vilkas omslutning icke översteg 5 000 kronor men vilka behandlats av länsstyrelserna emedan lotteriförsäljningen avsågs skola bedrivas inom större område än ett polisdistrikt.

Inom flertalet län ingives ansökan om tillstånd till lotteri vanligen, i några fall regelmässigt, på den i det föregående omnämnda blanketten nr 183. Endast inom 4 län kommer nämnda blankett icke till användning. I flertalet av länen förekommer dock i viss utsträckning andra blankettformulär eller ansökningar utan blankett. Åtskilliga länsstyrelser meddelar beslut om tillstånd genom den på blanketten tryckta resolutionen, men tämligen vanligt är också att länsstyrelsen upprättar särskild resolution, i vilken även vissa villkor för lotteriet angives. Till resolutionen fogar några länsstyrelser ett exemplar av Kungl. Maj:ts år 1956 meddelade lotteribestämmelser eller ock egna bestämmelser, stundom i huvudsak likalydande med Kungl. Maj:ts. I de av länsstyrelserna meddelade bestämmelserna återkommer vanligen flertalet av de villkor och föreskrifter som anges i Kungl. Maj:ts bestämmelser och i länsblankettens anvisningar. I åtskilliga fall har länsstyrelserna antingen utslutit vissa av de sålunda rekommenderade villkoren eller också meddelat fylligare föreskrifter, stundom avvikande från de nyssnämnda gemensamma. Som exempel på dylika mera detaljerade föreskrifter kan nämnas att en länsstyrelse kräver att tämligen utförliga uppgifter om lotteriet lämnas på lottsedeln och att en annan länsstyrelse förutsätter att för kontrollanten skall företes av lotternas tillverkare utfärdad skriftligt intyg att vissa för lotteriet gällande föreskrifter uppfyllts. En länsstyrelse har i anvisningarna meddelat att lotteriet icke får anordnas som s. k. kvicklotteri eller kuvertlotteri.

Tillståndsresolutionen innehåller regelmässigt uppgift om den person som förordnats som kontrollant för lotteriet. Denne erhåller vanligen del av beslutet genom en avskrift av resolutionen. I ett mindre antal fall utfärdas särskilt förordnande för kontrollanten. Flertalet länsstyrelser, dock icke alla, fogar till beslutet ett exemplar av de föreskrifter för kontrollant som innefattas i länstryckets blankett nr 184.

De för lotterierna meddelade villkoren innehåller bl. a. att anordnaren skall föra räkenskaper över lotteriets inkomster och utgifter, att redovisningen skall granskas av kontrollanten och att denne inom viss tid till tillståndsmyndigheten skall ingiva rapport om lotteriets resultat. Endast tre länsstyrelser tillhandahåller för denna rapport en särskild blankett, vilken anger alla de uppgifter som anses erforderliga för länsstyrelsens eftergranskning.

Revisorerna har hos några länsstyrelser tagit del av handlingarna i de lotteriärenden i vilka tillstånd beviljats under något av de senaste åren. Granskningen har utvisat, att de av vederbörande länsstyrelse meddelade bestämmelserna i flertalet fall iakttagits så långt handlingarna utvisar och att de uppgifter som ansetts erforderliga för att bedöma formerna för lotteriets anordnande och bedrivande verkligen föreligger. I några fall saknas dock dylika uppgifter, exempelvis om outtagna vinster. I ett icke ringa antal fall har vidare någon slutredovisning eller kontrollantrapport icke inkommit till länsstyrelsen eller har denna redovisning inkommit för sent. Antalet helt oredovisade lotterier uppgår vid de undersökta länsstyrelserna till ungefär en fjärdedel av hela antalet för året meddelade tillstånd. En länsstyrelse kräver redovisning endast beträffande det mindre antal lotterier vid vilka omslutningen uppgår till högre belopp.

Revisorernas uttalande. Lotteriväsendet har en icke ringa omfattning i vårt land. År 1948 angavs antalet lotterier med en omslutning av högst 5 000 kronor till mellan 22 000 och 30 000, vartill kom det mindre antal som hade högre insatser. Det torde kunna antagas att mängden av lotterier icke därefter nedgått.

Vissa grundläggande bestämmelser om lotterier finnes intagna i 1939 års lotteriförordning. Den innehåller i huvudsak regler om rätten att anordna lotteri samt om kompetensfördelning mellan de myndigheter som har att meddela tillstånd till lotteri eller mottaga anmälan därom, nämligen Kungl. Maj:t, länsstyrelse och polismyndighet. Närmare föreskrifter om anordnandet av lotterier eller om kontrollen däröver är icke meddelade i författningsväg. Kungl. Maj:t har år 1956 utfärdat vissa lotteribestämmelser, vilka dock icke är av tvingande natur utan närmast har karaktären av rekommendationer. Det ankommer i stället på länsstyrelser och polismyndigheter att avgöra omfattningen av och innehållet i de regler som anses böra meddelas till efterrättelse.

Riksdagens justitieombudsman framhöll i sin till 1956 års riksdag avgivna ämbetsberättelse, att en av honom vidtagen granskning av lotteriärendenas handläggning hade givit anledning till åtskilliga erinringar, speciellt beträffande kontrollen. Bestämmelserna om lotterier och kontrollen däröver syntes vara alltför knapphändiga och oenhetliga. Beträffande s. k. anmälningslotterier syntes några kontroll- och ordningsföreskrifter alls icke meddelas. Även beträffande utövandet av den kontroll som i viss utsträckning företogs hade brister kunnat iakttagas.

Revisorerna har velat undersöka hur förhållandena på detta område utvecklats och har i angivna syfte från länsstyrelserna inhämtat vissa uppgifter rörande lotteriärendenas handläggning och den över lotteriväsendet från myndigheternas sida utövade kontrollen. Såvitt revisorerna kunnat finna har förhållandena i åtskilliga hänseenden förbättrats sedan justitieom-

budsmannen år 1955 verkställde sin granskning. De nyssnämnda av Kungl. Maj:t år 1956 utfärdade lotteribestämmelserna har i tämligen stor utsträckning tjänat som förebild vid myndigheternas handläggning av tillståndsfrågor. Vissa blanketter med anvisningar och villkor utnyttjas tämligen allmänt. Till följd av avsaknaden av mera utförliga och tvingande direktiv om villkoren för lotterier av olika omfattning finnes emellertid alltför utrymme för en icke ringa oenhetlighet i fråga om de föreskrifter som meddelas i lotteriärenden. Revisorerna har särskilt iakttagit att vissa länsstyrelser i alltför begränsad utsträckning upplyser om vad anordnare och kontrollanter har iakttaga. Andra länsstyrelser, som är mera utförliga härvidlag, utfärdar stundom egna föreskrifter som på olika sätt avviker från typreglerna. I vissa avseenden synes också gällande föreskrifter knappast äga underlag i de verkliga förhållandena eller ens vara praktiskt genomförbara. Ett exempel härpå utgör den vanligen meddelade föreskriften att kontrollanten skall övertyga sig om att antalet vinstlotter och nitlotter motsvarar vinstplanens uppgifter härom. Då numera ett betydande antal lotterier med större omslutning levereras med förseglade lotter från särskilda i lotteribranschen arbetande företag, torde kontrollanten icke ha möjlighet att ens genom stickprov granska lotterna, eftersom detta skulle medföra att förseglingen brytes. Kontrollanten har alltså att förlita sig på uppgifterna från det anlitade företaget, vilket också regelmässigt torde ha blivit praxis. Som ytterligare exempel kan nämnas föreskriften att vinstdragningen skall verkställas under kontrollantens tillsyn. Vid de s. k. snabblotterierna, som likaledes levereras förseglade från olika affärsföretag, lär denna föreskrift ofta icke iakttagas och torde för övrigt i dylika fall sakna mening.

Revisorerna har vidare vid några länsstyrelser tagit del av handlingarna i lotteriärenden i vilka tillstånd beviljats under något av de senare åren. Granskningen har utvisat att vissa brister föreligger i fråga om lotteriernas slutredovisning. I åtskilliga fall har sålunda rapporter om lotteriernas avslutande och resultat icke inkommit till vederbörande länsstyrelse.

Revisorerna har begränsat sin granskning till länsstyrelsernas befattning med lotteriärenden. Då dessa myndigheters praxis torde få anses normgivande även för polismyndigheternas behandling av motsvarande ärenden och de förefintliga bestämmelserna för lotteriväsendet gäller för samtliga slag av lotterier, kan det förutsättas att den oenhetlighet och de brister som iakttagits hos länsstyrelserna icke är mindre framträdande vid den stora mängd av lotteriärenden som polismyndigheterna handlägger. Det synes revisorerna önskvärt att mera enhetliga bestämmelser meddelas för dylik verksamhet och att därvid kontrollmomentet särskilt beaktas. En avvägning är givetvis erforderlig mellan å ena sidan principen att lotterierna ej skall onödigt betungas med administration och kostnader samt å andra sidan allmänhetens berättigade krav på säkerhet.

Inrikesdepartementet

§ 33

Vissa av överståthållarämbetet och länsstyrelserna förvaltade donationsfonder

Revisorerna har från överståthållarämbetet och länsstyrelserna inhämtat vissa uppgifter rörande envar av de donationsfonder som förvaltas av dessa myndigheter. De avsedda uppgifterna är följande.

1. Fondens benämning, ändamål och tillkomstår.
2. Fondens ursprungliga och nuvarande (per den 31 december 1962) kapital.
3. Gällande regler för fondmedlens placering och dessas nuvarande placering (uppdelat på bank, obligationer, aktier o. s. v.).
4. Fondens årliga avkastning och hur ofta denna utdelas ävensom storleken av utdelningen.
5. Länsstyrelsens bedömande av huruvida fondens ändamålsregler numera kan anses lämpliga och huruvida de kan iakttagas.
6. Övriga uppgifter som kan vara av intresse för att bedöma resp. fonds nuvarande ställning m. m.

De inkomna svaren redovisas i sammandrag i det följande.

Överståthållarämbetet

Konung Carl XIV Johans understödsfond tillkom år 1822. Avkastningen av viss del av kapitalet skall utdelas till pauvres honteux och i övrigt användas »på annat sätt» till behövandes understödjande. Fondens kapital, som ursprungligen var 15 000 riksdaler banco, uppgår numera till 22 500 kronor. Jämlikt överenskommelse med Stockholms stad överlämnades medlen år 1861 till staden såsom en »fond perdu», varvid staden förband sig att årligen till överståthållarämbetet utbetala ett belopp av, i nutida myntsort, 1 225 kronor. Sedan år 1951 gäller att detta belopp tillhandahålles Stockholms allmänna skyddsförening för fördelning bland vederbörande hjälpbehövande.

Kronprinsessan Louise's Brudgåvefond tillkom år 1850. Den årliga räntan skall utdelas såsom brudgåva åt fem obemedlade, av dygd och goda seder utmärkta flickor i Stockholm. Fondmedlen, som förvaltas av Stockholms stads drätsel-nämnd, uppgår till 15 000 kronor och är placerade i obligationer. Avkastningen beräknas städse till jämnt 750 kronor och utdelas årligen. Nödiga verkställighetsåtgärder har av stiftaren uppdragits åt överståthållaren, pastor primarius och en »ledamot av Stockholms Stads Nämnd». Denna ledamot utses numera av borgarrådet för socialroteln. Anvisning på kvinnor som kan ifrågakomma till erhållande av brudgåva plägar av överståthållarämbetet införskaffas genom skriftlig hänvändelse till bl. a. olika sammanslutningar, som kan tilltros äga en viss möjlighet att bedöma om kvalifikationsgrunden förefinnes.

Per Adolf Edgrens understödsfond tillkom år 1906. Avkastningen skall årligen utgå såsom understöd till »i nöd stadda änkor och minderåriga barn» efter vissa befattningshavare vid överståthållarämbetets avdelning för polisärenden och polisverket; understöd må även utgå till i särskilt betryck komna hustru och minderårigt barn till i tjänst varande sådan befattningshavare, varjämte i anspråk ej tagen årsavkastning må användas »till polisverkets gagn och bästa». Fondmedlen, som förvaltas av Stockholms stads drätsel-nämnd, uppgår f. n. till 84 683 kronor, till övervägande del placerade i obligationer. Under år 1962 utdelades fyra understöd om vardera 725 kronor. Överståthållaren tillkommer att i samråd med polismästaren bestämma om utdelning från fonden. Uttrycket »i nöd stadd» ges numera en mindre strikt tolkning.

Överståthållare Elmquists understödsfond tillkom år 1931 och avser understöd åt behövande, »därvid Överståthållaren, i den mån han så finner lämpligt, jämväl äger att tillgodose personer, som äro eller varit anställda inom överståthållarämbetet och dess underlydande avdelningar eller dem närstående». Kapitalet uppgår i dag till 28 596 kronor 89 öre, varav huvudparten är placerad i obligationer. Den årliga räntan utgör i runt tal 1 000 kronor; utdelning (även lån har lämnats) äger rum i den mån behov av stöd från fonden anses föreligga.

Omskolningsfonden tillkom år 1957 och har i dag ett kapital av 1 317 kronor 97 öre. Medlen inestår på bankräkning. Räntan för år 1962 uppgick till ca 80 kronor. Fonden disponeras av överståthållaren att användas för att gottgöra vissa tjänstemän inom arbetsnämnden i Stockholms stad för utlägg de haft för arbetssökande i sådana fall, då gottgörelse ej kan i tjänsteväg beredas dem.

Länsstyrelsen i Stockholms län

Z. Blomquists fond tillkom år 1903. Den årliga räntan av kapitalet skall i större eller mindre poster användas till hjälp och understöd vid förefallande behov såsom genom sjukdom, dödsfall m. m. åt kronofogdar, härads-skrivare och länsmän inom länet samt deras änkor och oförsörjda barn. Det nuvarande kapitalet uppgår till 32 835 kronor 50 öre, i huvudsak placerade i obligationer. Avkastningen under år 1962 var 1 231 kronor 1 öre. Understöd utdelas två gånger per år.

Länsstyrelsen i Uppsala län

Enligt lämnade uppgifter förvaltar länsstyrelsen icke mindre än 78 donationsfonder. Då en redovisning i detalj av dessa fonder skulle föra för långt, må sammanfattningsvis endast följande här angivas. Tre fonder har ett kapital på högst 10 000 kronor, medan för 59 fonder kapitalet uppgår till mellan 10 000 och 50 000 kronor. För en enda fond överstiger kapitalet 1 milj. kronor. I 19 fall förekommer icke någon årlig utdelning av fondav-

kastningen. 41 fonder utdelar årligen mellan 100 och 1 000 kronor, medan tre fonder har en årlig avkastning som överstiger 5 000 kronor. Länsstyrelsen har i ett antal fall direkt angivit att de nuvarande ändamålsreglerna icke kan anses lämpliga, varför permutation bör övervägas.

Länsstyrelsen i Södermanlands län

Carolina Mannerstråles donationsfond tillkom år 1904. Röntan skall »utdelas till behövande enkör och barn efter på sjön omkomna lotsar och fiskare, hvilka i lifstiden varit boende inom länet». Fondmedlen är f. n. placerade i obligationer till ett nominellt belopp av 5 000 kronor och aktier till ett nominellt belopp av 3 125 kronor, varjämte i bank inestår 537 kronor 31 öre. Den årliga avkastningen utgör 545 kronor. Härav utdelas fem legat om 100 kronor årligen i december.

L. C. Tingstadii stiftelse tillkom genom testamente år 1827. Fondens ändamål är att utgiva understöd för »twänne fattige, faderlöse flickor af bättre mans barn, utaf ofrälse stånd, födde i Södermanland, hvilka flickor då icke böra vara äldre än sju eller åtta år och äga god fattningsgåfwa samt fördelaktigt utseende». Fondkapitalet utgöres av en fastighet med ett taxeringsvärde av 166 400 kronor, aktier till ett nominellt belopp av 300 kronor och i bank insatta medel, uppgående till 7 833 kronor 16 öre. Den årliga avkastningen utgör i runt tal 5 000 kronor. F. n. utdelas under en åttaårsperiod 750 kronor årligen till vardera av de båda stipendiaterna. Härav insättes 300 kronor å bankbok, som utlämnas vid stipendietidens utgång.

Södergrenska pensionsfonden tillkom år 1857 och är en pensionsfond för »Kronofogdars, Häradsskrifvares och Länsmännens, som tjent inom Nyköpings Län, i behof varande Enkör och oförsörjda Barn». Fondkapitalet utgöres av dels i bank inestående medel å tillhoppa 3 454 kronor 65 öre, dels aktier till ett nominellt belopp av 2 500 kronor. Den årliga avkastningen är f. n. 263 kronor, varav årligen utbetalas 250 kronor.

Länsstyrelsen i Jönköpings län

Ahlgrenska fonden, som tillkom år 1949, skall användas till ett hem för behövande och aktningssvärda pensionerade officerare. Fonden ingår bland dem som behandlats i ett av en särskild utredningsman den 29 juni 1963 avgivet betänkande rörande dispositionen av vissa av statliga myndigheter förvaltade understödsfonder m. m., varför någon närmare redogörelse för den ej lämnas här.

Löwenskiöldska gravvårdsfondens ändamål är dels att utgöra en fattigfond för fattiga på Nissafors fideikommiss, dels att underhålla Löwenskiöldska gravvården. Fonden tillkom år 1848 och har f. n. ett kapital av 10 093 kronor 48 öre, varav 7 800 kronor är placerade i statsobligationer och återstoden insatt i bank. Då fideikommisset är avskaffat utdelas numera icke någon fattighjälp. Årligen utgår av fonden 90 kronor som ersättning för vård av löwenskiöldska gravarna å Källeryds kyrkogård.